

BAJZA JÓZSEF

**VÁLOGATOTT CIKKEK ÉS
TANULMÁNYOK**

TARTALOM

AZ EPIGRAMMA TEÓRIÁJA	
FIGYELMEZTETÉS PESTI KÖNYVÁROS WIGAND OTTÓ	
TUDOMÁNYI S MESTERSÉGI KÖZÖNSÉGES TÁRÁRA	
VÁLASZ DÖBRENTAI GÁBORNAK	
A CONVERSATIONS-LEXICON ÜGYÉBEN	
ÉSZREVÉTELEK A CONVERSATIONS-LEXICONI	
PÖRHÖZ GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF ELLEN	
VEZÉRSZÓ	
A ROMÁN-KÖLTÉSÉRŐL	
LEVÉL A KRITIKAI LAPOK III. FÜZETE IRÁNT	
EMLÉKEZTETŐ HORVÁT ISTVÁN SZÁMÁRA	
AKADÉMIAI JELENTÉS	
A MAGYAR SZÍNÉSZETI BÍRÁLÓKHOZ,	
különösen X. et Comp. úrhoz	
SZÜKSÉGES MAGYARÁZATOK	
A RAJZOLATOK SZÍNÍRÁLLÓ KOMPÁNIÁJÁNAK	
GONDOLATKÖZLÉS S ANNAK ESZKÖZEI	
MAGYAR JÁTEKSZÍNI KRÓNIKA	
ATHENAEUM MIATTI ZAJGÁSOK	
JEGYZETEK CSATÓ ÖNÖNVÉDELMEIRE	
AZ ATHEIZMUS ÉS ERETNEKSÉG VÁDJÁRA!	
SZÓZAT A PESTI MAGYAR SZÍNHÁZ ÜGYÉBEN	
MAGYAR JÁTEKSZÍNI KRÓNIKA	
MAGYAR JÁTEKSZÍNI KRÓNIKA	
VALAMI A MAGYAR DRÁMA FELŐL	
MEGYERI KÁROLY SZÍNÉSZ	
LAPSZEMLE	
NYELVÜNK MÍVELTETÉSÉRŐL	
MAGYAR JÁTEKSZÍNI KRÓNIKA	
A LAPSZEMLE ÜGYÉBEN	
NEMZETI SZÍNHÁZUNK ÜGYÉBEN	
NEMZETISÉG ÉS NYELV	
ELLENŐR	
SZERKESZTŐI JEGYZET A CENZÚRÁRÓL	
EGY KIS SZELÍD POLÉMIA	
VÁLASZ ZERFFI GUSZTÁVNAK	
HARMADIK, S REMÉNYLEM EZÚTTAL	
VÉGSŐ MOSDATÁSA EGY SZEGÉNY FEJNEK	
FUTÁR	

AZ EPIGRAMMA TEÓRIÁJA

Teória nem alkot művészt, mond a profánus, s örömmel mondja lelkének vígasztalásául az a nem profánus is, ki a teóriák vizsgálatába unatkozott, vagy azokat épen nem használta, vagy ha tevé is azt, belőlök tanulságot meríthetni erején felül volt; mert a mélyebb spekulációk szellemét felfogni soknak nem adatott még azok közzül is, kiknek egyébiránt szerencsésb elmetehetség juta. Van-e e szóban igazság, vagy legalább lehet s kell-e általános axiómául felállítani, a tisztán gondolkodó fejnek felesleges magyaráznunk. Azokkal mindazáltal, kik ezen fonák ideájokba szerelmesedve, s talán illő mérték felett szerelmesedve vannak, nem meggyőzni őket ellenkezőkről, - ez sikertelen törekvés volna - hanem ítéleteiket mérséklenni, sőt leginkább némely gyengébbeket a ragadékony mētelytől megóvni szándékozván, jónak leljük a dolgot egy kevésbé világosabb szempontból láttatni. Serdülő korában literaturánknak nem lehet részvét nélkül tekintetnünk, ha a teóriáktól való irtózás terjedni kezd, mert ez bennünket elviszen az útról, hol a lépések fáradságosak ugyan, de bizonyosbak és inkább célhoz vezérők; egy oly ösvényre, melyen az erőket is bukdosó vagy épen nyakszegő menetelben mutogatja a mindennapi példa.

A költői lélek természet adománya. Nincs speculativus fej, nincs ítélő erő, szorgalom és studium, mely ennek hiányát kipótolhassa. Ezt bizonyítják a költészet születése óta minden idők, s nem lelhetünk esetet, mely ellenkező példát mutathatna. Mert voltanak bár Lessingek többen is, kik csekély költői talentummal sok tekintetben jeles, sőt nem hibázunk, ha mondjuk, klasszikai becsű művet adtak; de gyűjtsunk csak kritikai fáklyát, s keressük bennök a fantázia csillámain, csillámain ezen mindenható tündérnek, ki csak maga képes alakjait poétái glóriával körülsugárzani, - látni fogjuk, hogy azok vagy teljességgel nem, vagy csak oly gyéren tűnnek fel, mint a sűrű ködön átpillogó verőfény. Ellenben a természet alkot lelkeket költői szikrával, melyek fellobbanva önmagoktól teremtenek műveket példa és tudomány nélkül, hogy a hideg ész csak bámulni tudja őket, követni még messzűnne sem. De mi szokott majdnem kivétel nélkül mindég az ily műveken fő vonás lenni? Figyelmezzünk rájuk, s látni fogjuk, hogy céltalanság a kivitelben, rendetlenség a részek közt, szövevény, összefüggetlensége - mit legelőbb kellett vala említeni - a valón túl csapongás rajtok szembe-
szökő bélyegeg. Mint hegyekről szakadó özön, úgy rohan a maga vad lángjai közt olvadozó genius, nem ismerve dagálya célt és mértéket. A schilleri példa, hogy minden más elhallgat-tassék, eléggé tanulságos, hová vezeti a geniust, a studium által a meg nem hódított erő. Tegyük hasonlatba ezen nagy költőnek fiatalkori dolgozásait, azokat az ultrapoétai alakokat, sok későbbben készült hasonlónemű, de mérték felett több becsű darabokkal; tegyük parallelába Moort és Fiescót, Stuart, Tell és Wallensteinnal; s előttünk áll a genius ott magán, miképen a természet kezéből kijött, csapongva fék és határ nélkül, itt teóriai tudománnyal szelíden szövetkeze.

De Shakespeare és Homér fog talán ellenvetésül felhozatni? Hogy az első rendkívül való ereje mellett teóriai tudománynak sem volt szükében, bizonyítja az ő ismeretsége az olasz litera-turával, mely azon korban már virágzott s kedveltetett annyira, ahogyan akkor semmi más literatura nem. Íróinak jelesebb művei francia, - melyet Shakespeare, amint drámáiból látszik, értett - sőt nemcsak francia, hanem angol nyelvre is fordítva voltak. Bizonyítja továbbá az, mit az ő egykorúja s barátja, Ben Jonson mond, hogy ő a görög és római klasszikusokat tanulta, s lett legyen bár tökéletlen a görög és római nyelvben (mint ángol biografusa, Skottowe véli), tudva vagyon, hogy Hellas és Róma jelesebb fejeinek munkáit 1550 körül az ángol saját nyelvén olvashatta. S ha nem oly fordításban is, mint például a németek korunkban Homért a hasonlíthatatlan Vosstól, olyanban legalább, mely az aristotelesi fő ideákat vissza-
adva az önerejével is nagy Shakespeare-ből elégséges vala azt a Prometheus-Shakespeare-t

képezni, kinek művei eddig a drámai költésnek legmagasabb fokán állanak. Vegyük kezünkbe Hamletet, s vizsgáljuk a színjátszóknak adott törvényeket, s kérjük magunktól, ha ezen velős rövidségű axiómák nem legszerencsésebb teóriai absztrakciók-e, melyeket vizsgálat előhozhat? belőlök a mély eszméletű műfilozóf nem oly világosan tűnik-e ki, hogy képes legyen minden kétséget elhárítani a Shakespeare teóriai tudománya felett? - Homér individualitása felől keveset tudunk. Az Odysseia s Ilias annyira eltölté az akkori görög nép lelkét, hogy csak a műv lebegett szünet nélkül előtte, s alkotójáról minden elfeledkezett. Nem lehet vétkelleni, mond egyvalahol Lessing, hogy a napot istenlette a pogány nép. Ez a dicső régi ragyogvány úgy elragadta a patriarchális kor fiának lelkét, hogy az felsőbb okot, alkotó erőt nem tudta, s nem mert képzelni. A valódi mesterműv egészen elfog bennünket; azt hisszük, hogy maga teremtette magát, vagy az egész természet munkás volt születésére. Így maradt Homér individualitása fátyol alatt; de szól maga az Odysseia, szól az Ilias. Nincs neme az emberi ismereteknek, mely ezen két művben ne érdekeltetnék. Homér itt historikus, orátor, geografus, genealógus stb. azonfelül, hogy költő, s a szépművészet több ágait is érinti, s nem lehet csudálni, ha ez a két műv már a régi kor írói által a minden ismeretek enciklopédiájának neveztetett. Ki oly járatlan a történetekben, hogy ne hallott volna azon sok Cosmo- és Theogoniák, Titánok s istenek tettei, Herosok viszontagságai, Hercules, Argonauták, Theseos felől, melyek már régen Homér előtt énekeltettek? Ki előtt leszen képtelen, ha mondjuk, amit már mások is mondtanak, hogy az Achilles dicsőítője előtt a trójai harcot, görög vezérek visszajövetelét sok apró Homérok zengették, kik a magok példájával mindannyi hatalomban munkáltak a mi nagy Homérunkra? s szükség-e mondani, hogy a példák vizsgálata egyike azon legjobb eszközöknek, melyek által teóriánk gyarapodhatik? - Homér azonban és Shakespeare oly geniusok, kik nagyságokkal kivételt tesznek a közönséges törvénytől, s ha azt kellene is hinnünk, hogy műveik egyedül természeti ösztön sugalmai voltak, nem döntetnék el azon állítás, hogy teória nélkül nem készülhet tökéletes költői műv. Az ily kivétel nem gyengíti, erősíti inkább a törvényt.

Szellem, ész, ízlés három fő hatalom, melyeknek egy célirányban kell munkálniok, hogy valamely tárgy tökéletes esztétikai művé váljon. A szellem tárgyat teremt, plánumokat alkot a kivitelre; az ész a találatokat ítéli, választ, rendel, összeszövi a részeket, fontolja a motívok nehézségét; az ízlés szépségért küzd és munkál, de mindég szemmel tartva, mindég számolva a célirányt. Előtte ugyan ideálja, - egy a lehető fenségig emelkedett tökély a szépben - de ha a cél vesztesége forog fenn, kész hódolni a szellem sugalminak, kész morális szépet áldozni fel, hogy az esztétikai nyerjen. Ekként törekszik e három istenség majd békülve, majd harcban egymás közt, hogy a műv az esztétikai posztulátumok mindenikének megfeleljen. Ha a műdolgozóban e hármaknak valamelyike nincs meg, munkáján hiányok fognak ismerszeni. Az individuumra nézve nagyobb értékű az elsőt bírni; a művre nézve nagyobb veszteség a két utolsónak nemléte. Amúgy bennünket a műv elragad, de tévedésekbe süllyeszt, veszélybe ránt, s féketlen csapongási kifárasztanak; így erőben tart, gerjeszt részvétet is; de szívünket mindég néminemű hidegségben hagyja. Az első születéstől nyert tehetség tudomány nélkül, a második tudomány szellem nélkül. Ez egy csendesen ballagó vándor, aki tudja utainak célját; de önerővel el nem érheti azt, egyesülve pedig csak kis szikrájával is a szellemnek nagy előhaladást tehet. Amaz egy villámröptű sas, mely szomjú vággyal csapongja össze az egész teremtményt, eléri a célokat; de rájuk nem ismervén, keresztülszökdel felettök, s nem képes őket feltalálni, vagy azért, hogy ott hiszi lenni, hol nincsenek, vagy szemeit önlángjai kábítják el, hogy célt és határt csak óhajt, de nem lel, és soha nem foghat egyébként, hanemha ama vándorral szövetkezvén, szeretve veszi őt szárnyaira, s általa hagyja magát kormányozni. Ez ki fogja mutatni a pályát, mely az óhajítás pontjához viszen. S így egyik erővel és szenvedéllyel, másik tapasztalással s okos mérséklettel haladván, célhoz jutnak, hová különválva nem fogtanak volna. Vagy hogy kép nélkül szóljunk, a teória azon mérsék, mely a csapongó geniust a természet hatásai közzé vonja; a kisebb erőt pedig közelebb emeli a tökélyhez.

Elhisszük, fogja egynémely mondani, hogy aki művészpályára készül, szükség tanulnia; de mi olvasók mi célra tépelődünk a művitélők transzcendentál vizsgálataikkal, holott azok nekünk sem hasznosak, sem annál inkább írva nincsenek? mi pedig épen az ellenkezőjét véljük, s nem hisszük, hogy legyen néposztály, melynek ezek a nem szeretett spekulációk hasznosak s nagy mértékben hasznosak ne volnának. Csak egy kevés béketűrést, s a dolgot tisztábbra fogjuk hozni.

Az emberi lélek az a fenéktelen mélység, melyet minden idők és korok fáradoztanak kimeríteni; s azon tudomány, melyet ennek studiuma által szereztünk, minden tudományok között leghasznosabb tudomány. A görög jól érzette becsét, azért írta delphosi orákuluma homlokfalára: *ismerd meg magadat!* Tagadhatatlan dolog, s az értő soha nem fogja kétségbe hozni, ha mondjuk, hogy pszichológ sehol annyi szellemismeretet, oly bő kútfőt az emberi természet studiumára nem talál, mint egy valódi költő művében. A költő avatva van a lélek legmélyebb titkaiba. Ő nem hosszas metafizikai következtetések, hanem egy sebes tekintet által minden indulatot felfedez, minden szenvedély okát kitalálja, minden karaktert tükörben lát s mutat; sőt a lélek-funkciókat még kezdetekben, mielőtt tételre törnének ki, meglesni s a cselekvés menetelét fokként leábrázolni tudja. Szerencsés az, ki az ily szellembúvárt a maga egész mélységében értheti, az hasznosb ismereteket fog magának az életre gyűjteni, mint ha napjait a tanulás bármely nemének szentelte volna. Belőle fogja megismerni a lélek méltóságát, vetelkedésre gyúlad az elébe állított ideálokat magában valósítani s nyomdokaikat követni. Itt látja a féketlen szenvedélyek következéseit, s mérsékelni igyekszik a magáéit, lelke a szépnek, a nagynak érzetében fog lobogni, s eltelni rény szerelmével. De hányadik az, kinek megnyílna a tanulás ezen dicső pályája. Némely nem képes felfogni a költő céljait; más a jót fonákul értvén, tévedések közzé merül, s hol virágok voltak, mérget lelt, s elveszté magát velők; a legnagyobb rész pedig csak mulatni tud ott, hol a tanulság leggazdagabb forrásai buzogtak. Mily jótevő vezérek, tanácsadók lelhet az ilyen a józan kommentációk, igazság szellemétől vezérelt kritikák vagy közönséges nevezettel teóriai magyarázatok között, csak az nem látja, kinek szemei az előítéletek hálójában keresztülhatni gyengék.

Ha szemünket a historia literariára is vetjük, s végigtekintünk azon nevek hosszú során, melyek a filozófia körében feltűnnek, látni fogjuk, hogy azok érdemlik leginkább a filozófusi névnek tiszteletét, kik magokban a komoly tudományokat szépművészet sugárai által melengették. Honnan ez a különös tünemény? honnan épen a tudományok azon két ágaiban, hol a mi ráncolt homlokú philosophiae Doctoraink legkevesebb összefüggést látnak? - A kettő oly viszonyban áll egymással, mint eszköz és cél. A szépség törvényeiben tudniillik a léleknek legmélyebb titkai fekszenek. Valahányszor a kontempláció egy törvényt absztrahál a szépművek körül, annyszor egyszersmind új felfedezés támad a pszichológiában is. Az esztétikai törvény nevezetesen magában foglalja, micsoda feltételek alatt lehet a szépnek legnagyobb hatása lelkünkre; következőleg minden ily törvény a lélekre vitetik vissza, a lélekből magyaráztatik meg. Mi természetesb tehát annál, hogy a filozóf ekképen vizsgálódva, az érzelmek folyását a maga sötét nyomain s eredete felé tapogattván, előtte a szellemismeretben új tekintetek nyílnak fel, melyekre ő következtetések által soha nem fogott volna juthatni. Mint maga a természet, oly kimeríthetlen a lélek; a spekuláció nem fedezhet fel mindent az elébeötlött tárgyak körül; a mindennapi tapasztalás pedig ritkán hagy maga után világos nyomot. Azon szerencsés pillanatok, melyekben a természetet a maga funkciójában meglephetnők, sohasem tűnnek el nagyobb hirtelenséggel, mint midőn magunkat akarjuk vizsgálni, s ha jelen vannak, a lélek, többnyire egyebekkel tépelődvén, nem veszi észre a magában végbementeket. Legcélirányosabb tehát azon jeleneteket, melyek lelkünkben a tettek rúgóit mozgásba hozzák, szorgalmasan széjjelbontogatni s hasonlatba tenni a teóriával, így a törvényekre új világosság árad, s a szellemvizsgálat határai új felfedezésekkel bővülnek. Hogy pedig ezen rúgók olyanmű jelenetek által hozatnak leginkább mozgásba, melyeket a szépműveknek szív- s lélekre

való hatásai szűlnék, az magyarázatot nem kíván azok előtt, kik valaha az esztétikai szép hódító hatalmát önmagokon tapasztalni szerencsések voltak.

Vizsgálatinknak mindenike végtére oda megyén ki, hogy a teória művészre s olvasóra nézve egyenlőleg szükséges. Ez fedezi fel a homályt; ez szab törvényeket a művésznek, törvényeket, melyeket nem maga alkot, hanem a természetből absztrahál; visszaviszi az indulatot eredetéig; kibontogatja a költő által meg nem magyarázható szövevényeket a magok gradatiója szerint; felállítja a karaktereket saját világokban; szóval, egy pszichológiai panorámot terjeszt a néző elébe. Mind annyi kincsek, annyi gazdagságai a való tudománynak! S íme, ezek azon források, melyek örökre zárva maradnak előttünk, ha a teóriák kárhóztatóit órákulumoknak hisszük. Nézzünk széjjel valahára - mint az igazság részrehajlatlan szeretete kívánja - elvakulás nélkül embereink között, kiket művészi címmel tiszteltenek meg mellékes tekinteteink, s látni fogjuk, ha azok emelték-e literaturánk becsét, kik a zseni törvényt nem ismerő bizakodásával futották a pályát, vagy azok, kik studiummal nemesítették a születéstől kapott tehetséget.

Az olvasó megenged, ha egy kevésbé hosszabbak valánk. Teória, amit elmondani akarunk, s így nem volt helyén kívül a teória hasznáról futólag egy-két szót tenni. Amiről szólani fogunk, az *epigramma*, oly parányi tekintetű tárgy, hogy egy spanyol nem áttallotta felőle mondani: »Ki oly félszeg, hogy egy epigrammát ne tudna csinálni; de ki volna oly balgatag, hogy kettőnek csinálására vesztegetne időt?« Azonban mi azt hisszük, hogy az ilyen mű dolgozásoknak becsét nem annyira a tárgy, mint inkább a mód, mellyel előadatnak, határozza meg. Gyakran a legcsekélyebb tárgyak felett elmondott reflexiók nevezetes fölfedezéseknek lehetnek magvai. Óhajthatnók, hogy valaha poézisunknak egy tökéletes filozófiáját bírassuk, s ezen célra nem kis hasznú dolog volna, ha egyes nemeiben a költésnek tehetségünkhöz képest kimerítő értekezéseket adnánk. Szíves hálával fogná megköszönni az ily elődolgozásokat egy későbbkori teoretikus, ki ezen minden tekintetben nagybecsű munkának dolgozására szentelné erejét.

Értekezésünk öt szakaszra fog oszlani. I. Az epigrammák eredetét, II. az epigrammák nemeit egyenként véve, III. az epigrammákat közönségesen, IV. az epigrammákat más nemzeteknél, V. az epigrammákat nálunk, fogja érdeklenni.

V.

Ki a magyar literatura történeteire, ha csak a mult század közepéig is kitekint, s tudja, mily nagy befolyása volt legyen a francia literaturának, szinte *Faludi* óta, íróinkra, az előtt figyelmet érdemlő dolog lehet, hogy a francia epigrammának - mely mint felebb mondatott, sok ezrekből álló had - mind e mai napig legkisebb befolyása sem vala a magyarra, sőt fordítást is alig találhatunk, mely ezen nemzet nyelvéből történt volna. Hihető, hogy a mi francia-magyarjaink, *Bessenyei*, *Barcsai*, *Orczy*, nem érzettek magokban epigrammai tehetséget; hihető, hogy nem tartották méltónak a poézis ezen kisded nemére fogyasztani az anélkül is középszerűleg kapott erőt; hihető, hogy az epigramma az általok szeretett lassú léptekkel huzakodó versnemben elveszté szökdelő elevenségét, s fonákul verdezte füleiket. Akármelyik lett legyen oka az előszámláltak közzül, elég, hogy a dolog ekként volt, s a magyar epigramma első nyomait nem *Bessenyei* vagy *Barcsainál*, hanem a római literatura két tanítványának, *Baróti* és *Rájnisknak* művei közt találjuk. Mihelyt, tudniillik, ezen sok hálát érdemlő két írónk a római vagy inkább görög lant zengzetének nálunk másodszor ada életet, azonnal feltámad a epigramma is.

Kazinczyig, ki a magyar epigramma teremtője gyanánt tekintethetik, *Baróti* és *Rájnison* kívül, *Verseggy* és *Virág* azok, kik ezen nemben próbákat adtak. *Baróti* és *Rájnison* mindketten kis mértékben bírtanak költői tehetséggel, s ezen kis tehetségeket is elfojtá a római költők szertelen utánda; s innen jó, hogy valamint egyébhol, úgy az epigrammai pályán is magoknak fényt nem szerezhettek. *Verseggy*, mint közönségesen tudva van, kevés eredetiséggel bírt. Az *Aglájában* kiadott legtöbb daraboknak origináljaira, kivált a német költők munkáikban, ujjal lehetne mutogatni. Ezen észrevétel alól nem tesznek kivételt az ő epigrammai sem, s minekutána mi e helyt csak eredeti művekre függesztjük figyelmünket, inkonzekvencia vétkével vádoltathatnánk, ha *Verseggyt* mint epigrammatistát teóriai szempontra vennők.

Virág vala az első, ki saját értelemben eredeti epigrammákat adott. Studiuma a költés ezen nemében, mint a rómaiak tanítványához illett, *Martiál* volt; de ki fogja tagadhatni, hogy épen ez a martiáli, s kirekesztőleg martiáli, studium tevé, hogy *Virág* mint epigrammatista azon tökéletre el nem jutott, hová költői tehetségénél fogva eljuthatott vala. Ki a martiáli epigrammákban előhaladni kíván, szükség, hogy már születésével bizonyos mértéknyi elmésséget hozott legyen: pedig *Virágnak* épen ezen örök juthatás igen szűken. Mi legalább meggyőződve vagyunk, hogy azon barátjai is, kik az ő költői dolgozásai iránt a legnagyobb tisztelettel - s nem ok nélkül! - viseltetnek, az efféléket, mint például:

*Jelesdi, rajtad tisztelet jelét látom,
Amin nagyon csudálkozom.
Ringy-rongy ruhádról lóg le egy kopott csillag;
Mondd meg, miféle »Bujdosó«.
Értlek; midőn az érdemest keresgélé,
Eltévedett, s terád akadt.*

az elmés Múza szerencsétlen sugalmainak fogják önmagok vallani. Nála az elmésség - ha szabad így nevezni - mindenkor csak világos, vagy legalább könnyen kitalálható hasonlatokkal foglalatoskodik, s innen jó, hogy epigrammainak oly kevés hatásos van, s a műveltebb olvasóra oly ritkán munkálnak annyi érdekléssel, hogy mosolygásra bírják. - Az mondathatnék talán e helyt, hogy *Virág* nem tekintethetik azon szempontok szerint, melyekből Róma *Martiálját*, hanem azok szerint inkább, melyekből a görög epigrammatistákat kell megítélni; de a görög epigrammának egy igen fő sajátosága abban áll, hogy többnyire érzelemtől van átmelegedve, *Virágnak* ellenben minden műveit egy bizonyos *klasszikai hidegség* lengi keresztül; ami szembeötlőleg karakterisztikai vonás azon költők munkáin általánosan, kiknek Róma poétái kirekesztőleg kézikönyveik valának. - Egyébiránt erős hittel hisszük, hogy ha *Virágnak* a görög költői pálya megnyílhatott vala, gazdag lírai tehetségét használhatván, egyike fogott volna lenni jobb epigrammatistáinknak, - valamint eddigleni jelesebb óda-költőinknek egyike - amint ezt egy-két darabocskára epigrammái között tökéletesen igazolja. Mi a technikai posztulátumokat illeti, azok *Virágnál* elég gonddal vannak kielégítve; egyedül azt kívánnók még, hogy beszédének több elevenséget kölcsönözött volna.

Ez volt az epigramma képe, melyet a magyar literatura *Kazinczyig* felmutathat. Olvasónk fogná érzeni, ha nem mondanók is, hogy ez még csak gyenge előkészület volt, és silányabb, hogysem egy utóbbi költőnek példányul szolgálhatott volna.

Mihelyt *Kazinczy* mint epigrammatista megjelent, azonnal más s az előbbtől különböző képet veve a költemény ezen neme magára. Az első ízben publikumot látott darabok azt hagyták az olvasóval gyaníttatni, hogy azok a martiáli iskolának egy nagy tanítványától származtak, s a magyar literatura barátja örvendett egy új, egy csínnal teljesebb Martiált saját nemzete költői között bírhatni. A következők azonban az Erdélyi Museum, Aurora, Hebe, s egyéb gyűjteményekben közlött darabokkal azt mutatá, hogy ezen epigrammák egy oly iskolának rezultátumi,

mely a görögök nyomain támadt, s *Martíál* és *Goethe* különböző pályáit egyesítve alkotta össze teóriáját.

Kazinczynak elmésség és lírai szellem - két tulajdon, mely képes a költőt az epigrammai tökélet legmagasabb fokáig vihetni - jeles mértékben juttat. A körületek tehát eléggé kedvezőleg jöttek össze, hogy a szerencsés következés szülői lehessenek. És valóban, *Kazinczynak* műveit tekintvén, azt kell mondanunk, hogy ő mind a két epigrammai pályát oly szerencsével futá meg, hogy felőle egy sanyarúbb kritika is mindenkor javallva fog szólhatni. Nem ismerünk költőt az újabb korban, ki az epigrammatista *Goethe* mellett oly szép fényben állhatna, mint *Kazinczy*; a görögökkel pedig talán csak ők ketten volnának összemérhetőek. *Goethe* mint költő hasonlatlanul áll felette, mint technikus véle egy parallelába tétethetik; s az epigrammai alkatra nézve *Lessing* s ők ketten foglalják el minden újabb költők között az első helyet. *Martíálon* felülemelkedett csín és ízlés tekintetében, mindazonáltal amily mértékben ezt meghaladta, talán oly mértékben, lehet mondani, hogy a görög egyszerűség s gyermekded ártatlanságnak (naiv) alatta maradt, miképen ez az újkori költőkkel megtörténni szokott. Egy megbecsülhetetlen sajátság az ő epigrammáin, mely maga képes lehetne őket a tökélet egy felsőbb fokára emelni, mint minden egyebeink e nemből vannak, az a bájos görgésű, hajlékony, kerekded nyelv, mely ezen írónk sokévi studiumának gazdag rezultátuma. Ez az, ami egy megfoghatatlan bájt, egy bizonyos *klasszikai színt* hagy *Kazinczynak* minden még oly parányi versecskéjéből is felcsillámlani.

Oly nevezetes példára, mint a *Kazinczyé* volt, többen vállalkoztak ki költőink közül erejüket az epigrammai pályán megpróbálni, azonban itt is, miképen egyéb ágaiban a magyar költésnek, eddig csak igen kevesen emelkedtek oda, hogy felölök az esztétikai tribunál literatúránk egykor szebb fénnel ragyogóbb szakában sok dicsérettel emlékezhethetnek. Mi azonban még most írónk kicsiny seregében hasznosnak véltük, amennyire erőnk engedte, mindeniknek kimutatni a maga helyét, ki epigrammákat feltűnőbb számmal írt, vagy ha nem is, legalább néhány darabokat ada, melyeken e jelen kornak némineműleg kímélő, de mégis igazságos kritikája javallhatót lel. - *Kazinczy* után *Vitkovics*, *Tóth*, *Szentmiklóssy*, *Thewrewk* és *Décsei* voltak egyedül, - mert a sok nemekben ragyogó *Kisfaludy Károly* ezen osztályba nem jöhet - kik erejük fő részét az epigrammákban gyakorlották.

A magyar epigrammatisták egész seregében (ha *Kazinczytól* elvonjuk elménket) *Vitkovics* érdemel legtöbb figyelmet. Az ő darabjait egy vidám elevenség, olykor enyelgő, olykor metsző s majd mindenkor céltaláló elmésség, nem ritkán a szívnek egy meleg érzelmé is lengi keresztül; általában pedig rajtok egy a *Martíáléval* rokon lélek mutatkozik; s mindenhol oly leleményes ész, milyen egy magyar epigrammatista művein sem ismerszik meg. Ő leginkább a latin költőkhöz látszik hajlani, s epigrammáin megtetszik, hogy *Owen*, *Ausonius*, de leginkább *Martíál*, kézikönyvei voltak. Az ő elméssége igen termékeny, s mert a forrás rejtékenyebb mélyéből van merítve, többnyire meglepő. Azokat a sebes fordulatokat az antiteziseknél, melyek *Kazinczynak* annyira sajátai, ő is nagy szerencsével tudja használni. Görög színt az ő darabjain ugyan nem lelhetni, de ahelyett az újabb költők manírjában néhány érzékeny darabokkal lepi meg olvasóját, s mi azt hisszük, hogy ezek által a hiány, ha egészen nem is, nagy részben legalább kipótoltatik. Kire nem hat az a báj, az a szívből felbuzgó érzés, mely a *Czenczihez*, *Kérés*, *Féltékeny végszava* stb. című darabokból felénk zeng? Poézisunknak mindenkori nyereségére lenne, ha a mi megbecsülhetetlen *Vitkovicsunk* még több ilyen valódi lírai szellemben dolgozott darabokkal ajándékozná meg olvasóit. A szavak és kitételek választásában a sok tiszteletre méltó férfiúnak nem ártott volna olykor kényesebbnek lennie. Az epigramma szólhat ugyan pedestris nyelven; de hogy alacsony kifejezésekre ereszkedhessek, arra a szépműveket egyetemleg illető törvényektől felszabadító ok az ő körében nem gondolható. Mi állhatatosan bízunk is, hogy epigrammatistánk józan ízlése a *Momushoz* (III. könyv 2.), *Kantaihoz* (II. k. 2.) cimezett s még néhány hozzájuk hasonló darabokat, - legin-

kább pedig a III. könyv végeelőtti epigrammáját - melyek a szépnek határán kívül fekszenek, verseinek egy újabb gyűjteményében megszenvedni nem fogja.

Tóth László produktumai felől a jelenkornak is csak némely kedvező bírái fognak kimélve ítélni; de egy - talán még valaha feltűnendő! - mosolygóbb század Aristarchusai belebb fogják a magyar literatura határait összevonni, mintsem ezen művek fekszenek. Neki nem juthat oly szép örök, hogy verseinek bájt és vonzó kedvességet tudott volna kölcsönözni. Költeményei között lelteni ugyan egy-két becses darabot, de legtöbbjeiről azt kell mondanunk, hogy nem egyebek mesterkélt soványságoknál, melyekből a grammatikus felette gyakran, a poéta sohasem tűnik elő. Figyelmet érdemlő dolog, hogy *Tóth*, ki a görögökkel magát, birtokában lévén a nyelv, sokkal inkább összeérésbe teheté, mint sok más, mégis reá a görög epigrammáknak oly parányi befolyások lőnek, hogy epigrammaíróinknak akármelyikét elébb lehetne a görögökkel hasonlatba tenni, mint őt. Egy csallhatatlan bizonyossága a lírai szellem fogyatkozásának. Említésre méltó észrevétel az is, hogy *Tóth*, bár az epigramma teóriája felett gondolkodott, - mint a boldogult *Kulcsár* Hasznos Mulatságainak egy valamelyik számában közlött, s magában néhány jó gondolatokat foglaló értekezés mutatja - mégis az epigramma alkotását oly fonákul értette, hogy számos darabját valamely nyomorék dilettáns vinnyéjéből kerültnek hihetnők. Ha olvasónkat csak azon szenvedhetetlen általmenetekre emlékeztetnők is, melyeket a fordított görög epigrammák pentameteraiből a hexameterekbe oly gyakorta tevé, mondásunk igazolva volna. Ezen dolog oly igen rontja a beszéd kerekességét, s az eurhythmiát; annyira gátolja a nyelv gördületét, hogy csak érzeni lehet, nem kifejezni. S mik még ehhez képest is az ő *Horvát Istvánhoz*, *Kisfaludy Sándorhoz* irt darabjai, hogy egyebek ne említessenek? Restebb prózai huzakodást nem képzelhetni. A Handbuch der ungrischen Poesie II. köt. 120. lapján álló két darabbal *Tóthnak* egész epigrammatistái érdeme ki van merítve.

Szentmiklóssynak a természet lírai tehetséget ada, annyi lírai tehetséget, mennyivel a magyar költők koszorújában csak a jobbak dicsekedhetnek, s ő ezen tehetségnél fogva sok mások felett inkább lehet az, minek az epigrammai nemben *Kazinczyt* lenni mutattuk. Azonban úgy látszik, hogy ő - vagy környületi nem engedvén, vagy önként - elmúlatta keblének ezen égi szikráját studium által kitisztult lobogásra hozni. Következett legyen a dolog akármely okból, az tagadhatatlan, hogy *Szentmiklóssy* - bár egyike a jobbaknak - mind dalaiban, mind epigrammaiban hasonlatlanul kevesebbet ada mindekkoráig nemzetének, mint tőle várni lehetett volna. Ha cél és helyszűke engednék, bővebben lehetne a mondott észrevételt kifejlesztenünk, de itt csak az epigrammai parányi körben foroghatván, illik visszatartóztatni minden egyebekre kicsapongást. Az ő epigrammai is lírai és Martiál-neműekre oszlanak fel. Mind a két nemből néhány oly műveket lelhetni, melyekre a legjobb epigrammatista is irigy szemmel tekinthetne; de viszont olyak is találhatók, pedig nem kis számmal, melyek egyéb fogyatkozásaik mellett még csak eredetiség bélyegét sem viselik magokon. Az epigrammai alkatra nézve *Szentmiklóssy* szerencsésebb a martiáli, mint a lírai nemű darabokban, hol némelykor széles, és céltalan amplifikációval teljes. Nyelve csinos nyelv, azonban nem az a tárgyhoz simuló s magán karakter bélyegeit viselő nyelv, mely például *Kazinczynál*, a magyar ajak még most ebbéli általános fogyatkozásai mellett is, ismerhető. *Szentmiklóssy* nyelve mind epigrammaiban, mind dalaiban és verses meséiben ugyanaz, s mindég egyszínű, mindég epithetonok bővségében csillogó, s az egyszerűségtől mindég bizonyos távolságban áll, s benne az az *inproprie* szóolás néha egész a piperéig feszítve van. Ami ízlését illeti, neki a természettől egy szerencsés tapintása van a szépben, mely nem enged alacsonyságokra süllyedni. Egy soha eléggé nem becsülhető sajátság!

Ponori Thewrewk nem azon pályát választá magának, melyekre talán vokációja volt volna, hanem a görögökét; pedig épen ez az, melyet lírai igen parányi tehetségéhez képest neki hasznos dolog lett volna nem választania. Tévedésének oka hihetőleg valamely fonákul értett teóriában - talán épen a herderiben - alapodik; vagy az is lehet, hogy valamely nagy példány

- milyenek a *Kazinczy* epigrammái - vonzotta ellenállhatlan azon útra, mely nem az ő erejéhez mért út vala, s így történt, hogy ő oly örvénybe bukkott, melyből többé kivergődni nem fog. Ezen okok az ő tévedését menthetik ugyan, de a hibákat jókká nem tehetvén, a kritikát is semmi időben megkérdelni nem foghatják.

Ifjonti dolgozásai martiáli típust hordoznak magokon, s mondani lehet, hogy ezen darabok elégségesek egy ifjú művész tehetségei felől bennünket reményekre gerjeszteni. Folytatta volna ő ezen ösvényen az elkezdett utat, kezesek vagyunk a mondott szóért, hogy pályáját sok szerencsével futotta volna meg. De önként s makacsul más irányt adván menetelének, egy ismeretlen s önmagának is csudás labirintba tévedt vala, hol a kérlelhetetlen teória gáncsait szükségképen maga ellen lázította. Nagyobb számmal írt epigrammái közt alig mutathatni fel egy-két darabocskát, mely a művelt olvasónak tiszta élményt nyújthatna; melyről mondani lehetne »judicis argutum quae non formidat acumen«; majd mindeniken találni valamit, mi a józan ízlést sérti. Az epigramma nála csak igen ritkán jelen meg a maga szokott alakjában; nagyobb részéből verseinek oly lényeket látunk előtermeni, melyeknek még az eddigleni poétikában nincs nevök feltalálva, s méltán kétségbe vehető, ha valaha leszen-e. Hogy ne láttassunk hihetetlen dolgot állítani, íme, bírái a szépnek! ítéletek alá egy ily produktumot terjesztünk.

Istenítés

*Hah, közelít az olympi sereg! kieszen lebeg a báj-
Lég-szentelt ligeten s hold-beragyogta mezőn.
Engemet andalgót amarantnak alatta köszöntvén,
Főmre sugárkoszorút Venus-Uránia fűz.
Hébe magas kézzel poharát ajakimnak ajánlja,
S a szép Geniusa csókjait hinti reám.
És én, a boldog, semmit nem ohajthatok immár;
Megleltem mennyem, s isteni társ maradok.*

Hivatkozunk rátok s mindazokra, kiknek ízlése nem toaletti finnyáság, hanem esztétikai studium rezultátuma, ha ez nem valósággal egy zavarodott szempillantat szüleménye-e? Velut aegri sommia! mondaná Róma filozófus poétája. A teoretikus keresztülmegyén a költés minden nemein, s nem fog lelteni nevet, mellyel a darab elcímezhető leszen.

Egyik oka a *Thewrewk* szembeszökőleg különös poézisának az a makacsságig egyoldalú ízlés, mely sohasem engedi, hogy a tárgy különféleségéhez képest egymástól különböző alakban, különböző színnel és nyelvvvel öltöztesse fel darabjait. Nála mindenütt - még prózájában is - egy dagályos, epithetonok özönében duzzadó, szinte az érthetlenségig cikornyás nyelvet láthatni, mely szünet nélkül azt az egyetlenegy szemetsértő tarka szönyeget terjeszti a néző elébe, hol a fantázia a képek szertelenül egybehalmozott sokasága közt eltompul. Tedd a görög egyszerűséget ezen megfoghatatlan buja piperével hasonlatba, s látni fogsz oly távot, melyet csak e planéta két legmesszebb pontjai között képzelhetél. A költőnek, amint tudva van, egy fő kötelessége a tárgyak idealizálása, mely nem egyéb, mint a természetben lévő kép, cselekedet és érzeménynek, a lehető tökéletig emelt megnevezése. A valódi költő ezen posztulátumnak akként szokott megfelelni, hogy tárgyaiból minden aljasat, mindennapit elhagy, s csupán a tökélet elszórt sugárait gyűjtve egybe, azokat olvasztja egy bizonyos pontban harmóniai vegyülettel össze. *Thewrewknél* ez az idealizálás azok által a közönséges s unalomig elhasznált hasonlatok által szokott megtörténni, mely a görög mitológia képeit hozza a maga kiemelni szándéklott képeivel rokon összeérésbe, s így gerjeszt bennünk némely homályosan eltarkított észfogatokat. Például:

*Arca jelenti Küprist, feje Pallast, szíve Dianát;
Igy él egy lányban három olymposi szép.*

Nyíltan jelenthetjük minden költőnek, hogy illetén módja az idealizálásnak nem azon mód, melynél fogva *honor et nomen divinis vatibus atque carminibus venit*. Azon megjegyzést is általában lehet a *Thewrewk* dolgozásaira mondani, hogy közölők a legkisebb részt teszik azon darabok, melyek önkeblének leleményi; a többinek forrásaira a német költőknél könnyű munkával rátalálhatni. *Thewrewk* minden művei között az *Aurorához* írt darab előttünk legnagyobb becsű, s ámbár még ennek is *Kleistnál* van originálja, mindazáltal azon teljességet az előadásban, mellyel ezen darab magyarul elmondva van, inkább lehet az ő sajátjának, mint sok egyebeit mondani.

Mitológiáról lévén az imént szó, szabad legyen iránta - figyelmeztetésül legalább - egy kitérést is e helyt tennünk. Költőink szinte nagyatyjoknak, *Zrínyinek* korától fogva használják a görög mitoszokat; de soha azok még oly sűrűen észrevehetők nem voltak, mint a mi korunkban, pedig a dolgot megfontolván, inkábbára az volna javallható, hogy ez a mód egészen elhagyanék, vagy ha azt általánosan tenni oly nagy áldozatba kerülne költőinknek, legalább a helyet tekinteniök kellene, s gondosabban megválasztaniok, *hol* és *mikor* volnának ezek a görög fantázia lényei használhatók, mert így minden meggondolás nélkül elmeszüleményeiket mitológiai színekkel kifesteni - engedelmséggel legyen mondva - egyébnek, mint *testimonium paupertatisnak* az értő által nem tekintethetik. A görög népnél ezen képek, mint honi termékek, összefonva és szöve lévén mind a társasági, mind a házi kör minden tárgyaival, az aljasabb népnél is oly ismeretesek valának, - vagy talán még inkább - mint hazai históriáink barátjai előtt egy *Hunyadi*, egy *Zrínyi* név. Az újabb kor népeinél ellenben csak kis rész szerzett magának egy felületes mitológiai tudományt; egy-kettőt alig találhatni, ki studiummá tette volna, s még ezen egy-kettőből is senki sem képes oly tündérleg elvarázsolgatni, hogy fejében képzetek támadjanak a görög népéhez hasonló, kinek ezen mítoszi képek bizonyos religiói glóriában tűntek fel. Következésképpen ezen mítoszok a mi olvasóinknál nem egyebek, mint üres és kép nélkül való, félig érthető nevezetek, vagy ha egy-kettő előtt fáradságos tanulás segédével érthetőkké lettek is, csak erőtelen, hideg fantazmákat szülnék. Tegyük hozzá, hogy az új kor költője, gyakorta többféle mitológiákat használván, oly tarkaságot terjeszt ki előttünk, mely által majd a zsidó próféták korába, majd pediglen az éjszaki népek óriási alakú boszorkányai közé ragadtatunk, hogy végtére fantáziáink ily ezerféleségben nem tud magának álláspontot találni. A görög epigrammatistának, miképen értekezésünk eleje érdeklette, nagy könnyűségére szolgáltak ezen mitológiai istenségek. Talán ezen okból használják őket mai költőink is? pedig mondani lehet, hogy ez hatalmas mód egyenesen a költés céljai ellen dolgozni. - Ezen cikkely nem helyén kívül fog itten állani, minthogy az utóbb érdeklett két epigramma-író művei is igen bővölkednek az efféle görögföldi termékekkel.

Thewrewkről szólván önként ereszkedtünk le bővebb fejtegetésekre. Az az ő poézisa és nyelve figyelmet érdemlő két dolog, s méltó volna komolyabb észrevételre, hogy némely fiatalabb versíróink szemeik felnyíljanak, s a veszedelmes példát látva tanulják idejénkorán megválasztani a jót a rossztól. Ez a valódi gothomania már néhány év óta gyakoroltatik a magyaroknál, s minekutána Kovacsóczy hagymázos cikornyájú prózájában egész a vakmerőségig duzzadozott volna, egy kevéssé megszűnni látszott, most azonban az esztergami Uránia s kassai Minerva néhány inkorrekcióval teljes lapjain ismét jelengeti magát, s úgy látszik, újonnan lábra akar kapni, méltó tárgyaúl minden józanon maradt fej bosszankodásinak.

Décsei János 1825. ada ki egy kötet mesét és verset, melyek között epigrammák mintegy hatvan számmal foglaltatnak. Ezen epigrammák, leginkább pedig a mesék, mutatják, hogy *Décsei* elmésség híjával nincsen ugyan, azonban még a valódi műveltségtől távol áll. Mert, bár az ő versei közt néhány jó darabokat - mint például a *Lillához*, *Sybilla Charonhoz* stb. címűek - lelhetni, az olvasó majd minden lapon olyakra bukkan, melyek kisimult ízlésre nem mutatnak. Az oly kitételek, hogy sok más elhallgattassék, mint l. 76. az *Álomhoz*, l. 87. *Lucretia*, l. 91. *Boldog boldogtalanság* s végtére l. 75. *Egy rossz kántor ellen* (mely utolsó

már magában is, hogy a költő saját szavával éljünk, igen *sültelen* darab) című epigrammákban állanak, talán csak egy piaci gyümölcsárosné szájában állnának jól. Nem fogott volna ártani, ha *Décsei* az epigramma alkatjára is jó korán figyelmet fordított volna, mert oly lelketlen explikáció, mint a *Rózsához* írt darabnak két végsora stb., epigrammában helyet nem foghat. Ki eredetiséggel is bír, mint *Décsei*, annak talán nem volna szüksége, hogy a *Telekihez* írt darabot mástól kölcsönözze: kivált olyantól, ki azt már maga is idegen mezőről ültette saját kertébe. Egyébiránt ha *Décsei* a ponton, hol most van, meg nem állapodik, hanem talentumát progresszíve művelgeti; ízlését gyakorlat által több csínhoz szoktatja; nyelvére, mely most próza, több gondot fordítand, reményleni lehet, hogy magát jeles epigrammatistai érdemre teendi méltóvá.

Kisfaludy Károly is, ez a sok színű és sok erejű művész, közle az 1823-ik évi Aurorában huszonnyolc darabot. Köztök csak hét felel meg a felvett címnek, a többi gnóma. Azonban már csak ezen hét epigramma is magán viseli a művészi kéz bélyegét, s ha *Kisfaludy* több epigrammát nem írta, vagy csak azon egyet írta volna is, mely a 3-ik számmal van megjegyezve, csalhatatlan bizonyosságát adta volna a magasztalgatni kétkedve szerető kritikának, hogy ő az epigrammai Múzsának egyik felkentje. Szerencsésebb epigramma kevés volt magyar nyelven zengve. Lehetetlen, hogy olvasván ezen hét kedves darabot, a művészség barátjaiban azon óhajlás ne ébredjen fel, hogy bár a köztiszteletre, közhálára méltó genialis költő több ilyenén becses virágokkal is gazdagítsa verseinek szép koszorúját.

Az 1825-iki Hasznos Mulatságokban (a 26., 27., 28. és 50-ik számon; ismét a második félév 30-ik számán) Tz. G., Tz. és C-r névhelyetti betűkkel megjegyzett darabok, melyek, mint a rajtok ismersző rokonszín hihetővé teszi, egy műhelyből kerültenek, a literatura határain kívül vannak, azért mellettök a teóriának csak szó nélkül illik elhaladnia, ámbár nem volna egészen sikertelen dolog - legalább azokra nézve, kik jövőben is írni fognak, nem gondolván meg *mit* és *hogyan* - néhány szóval érdeklenni, mint meglátszik rajtok a küzködés elmésséget előhozni, holott az van bennök végtére is legkisebb mértékben, s mily mártíri kínok által van a nyelv a distichon korlátai közzé zaklatva.

Olvasóink előtt, úgy hisszük, ismeretes leszen azon kisdéd könyv, melynek címe: *Újra amalgamázott üveg táblácska*. Benne ötvenkét epigramma volt közölve. Tartózkodva ereszkedünk megítélésökbe, nehogy megsérteni láttassunk a komolyabb olvasót, oly dolgokra emlékeztetéssel, melyektől a nemesebb érzésű ember kedvetlenül fordul el. Azonban, mivel a sors ez egyszer vállainkra mérte azt a sanyarú esztétikai bíróságot, mely morális és nem morális dolgot egyképen tekint, kötelességben áll rólok szempontjainkat elmondani. - Ezen epigrammák általában szólva igen sok elmésséget hordoznak magokban, s aki gondolóra veszi, mily ügyességgel tud itt a lélek minden még oly parányi körülményt is, legyen olvasás, legyen tapasztalás következtetése, saját hasznára fordítani s az ellenfél ingerletére irányítani, annak lehetetlen ezen darabok szerzőjétől a valódi s gazdag leleményes elmét megtagadni. Egyébiránt a teória ellen való vétektől egy darab sem egészen tiszta. A nyelv bennük darabos, s mindenhol gyakorlatlan kéz jelei látszanak. Karakterök nem csípő, hanem sujtó és vágó elmésség, s oly érzés vezérli őket, melyet inkább örökre elpalástolni, mint egy egész publikum előtt felmutatni illett volna. A XVII. számmal jegyzett darab legvalóbb színekkel festi azon lelket, mely efféle szilajkodásra elvetemedni képes lehetett.

Még egyet, minekelőtte bevégzenök e reflexiók hosszú sorát. A magyar poéták kicsiny számában tudunkra egy sincs, ki epigrammái közé gnómákat nem kevert volna. Ez annál szembeűnőbb volt előttünk, mint hogy ezen észrevételtől legjobbainkat sem találhattuk menteknek. A vétek mindenütt vétek, nagynál kicsinyén egyképen; de a nagynak vétké mindég sanyarúbb gáncsot érdemel, mert ereje a gyengeségek meggyőzésére több volt, honnan önként foly, hogy egy *Kisfaludy Károlytól* vagy *Vitkovicstől*, leginkább pedig egy *Kazinczytól*, ki magát mint a magyar epigramma teremtetője méltán tekintetbe hozta volt, várnunk jussal

lehetett vala, hogy epigrammáik között ezen fattyú sarjadékokat megnevekedni ne hagyták volna. Minél nagyobb fokán áll valaki a tökéletnek, annál nagyobb következésűek botlásai is. Mi legalább kénytelenek vagyunk itt azon gyónást tenni, hogy felette megbotránkoztunk, midőn elsőrendű epigrammatistáink műveik közt gnómákra kellett bukkannunk, melyek epigrammák gyanánt adattak. Vajha költőink vigyázóbbak volnának, s nem keresztelgetnék el szülötteiket hamis címmel, nem tévesztenék el olvasóikat minden lépten, s a kezdőt megkímélnék azon zavartól, melynek a heterogeneumok rendetlen egybehalmoztából lehetetlen nem származnia. Aki oly kort élt, hogy önmaga tapasztalható, vagy ha nem, legalább megtanulta Tieck dramaturgiai lapjaiból, hogyan szült a német drámában nem haladást, hanem esést, a különböző, sőt ellenkező dolgok összevegyítése, az, úgy hisszük, mosolygani nem fogja ezen sajátképen kis tekintetű, de maga után egykor nem a legjobb következetet vonható dolognál tett intésünket.

Értekezésünk végcikkelyét zárja be egyike szebb epigrammáinknak, mely azon ideálházában született, hol az ének Múzsája csendes dicsőségben szövi a magyar dalok legszebb fátyolát.

Lomb, te csörögve lehullsz; kertem rózsája, te hervadsz!

Fáim alatt éjszak bús szele dúlva sűvölt.

Képzetem elfordúl, s a mult örömébe merítve,

Barna leányka, feléd, e kebel újra hevül.

És ím rózsalepelt von el a fantázia rajtam,

S hesperi csillagként arcod alatta ragyog.

És kivirúl a lomb, s kertem rózsái feselnek,

Fáimat Elüison szelleme lengi körül.

S íme, ennyit az epigrammákról. - Mily nehézségek gördüljenek elébe annak, ki a költés ha csak ezen nemében is, a tökéletig emelkedni akar, ezen vizsgálatok nyilváná fogják tenni; azonban céljok nem az, hogy az epigrammát valami nagyobbá tegyék, mint ami valósággal; mert ők a költés széles tartományában még csak oly csekély tekintetű tárgyak, mint San Marino Európa egyéb státusaihoz képest, s a magas epopoea s a kolosszális dráma mellett észrevétlen elenyésznek. Az inkábbára céljok, hogy költőink látván, mily sokra kelljen ily pályán körben is ügyelniök, ha pályabért érdemmel kívánnak nyerni, s ezeket hasonlatba tévén egyéb lírai vagy épen drámai s eposzi nehézségekkel, a studiumra önként vonattassanak, mert csak nyíltan meggyónhatjuk, hogy verseink ugyan napról napra egész az áradásig ömlenek, de köztök oly kevés becsülni valót lelhetni, hogy valóban nem csudálhatjuk, ha olvasóink a poétai művektől idegenedni kezdenek.

A jelen epigrammai teória leginkább magokból a művekből van absztrahálva, minthogy ezekre fordíta legtöbb gondot az értekező; de az eddigleni teoretikusokhoz is méltó figyelemmel viseltetett, s köztök főkép Lessing és Herder vizsgálataira ügyelt. Mindenhol azon szabadsággal, melyet az igaznak szeretete kíván, parancsol: *a jót mindenkitől elfogadni, a hibát senki-ben vakon nem imádni, hanem inkább kimutatni s ellene részrehajlatlan indulattal kikelni*. Ha netalán egynémely ellen nagyobb masszája tódult volna a gáncsoknak, mint amennyit ő méltánynak vélhetne, az nyugasztalódjék meg Eberhard szavaiban: »Die Theorie geht ihren eisernen Gang fort, unbekümmert, wo sie in ihrem Wege eine kränkelnde Empfindsamkeit verletzen könne.«

1828

FIGYELMEZTETÉS PESTI KÖNYVÁROS WIGAND OTTÓ TUDOMÁNYI S MESTERSÉGI KÖZÖNSÉGES TÁRÁRA

Két ízben jelenté Wigand Ottó könyváros a publikumnak szándékát egy magyar Conversations-Lexicon kiadása iránt. Első jelentését, bár az egész kielégítő nem vala, mindenki örömmel vette, s örömmel én is, mert bennem a munka iránt jó remények támadtanak; később valék tudniillik a jelentés félszégeit egy valami kontárkéz gyakorlatlan tollának tulajdonítani, mintsem azt higgyem, hogy a munkának plánuma nincs, vagy elrendelése fonák. Vágytam látni egy második jelentést, hogy kétségeim elháríttassanak, amit vágytam, azt a kiadó februárius 6. közlött jelentésével s próbalapjaival teljesíté. Mohón nyúlánk a jelentés után, s csudálattal látók, amit nem vártunk. Ideje tehát, hogy szavamat ez ügy felett, mely nem annyira Wigand könyvárosnak, mint inkább a nemzetnek ügye, én is hallassam, s egy-szersmind azokat, kik netalán előfizetni fognak e lexikonra, eleve figyelmesekké tegyem, mire vetik ki pénzüket. - Gyűlölet s bosszú tárgyává teszi magát, ki mások hibáit s tévedéseit fedezgeti fel a publikum előtt, de gyűlölet s bosszú csak a gyávát rettentik el; ki az igazat mindenek felett tiszteli, ki a szabad vélemények barátja, az bátor még akkor is előlépni, midőn egy nagyobb sereg véleményével kell megvívnia. A balgaság veszélyes özöne ellen gátat rakni nem szégyen, nem vétek, sőt annak, ki emberi társaságban él, még kötelessége is, s vannak esetek, midőn az ól marháitól szemetet hányni hálára méltó szép tett. Ki hallgat, vagy a neutralitás leple alá vonul, midőn közügy forog kérdésben, többnyire álnok célokat forral; hic niger est, hunc, tu Romane, caveto.

Mi becses segéde légyen a tudományoknak oly munka, mint ama közönségesen ismert lexikon, melyet lipcsei könyváros Brockhaus már hét ízben ada ki, minden érti, ki tudományokkal foglalatoskodik. Ez egy valódi ariadnei fonál, mely bennünket az emberi ismeretek fejszédítő sokasága közt híven vezet, s gyakor bukdosásinktól megóv. Jó előintésül szolgál s rövid ismereteket nyújt ezer környülményekben. Benne mind a tudományokkal foglalatoskodó, mind pedig a dilettáns tanácsadót s barátot lel, szóval ez az ismereteknek minden szükségait pótló segédkönyv. Tudóssá, tanult emberré ugyan senki sem válhatik általa, sem kimerítő ismereteket valamely tudomány nemében belőle nem szerezhetni, mert ez nem is célja, de nélküle a tudományok barátjának felette nehéz ellennie. Fejledező literatúrában hatalmas pótléka a tudományok azon ágainak, melyekben még kimerítő munkák nincsenek. Ily pótlék gyanánt kellene szolgálnia nálunk is, hol még kivált a felsőbb tudományok nagyrészt paragon fekszenek. De épen ezért, mivel interimális pótléka s előrajza sok még ki nem mívelt ismereteknek, szükség, hogy nagy gonddal, ne felületes tudománnyal, ne himpellér kezek által készüljön, hanem alapos ismeretű, világos értelmű, önállású, nem lengeteg ítéletek közt habozó fejek műve legyen, különben áltudományt fog elterjeszteni a homályból most fejlődő polgárok közt, s így hasznót épen nem teend, kárt pedig igen is sokat. Mert az még tűrhető baj, midőn nem tudunk; ott a veszély, midőn rosszul tudunk.

Ily szempontokból tekintvén a dolgot, tartalék nélkül kimondom, hogy amilyen nagy barátja valék Wigand könyváros szándékának, midőn első jelentését értettem, oly nagy idegenség támadt bennem iránta, látván a munka plánumát, elrendelését - ha elrendelésnek nevezni lehet - próbául közlött cikkelyeit, leginkább pedig a főredaktor bujkálásait. Tekintse meg az olvasó figyelemmel a két rendbeli jelentést s a Fenyéry *Kérdéseire* adott feletet, s látni, fogja, hogy belőlök fonák plánum, félszeg tudomány, gondatlan munka, inkonzekvenciák, grammatikai és stilisztikai tudatlanság, visszás logika egymásrahalmazva tűnnek elő, annyira, hogy aki komoly ítélettel fontolja a dolgot, kísértetbe jó azt hinni, hogy Wigand könyváros lexikona által a magyar tudományi kultúrát akarja a külföld előtt nevetségessé tenni. Mert nem oda mutatnak-e ezen dagályos szavak is, melyek egyik jelentésében állnak: »Lehetetlen mindenki

szívének el nem ragadtatni örömezzettől, midőn hallja, hogy a külföldiek, kik többrendbeli újságleveleikben nemzetünk nagy díszére szolgáló dicsérettel említik ezen nagy, hasznos és költséges munkának megjelenését, bámuló tisztelettel ismerik meg a magyar literatúrának oly szép és gyors előmenetelét.« Mit jelentsen a magasztalás oly helyt, hol magasztalni való nincs, könnyűszerrel megérthetni, azért szabad légyen a tisztelt könyvárosnak mondanom, hogy meddig idézett szavai valóságát csalhatatlan dátumokkal be nem bizonyítja, s azon publikum előtt be nem bizonyítja, melyet sért, azaz azon újságleveleket meg nem nevezi, hol egyedül és csupán kiadandó lexikona miatt emlékezik a külföld oly nagy dicsérettel, oly bámuló tisztelettel a magyar literatúráról, mindaddig ezen nagy hangon kiabált bombasztokot - bár egyike vagyok azoknak, kik kétes környülményben készebbek jót, mint rosszat mások felől hinni - egyébnek gúnynál és szarkazmusnál tekintenem nem lehet.

A kiadónak másodszori jelentése közli azon írók neveit, kik a hibásan úgynevezett *Tudományok s Mesterségek közönséges Tárát* dolgozásaikkal segítik. Nagyobb részint ismeretes férfiak nevei, s többen vannak közöttük, kik mint szép érzésű emberek, jeles tisztviselők, jeles polgárok, buzgó hazafiak tiszteletben állnak a nemzet előtt. Engedje meg mindazáltal a kiadó, ha erre nézve azon észrevételt teszem, hogy az, kinek logikája van, nem elégszik meg a *Tár* íróit egyedül csak jó karakterű s buzgó hazafiságú embereknek tudni, ő még ezeken felül azt fogja kívánni, hogy ezen tisztelt emberek jó írók is legyenek. Hogy pedig a fényes születésű ember, az igen jó polgár, igen jeles tisztviselő, szóval a legbecsesebb címeikkel ragyogó férfi lehet a legsilányabb, legízetlenebb író gyakorta, azt sűrűbben mutogatja a mindennapi példa, hogysen valaki tagadni merné. Érzem, mi kedvetlen, mi keserű lesz, de az engem nem tartóztat őszintén - habár nem fájdalom nélkül is - megvallani, hogy azon nevek között, melyeket a szóba vett lexikon jelentése kihirdete, csak két írórt találtam, kiknek munkáik felől magamat szép reménnyel bízathatom. Egyike ezeknek gróf Széchenyi - a Hitel lelkes írója - a másikat, úgy hiszem, az olvasó önmaga is igen könnyűszerrel ki fogja találni. A többi - teljes számmal tíz - részint valaha fénylő, de már erőtlen, elaggott bajnokok, részint korán elért s már hamvatag reményű ifjak s ízetlen papirosmázolók; van közöttük egy-két ezen alkalomra született literátor is, aki még azt sem érti, patikai vagy konyhai szerekből áll-e össze az a csuda lény, mit a tudósok literatúrának neveznek. Engedje meg az olvasó, hogy elhallgassam, mit gondolok s mit várok illetően írók munkáik felől, különben is nekem e helyt velük semmi bajom. Szavaim egyedül a kiadóhoz, sőt - mivel ő magyarul nem ért, s oka az itt szóba vett félzségségeknek egészen nem lehet - nem is annyira hozzá, mint inkább ahhoz intézem, ki a főredaktori hivatalt viseli, mert minden e munka kiadásában már eddig is elkövetett s még biztonnal elkövetendő balgató hibáinak ő legnagyobbik eszköze, amit talán maga is érez, mert mi oka volna egyébként Wigand és Cserneczky nevek alatt bujkálnia? A vétlen idegen alakban lappangani nem szokott. De vigyázzon, mert tandem sua poena nocentem insequitur... Hogy Cserneczky legyen a főredaktor, elhinni felette nehéz, ha azonban mégis el kellene, akkor még inkább megerősödöm a felébb kimondott véleményben, hogy ezen Conversations-Lexiconnal csakugyan gúnyoló írása készül a magyar nemzet literatúrájának.

A mutatványul közlött lapokon dr. Balogh Pál, Thaisz András és Cserneczky József jelennek meg. Mindenike különböző ágaiban a tudományoknak.

Dr. Baloghnak az *Agyvelőről* írt cikkelyére nézve nem vagyok kompetens bíró, következőleg nem szólhatok, hanem az olvasót a Tudományos Gyűjtemény 1830-iki második kötetére kell utasítanom, hol az Prof. Bugát által megítéltetik. Azt azonban szükség mondanom, hogy kíváncsatos volna, ha dr. Balogh stílusára jobban ügyelne, a magyar nyelv törvényeire több gondot fordítana, ortográfiai inkonzekvenciákkal nem sértegetné szemeinket. Mai időben, egeknek hála! már a nem-írók között is vannak, kik grammatikai rendszabás szerint írnak, mennyivel több jussal kívánhatjuk tehát, hogy ilyenekre írók ügyeljenek.

Miket Thaisz András a magyar törvényből közöl, csak töredékek, sőt még a töredékeknek is csak töredékei. Efféléssel jobb volt volna az előfizetni akarókat nem boszontani, mert hogyan szolgálhasson az mutatványul, miből még a periódusok is csak eltagolva közöltetnek? Nyelvére nézve, ha nem egészen is, legalább nagyrészt ismétlenem lehet azt, mit az imént dr. Balogh »Agyvelejére« mondtam. Ily írásmód: *törvényJét, viszonyJát, jusSait* igen gondatlan - hogy ne mondjam tudatlan - kezét árulnak el. A *Kriminalis, ConstituTió, resZpubliKa, AusZtria*, hogyan férhetnek meg együtt, nem képzelhetni. Az önkényes szónak pedig zárjel közé tett »tyrannismussal« magyarázata nem a legszerencsésebb lexikográfai lelemény.

Cserneczky Józsefnek, ki a *Hunyadi Mátyás* című artikulust írta, csak azt sűgom meg, hogy minekelőtte írói pályára lépne, olvassassa meg azon tudományt, mely leges rite cogitandi et disserendi proposit. Ezáltal fog annak tudására eljutni, hogy akkor, midőn e cikkelynek *Hunyadi Mátyás* címet adunk, ne László úrfiról, ne Ulrikról, egyedül csak Mátyásról beszéljünk. Ama két úri ember történetét pedig a *Hunyadi László* és *Cilli Ulrik* címek alatt regéljük el, s amennyire egymással összefüggésben vannak, provócáljunk reájok, máskülönb-
ben amphora coepit institui és currente rota csak urceus exit.

Hogy a mutatvány lapokon az, kit leginkább kívánt volna az előfizető ismerni, a redaktor, meg nem mutatkozik, az minden előtt különösnek tetszhetett. Elöttem legalább nem lehet nem gyanús dolog, s azt sejteti velem, hogy nem mere ily korán síkra szállni, mert önmaga sem bízott erejében. Való, hogy méltó oka is van a félelemre, mert amit vállaira vőn, oly nagy, oly terhes munka, melynek elbírására közepszerű erő nem elegendő. A redaktor egyszersmind bírása is a munkáknak, - ha nem az, redaktori nevet nem érdemel - az emberi ismeretek annyi ágaiban pedig bírónak lenni súlyosabb dolog, mint magát a *Vétek súlyát* is *Weissenfelsből* prózai köpönyegbe burkolva *Kelemföld* hegyéig cepelni. Ez az oka, hogy én különben az ügynek barátja, s csak ezen fonák módnak, mely jót nem szülhet, ellensége, azt javallanám, ha a főszerkesztetés inkább több férfiakra bíztnék. De azoknak lelkes, józan ítéletű, nem hírnéven, ezen a hiú bábon kapkodó, nem író társaik ellen kaján szándékokat forraló férfiaknak kellene lenni, mert egyes embernek oly széles tudománnyal bírnia, mennyi ide kívántatnék, lehetetlen.

Méltán kérdehetné az előfizető azt is, miért nem tudatja Wigand könyváros, hogyan vannak felosztva a tudományok nemei az írók között, azaz: melyik író micsoda nemben fog dolgozni? Mert eddig csak dr. Balogh, Thaisz és Cserneczky körét ismerjük, a többiről említés sincs, holott azt kívánhatnók, hogy mindenik író minden időben felelni tartozzék az általa dolgozott cikkelyekért, különben az egész csak fonákságokból összehordott gyűjtemény lesz.

Nem tagadhatni továbbá, hogy az, ki valamiért pénzt ad, méltán kívánhatja tudni, miért adja pénzét. Wigand könyváros ezen igazságos kívánságot oly kevéssé látszik tisztelni, hogy még mindeddig nem tudatta, sőt még Fenyérynek a Tudományos Gyűjteményben tett kérdése után sem tudatta, hány ívből fog ezen kihíresztelt lexikon állani. Engedjen meg a tisztelt könyváros, de én úgy látom, hogy efféléből merkantilis célok - s pedig nem a legszebbek - tetszenek ki, következőleg, ha csupán ezen oknál fogva is az előfizetni akarók visszavonatkoznak, ne panasolja majd a külföld előtt, hogy a magyar nemzet saját haszna és kultúrája iránt is idegen, s higye csak azt, hogy a magyar, mint minden egyéb nemzet is, magát megjátszani nem örömet hagyja.

De térek arra, ami figyelmemet leginkább magára voná, s ami leginkább oka volt, hogy itt a lexikon ügyében megszólamlom. Kik figyelnek a külföldre, igen is jól fognak emlékezni, a lipcsei Conversations-Lexicon hatodik kiadásában mi fonák cikkelyek vannak a magyar nemzetről, leginkább pedig a magyar literaturáról közölve. A hetedik kiadást még nem láttam, de igen hihető előttem, hogy ezen cikkelyek ott is le lesznek nyomtatva. Néhány év múlva Brockhaus egy nyolcadik kiadást is fog rendelni, mert ezen lexikonnak felette kiterjedt publi-

kuma van. Ezen kiadáshoz a Magyarországról szóló cikkelyeket Brockhaus azon lexikonból fogja magának fordíttatni, melyet most Wigand kiadni készül, feltéve, hogy Magyarország írói legjobban ismerhették hazájokat, s legvalóbb dátumokat adhattak felőle. Gondoljuk meg most már, mi nyomorú képe lesz az a magyar nemzetnek, mely ott Wigand könyváros gondatlan lexikográfja után ábrázoltatni fog, s micsoda képviselőit fogja ott a külföld a magyar literaturának látni! Miattam lehetne ugyan nyomorú kép is, csak való, csak hív másolat volna, amit azonban reménylenem felette nehéz. Hogy pedig áltudomány s hibás vélemények terjesztessenek el felőlünk idegen nemzetek előtt, az, úgy hiszem, nagyobb figyelmet érdemlő dolog, mintsem hidegen vennünk lehetne, mert benne nemzeti becsület sérül. Felszólítom azért Wigand könyváros lexikona valódi redaktorát, - de nem Cserneczky Józsefet - hogy cáfolja meg, amiket e helyt mondok, s ha hibáztam, térítsen jó útra, különben minden itt mondottaim tökéletesen igazak, s nem lesz egyéb hátra, mint az olvasó publikumot arra intennem, hogy Wigand könyváros *Tárát* előfizetésével ne segítse, mert minden ezen célra adott pénz nemzeti becsületünk sérelmének lészen eszköze.

1830

VÁLASZ DÖBRENTAI GÁBORNAK A CONVERSATIONS-LEXICON ÜGYÉBEN

Drága Döbrentei Úr!

El ne bízsa magát, hogy válaszómat Wigand lexikona ügyében egyedül és egyenest Kegyedhez intézem. Nem azért teszem ezt, mintha Wigand lexikográfusai között Kegyednél érdemesebb emberre is nem találtam volna, korántsem! hanem egyedül azért, mivel Kegyedhez, Döbrentei Úr! - mint ez ügy legfőbb intézőjéhez - legtöbb mondanivalóm van. Különben is Kegyed az a magyar írók között, ki öndícséretei és sokfelé ágazó fortélyai által legtöbb nimbust és csillogást gerjeszte maga körül, szükség tehát, hogy azoknak legalább egy része iránt - mert mindenről tárgy és hely szólnom nem engednek - az olvasókat, kiket ezen álfény régen ámítgat, valahára már tisztább véleményekre hozzam. Nem francia délicatesse ugyan ezeket magának az Úrnak mondanom, de hiába, ez nálam már így megyen; én a finnyás komplementeket nem szeretem, azok kiveszik az embert saját karakteréből. Amit mondani akarok, örömet mondok az Úrnak szemébe, nem sokat aggódván vele, szavaimat kedvesen veszi-e, vagy miattok csikorog mérgében.

Az Úr felelete, drága Döbrentei Úr! valamint két társaié, oly szegény s oly erőtlén lelket árul el, hogy én bizonyára szégyenlem magamat, hogy az Urakban ily nyomorék, ily gyáva ellenkezőkre találtam, s elmondhatom Róma költőjével: Hoc ego fatis imputo! Hi vultu morbum incessuque fatentur; horum simplicitas miserabilis, his furor ipse dat veniam. Maga ezen felelet láttatni fogja az olvasóval, hogy az Urak lexikonának sorsa csakugyan gonosz lábbon áll, engem pedig mindinkább meggyőz arról, amit a Figyelmeztetésben mondtam, hogy a Kegyetek írói tehetsége igen silány, s mind fordítva, mind pedig eredetileg készülendő cikkeik felette csekély reménnyel bízathatnak. Szomorú, valóban szomorú sors! És Wigand könyvárost méltán lehet sajnálni, hogy lexikonának csak ily írói, ügyének csak ily védői vannak. Kár, hogy engemet meg nem hívott kegyed, Döbrentei Úr, védeni önmagam ellen ezen szerencsétlen lexikont. Fogadom és vallom, hogy ha az ügyet meg nem szabadíthattam volna is - mert ki képes oly alkotmányt, melynek alapja nincs, az összeroggyanástól megóvni? - legalább az Urak írói nevét megmentettem volna azon szennyről, melyet most már róla semmi hatalom le nem törülhet többé. Legyen az Úr, Döbrentei Úr, elhitetve, hogy én ezen ügy felett nem is hallatnám többé publikum előtt szavamat, mert hiszen az Urak feleletét, kinek csak parányi ítélőtehetség juthat, cáfolatnak úgysem fogta volna tekinthetni, azonban, mivel az Urak engem erkölcstelen tett gyanújába hoztak, szükség, hogy aziránt kérdőre vonjam az Urakat a publikum előtt, s egy alkalommal szétfűjjam az Uraknak ellenem a lexikon védelmére épített buborék-várát.

Némely apróságokkal, miket az Urak, tartoztak legyen a dologhoz vagy nem, össze-vissza-keverték feleletökben, nem akarok időt veszteni. Ezek csak olynemű ellenvetések, melyekre a szillogisztikai formában vetekedő azt szokta mondani: *transmitto*, mert bennök kevés vagy éppen semmi cáfoló erő nincs. Egyedül azokat fogom érinteni, melyeket az Urak boldog öncsalódásaikban igen fontos dolgoknak vélnek.

Azt mondja az Úr, Döbrentei Úr, hogy mi pártoskodunk, hogy recenzióink egy-két embert reá akarnak a közönségre disputálni; hogy a nyelv tulajdon fordultát németes és franciás kifejezések által igyekszünk elfacsarni; hogy az új iskolának feszengő írásmódját erőszakosan hirdetjük; hogy gyűlöljük az Urakat, kik középutat tartanak a nyelv elébbvitelében.

Igenis, drága Döbrentei Úr, mi pártot formálunk! Mi bátran és tartalék nélkül felszólalunk mindég, valahányszor írói lelketlenséget és gyávaságot látunk; mi csípkedjük, sujtjuk és zúzzuk a félszogséget; mi nem engedjük meg, hogy az Úr és hasonlói kontárkodjanak, hogy

silány mázolásaikkal visszatérítsék a magyar literatúrát azon szép haladásból, melyet az Dayka, Virág Benedek, Kazinczy, Berzsenyi, a két Kisfaludy, Kölcsey és Vörösmarty műveik által néhány évtized óta teszen; mi hirdetjük és magasztaljuk - mit *Bewunderung* zweifelnd és mit *Zweifel bewundernd*, mint a nagy Lessing mondja, mert vakon és szolgailag imádni nem tudunk - Berzsenyit, Kisfaludy Károlyt, Kölcseyt és Vörösmartyt, mi rádisputáljuk a közönségre, hogy ezen *négy*, vagy a Kegyed szava szerint *egy-két* ember felett semmi sincs az egész magyar literatúrában. S vétek-e, hogy mi ezt tesszük? S nem fog-e kezét az egész magyar közönség ezen ítéletében? - De hiszen tudom én igen is jól, mi bántja az Urat, drága Döbrentei Úr! Tudom, miben áll az a mi pártoskodásunk! Mert mi nem hízelkedünk senkinek, úgye? Kimondjuk bátran, amit hiszünk, nem hirdetjük Kegyedet azon soványságokért, melyeket minapában a publikumra tolt, magyar Campenak, - mint kegyed magát nevezgetni szereti - nem magasztaljuk a *Vétek súlyát* és *Fösvényt*, a csörgő és csattogó *Nándorfejérvárt*, a pöffeszkedő *Kenyérmezei diadalt*, s ama sok francia s német író munkáiból összelopott, rendetlen és lélekboszontó értekezéseket, melyekkel az Úr a Tudományos Gyűjtemény, Felső-magyarországi Minerva s Erdélyi Museuma olvasóit kínozták. Mi őszintén és tartalék nélkül merjük mondani, hogy az Úr tehetségéről felette keveset vagy tán épen semmit sem tartunk, s hogy az Úrnak azon húsz-huszonöt eredeti gondolatai, melyeket hosszú írói pályáján kínos küzdelmek közt magából kifacsart vala, úgy fognak elenyészni nemsokára még az emlékezetből is, mint egy-két porszem az öröklét alkotmányán. Íme, ezek azon pártok, melyeket mi forralunk! Ezek fájnak az Úrnak, Döbrentei Úr! (Innen az Úr siránkozásai!)

S mondja meg az Úr nekem, drága Döbrentei Úr: szükség volt-e, kellett-e itt újra a neologizmust előhozni? Nincs-e az már mind *theoretice*, mind *practice* kivíva? Megcáfoltattak-e azon lelkes okok, melyeket a derék Helmeccy ezen ügyben Berzsenyi versei előtt, s Kazinczy, Kölcsey s egyebek mondtak? Vagy tán Kegyed akarja, Kegyed fogja azokat megcáfolni? O curas hominum! o quantum est in rebus inane! Azt hiszi-e kegyed és lexikográfus társai, hogy minekutána már egyetlenegy sincs jó íróink között, ki neologistice ne írna, egyetlenegy lelkes ifjat sem lát fellépni, ki az új iskola nyomain ne indulna; azt hiszi-e Kegyed és bajnok-társa dr. Balogh, hogy a Kegyetek *gottschedi*, *biesteri*, *nicolai-i* kiáltozásai meg fogják állítani a planéták forgását? És micsoda vénasszonyi prédikációkat mond az Úr e neologizmus ellen! Az Úr? ki maga is neologizál, s pedig oly ferdén neologizál, hogy az embernek kacagnia kell belé. Az Úr kiáltozza, hogy a magyar nyelvet saját fordultából németes és franciás kifejezésekkel igyekszünk elfacsarni? S az Úr eléggé szerénytelen lehet ezt kiáltozni, minekutána az Úr Vétek súlya s a Fösvény (mint ez Fenyérynek az Úrhoz címezett feleletéből látható) tömve van német szólásokkal? S hol hirdette azt Fenyéry és Bajza oly erőszakosan, hogy nyelvünk francia és német szólások által emelkedik? Nem azt kérdezem e helyt az Úrtól, emelkedik-e, nem-e, nyelvünk effélék által, hanem csak azt, ha Fenyéry és Bajza mondták-e valaha, mit az Úr mond? Reményilem, hogy máskor meg nem feledkezik az Úr, Döbrentei Úr, írói kötelességéről, mely azt parancsolja, hogy alaptalan mende-mondákat publikum előtt ne mesél-gessen.

Mi legyen a redaktor valamely munkánál, az mindekkoráig nem tudatott, s hogy ezen *terra incognitának* is valahára egy felfedezője akadjon, arra az örök végzet oly sok ezer tudós közül, mennyi Mózesztől fogva Cserneczy uramig e világon élt, Kegyedet választá, drága Döbrentei Úr! Nem mondhatom, mint örvendek én ezen dicső szerencsének! Íme, mi jámborok, boldog tudatlanságunkban bizony mindeddig azt hittük, hogy a redaktor oly valami lény, ami az írók munkáit bírálja, s aszerint, mikép jóknak vagy rosszaknak lelte, veti el vagy veszi fel kiadandó könyvébe! Azonban, hála a végzetnek! az Úr elhárította a homályt, az Úr megmutatta csallhatatlan okokkal, hogy a redaktor csak ABC-rendbe szedi a cikkelyeket, hogy ítélnie, vizsgálnia a munkákat nem szabad, nem lehet, nem illő; isten óvjon, hogy ezt merje! Ő semmi munkát el nem vethet; ő mindent, ha még oly soványság is, mint a *Kis Gyula* könyve,

tartozik felvenni. Mert hiszen, ha illetén jusokat uzurpálnia szabad volna, akkor az *Agyvelő*, *Constitutio* és *Mátyás király* cikkelyeknek, mint árváknak, hazátlan kellene bujdosniok, holott most példányaiként a lexikográfai remekeknek még mutatványul függesztetnek ki egész világ láttára. Mely boldogság így lexikográfusnak lenni! Bármilyen nyomorúságot összefirkált az ember, senki azt kérdésbe többé nem veheti, az minden bizonnyal kinyomtattatik, sőt még az író két arannyal is tiszteltetik meg érte. Oh szép felfedezés! Oh gyönyörű hála az Úrnak, drága Döbrentei Úr! Most már nincs egyéb hátra, mint hogy proklamációt bocsásson az Urak minden papirosmázolóhoz a két magyar hazában, hogy írjanak az Urak országszerte híres lexikonába, hogy - - ! De íme most villan elmémbe! Aligha amaz igen humánus úri ember - cuius per fidele ingeniarum artium studium emolliti sunt mores - meg nem bántatik azáltal, hogy e felfedezést Kegyednek tulajdonítom, drága Döbrentei Úr! holott ő már előbb ezen egészen új redaktori metódus szerint szerkeztette, és pedig több esztendőig szerkeztette, a Tudományos Gyűjteményt. De legyünk igazságosak, s adjuk meg kinek-kinek saját érdemét. Amaz úri ember a természettől nyert gazdag zsenije által vezéreltetett ezen metódusra, az Úr pedig, drága Döbrentei Úr, teóriát absztrahált ezen genialis metódusból, s legelső volt, ki a dolgot a világnak megmagyarázta; és így az Úrnak érdeme nyilván van, s csak irigyek tagadhatják azt meg.

Úgy vettem észre, hogy engemet az Úr, drága Döbrentei Úr, művészi vetélkedésre hív ki. Mert azt mondja, hogy álljak ki, ha nagy erőt érzek magamban, új ingerű eredeti alkotásokkal s nagy eredetiek hív másolataival döllyf nélkül. Igen jól, drága Döbrentei Úr! A felhívást örömmel elfogadom. Íme, az Úr, Döbrentei Úr, írt egy dagályos elbeszélést: *Klára Visegrádon*; írt egy *Vesta* nevű románt, mely kéziratban hever ugyan, de hogy régen kész, egész világ tudja, s így nekem is szabad itt mondanom. Nem tagadhatja tehát az Úr, hogy az elbeszélői költésre magában erőt érzett, különben ezekbe fogni nem mert volna. Rendkívül parányi azon tehetség, melyet én a költés e nemére magamban szunnyadni gyanítok, azonban nyerek vagy veszték, mindegy, mérkezzünk meg egymással! Fogadja el az Úr ezen felszólítást: Írjunk mindketten egy románt. Tárgyak egy s ugyanaz legyen, s adják azt fel négy jelesebb költőink egyetértőleg. A határidő, melyre a munka okvetlen elkészüljön, legyen a jövő év június első napjától számítva, ha tetszik, két esztendő. Ami a nagy eredetiek hív másolatát illeti, erre nézve, úgy vélném, hasznos volna feladnunk egymásnak Schiller vagy Tacitus történelmi munkáiból valamely szakaszt, s fordítnók azt mindketten. Tacitus és Schiller férfias, tömött, rendkívül praecisus nyelvén vetekedni, úgy tartom, igen méltó lesz, s bár a feladás nehéz, de nyelvünk megbírhatja. Shakespeare-ről ne álmodozzék Kegyed, Döbrentei Úr. Én angolul nem értek, de ha értenék is, nem vállalnék ily feladást. Mert hogy Shakespeare-t még most csak tűrhetőleg is adhassuk magyarul, nem hiszem. Bizonyítják ezt Macbethnek azon szcénái is, melyeket az Úr a Felsőmagyarországi Minervában mutatványul közlött, s melyekről én, ki Shakespeare szellemét a Schlegel és Tieck - hív-e, nem-e, nem tudom; de erővel és genialitással teljes - fordításaiból ismerem, azt mondhatom, hogy nem egyebek szerencsétlen erőlködésnél. Ne terheltesse Kegyed magát ezen felszólításom iránt publikum előtt kinyilatkoztatni. Óhajtok a vetélkedéshez sok szerencsét az Úrnak, s rajtam győzedelmet, hogy sok esztendőki küzdései után valahára már oly munkát mutathasson elő, melyet a literatúrára nézve majd nyereségnek mondhatni. Mert mindeddig csak úgy kerengett az Úr előbb-tovább cél nélkül, mint csolnak a habok felett, mely pályájából nem hagy semmi jelt és semmi nyomot maga után. A munkák bírái legyenek azok, kik a tárgyat feladandják. Ily módon zúznunk egymást, drága Döbrentei Úr, felette szép és hasznos dolog lesz!

A kritika ellen hiába prédikál kegyed, Döbrentei Úr, szavai csak a pusztában fognak elzengeni. Az írói ellenkezések, megtámadások, szóval a tollharcok, még akkor is, midőn élesen folynak, felette hasznosak. Ezek hibáinkat fejtik ki, s a tökélyhez vezetnek. Míg két író csipkedi, keseríti, vagy az Úr igen inproprius kifejezése szerint *zúzza* egymást, azalatt egy sereg

író s egy egész olvasó publikum tanul ellenkezéseikből, mert a dolgok tökéletes világosságra úgy jöhetnek leginkább, ha azoknak mind jó, mind rossz oldalaik ellenkezve s vetekedve felmutattatnak. Oppozíció által jutott a világ a legszebb igazságok ismeretére; s ha kegyedet is zúzták volna kezdettől fogva író társai, talán eddig már valami jeleset kifacsarhatott volna magából. Ki a tollcsatákat ártalmasaknak hiszi, önként bizonyítja, hogy a historia literariában nem igen jártas, és még csak a szomszéd német nemzet tudományi és művészi felemelkedésének okairól sem vizsgálódott. Igaz az, - s ez egyetlenegy gondolatban kezet fogok az Úrral - hogy a neveletlen, nem csipkedés, hanem zúzás nem viszen célhoz, s reá semmi szükség sincsen. De ne ellenkezzenek hát az Urak neveletlenül, ne otrombául és csárdába illőleg, mint az Uraknak amaz igen ismeretes társa, ki nevelésének oly fényes bizonyságait adta. S midőn az Urak ezen feldühült lexikográfus társok feleletét nyomtatásra határozták, illő lett volna megemlékezniök arra, ami minden iskolás gyermek száján forog, hogy: *noscitur ex socio, qui non cognoscitur ex se.*

1830

ÉSZREVÉTELEK A CONVERSATIONS-LEXICONI PÖRHÖZ GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF ELLEN

Ismét lexikográfusi zajgás, s ismét Döbrentei szóban! Tehát mégsem elég, ami felőle publikumnak mondatott? Kényszerít, hogy újra szóljak, s elmondjam, ami még eddig elhallgatva volt? - Azt reménylette talán ez a csudálatos elméjű író, hogy ha méltóság és tekintet aegise alá vonul, s tőle koldul menedéket, pártfogást, védelmet, megszabadítja magát? Azt hitte-e, hogy én a polgári világ mágnását tudományok világában is mágnásnak fogom ismerni, s mihelyt ő lép fel, én arcra borulok, mihelyt ő hallatja szavát, én végkép elhallgatok? - Megtanultam igenis a társasági élet viszonyait tisztelni; tudom, hogy ott herceg és gróf, báró és nemes, polgár és paraszt van; mivel tartozom mindeniknek, egyenként és együtt, értem; de értem viszont azt is, s igen jól, hogy ezen tartozás, ezen kötelékek, csak a polgári kör határaig nyúlnak, s ott, hol az írói respublica kezdődik, hol a tudományok országába léptünk, hol a társalkodási konvencióknak vége, ezek is megszakadtak. Itt nem érdem, nem születés, nem hivatal többé, egyedül okok, egyedül ész adnak elsőséget; s én ezeknek szoktam, ezeknek tudok térdet és fejet hajtani, nem semmi auktoritásnak, nem semmi grófi méltóságnak. Jaj akkor a magyar literaturának, jaj az ész kultúrájának egész egyetemleg, ha felette mágnási kény diktátorkodik, ha az igazság őszinte szavát hatalomszó harsoghatja le! Ez volna a Döbrenteiek diadalma, ez a józan ész veszedelme! Azért, minekutána ezen lexikoni pörbe magát egy gróf Dessewffy József avatta, s ok nélkül avatta, s ellenem, ki őt soha és sehol bántólag nem érdeklettem, oly kifejezésekre vetemedik, melyekre just, neki kivált, tetteimnek egyike sem adhata, engedje meg, s tulajdonítsa magának, ha itt a grófot az írótól benne elválasztom; s úgy szólok vele, mint silány védőjével egy magához hasonló silány magyar írónak. Mert egyébként, ha az érdemes gróf felől polgári tekintetben kellene szólnom, akkor a legőszintébb tisztelettel, legméltóbb hálával emlékezném azon érdemeiről, melyekkel egykor polgári pályája fénylett.

A magyar íróknak talán egész seregében, senki még oly jól be nem bizonyította lelki szegénységét, mint Döbrentei, midőn védeni hagyja magát gróf Dessewffy által. Tehát nem mert maga előlépni, állításaimat tagadni, okaimat megcáfolni, felhívásomat elfogadni? Tehát megszenvedi magán a rágalmazása által nyert címet? Tehát tettével bizonyítja be, hogy reá érdemes volt? Íme, a gőgös mivé leve! Íme, a kérkedő campei nagy ész mint törpült el, mint hunyászkodott meg az igazság bátor szava előtt! Kiben lélek és tehetség van, ki ügyét igaznak érzi, az bátran mérkőzik meg ellenségével, s büszkébb feláldozni magát, hogysem más védelmét koldulva bujkáljon, hogysem másnak engedje víni a bajt, melyet kivínia önmagának illetet volna. Igen, az erős, a bátor, kiben lélek és tehetség, ki ügyét igaznak érzi, az bizonyára így teszen, az így tett volna; de Döbrentei...? Ó sajnálatra méltó író! Ó szerencsétlen lexikográfus! Sic enim iam de ipso loqui decet, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quae ipsi nulla debetur. Én gyáva lélekkel, ki szemembe tekinteni nem mer, vesződni nem akarok, nem fogok, szégyenlek. Ez oka, hogy jelen észrevételeimet, az ő bajában, nem hozzá, hanem gróf Dessewffyhez intézem. Gróf Dessewffyhez, ki eléggé kegyes vala szegény társa ügyében megszólalni, kinek jámbor szándékáért Döbrentei sokkal tartozik, habár oly védelmező is, milyet csak ellenségünknek kívánnánk. Ő nemcsak meg nem szabadítja védencét, sőt, fájdalom, önmaga is sebzí. Azonban jámbor szándékát dicsérni kell; mindent megteve, amit csak tenni tudott; hogy többre ereje nem volt, azt vétkelleni nem, egyedül csak sajnálni lehet. Et voluisse sat est.

Én barátja vagyok a tollcsatáknak; de csak azoknak, melyek ésszel, hasznos tárgyak felett, s nemesen folynak. Ezek a lexikográfusi nyavalygások a csata nevét nem érdemlik; s még kevésbbé a hasznos tárgyak felett s nemesen folyt tollcsata nevét, s a sors engem mostoha

kézzel vert meg, midőn Döbrenteit, a *Tudományos Gyűjtemény nyugalomba tett redaktorát, s gróf Dessewffy Józsefet* ellenkezőimmé tevő. Az *elsőnek* az baja, hogy semmit se tud; a *másodiknak*, hogy igen keveset, igen rosszul; a *harmadiknak*, hogy szerfelett sokat tud. Az első, érezvén szegénységét, csak akkor beszél, ha kénytelen, ha el nem kerülheti, s akkor - ó Múzsák és Gráciák! - micsoda beszédek azok! micsoda förtelmei a magyar stilisztikának! E dagály és pöffedtség, ez az ideák feszengetése, ezek a logikátlan következtetések, ezek az összekuszált periódusok! Soha ilyenekről Quintilian nem álmodhatott. - A második, ez a *tribus Anticyris insanabile caput*, az elme szűkét csárdákban szedett epithetonokkal pótolgatja, s úgy rohan elő, mint a fegyverneki tanyák dorongos vitéze. - A harmadik, kiből a sok meg nem emésztett tanulmánynak egész kaosza kereng; kinek fejébe, az elmeáradás miatt, többé semmi sem fér, s ez a lexikoni pör sem férhetett, s azt sem tudja valóban, micsoda ügyet védelmez, s mégis replikáz. De minek is azt neki tudni? ő anélkül is replikáz; leírja tudniillik a *Választ* újra, megtoldván itt-ott egy két iskolamesteri penészes frázissal, mely tele fejből gyakran akarátja ellen is kicsöppen. Mert könnyebb azon címet elviselni, habár gyalázat is, mellyel az imitátorokat a Pisókhoz írt levél megtiszteli, mint fejünkből egy-két eredeti gondolatocskát kifacsarni. Mi gyönyörű triumvirátus ez! Felette kár, hogy nincs literátori invalidusház, - oda kellene őket nyugalomra tenni.

A lexikon védői több ízben adták jeleit rágalmazó indulatjoknak, több ízben mutatták meg, hogy célok nem az igaznak védelme; csupán arra törekednek, mint feketíthessék be azokat, kik ellenük felszólalni bátrak voltak. Szándékjokat azonban sehol annyira el nem árulták, mint midőn ők, kik torkig ülnek a neveletlenség, a mocskosság vétkében, engem merészelnek *faragatlansággal* vádolni. Hágat-e nagyobb pontra a szerénytelenség? Lehet-e rögzöttebb vakmerőséget képzelni is, mint midőn az kiált tolvajt, kinek zsebei tele vannak elorzott drágaságokkal? Ily igazságtalan, ily szerénytelen tettet nem vártam, bizonyára, egy gróf Dessewffytől legalább, nem vártam volna. Vagy talán a gróf nem is ismer, nem is olvasott egyebet az egész pörből a Döbrenteihez írt válasznál? Feleletének csaknem minden helyei ezt kiáltják, s többet nem hagynak feltenni, mint legfeljebb azt, hogy a gróf hallomásból tud valamit. Ha így van, gróf úr, még gonoszabb, hogy oly ügyben akarja magát bírónak és békítőnek tenni, melyet nem ismer, s nem vizsgált meg.

Minekelőtte tehát én ezen úgynevezett faragatlanságok felett a gróffal szóba ereszkedném, kérem és igazságszereteténél fogva kényszerítem őt, lesse ki magában azt a ritka pillanatot, midőn elmelobbanásai megszűntek; s ekkor gondolatait, melyek mindég földfeletti magasságokon, aetheri világokban csaponganak, szállítsa le ezen kisdud planétára, melyet földnek nevezünk; kösse meg figyelme szárnyait, s olvassa el oly részrehajlatlan, oly igazságos indulattal, milyet csak egy néhai legislátortól jusunk van kívánni, mindazon íráskákat, melyeket dicső lexikográfus társai a magok úgynevezett megtámadóik ellen publikum elébe bocsátottak. Nevezetesen: Döbrentei *részeg vad rácait*, s nyugalomba tett redaktor úr *betyári énekét*. Minekutána ezeken általesett, s bizonyossá tőn, hogy a lexikoni pörből nemcsak a Döbrenteihez írt választ, hanem egyebet is ismer, egyebet is olvasott, akkor méltónak fogom a gróft tekinteni arra, hogy kérdjem tőle:

Hol és mivel adtam én, nem mondom just, hanem csak okot is arra, hogy exredaktor úr ellenem intézett citátumaiban betyárkodjék, hogy szavakra fakadjon, melyeket nevelt ember nem hallhat undorodás nélkül; hogy Döbrentei engem a legalacsonyabb, legundokabb vétekben tántorgó néposztállyal tegyen hasonlatba? Hol és mivel adtam én mindezekre just? Magyarázza meg a gróf aetheri elméje. Figyelmeztetésemnek egyetlenegy szava sem adhata ily just, Döbrentei és nagyhirű társa igazságtalan úton s ok nélkül vetemedtek ezen vakmerőségre. Engedje meg a gróf kérdenem, minekutána e *betyári csíny* meg vala téve s igazságtalanul megtéve, nem volna-e nekem jusom a Válaszban oly otromba fegyverekkel visszavernem

ellenkezőimet, milyenekkel ők feltámadtak? Nem volt volna-e jusom? S használtam-e én ezen just? Hol, miként, mely helyén, mely szavában a Válasznak? Az én hitem az, hogy amit publikum elébe bocsátottam, gróf Dessewffy akármely társaságban felolvashatja, bátran és tartaléktalan, sérelme nélkül az illendőségnek; de nem fog-e megzavarodni, nem fog-e elpirulni lexikográfus társaiért, ha csárdai pajkossággal teljes feleleteiket tiszteletes személyek előtt kell olvasnia? Reményilem, hogy ha a gróf ennekutána is velem ellenkezni fog, legalább megfontolja, mit mond, mert bizonyára, mostani egész feleletén a gondolkodó fejnek igen kevés jelei látszanak meg. Nem ártana a grófnak még azt, bár későn is, megtanulni, hogy szavai egyedül azért, mert grófi szavak, még nem fognak hitelt nyerni, s az olvasó, ki látni kíván, szemét nem fogja behúnyni a gróf parancsolatjára. Ez legyen mondva röviden a Döbrentei és társa faragatlanságira.

De ez a fennforgó kérdésnek még csak egyik része, hátravan az, ami egyenesen a gróft érdekli. Mit fog az olvasó arra mondani, hogy a gróf a faragatlanság vádjában nem egyedül csak igazságtalan, hanem ezenfelül még szerénytelen is? Íme, a gróf veti szememre, hogy ellenkezőimmal faragatlanul vetekedem! A gróf? ki minden sértő és alacsonyító predikátumokat összeszedett szókönyvéből, csak hogy velők engemet bánthasson. Mondja meg az igen finom nevelésű gróf, úgy tanította-e valaha nevelője illendőségre, hogy intéseit ocsmány szitkokban mondogatta a grófhhoz. Valóban mesteréhez méltó lett a tanítvány. Azt, kitől illendőséget kíván, maga *goromba, faragatlan, szüntelen veszekedő, mérges epés nyállal piszkolódó, maró szájú, szívetlen, agyarkodó, kaján, irigy, pulyalelkű, marakodó, szentenciákat köpdöső, ádáz*, s amit legelől kellett volna mondanom, *fekete lelkű* címekkel tiszteli meg. Bizonyára, ezek mind finom, méltóságos grófhhoz illő beszédek, nevelt ember szájában jól állnak, szóval gróf Dessewffy *faragottságai*, melyekkel »literaturáját meglágyította, életét kipuhította«. Ó szégyen! hogy a gróf eléggé szerénytelen, hogy a gróf nem pirul maga vétkét más szemére vetni. Valóban, ki *a faragatlanság teóriáját akarná megírni*, sehonnan oly jól nem absztrahálhatná azt, mint a gróf feleletéből, melynek hogy faragatlanság klasszikus remeke legyen, csak az híja, hogy egy gondolkodó s ép fej járuljon hozzá, s szedje rendbe ezt a durva deklamációk káoszát. - Korántse vélje azonban gróf Dessewffy, hogy én az ő és társai becstelenítő rágalmazásokat panaszképp említem. Említem egyedül azért, hogy az olvasó lássa, ki a faragatlan. Panaszolni nincs szükségem. A rágalom nem a rágalmazottat, hanem a rágalmazót mocskolja be.

Szükség, hogy kérjem a gróftól azt is, mit tesznek feleletében ezen szavak: *fekete lelkű*? Érti-e a gróf, velők mit monda? megfontolta-e, midőn őket leírta? Adhatja-e a gróf ezen predikátumot írónak? Nem az emberre vitetnek-e ezek vissza? Nem a morális karakter jó-e alattok kérdésbe? - S micsoda tettemet ismeri a gróf, mellyel magát a *fekete lelkű* cím iránt legitimálhatja? - Tanácslom és kérem, hogy ha aetheri világában másnak ily címeket osztogatni divatban van is, midőn onnét a gróf e földi világba leszáll, jól fontolja meg, miket beszélget, s más karakterét, kiről egy immoralis tettet sem tud, kímélve hozza kérdésbe, mert az ily lexikográfusi petulantia keserű pohárral fognak visszamérethetni, s végtére hae nugae seria ducent. Íme, az igazságvédők, a köz virágzatért buzgó férfiak! Csak hogy hibáikból kivergődhessenek, készek lesznek végtére még a becsületvédő törvényeket is általhágdosni. Ilyenekben keresse aztán a gróf és famózus társa okát, ha én feleleteimben *élesb*, ha *sanyarúbb* vagyok, mintsem ínyök szeretné. Ki az illendőség törvényeit akarva nem tiszteli, nem méltó, hogy kíméltessék, sőt nem méltó, hogy ezen törvények csak pártfogolják is.

Ezek szolgáljanak feleletül a Döbrentei védőjének. Ezek is egyedül annak megmutatására, hogy előttem a mágnási szónak csak úgy van ereje és tekintete, ha igaz ügyet védelmez, egyébként nincs. Én gyűlölök minden elsikamlásokat, rejtezkedést, részrehajló védelmeket; tisztelni csak azt tudom, barátom csak az lehet, ki az igazság barátja. Nur wer das Licht nicht

scheut, der ist mit mir verbrüderet. Hogy én gróf Dessewffy gyermekes ellenvetéseire felelek, mutatja, hogy őt tiszteletre méltó embernek tartom, ha nem tartanám, szótlán és megvetve hagytam volna őt magában küszködni. Döbrenteinek és a lexikonnak más védői is vannak, mint gróf Dessewffy, de azok ne hízelkedjenek magoknak azzal, hogy pygmaeusi vergődéseik nekem gondot, nekem aggodalmat okoznak. Ők, a jámborok, csak névvágyból zsibonganak. Az ily sóvárgó hírbetegeket, kik készek volnának nevöket utcákon koldulni, készek, mint Herostratus, Diana temploma alá üszköket hányni, csakhogy a világ őket valamiért nevezhesse, ezeket a hiúság szánandó rabjait úgy fogom büntetni, mint büntetné a pszichológiával megbarátkozott kriminális bíró - sehol és soha nevöket nem említem. Különben is oly osztálybeli emberek, kik semmi másra érdemet nem tettek, minthogy az ember őket *megvesse*. Mibe kerülne nekem ezen földöncsúszó férgeket eltapodnom? De kell-e ez? Ki ilyenekkel vetekegett, ha rajtok győzedelmet vön is, csak magát mocskolta be.

1830

VEZÉRSZÓ

Tudományok mezején, valamint a hit országában, két nevezetes felekezet van: keresztény és bálványozó. Amaz egy mindenható lénynek, az örök, a tiszta igazságnak szabad lélekkel áldozik, s a nemzeti közfényért buzog; ez vakon és szolgai félelem közt borul le álistenei előtt, melyeket a rejtemények leplébe vonulni szerető önség ábrándképekből alkotta néki. Nemzetünk tudományi pályáját mindeddig az utolsó felekezet bírja. Mi rettegünk a tudományos tribunáltól, utáljuk és gyűlöljük azt, istenünk az önfény, s a bálványozásnak vagyunk baráti. Ahelyett, hogy az egyedül-üdvezítő, az igaz utat keresnők, a szív és vérrokonság, hír és névgőz, a vallásbeli pártoknak s az emberi hiúság ezernemű csábjainak, mint annyi istennek, szobrokat emeltünk. Mi érzéseinket, dicsvágyaink ingereit megtagadni csak parányi részben sem tudjuk, feláldozni pedig önfényünket a közfényért, valamint a polgári, úgy a tudományos körben sem vagyunk eléggé erősek. Mi nem az ügyet, egyedül magunkat szeretjük; s ez mutatja, hogy a lélek kultúrájában még messze nem haladtunk. Jaj annak, ki hiúságaink isteneit nem tisztelve vagy nem kímélve legalább, az igazság zászlójához áll, s kritikai szövétnekkel járdal tudományos pályáján! Az kaján és erkölcstelen, eretnek és hongyúlölő; annak minden lépte kárhozatos bűn s a legvétkesebb vétek.

A jelen lapok kiadója jól ismeri azon viszonyokat, melyek közé teendi magát, midőn e bírálatok gyűjteményével fellép, tudja, hogy nevét ezek által a magyar írók kedvezéseibe ajánlani nem igen fogja, sejti azt, hogy nem-barátjai száma aszerint fog nevedezni, amint az itt kiadandó bírálatok számai. Azonban ő egyike azoknak, kik inkább kívánnak nem szerettetni, hogysem hitők s a közügy rovására szerettetni; kik készek polgártársaik gyűlöletét is eltűrni, ha ezen tűrés által a közvirágzat magvai hintethetnek el.

A kritikának, e gyűlölve rettegett s rettegve tisztelt istennőnek templomot építeni, oltárt emelni közöttünk sohasem volt oly hasznos, sőt oly szükséges, mint ma.

Ha végigszemléljük a magyar literatura történeteit, nem találunk kort, mely a jelennel hasonlítható, nem évszakaszt, mely a vívó és küzdő kor nevét oly méltán viselhetné, mint ez. Ma tanult és tanulatlan, művész és kontár, egyiránt vergődnek a halhatatlanság szent bérceihez, de az utat, melyen oda juthatni, felette kevés ismeri. Az írók száma koronként nevededik, s nem sokára közegyenbe fog állani az olvasókéval; könyveink egymást érik, s ha ki a mennyiségről vonna következtetést az értékre, mondhatná, hogy a magyar literatura nem sokára az olasszal, franciával fog versenypályát futni. Vannak közöttünk emberek, kikkel a szertelen hazafiúság szertelen dolgokat mondogattat, vannak íróink, kik ha egy történetecskét, mely legfeljebb is anekdotának volt alkalmas, dialógusba szöve (mert nálunk a drámai formához ez elég) nyolckilenc íven végighurcolhattak, shakespeare-i, calderoni elmét vélnek agyaikban lobogni; vagy ha egy kisded értekezést a magyar orthographiáról (mert ez a magyar írók vesszőparipája) sok elavult, rég elúnt semmikből összefércelhettek, azt hiszik, hogy Révai s Adelung hozzájuk képest a filológiában csak tanuló gyermekek, s hogy a népek egyetemi nyelvét minden biztonnyal ők fogják feltalálni. Említsük-e a poetasterek hemzsegő seregét, ezeket a béketűrő ostromlóit, ezeket a fülkínzó unalmas trubadúrokat? Könyveink nagyobb részét ezek foglalják el, azért van bennök a szív és ész szavának oly ritkán helye. S mindezek a legfellengőbb álmokban élnek, s goethei, schilleri nagyság bizodalmaival kerengenek parányi köreikben. Embernek legfőbb boldogságát képzelet s álmak teszik, s ha kit álmaiból vertek fel, az boldogsága egéből hullott le; hagynunk kellene tehát, keresztényi kímélettel, hadd álmodják végig az ily jámborok rövid életüket, s hadd legyenek boldogok. De ez álomboldogokat imádók, hirdető, magasztalók veszik környül; a tévedések, a képzelmekek kórjai elragadnak s egész csoportokat tántorítanak a vad tudatlanság örvényébe azalatt, hogy a valódi érdem félrevonulva nem ismertetik vagy elfeledtetik - s ez vágja ketté a dolgot. Fel kell vernünk ezen ál

Goethéket, ál Schillereket álmaikból, hogy imádóik is látni tanuljanak; meg kell gyűjtanunk a kritika szövétnekét, hogy lássuk és láttassuk egymással az ösvényt, mely üdvezület pontjához viszen. Ezek nélkül a romlás örvényéből nincs mentség, nincs szabadulás.

Kritika kell közöttünk, meg nem kérlelhető és kemény kritika, de részrehajlatlan, de igazságos. Ki kell irtanunk a hízelkedés, a szolgai csúszás lelkét; ledöntögetnünk szobrait a bálványozásnak; elrezzentenünk a lelketlenséget; kimutogatnunk egymás vétkeit, botlásait, kimutogatnunk az utat, melyen nagy nemzetek példajaként a tökély magas pontjához vergődhetni. Ha mi barátinkat, rokoninkat, mint eddig, csak ölelgetjük, hitsorsosinkat csak dícsérgetjük, nagyainknak csak hízelkedünk, bókolunk, ellenségeinket csak üldözzük, s a jót bennök is elismerni nem tanuljuk s nem akarjuk, ha rettegünk az igazat nyilván kimondani, ha örökké csak mellékes tekintetek szolgarabjai leszünk, úgy a tudományos haladásnak bízvást lemondhatunk még reményeiről is, úgy örök veszteglésben trespesztünk, s egy kínai penész fogja elborítani, megemészteni nemzetiségünket, nyelvünket, tudományos létünket.

A kiadó örömmel s valódi gyönyörűséggel látja azt, hogy a magyar írók pártokra, felekezetekre kezdenek szakadni. Óhajtaná, hogy e pártok szelleme el ne szunnyadjon, törekedni fog, hogy az e jelen lapok által is mindinkább lobogásban tartassék. Az ellenkezés és küzdelmek, a forrás köszörűli az elméket, erőben tartja a lelket, s amit szendergő béke s nyugalomban tengés húsz év alatt nem tehetne, azt a vélemények háborúi, írói párt s vetekedés két-három év alatt képes eszközteni. A polgári pártok, belháború, veszedelmei a nemzetnek, az írói lázadások ellenben legcélirányosabb eszközei a tudományos haladásnak. Ott vér foly, pusztulás, ínség, halál kegyetlenkednek, s felette kétséges, felette bizonytalan, ha a jelenkor véráldozatai fognak-e teremteni a jövő ivadéknak boldogságot; itt csak a hiúság ködei tépetnek szerte, az előítéletek zúzatnak össze. Ott egész nemzetet éri s érheti az ártalom, itt csak egyes emberek szenvednek kárt, talán egy kis hírbeli kárt; s mi egyes emberek vesztesége, ha még oly nagy volna is, azon megszámolhatlan haszon mellett, mely egész nemzetre hárulhat?

Ezen gondolatok forgottak a kiadó elméjében, midőn eltökélé, hogy egyesülve néhány lelke-sebb barátival a tudományos közügynek, e kritikai gyűjteményt megindítsa. Általános céljai az eddigien mondottakból érthetők: az előítéletek, tévedések, írói pedantizmus és félszég-ségek ellen akar gátakat rakni, melyek köztünk divatban vannak, vagy divatba kezdenek jöni. Szándékait azon úton reményli elérhetni, ha a magyar literaturának észrevehetőbb lépteit bírói figyelemmel kíséri, s mindenről, ami tekintetet érdemel, kritikai észrevételeket közöl. Ezen célra nem szükség minden megjelent könyvnek megítéltetnie, elég leszen csak azon produktumokról emlékezni, melyeknek némineműleg életök van. De itt sem von oly szoros korlátokat, hogy ne vehessen magának szabadságot néha csekélyebb nyomtatékú munkákról is szólni, ha azok hasznos dolgok elmondására alkalmul szolgálhatnak. Valamint viszontag lesznek oly esetek, melyekben becses művekről is hallgatni fog, ha rólok mindennapi s talán közönséges, ismert észrevételeknél egyebet nem mondhat.

A munkáló társak nagyobb része magát megnevezni nem fogja. Oly mód, mely az angol időszaki írásokban nagy divatban van, s melynek sokkal több jó, mint rossz oldalai vannak. A névtelenség leple alatt mindenki szabadabb s nyíltabb; a barátság s hála érzéseit is könnyebb hallgatásra bírni; a tartalékra, vonakodásra nincs ok. Így a félénk is megbátorodik, s őszintén mondja el, amit elmondani rettegett volna. Szóval, az éjfél titkaiba leplezett areopagusi tribunál a lelkes görög népnek nem volt lelketlen találmanya.

1831

A ROMÁN-KÖLTÉSRŐL

Töredékek

A költés földfeletti világában alig van tartomány, melyet, mind széles terjedelme, mind sokalakúsága miatt, oly nehéz volna az esztétikusnak megjárni, s megjárván belőle csalhatatlan tudósításokat hozni, mint a románé. Innen van, hogy míg a hősköltemény, dráma, sőt a líra aetheri hazájának is nagyobb részében oly gazdag, oly soknemű fölfedezések tétettek a teoretikusok által, hogy belőlök jókora könyvtárt lehetne egybeállítani, azalatt a románok tündér országa csaknem ismeretlenül maradt, mint valamely végiglábolhatlan sivatag, melyhez csak félve közelít a merészebb utazó is. Holott, ha meggondoljuk, mi sok jó és ártalmas termények szállítottak át e tartományból az olvasó világba, mi nagyszámú kedvelőkre találtak ezek Richardson és Fielding korától fogva egész Washington Irving és Cooper idejéig, s mint kellett szükségképen korokra és nemzetekre befolyással lenniök, nem tagadhatni, hogy a regény a műfilozófusnak nagy mértékben érdemelheti, sőt talán még nagyobbban, mint maga a dráma s eposz is, figyelmét.

Nálunk, mint némely jelekből sejteni lehet, a román-literatura most fog kezdődni, s olvasóinkra fogatosabb hatással munkálni; nem volna tehát szükségtelen aziránt értekezni, mit kellene az olvasónak egy román-költőtől józan alapok szerint kívánnia, s viszont mit a román-költőnek teljesítenie, hogy célját s magasabb rendeltetését el ne tévessze.

Figyelemre méltóbbat a jelen tárgyról, amennyire tudom, Eberhard, Herder, Jean Paul és Meisner írtanak, de nagyobb részint futólag csak s mellékesen, s a tárgy még mindig mélyebb s alaposabb vizsgálatot vár. Amit itt az olvasó tőlem vészen, részint saját eszméletimnek, részint az idézett írók studiumának gyümölcsei; mert az utóbbkoriaknak elődeik találmányait figyelem nélkül hagyni vétkes önhittség, s ártalmára van minden előhaladásnak. Az utóivadék előidők töredékeiből rakja fel nagysága falait, s azon műfilozófus, ki az egyszer jól mondott helyett mást mond, csak azért, hogy új s eredeti legyen, nem a művészetet szereti, hanem saját csillogását.

Észrevételeim, melyeket itt töredékesen elszórok, csak vázolatául szolgáljanak a román egy netalán valaki által később készítendő teóriájának; kimerítő értekezés gyanánt nem akarom őket tekintetni, mert a pálya, melyet egy nagy egész alkotására meg kellett volna járnom, sokkal rögzesebb és töretlenebb, hogysem parányi erőm megbírhatná. Szándékom az volt, hogy egy valahára közöttünk is születendő románköltő e töredékekben egy-két hasznos intést találjon. Majd jön egy későbbi teoretikus, - reménylem s őszintén óhajtom - ki általam ösztönt és buzdulatot kapva, e tökéletlen próbát alaposabb s mélyebb vizsgálatai által feledékbe süllyesztendi.

I

Elbeszélésnek vagy beszélynek neveztetik általában minden elmúlt s végbement esetnek másokkal közlése. Különbözik a leírástól, mert benne az eset mint valósággal elmúlt közöltetik; a leírásban ellenben az elmúlt, végbement vagy távol levő tárgy is jelenné tétetik.

Minden beszély költői vagy történelmi, aszerint, miképen költött vagy valósággal megtörtént dolgokat tárgyz. Célja mindkettőnek többféle lehet. Közleni t. i. valamely esetet másokkal többféle okokból szoktunk: vagy azért, mert még mások által épen nem, vagy mert nem elégé körülményesen tudatnak; vagy azért, mert elfelejtettek s emlékezetbe hozatalok hasznos,

szükséges, ész- vagy szívképző. A költő például - mert erre fordítjuk itt főképp figyelmünket - valamely igazságot képben állít elő, hogy olvasói emlékezetébe nyomja, mint a *mesék- s parabolákban* stb.; vagy pedig lelkünket magas érzelmekkel, nagy gondolatokkal eltöltvén, a mindennapiság szűk köréből kiemelve nemesít, mint a *hőskölteményben*; vagy valamely religiói tanulságra vezet, mint a *legendában*; vagy végtére az emberiség karakterével, az életnek egyes szcénáival ismertet meg, mint a román- s novellában. Azon elbeszélés, melynek semmi más célja nincs, mint az olvasónak időtöltést szerezni, méltán kárhozzatik, mert benne az eszköz céllá van fordítva.

Beszélyben, legyen az költői bár vagy történelmi, múlhatatlanul megkívántatik a valóság. A történelmi beszélyben tudniillik, hogy ami elmondatik, úgy történt legyen; a költőiben, hogy úgy történhetett legyen a való életben, miként elmondatik. E valóság a művészi gyönyörnek éltető eleme; nélküle a poézis hazugsággá alacsonyodván, nem képes művészi áttatást (illúzió) gerjeszteni.

A beszélynek általában három fő része van: a történet eredete, bonyolódása s kifejlése. A *történet eredetét* azon okok összessége teszi, melyek szülői s támasztói voltak a következő történetnek. Ezeknek előszámlálása, amennyire lehet, rövid s összevont legyen, hogy annál több hely maradjon, s annál sebesebben lehessen áttalmenni a sajátképeni történetre. A történet eredete többnyire a beszély kezdetén adatik elő; ami azonban nem elmúlhatatlanul szükséges. Ki az olvasó figyelmét azonnal tárgyára akarja függeszteni, legjobban teszen, ha őt a történet közepébe valamely érdekes jelenethez ragadja, mint például Scott Walter Talisman nevű románjának s Goethe Meister Wilhelm-jének kezdetén. Ily esetben a történet eredete később adatik elő. Erre nézve örök szabályul lehet ajánlani minden beszélyírónak ezt: minél később adatik elő a történet eredete, annál rövidebben mondassék el, hogy általa a mese folyama, mely annál sebesebb, minél inkább közeledik végéhez, ne akadályoztassék, s az olvasóban unalmat ne támasszon. Azon sorozat, mely szerint a történet előadatik, *rendnek* szokott nevezetnii, mely kétféle: természetes és művészi. *Természetes* az, midőn az esetek, jelenések azon renddel adatnak elő, amint egymásután végbementek; *művészi*, midőn a költő őket úgy alkalmaztatá, miként tárgyhöz jobbnak vélte.

A bonyolódás (szövedék, csomó) azon nehézségek s akadályok összessége, melyek a történet kifejlését tartóztatják. Minden történetnek a bonyolódás kölcsönöz sajátképen érdekelt, s nélküle a legszebb előadás is unalmassá válhatik. Voss Luizája, minden szépségei mellett is, már közepe táján unalommal tölti el olvasóját, mert az egész költeményben alig van valami bonyolódás, mely a lélekben érdekes várakozást gerjesszen. Lessing a maga száraz vizsgálódásait is érdekessékké tudá tenni a bonyolódás varázsereje által. A történelmi előadásokban a bonyolódás gyakran magában a történet folyamában rejtezik, különben pedig pragmatikai fejtegetések által lehet okok és következmények fonalából szőni. A költőnek azonban magának kell a csomót megkötnie, s ezt még ott is, hol tárgya történelmi, mert a prózai természet nem, vagy legalább ritkán hoz magában oly bonyolódást, mely a művészet kívánságainak megfelelően, de nagybecsű elemeket ennek alkotására gyakran. Innen a történelmi költeményekben az ideális személyek. Schiller Don Carlosában a képzelet-szülte marquis Posa centruma az egész drámai nagy szövedéknek. Az asszony, vagy inkább ennek éltető eleme, a szerelem, legtöbb bonyolódásnak szokott forrása lenni a költőknél, mert ez indulat az emberi kebelben leghatalmasabb, sőt mindenható, s általa a rendkívüli dolgokat is legtöbb valószínűséggel lehet motiválni. - Szükséges, hogy a bonyolódás természetes, világos és valószínű legyen; különben a belőle következő történelmi változások nem nyernek hihetőséget, s szétfoszlik az egész művészi áttatás. Az akadályoknak vagy a körülményekből, vagy ami még jobb, a karakterekből kell előtámadniok, s kezdettől végig szükséges haladásban lenniök, hogy a figyelmet feszülésben tartsák. Elősegélik a bonyolódást az epizódok is, azaz oly történelmi töredékek, melyek ugyan a fő történethez szükségképen nem tartoznak, de vele mégis belső egybefüg-

gésben vannak. A csomónak rendszerint a történet közepén van helye, de nem szükségképen; ismerek műveket, hol mindjárt elején.

A kifejtés, vagy feloldás, a történet kimenetelét adja elő, s felvilágosítja, ha a csomóban előgördített akadályok elhárultak-e, vagy pedig a történet hőse áldozatjok leve. A kifejtésnek szükségképen a történet végén kell állania, mert ami még utána következne, annak már nem lehetne többé érdeke. Ez oly szükséges része minden elbeszélésnek, hogy nélküle semmit bevégezettnek tekinteni nem lehet. A jó kifejtés múlhatlan föltételei közé tartozik: 1) a természetesség; azaz, hogy ne vakeset hozza elő, hanem a természet örök rende szerint okok és következmények láncolatán gombolyodjék le. Természetfeletti lények által kettévágni a csomót mindig hibás, talán a legendában s tündérregében (Märchen), melyek legtávolabb állnak a való világtól, volna leginkább megengedhető, 2) teljes és kielégítő legyen: azaz általa a csomó ne csak részben, hanem egészen feloldassék, hogy utána semmi léteges (essentialis) rész felől se legyen többé kétség. Továbbad, a csomó feloldása ne bántson erkölcsi vagy természettörvényt, vagy ezekben alapult szokást. Goethe *Stellájában* az egyférjű két nő, kik a csomót feloldják, nemcsak törvényben alapult szokás, hanem pszichológia ellen is vannak. 3) legyen nem várt és meglepő, azaz olyan, melyet ha gyanítani lehetne is, tudni világosan ne lehessen. 4) adassék elő alkalmas időben; ne előbb, mint figyelmünket egészen magára vonhatta, de ne is később; azaz, ne tartsa figyelmünket sokáig magára feszítve, mert akkor fáraszt.

E három fő részére nézve a beszélynek még a következő jegyzéseket általában:

Ügyekezzen a költő, hogy kivált elbeszélése elején, hol leginkább lehet kicsapongania, semmi nevezetesebb jelenés vagy történet ne álljon jövőre bonyolódások magva vagy bimbója nélkül, s ügyekezzen kerülni, amennyire lehet, oly dolgok felhordását, melynek szüksége csak a jövőreben igazoltatik, a jelenben pedig ok nélkül áll; mert az olvasó figyelmét a jelen szokta leghatalmasban elfoglalni. A jövőre kétes és bizonytalan, s ami csak benne fog még később motiváltatni, annak a jelenben okát emberi elme nem láthatja.

A csomónak szövevényesebb bonyolítására használtathatnak bármennyi új személyek, sőt még földfeletti lények is, vagy mint az esztétikusok nevezik, *machinák*; de végképi feloldása csak régi ismert személyekre bizassék, különben a csomót nem belső szükség *oldja fel*, hanem külső vak eset, azaz a költő önkénye *vágja ketté*. »Az első szakaszban legyen a bárd megköszörülve, mond Jean Paul, mely az utósóban a csomót szétmettszi.« Oly személyt vagy eszközt használni a csomó feloldására, mely csak akkor lép fel, midőn azt fel kell oldani, s előbb nem ismertetett, annyi, mint mennyköütéssel végzeni ki a tragédia hőst. - Legszebben foly a csomó feloldatása egy régi ismert személy karakteréből, mert az ily feloldás legtöbb belső szükségét fejt ki előttünk.

A csomó bonyolításához jobb akaratot használni, mint esetet; mert amaz ész-szülte okokban alapodik, s több belső szükségét hoz magával; azonban az esetek használtatása sem tiltatik.

Minden szélességet és kicsapongást, melyek magoknak, kivált a román-költők oly gyakorta engednek, minden hosszabb filozófiai elmélkedéseket jobban tűr az olvasó a beszély elején, mint végén, hol az érdek minden sugarainak egyetlenegy lángpontra kell gyűlniök, hogy hassanak. Scott Walter románjainak eleje csapong, közepe célra siet, vége rohan.

Mi az elbeszélések tárgyát illeti, az érdekessé tétethetik azáltal, ha a történetben oly karakterek állítanak fel, melyek különös tulajdonaiknál fogva a mindennapi emberekéitől távoznak; ha a személyek nehéz, ritka helyzetbe tétetnek; s általában a legegyszerűbb tárgy is érdeket nyer, ha benne egymást váltogatják s követik a természetes ugyan, de mégis szokatlan s nem mindig látott jelenések.

Az elbeszélő költéshez rendszerint a következő költemények számíttatnak: allegória, mese, parabola, legenda, románc, idill, monda (Sage), tündérrege (Märchen), hősköltemény, román,

novella vagy szorosb értelemben vett beszély. Az előszámláltaknak mindenike lehet komikai, szatírai, humorisztikai vagy a sajátképen úgynevezett komoly szellemben tartva. Mi ez utósót azért vettük itt főképp figyelembe, mert ennek teóriája alapul szolgál amazokéinak is; csupán specialitásokban hajlanak el egymástól, melyeket kijelölni annak leszen tiszte, ki a komikai, szatírai, humorisztikai elbeszélésekre fogja függeszteni fő figyelmét.

II

Első kérdés, melyet mind támasztani, mind fejtegetni szükség annak, ki a román-költés teóriájában biztosabban, azaz alapokból, kíván indulni, ez: Micsoda neméhez tartozik a román a költői művészetnek? Mert hogy az a költői művészetnek egy jeles része, senki sem fogja kétségbe vehetni, ki Meister Wilhelmet vagy Kennilworthot olvasá, s ama régi aristotelesi definíciót - mely a sok tökéletlen közt talán még mindig legjobb - átgondolá. Románban a költő történeteket ad elő, mint bevégzett s elmúltakat, következőleg az a poézis elbeszélő neméhez tartozik, s rokonságban áll - miként érintők - az idill, románc, mesével ... s amit leginkább kell említeni, a hőskölteménnyel. Az elválasztó pontok azonban, valamint egyéb nemei között a költésnek, úgy itt sincsenek minden kétségen túl téve, mert a románnak is lehetnek, sőt vannak osztályai, melyek oly közel fekszenek más tartomány vidékeihez, hogy csaknem egybeolvadnak vele, s határaikat élesen elkülönöztetni felette nehéz. A levelekben írt román, például, kicsapong a dráma birodalmába, elannyira, hogy ha az elbeszélő költésnek némely főbb törvényei alá nem látnók vetve, hajlandók volnánk a drámai koronához kapcsolni.¹

Mind e hasonlatokat s összeolvadásokat azonban, melyeket a román és dráma, sőt a román és líra között tapasztalunk, könnyebb már csak a külső formák segéde által is elkülönöztetni - hogy ne említsem a belsőt - a legnagyobb nehézség ott gördül előnkbe, midőn a román és hősköltemény között akarjuk az elválasztó vonalt feltalálni. A hősköltemény és román t. i. mindkettő nagyobb terjedelmű költemény, mindkettő elmúlt s bevégzett történetekkel foglalatoskodik; valamint az egyikben, úgy a másikon is többnyire a költő beszéli a történetet stb., miben különböznek tehát egymástól? Ezt lehet és kell méltán kérdeni, mert valámíg az elválasztó jegyek meg nem határozhatnak, lehetetlen, hogy egyik teóriája a másikkal össze ne kevertessék, s az egész regélő költés körében homály és zavar ne legyen.

Ha valaki az előttünk fekvő kérdésre hosszas tétovázás nélkül azt felelné, hogy a két költemény elválasztó bélyege a versi és prózai alakban van, azaz, hogy az eposz versben, a román pedig prózában íratik, úgy hiszem, felelete igen alapos volna, csakhogy ezzel egyedül a műbarátot fogná kielégíteni, nem a műfilozófust is. A műfilozófus nem fogna ezen feleletnél megállapodni, hanem azon kérdést támasztaná, ha az eposznak versben, s a románnak prózában íratnia elmúlhatlanul szükség-e, vagy egyedül a költő kényétől függ. S e kérdést tennie annál inkább lehetne, minthogy a historia literaria mutat hőskölteményeket prózában, mint például Fénelon Telemachja, s viszont románokat versben, melyekre nem kell külföldre

¹ Engedelmet e vakmerő, improprius beszédért, s engedelmet mindazokért, melyek e vizsgálatok folytában többször elhintve lehetnek. Tudjuk, hogy effélék bizonyos embereknek nem tetszenek; de bizonyos embereknek nem tetszeni még nem nagy szerencsétlenség. Herder és a két Schlegel, Jean Paul és Tieck, s a Muzáron egyik sok érdemű s minden jóktól tisztelt szerkesztője, didaktikai írásaikban is igen szeretik az improprius, virágokkal, képekkel hímzett beszédet, s mi inkább akarunk e jelekkel poétai mámorban szédelőkné kiáltatni, mint bizonyos emberekkel józanon maradni. Különben is poézisról poétailag beszélni nem mindig hiba, sőt néha egyedül csak így lehet alkalmasan. A rossz didaktikai nyelvű Jean Paulnak egyetlenegy ívén több magvai vannak elhintve a poézis filozófiájának, mint más nem épen középszerűek vastag köteteiben.

mennünk példáért, mert nyelvünkön van írva a sokat forgatott és csodált Peleskei notárius, vagy Rontó Pál históriája. Íme, tehát a kérdés, melynek eldöntésétől függnék mind a hős-költemény, mind pedig a román teóriájának fő- és alapelvei, s melyre kell hogy figyelmünket fűgesszük.

III

A költői művészetnek általában történet, cselekvény s érzelmek tárgyai. Érzelmeket zeng a lírai, történeteket beszél s ábrázol az eposzi, cselekvényeket fejt ki a drámai költő. Az első esetben, úgy mint a második s harmadikban, nem mond egyebet, mint ami emberben s ember körül van, következőleg mi az emberiséggel érintésbe jő vagy jöhet, s a valódi poézis szélesb értelemben nem egyéb, mint az emberiség ideálba emelt képe. Minthogy pedig az eposz - miként az újabb esztétikusok jól vették észre - történetet ábrázol, mely a mult korból fejlik ki, a dráma cselekvényt sző, mely a jövőndő felé terjeszkedik, a líra pedig érzelmeket zeng, mely magát a jelenlét szűk korláti közé zárja; következik, hogy a költés minden nemeinek saját kora van, és saját korának mezein terjeszti szemünk elébe varázsszőnyegét. A lírai költő akkor él és mozog saját világa levegőjében, midőn jelen érzelmeit zengi; mihelyt a multkoriaikat beszél vagy ábrázolni ügyekszik, kicsapong határaiból, s műve szükségképen elveszti azon hatást, melyet a valódi lírai költeménynek gerjeszteni kell. Az eposz, ha az előttünk bonyolított csomót előttünk is fejt ki, drámaivá leszen, a dráma pedig mely csupán mult dolgok bonyolódásával s kifejtéssel, mint elmúltakkal foglalatostkodnék, megszűnne dráma lenni. Ezek szerint tehát az eposznak a jelen s jövőndő nem korai, ő miként Klio, az emlékek komoly istennéje, a történetek folyamának végén áll meg, vagy pedig utókorából tekint vissza a lefolyt századokra, s felemelve a feledés kárpitját, az emberiség történetit a maga időszakasaiban tükrözi előnkbe. S íme a rokonság, mely a poézis és história között a legrégebb korokban feltűnik. Az eposzi költemény eredetileg, amint Homérnál megjelenik, a história töredéke, melyben az emberiség képe a maga időszakában ábrázoltatik vissza, s a görög nép első históriája Homér eposzai valának. Eposz és história tehát bizonyos tekintetben még máig is rokonok egymással: a régi világban pedig annyira azok voltak, hogy maga Thukydides is a peloponnesusi történeteket írván, bizonyos költői színben jelenik meg.

De midőn mi e helyt az eposz és história rokonságát emlékezetbe hozzuk, szükség - habár kitérésnek fog is tekintetni - érintenünk a költő és történetíró különböző céljait, amint azok későbbben mind inkább és inkább kifejtettek s a kettőre nézve különböző köteleességeket támasztottak, melyek egyiket a másiktól szorosan elkülönöztetik. Midőn a költő által az emberiség képe ábrázoltatik vissza, ezen ábrázolás koránsem úgy történik, hogy benne valamely nép vagy időszakasz tulajdonképeni története adatnék, hanem a költő teremtoi hatalmánál fogva, mintegy az emberiség fölé helyezi magát, s felmutatja azon ideáit, melyet e vagy ama nép vagy időszakasz a maga históriai életében elérni törekedett ugyan, de el nem ért, hanem megette hátramaradt. Még akkor is, midőn a költő tiszta történeti tárgyat veszen költeménye alapjául, nem kívánunk tőle históriai, azaz oklevelekkel bebizonyítható igazságot. Költőnél a históriai factum mindig mellékdolog, így tanít a Hamburgi dramaturgia, s nem kell feledni, hogy ha van prózai, azaz testi szemekkel látható természet, van egy más is, a művészi t. i., s hogy históriai igazság s poétai igazság között nagy a különbség. Historikustól, mint felebb érintők, azt kívánjuk, hogy amit beszél, valósággal megtörtént legyen, s épen úgy, miként beszél; költőtől ellenben azt, hogy az általa költött történet, ha egykor valósággá leendene, hasonló körülmények között ne történhessék meg egyébként, mint ahogyan ő előadta. Így van ez még magokkal a személyekkel is, midőn őket a költő a históriából veszi. Goethe szomorújátékában, például, Oranien, Egmont és Alba karaktereiben oly vonásokat vehetsz észre, milyenekkel őket a történetíró Schiller elődbe állítá; de azért ezen goethei

Egmont, Oranien és Alba prózailag hív s való történelmi alakok-e? Épen nem vélném. A költő őket aszerint alkalmazá, mint céljai kívánták. Mind a három személy ideálja és képviselője az emberi karakterek három különböző nemeinek. Egmont a maga érdemében, polgári s hadi fényeiben bizakodó, s ezért önérzettel teljes, gond és aggodalom nélkül csapongó; Oranien a sokat gondolkodó, mindent mélyen fontolgató, a legbonyolultabb szövevényeken keresztül-látó s ezen okból felette óvakodó embereknek; Alba végtére a lelki és hadi erejét érző fejedelmi kegyenc s mindenható miniszter reprezentánsai stb. Következik, hogy a költőnek nem az embert és individuumbot, hanem az individuumban az emberiség képet, a korok és népek vonásaiban az emberi tetteket, törekedéseket kell visszatükröznie, hogy azoknak gyökerei a valóságban alapuljanak, azaz a természet s örök rend logikai törvényei mellett lehető legyenek. Azon kérdéseknek tehát, ha ez vagy amaz dráma, regény valósággal megtörtént-e, szükségképpen bántania kell az értő művészt, kinek sokkal filozófikusabb céljai vannak, mint a prózai valóság s testi világ hű másolata. Innen lehet megbírálni, mennyit nyom az a sokszor idézett s kiáltozott félig igaz esztétikai evangélium, hogy a művészségnek a természetet kell utánoznia.

Ha az imént kimondott principium - hogy t. i. a költés általában, különösen pedig az eposzi, az emberiség történelmi időszakaszainak idealizáló tükre - bizonyos és megáll (amit remény-lek), szükség, hogy az emberiség történeteire függesszük szemeinket. Végigfutván elménkben a történelmi emlékeit, Mózesről kezdve a legújabb korokig, észre kellett vennünk, hogy a nemzetek, valamint egyes emberek életében időszakaszokat lehet megkülönböztetni. Gyermek-korból fejlődik ki ifjúságok, ifjúságokból a férfikor, s ebből az öregség hanyatlása. Mind a négy kora ezen fizikai vagy prózai világnak saját színnel, szellemmel és karaktervonásokkal bír, melyek magokat idealizáltan tükrözik vissza a szellemi, másképp költői világban.²

A gyermekkor ártatlansága a jelenlét örömein andalog, szemei előtt minden paradicsomi szépségben virul, mindenütt szerencsét és boldogságot sejt; veszélyt nem retteg, mert nem ismer; gond nélkül enyeleg s játszik hajborzasztó mélység felett s fenéktelen örvény szélén; képzeletét tündér álmok, arany remények lebedesik körül. Ereje még gyenge és tehetlen a cselekvésre, s a jövőendő kor tettei sejtelmekben szunnyadnak benne. S íme ezen kornak képeivel hímezi fátyolát a néprege és idill, s benne találjuk visszatükrözve az arkadiai pásztorvirányt s a gyermekképzelmek tündérregéit.

A gyermekkor után következik s belőle fejti ki magát a cselekvények időszaka, az ifjúság. Keblében a tettekre törekedés lángja küzd és forr s vív önmagával. Nyugtalan óhajások támadnak felhevült képzeletei előtt. Érezni kezdi ereje hatalmát, a cél, melyet kívánnia kell, világosabb lőn előtte. Korlátot és lehetetlenséget nem ismer; kezd és mer több érzelemmel, mint ésszel, több szerteáradozó, mint célra irányzott erővel. A különös, csodás, rendkívüli bájerővel vonják magokhoz; szóval, feltűnik a kalandok időszaka, a *hőskor*, melyet tettek jeleznek ki inkább, mint megállapodott karakter. Harcok támadnak minden léptén és nyomán a lelkesült ifjúnak, a szellemek és csodák országa a maga egész varázsfényében felnyílik, a gyermekálmak egy nagy, egy szép teljesülést érnek, s zengi Kalliope a félistenek s hősek tetteit. A hősköltemények tehát itt veszik eredetüket a tettek időszakában, s hol az epikus költő nemzetének történeteiben ily időszakaszra vissza nem tekinthet, vagy visszatekintvén nemzete ifjú korát tettekkel gazdagon megjelelve nem látja, ott a hőskölteménynek virágai hervatag színben virulhatnak csak, terméketlen parlag mezőkről. E szerint a hősköltemény természetét saját korából lehet legalaposban megfejtetni. A költő benne csodák országába emelkedik, s machinákat állít fel; történeteiben több gazdagság van, több kalandos és rend-

² A hősköltemény s román természetét az emberiség időszakaiból magyarázni legelőször Eberhard kezdette; utána Meisner az egész eposzi költést ennek vezérnyomán fejtegeté.

kívüli, mint másnemű költeményekben; a karaktereket tettekben tünteti ki, pszichológiai fejlődés nélkül. Nem annyira az élet, - azaz: az emberiség fokenként fejlődő műveltsége - hanem inkább a hatás s az ezekből folyt következmény tartoznak körébe. A fenség mulhatlanul szükséges posztulátum benne, s az a Horác által úgymondott os magna sonaturum; mert korának egyik szembeszökő vonása a felmagasított (exaltált) képzelet és érzés. Minthogy pedig ezeknek visszatükrözésére nyelv s előadás fő befolyással munkálnak, nem nehéz általítani, miért kell a hőskölteménynek fellengő képekben és hasonlatokban gazdag, merész epithetonokkal bővelkedő nyelven, azaz egy magasabban, mint amelyet prózaisták elérhetnek, íratnia, s miért oly természetlen és bántó a prózában írt hősköltemény, mint az említett fénelon-i stb. E tekintetek szerint leszen a hősköltemény ideális tükré ez vagy amaz nép ifjú, azaz hőskorának, s így foghat benne megjelenni az emberiség a maga életteli, hatalmas cselekvőségében, a maga nagy törekedéseiben.

A mondottakból, úgy hiszem, könnyű leszen megfejteti, miért vala szerencsétlen gondolat Borussiaszt írni, melynek hőse Nagy Fridrik porosz király; miért nem lehet a voltaire-i Henriádnak szerencséje, miért maradtak az oly geniusok, mint Milton és Klopstock, popularitás nélkül, azalatt, hogy az olasz a maga Tassóját ismeri és imádja. Az első t. i. nem a nemzeti ifjúkor zajos és már a távolság által ideális szint nyert időszakából vették tárgyakat, az utósók pedig oly világot ábrázoltak, mely túl és felül áll az emberiségen s emberiség történeteiben, s benne sem nép, sem időszakasz a maga ideális képét visszatükrözve fel nem találhatja. »Az eposzi Múzsának, mond Jean Paul, egy széles históriai világban kell megállapodnia, hogy rajta a maga ideális, azaz poétai világát alkothassa.« Mély és igen fontos intés, melyet a hősköltemény írójának, ha talán betű szerint követnie nem is, legalább figyelemben tartania szükség. Homérnál még az istenek is emberi arcban és természettel jelennek meg; Homérnál, qui nil molitur inepte.

A hőskölteménynek tehát, miként mondatott, a nemzet küzdő, zajokkal teljes és tettekben gazdag fiatal korában nyílik fel világa. Ezen kor után általmegy az ember vagy nép a maga harmadik és negyedik időszakára, melyeket azért lehet e helyt egybekapcsolnunk, minthogy mindkettőt csend és nyugalom bélyegzi, s mindkettő csaknem hasonló karakterszempontokkal bír. - Az ifjúság háborgó szélvészai elzúgtak, a szenvedély hullámai elcsillapodtak, egy nyugalmas kék látkör és ég mosolyog le az emberiség kiküzdött boldog napjaira. A megszerzett vagyon bátorságban van; a viszonyok ismerteknek; mindenki saját meghatározott körrel bír, melyben háborítlan él és mozog. Az ész győzedelmet vőn a fantázián, s a lelki érettségnek nyugalma beállott. A védszellemek elvégezve munkájukat, visszatértek éteri hazájokba, s az embert saját erejére s okosságára bízva hátrahagyák a harcoktól megtisztult mezőn. A képzelet varázsfátyola lehullt, s minden, ami hajdan tündér színben mosolyga, a maga földi való alakjában jelenik meg; az emberiség bizonyos meghatározott karaktert nyer; a poézis közelebb lép az élethez és filozófiájához, fölkeresi az embert a maga házi körében, egyes személy viszonyaival foglalatoskodik, tetteket és történeteket festeget, melyeknek egy nemzetségre vagy háznépre volt befolyása, s ezen egyes személyek karaktereiből tükrözi vissza az apa és fiú, úr és szolga, barátok s szerelmesek ideális alakjait. S íme az időszak, melyet a költőnek a románban idealizálnia kell.

Valamint az eposz a leendő emberiség képét ábrázolja, úgy a román a meglett s érelemre jutott emberiségét a maga okaival s következményeivel. Benne nem többé egy nagy közönséges története az emberiségnek, hanem az emberi karakter s emberi természet maga ábrázoltatik; s bizonyos tekintetben mondani lehetne, hogy az eposz költői históriája az emberiség ez vagy amaz történetének, a román pedig költői históriája (töredékben) magának az emberiségnek.

Románokban igen óva kell a csodás lényeket használni; azaz mélyen kell minden machinának a hagyományban s néphiedelemben gyökereztetnie, mert a megért emberiség kevesebb csodákat hiszen, mint a gyermek vagy ifjúkorban élő. Goethe románjaiból az úgynevezett machinák

csaknem egészen száműzve vannak: Scott Walter pedig csak azon műveiben használta őket, melyek a nép száján forgó s így a nép hiedelmében gyökerült regéken épültek, mint például a Klostrom című románban. Valamint a kor, melynek e költemény képviselője, a költői ábrándokon túl van, s nyugalmat s érettséget mutat, úgy a román is e színt és karaktert viseli magán, melyeket kétségkívül a nyugalmas előadás s világos nyelv fogják visszaadhatni. Ezen okból a románnak egy csendesen haladó prózában kell íratnia, oly prózában, mely ne rohanjon, mint a magával ragadó Vág, hanem zaj nélkül ömledezzen, mint szélcsendkor a Duna. A beszédflowam szép vidékek között mehet ugyan, de ne tavaszi réteken, s partjait csak itt-ott hímezzék költői képek és hasonlatok virágai. Az előadás némelykor didaktikaivá is lehet, mert a román korának bélyege a szemlélődés; kicsaponghat a reflexiók országa felé is, miként ezeket a valódi román teremője, Goethe munkáiban láthatni.

Az eddig mondottak kivonata röviden s kevés szóval ez: A hősköltemény széles értelemben egy szép álma és sejtése a leendőnek, a román pedig a valónak, melyek a multból tükröződnek vissza. Amaz olyan, mint az ifjúkor s annak sejtései, melyek rendszerint szebb jövőndőt ígérnek, mint ami valósággal teljesedni fog; ez, mint a férfikor, mely előtt a valóság s élet könyve nyitva áll, melyben eszköz és cél, ébrenlét s álom, éles vonásokkal vannak megkülönböztetve. A hősköltemény a hősiség nagy tettei, a csodák és szellemek befolyása, a nemzeti érdekű történet, az exaltált nyelv s előadás által a fenség érzelmét ébreszti fel bennünk; a román pszichológiai igazságú karakterei, életfestése által az emberi lélekkel ismertet meg. A hősköltemény a fenség ideája, a regény a karakterfestés ideája nélkül nem képzelhető.

Így válik el e két költemény egymástól a maga különböző céljaiban, s így lehet meghatározni félreértés nélkül s okokra állapodva, hogy a kettőnek külsőleg elválasztó jegyei a prózai s versi előadás, belsőleg pedig a karakter s életábrázolat egyfelől, s a nemzeti érdekű történet s a fenség ideája másfelől.

IV

Nincs a költés nemei között egy is, melynek oly szerfeletti mind kárhoztatói, mind magasztalói volnának, mint a románnak. Meddig egyik rész azt a költés minden nemei fölbe emeli, azalatt a más nem tekint benne egyebet, mint érzés- s erkölcsrontó valamit, méltót arra, hogy tűz által emésztessék meg, valahol csak találtatik. Mind ama, mind e résznek csak félig van igaza, egészben egynek sincs.

Ha a román alatt oly művet kell érteni, melynek célja egyedül időtöltés, mely semmi lelki táplálékot nem nyújt, hanem csak azért készült, hogy szívünket érzélgésre szoktassa, képzel-minket emberi képekkel töltse be, melyekben sem természet, sem valódi emberiség nem talál-tatik; történetekkel gyönyörködtesse, melyeknek sem tudományi, sem művészi, sem semmi életbeli alapjuk nincs, s csupán azért koholtattak, hogy néhány órai mulatságot szerezvén, végkép elfeledtessenek; akkor igen is méltó a panasz a románok ellen. Mert vajjon a német érzélgést minek lehet köszönni, ha e románok által támadt s lassanként elragadott lelki bujál-kodásnak nem? Minek azt az ideggyengülést mind a lelki, mind a testi világban, melyben a közelebb lefolyt századnak néhány tizedeiben szomszédaink sínlettek, s melynek még máig is hordozzák jeleit? Bizonyára e betegség elterjesztésének vétkétől a Müllerek, Cramerek, Lafontaine-ek nagy serege, sőt még maga Wieland is, ki nem menthető; s az illetén művek ellen, mint erkölcs- s általában minden szépnek és nagynak, mit a természet a lélekbe letett, elrontó, mételyes ragadványai ellen, négy fal közt és nyílván kikelni szoros kötelesség; nálunk magyaroknál pedig annál inkább az, minthogy legújabb korunk is mutat írókat, kik amellet, hogy többnyire szerencsétlen fordításai által nyelvünknek sem használnak, a német földnek ezen veszedelmes termékeit - melyek már honjokban is feledékbe süllyedeznek - köztünk újra

életre és divatba hozni ügyekeznek. Nincs-e vajjon a német román-literaturában fordításra méltóbb mű, mint Kotzebue Leontinája, mint a lafontaine-i Különc s egyebek, melyekkel könyveink legújabb jelentései harsognak, s literaturánkat némelyek elárasztani ügyekeznek? Már eddig is sok, igen sok ragadt ránk német szomszédainktól, ami nemzeti karakterünknek ártalmára van, s rettegni lehet, hogy a léleknek e legszerencsétlenebb betegségét is, a német érzélgést, belopják közénk embereink, s az ész kordonai ellenére is elterjed a ragály. Ily munkák fordítói, ha egyébként nem ártanak is, sokat ártanak azzal, hogy sületlenségekre vesztegetik idejüket, s vesztegettetik egyszersmind az olvasóval.

A valódi románnak, mint eddig mondottainkból látható, nagy, nemes célja van: az emberiség karakterének ábrázolása. Azon román-költő, ki e célra híven és szerencsével dolgozott, nem kevésbé méltó a koszorúra, mint az eposz- s drámaíró. De az illetén költő céljai nem is tisztátalan haszonvágyi, kalmárkodási vagy hírbetegségi forrásból buzganak, hanem a poézisnak jóltévő mennyei lángjából. Csakhogy a valódi román céljai elérésére gazdagabb elme, karakterfestői tehetség, pszichológia és szívismeret kívántatnék, mint amikről a Lafontaine-ek és Müllerek, vagy nálunk Cseri Péter és Pálffy Sámuel álmodoztak, s épen ezen nehézségeknél, melyekkel a valódi román-írás egybekötve van, nem tudása oka, hogy a románok között oly sok nyomorú termékek nőnek gombai szaporasággal, időről időre. Áldás az oly írókra, mint Goethe és Walter Scott, mint Cooper és Irving, kik megtanítanak bennünket örökbecsű műveikkel, mely cél felé kelljen a román-írónak törekednie.

Szinte vétkes irány az, csakhogy nem erkölcsi, hanem művészi tekintetben, melyet sokan úgynevezett »erkölcsi« beszéleteikkel ügyekeznek elérni. Ezek a morál prédikátori rendszerint az embert mint angyalt vagy mint ördögöt festik, hogy ennek képében az erényt szerettesse meg, amazéban pedig a vétket utáltassák el. Szertelen tévedés! Sem amannak, sem ennek képe nem alapodik az emberi természetben: csak túlcsapongó képzelet teremtménye, mely hihetőséget nem nyerhetvén, sem utálat, sem szeretet tárgya nem lehet. A művészetnek célja egyedül a művészet legyen közvetlenül; mihelyt ennek megfelelt, teljesíté közvetve a másikat is: az erkölcsit. Igenis, tanít a poézis, tanít a román, s tanítson is minden nagyra, nemesre, szépre: de csak úgy, mint az a nyíló és hervadó virág, mely némán beszél, és szótlán ábrázolja képét a leányka szépségének. XIV. Lajos francia király, papjának, ki prédikációit egyenesen reá szokta volt alkalmazni, ezt mondotta: »A részt, mely engem illet, majd önmagam fogom én kiválasztani, de hogy egyenesen rám tolassék, azt nem akarom.« E szavakat általánosan lehet a művészetre alkalmazni. Nemesítsék ezek a lelket, emeljék szíveinket, de precepto-rainkká ne legyenek.

V

A karakterfestés, mint említők, a románnak elkerülhetetlen rekvizituma; szükség tehát, hogy itt róla kissé bővebben szóljunk.

Karakter alatt legtágabb értelemben azon jegyet szoktuk érteni, mely által egyik tárgy a másiktól magát megkülönbözteti; szorosabb értelemben pedig, az emberre és személyre alkalmazva, azon színt, melyet a lélek korlátlan szabadságú akarata a cselekedeténél magára vesz. Nem egyes cselekedet, hanem a cselekvés módja, melyet az akarat s kívánság önként választ, tesz a karaktert; s ezen értelemben minden embernek, még annak is, aki akarati választását minden pillanatban változtatja, s ezért karaktertelennek mondatik, kell karakterrel bírnia. Az ember akarati hatalmában fekszik a fogékonyság mindenféle karakterekre, jóra vagy rosszra, nagyra vagy alacsonyra, s azon szín, mely az ő saját tettein és szaván mutatkozik, nem egyéb, mint az, melyet ő szabad akaratjánál fogva a keblébe zárt karakterek tárából választ. Innen lehet egyedül megmagyarázni, miként történhetik, hogy némely karakter-

festésben egész a meglepetésig igaz és való vonásokat láttatunk feltalálni, ámbár a festett személyt a való életben nem láttuk; mint például Shakespeare-nél Falstaff, vagy Scottnál Dalgetty őrnagy karaktereikben. Ítélet a karakter valósága s hasonlósága felett az eredeti kép ismerését teszi fel bennünk. Csak az ítélet a másolat hívsége felől, kinek az eredeti képről megfogása van. Minekutána mi sok karakterfestés valósága felől ítélni tudunk, anélkül, hogy a festett személyt valaha testi szemekkel láttuk volna, önként következik, hogy a karakterek tárának bennünk kell rejtezve lennie, s lelkünk előtt nyíltan állnia. E karakterek tára kétségkívül meg is van mindenikünk lelkében, csak hogy különböző mértékben s különböző tehetségekkel egybekötve; s ebben van oka, miért nem vagyunk mindnyájan egyformán szerencsések a karakterek festésében. A valódi költő, mint Shakespeare és Goethe, Scott és Hugo Victor, előadói tehetségénél fogva minden lelkében rejtező alaknak, karakternek formát, életet s mozgást tud kölcsönözni, s mint valamely csodatékony Aeskulap, minden halottait fel tudja szemeink előtt támasztani; az pedig, kinek költői s előadói erő szűken juthat, meg tudja ugyan ismerni a költő által felélesztett, saját keblében is rejtező karaktereket, de életet és formát nem tudna nekik adni. Következik ezekből, hogy aki keblében nem hordozza az éltető erőt, s belsejéből nem merítheti a karaktereket, az hiában fog külső studium által karaktereket festeni tanulni: amit készítené, holt és lelketlen anyagnál egyéb nem leszen. Voltak zsenik, kik igen ifjú korokban emberismeret és tapasztalás nélkül igaz és való karaktereket állítottak elő; sőt tudjuk, hogy a nagy költők rendszerint nem nagy világ- s emberismerettel bírnak, s mégis mi tökéletes emberképeket tudnak festeni, s viszont a nagy világ- s emberismerők mi tökéletleneket gyakran, melyek mind azt bizonyítják, hogy a karaktereknek nem a kül, hanem a lélek belvilágában van szülőházjuk. Emberismeret s tapasztalás által tehát karakterfestői tehetségre nem juthatni az említett idomok nemlétében, s e két tudomány egyedül arra való, hogy a már megszületett lénynek testet és külső formát találjon. Eszerint támadnak a költői karakterek.

Nevezetes és sokszor hányt-vetett kérdés az, mely a karakternek erkölcsi jó vagy rosszását tárgyalja. Erre nézve én azt állítom, hogy a tökéletesen rossz karakter nem lehet tárgya a költésnek. A költő sohase csapongjon az emberi természet határain túl, mert ott megszűnik alakjai iránt az olvasóban érdeket gerjeszthetni. Az ember sem angyal vagy épen félisten, sem ördög; jóból és rosszból van összerakva, s egymástól csak a mértékben különbözik. Az epikus még machinái iránt is csak úgy szerezhet érdeket, ha rajtok emberi vonásokat láttat. - Olvasók, kik a művészet titkaiba nincsenek avatva, sokszor vetik szemére a költőnek, - a németeknél Goethének kellett ezt hallania gyakran - hogy nincsenek morális karakterei. Ez ellenvetés alaptalan. Költő és moralista különböznek egymástól. Ez úgy festi az embert, mint lennie kellene, amaz ellenben, mint valósággal van.

Óvakodjék a költő igen speciális karaktert festeni; személyeiben nem annyira az embert és individuumot, hanem az individuumban - mint felebb érintetett - az emberiség képét ügykezzék visszaadni; vagy mint Schiller igen alkalmasan mondá, a személyt emelje fel a nemhez és fajához. Egész karakterfestési tudományban ez legnehezebb, s a költőknek itt van elrejtve a legveszedelmesebb szikla, hol még oly elmék is, mint Schiller, kik mágnestűvel bocsátkoztak a karakterfestés mély tengerére, nem haladhattak többszöri veszedelem nélkül. Egyik költő t. i. csak individuumot láttat, de a fajból oly keveset, hogy alakjának létét csak úgy hihetnők el, ha költői tartományából leszállván historice, azaz oklevelekkel, bizonyítaná be: a másik ellenben jól fest fajt és nemet, de benne az individuum nincs kijelölve. Ez leginkább az asszonyi karakterek festésében történik, kiket való alakban előállítani nehezebb, mint a férfiakat. Nekik kevesebb individuális váljegyök (nota characteristica) van, s jobban hasonlanak egymáshoz, mint a férfiak. Innen van oly kevés költő mind maiglan, ki asszonyokat jól fest. - A görög költő a karakterfestésben szerencsésebb lehetett, azaz könnyebben kielégíthette olvasóját, mint az újabbak, mert az emberiség ifjúkorában élt, midőn még az individuumok nem voltak oly élesen elkülönítve egymástól, mint mostani férfikorában az emberiségnek;

hogy pedig nemet könnyebb festeni, mint individuumot, általlátni nem nehéz. Jean Paul azt mondá: »Ellenére a közvéleménynek ő azt meri állítani, hogy a görögök az asszonyi karakterfestésben felebb állottak az újaknál, mert a nemet tökéletesen adták vissza«. A derék férfiúnak igaza lehet, de nem a művészi ügyességre, hanem az olvasó részvételére nézve, s én e gondolatot inkább így mondanám: a görög művész az asszonyi karakterfestésben nagyobb részvételt gerjeszthetett publikumában, mint mi újabbak, mert akkor kevesebb individualitása lévén az emberiségnek, mint ma, a művésztől is kevesebb kívántatott, s elég volt a nemet visszaadni; ami az asszonyoknál könnyebb, mert bennök több nemi különbséget vehetni észre, mint individuálisat. Bennök ritkábbak a kicsapongó sajátságok, melyek könnyebbítik az individualitás festését, mint a férfi nemben. - Az újabb költőknél általában több individuumokat lehet találni, mint a régieknél, az imént érdeklett ok miatt. Shakespeare, Goethe, Hugo Viktor és Scott Walter munkáiban egész lajstromát lehetne találni az individuumoknak, s kivált Goethénél még az asszonyiaknak is nem kis számmal; ami legnagyobb bizonyosága Goethe karakterfestői nagy elméjének.

Nem megvetendő tekintet érdemel a karakter egysége is, azaz, hogy az egyszer megállapított lélekkep forrása lehessen mindazon tettek és szavaknak, melyeket a költő személyének tulajdonít. Ha a karakter alapszíne erős vonásokkal és szembetűnőleg van festve, nem lehet félni többé, hogy a kép határozatlan, kétes lehessen, s ekkor nem lesz veszedelmes a hőst hasonlatlan tettekben is feltüntetni: ilyen a síró Achilles, mely egyike a homéri legszebb s valóbb képeknek. Vigyázni kell azonban, hogy a karakter a cselekvények s beszédek hosszú során el ne változzék, ami gyakorta szokott megtörténni. A hősköltemények írói ez ellen az epithetonok ismétlése által, például: gyorslábú Achilles, nyalka Zoárd, komoly Und, igen ügyesen segélnek magokon, mert általok mindig vissza és visszahozatik emlékezetünkbe az egyszer felállított kép.

Ajánlanám a költőknek azt is, hogy ügyekezzenek személyeiken néhány élesen elválasztó vonást akkor kitüntetni, midőn őket először léptetik fel a nézőszínrre. Azon karakterisztikus vonások, melyeket ismerkedésünk első alkalmával egymáson felfedezünk, sokkal inkább emlékezetünkben maradnak, mint a későbbiek, s történik nem ritkán, hogy ha egy karakter első alkalomkor kétesen vala előnkbe állítva, azt később a tettek s történetek hosszú során sem ismerjük meg, vagy legalább kétesen látjuk.

A karakterfestésben nevezetes azon mód, mellyel a cselekedetek végbevitetnek, s nagyobb figyelmet érdemel, mint maga a cselekedet is. Ezen mód magát csupán beszéd által ábrázolhatja előnkbe, azért a személyek beszédeire szükség fő gondot fordítani. A cselekedet indító okait lehet így s amúgy magyarázni, s a tapasztalás bizonyítja, hogy a legszebb tettek gyakorta tisztátalan forrásból erednek; a beszéd tehát alkalmasabb eszköz költőnél a lélek-ábrázolatra. Innen van egyetlenegy szónak gyakorta oly megrázó hatalma a tragikusoknál, mint például Macbethben amaz ismeretesnek: »És neki nincsenek gyermekei!« Mely háborgó tengere nyílik fel e szavakban a szív indulatainak! A szavak kivált akkor festenek csalhatatlanul, midőn az indulat hirtelen kitörései; ilyenkor a kifejezések nem lehettek tanulva, hanem egyszerre tolultak elő a szívből, azért oly igazak. Ezen észrevételekből következik, hogy a költésben nem a tett magyarázza a szívet, hanem a szív s ennek beszéde a tettet.

A karakterekről szólván, szükség figyelembe venni azon különbséget is, mely az eposzi s drámai karakter közt van. Drámában a karakter magán viszi a reáomló sorsot, az eposzban a sors viszi a karaktert a történet változásain. A drámai karakternek mindenütt előlhaladva kell föllépnie s a cselekvény menetelét meghatároznia, az eposzi karakter a történet mögé rejtezik, s gyakran egészen részvétlenül jelenik meg. Drámában a cselekvő személy szabadsága uralodik, eposzban a szabadság fölött még egy titkos hatalom, a gondviselés. Románban eposzi karakterek kívántatnak, milyen, hogy a legnagyobb példát említsem, Meister Wilhelm, kit hat kötetten keresztül csaknem mindig a sors hajt a történetek hullámán, s alig mutatkozik

cselekvőleg. Így Homérnál Achilles, így Odysseus, ki szenvedőleg van felállítva, s tenni egyedül ott kezd, hol a történet kifejtéséhez közeledik.

Még egy-két észrevétel, mielőtt a román-költésnek e legnevezetesebb szakaszát bezárnók. Vigyázzon a költő, nehogy hőseiben, kit többnyire szeretettel ábrázol, önmagát fesse, s olyakat mondasson vele, melyek annak karakteréből nem folyhatnak. Schiller többször járt így. - Ügyekezzen, amennyire lehet, a karakterfestést esetek motivumául tenni, így nagyobb hihetőséget nyer ábrázolata, jobban az egészhez szövídik, mintha fest csupán azért, hogy karakterfestést adjon. - Ne festegesse a költő hőse gyermekkorát, ami román-íróknál sokszor történik. Az olvasó csak szabad akaratú embert vagy ifjat akar a hősből látni. Előadni mint multat lehet, kivált akkor, mikor a hős már maga iránt érdeket gerjesztett. Nem a gyermekkor teszi a hőst nevezetessé, hanem ez a maga gyermekkorát. Itt azonban a komikusnak szabadabb mező engedtetik, valamint sok egyéb szabálynál is. - Az ellentét gyakran emeli a karakter tökélyét, például a szelíd bajnok, kegyetlen pap stb. De ily eszközökhöz csak művész nyúljon, mert csak ő fog tudni a természetesség korlátai közt maradni, a kontárt ízetlen kicsapongásokra vezetik. - A személyek körülményei leírásában maradjon a költő általánosságban, ha pedig apró különösségekre ereszkedik, ismerkedjék meg annak minden részeivel, mint Scott Walter, különben hamisan fog ábrázolni. - Végére fő és legnevezetesebb tanácsom a karakterfestésben ez: kevés vonással kell festeni, de hatalmassal, mely a karaktert azonnal tisztán megismertesse.

E hosszabb fejtegetésre nézve három fő szabályt lehet felállítani: 1) a karakterfestés igaz legyen s hív a természethez, amennyire t. i. a művészség törvényei engedik; 2) legyen könnyen érthető, felfogható, s mintegy magát mutassa az olvasónak; ezt gyakran egyetlenegy vonás ügyesen eszközölheti, mint hosszabb leírások, melyek úgyszólván kívül állnak a költés határain; 3) legyen a karakterben egység.

VI

Dráma-, hősköltemény- s románban gyakorta tesznek a teoretikusok említést a motivációról; szükség lesz tehát itt erről is néhány szóval emlékezni.

Indító-eszköznek neveztetik általában azon ok, minek befolyásából valamely dolog származik; motivációnak pedig azon munkálat, mely által ez vagy amaz változásnak, történetnek következése hihetővé, természetessé, sőt gyakran ellenmondhatlanul szükségessé tétetik. Erre nézve általában ezeket szükség megjegyezni: Ne mindent motiváljon a költő, hanem csak azokat, mik a történet változásaira elhatározó befolyással vannak. A történet így vagy amúgy kezdetét nem kell motiválni, mert ez a költői teremtmény hatalomtól függ, mely szabadon alkotja világait. Minél közelebb van valamely költemény a való életnek hozva, annál nagyobb, erősebbnek kell benne lenni a motivációnak, mert körében annál jobban gyakorolja hatalmát a fantázián az ész, melyet nem képzeleti tárgyakkal, hanem okokkal lehet kielégíteni. Innen következik, hogy a dráma és román erősebb motivációt kíván, mint a hősköltemény, a novella erősebbet mint a tündérrege. - A fizikai világ jelenségeit, munkálatit nem kell motiválni, mert a fizikai világ a költő szemei előtt vak esetek világa, nem emberi lélek hatalma alatt áll, és így nincs lelki szükség törvényeinek alávetve, s nagyobb részben elméneknek megfoghatatlan. Ki fogja annak szükségét bizonyíthatni, hogy az ég villáma nem a tornyot gyújtá meg, hanem a szomszédjában álló kisded pórhajlékot? - A történet folyamában annál nagyobb motiváció kívántatik, minél inkább közeledik az a maga végéhez, elannyira, hogy a történet végének egészen belső szükségeken kell állania, mert ez egészen az emberi lélek teremtménye. - A karakterek ilyen vagy amolyan létét lehet motiválni, de nem multhatatlanul szükség, mert az ember saját karakterét szabad akarat szerint választja. Azonban az egyszer választott karakter-

ből tetteket motiválni igen szükséges, sőt ez a legerősebbik neme a motiválásnak. - Végtére: nem sok indító okkal kell motiválni, hanem erőssel, alapossal; az okok szerfeletti halmozása egy kis önkény színét viseli magán.

Miért kelljen a költőnek motiválnia, azaz okokra építenie, ennek magának is szinte saját oka van, az t. i., mert az emberi lélek csak okkal hagyja magát vezettetni, hihetőséget, valószínűséget (melyek nélkül az egész poézis levegői semmi) csak okokkal lehet támasztani. A makacs lélek, melyet óriási hatalmú önkény vasbilincseivel nem tud valamire tökélni, gyakran egy kisdud ok selyemfonalán hagyja magát vezettetni.

VII

Egység az eposzi s drámai művekben három szokott az esztétikusok által megjegyeztetni: cselekvény, idő és hely egysége t. i. Mi legyen az idő s hely egysége, magában értődik; itt csak azt kell érintenem, hogy az eposzi költőnek s így a román-íróknak is, valahányszor előadott története helyei változnak, ezen változást szükség leírnia, például Odysseus útját Ithakába, és motiválnia; hasonlólag az időbeli haladást vagy szökést is. Ez utóbbit azonban nem szükség motiválnia, mert rendszerint könnyű áttallálni a történetből, miért történt ez vagy amaz később. Időbeli szökéseket láthatsz több ízben Scott Walternél; például Guy Mannering című regényében, melynek eleje s vége között - ha emlékezetem nem csal - húsz évi idő a románon kívül foly le, s a költő által csak jelentetik.

Nehezebb elhatározni a történet, vagy jobban, cselekvény egységét. Ez némelyek szerint a részeknek egymás közti egybefüggésében áll; helyesebb azonban azok értelme, kik a cselekvény egységét a részeknek egy bizonyos fő célhoz való irányzatában helyezik.

Ha az okok és következmények láncolatát a testi világban, elválasztva egy bizonyos feltett gondolat és céltól, végigtekintjük, egy hosszú sorát fogjuk látni a történeteknek, előhaladásban, kezdet, közép és vég, vagy jobban ok, eszköz és cél nélkül. Minden eset, mely előttünk végbemegy, bizonyos tekintetben cél is, eszköz is egyszersmind; következése t. i. az előtte végbement, s oka az utána végbemenendő esetnek. Egyik eset kisebb mértékben, másik nagyobbban érdekelhet bennünket; de mindenik, legyen bár nagy vagy csekély, szeme a közönséges hosszú láncnak. A lélek ezen esetek mozgásánál nem függesztheti figyelmét ez vagy amaz láncszemre, hanem annak folyamával ellenállhatlanul elsodortatik. Másként van ez a szellemi világban. Az ember megfontolás után s választás szerint cselekszik; bizonyos célt tűz ki magának, például: gazdagságot, dicsőséget, hazaboldogságot stb., eszközöket gondol ki, tervet alkot célja kivitelére. Itt ismét történetek, jelenések hosszú sora támad, melyek őt feltett céljához közelebb mozdítják, s az egésznek összességét okok és következmények láncolata kapcsolja egybe. Ha ezen történetek hosszú során végigfutunk figyelmünkkel, szinte nem állapodhatunk meg mellettök, mert mindenik részecske úgy jelenik meg előttünk, mint eszköze egy végcélnek; de a fő történeten gyönyörűséggel mulat elménk, mert itt a fő személyek célja a maga végkatasztrófájához jutott, s benne láthatjuk a történet vagy cselekvény kezdetét, közepét, végét, vagy másként okát céljával s a cél eszközeivel, amit Aristoteles teljes cselekvénynek nevezte.

A történet természetileg azon körülmények leírásával kezdődik, melyek a fő személyt terv alkotására bírják e vagy ama célnak kiviteléhez. A terv munkába tétele s akadályai, melyek tartóztatják haladását, az olvasó figyelmét magokra függesztik, s beleragadják a cselekvénybe; s azon pont hol az akadályok szövedéke legbonyolódottabb, teszi a cselekvény közepét; a vég ott van, hol a terv tökéletesen kivív s a cél elérve van. Egy tökéletesen kivitt terv példáját azért hoztuk itt fel, mert ez legelevenebb képét adhatja a teljes egységnek; ebből azonban nem következik, hogy csak ott lehet egység, hol a kitűzött cél eléretett, elég, ha a személyek esz-

közei minden részekben egy bizonyos célra voltak irányozva, ha a cél el nem éretett is, ha a dráma vagy hősköltemény hőse az akadályok súlyától meggyőzetett is s alattok lereskada, az egység nem rontatott, amint ezt sok igen jeles szomorújátékokban láthatni. Az egység tehát nem annyira a részek s eszközök egymás iránti szoros viszonyaikban, hanem egy bizonyos kitűzött pont felé törekedésekben áll.

Ha a cselekvény egysége fő tökélyét teszi valamely művésziileg szőtt történetnek, ha nélküle tiszta műv-élményt, mint felebb érintők, nem remélhetni: következik, hogy a kettős cselekvény eposzban, drámában, románban stb. megbocsáthatlan hiba. Oly mellékcselekvényt, mely a főcselekvénnyel összefüggésben áll, változatosság miatt megbocsátunk gyakran a költőnek, de két főcselekvény, egyszerre s egyformán nagy érdekű, elveszik egymás hatását, s elundokítják a művet; s e hiba nem enyhül akkor sem, ha mind a két cselekvényben ugyanazon személyek játszanak is szerepet. - Azon műv bír egységgel, mely felboncoltatván, vázolatában, mint valamely láncszövedék, szakadatlan egybefüggésben áll, s minden részei egy szemét teszik az egész láncnak. Minden támadó esetnek a főcselekvény kifejtetére kell munkálnia, azt vagy előmozdítani, vagy rontania. Drámában oly jelenés vagy epizód, mely nélkül a lánc teljes, melyben nincs elsősegelő vagy tartóztató erő, hibás; rontja az egységet, akadályozza a cselekvény folyamatát. Hőskölteményben s románban különféleség s változatosság miatt tágabb kitéréseket engedünk magunknak, de mégis nem oly tágakat, hogy a fő történetből messze csapongván, annak folyamatát akadályozzák. Drámában a kicsapongó szcénát még akkor sem lehet megengedni, midőn karaktert fest és világosít, mert ezt eszközteni lehet más úton is, például a tett és gondolkodásban, melyet a személy kifejez, anélkül, hogy a cselekvény mozgása akadályoztatnék. Vannak drámák, melyekben egy üres jelenést sem találhatni, például Galotti Emilia; s így nem lehet mondani, hogy e szabály szigorú s kivihetetlen, mert a lehetőség megmutatására elég egy-két példa.

Az egyes eseteknek közönséges befolyásoknál fogva a fő történetre kell egymáshoz kapcsolódniok, s ebben fog állani a cselekvény egysége. - Scott Walter, a legcsapongóbb költő, kit ismerek, gyakran vét az egység ellen nem kettős cselekvény, hanem kicsapongásai által; azonban példája ne támasszon követőket, mert mindenik tette még a legnagyobb zseninek sem törvény, mindamellett, hogy a szép országában ő törvényhozó, az erőtlen teoretikus pedig csak bíró.

A szépművekben megkívántató egység korántsem történetes s a költő kényétől függő dolog, hanem szükséges és elmúlhatatlan, mert az emberi lélekben alapul, mely két vagy több egyforma érdekű történetre egy időben, megosztva, nem függesztheti figyelmét.

VIII

A románnak többféle alosztályai vannak: művészi, filozófiai, humorisztikai, satírai, utazási, érzékeny románok; de különös faja tudtomra csak egy, az úgynevezett novella, melyet mi magyarok beszélynék nevezhetnénk.

Ha a novellák eredetét figyelmesben nyomozzuk, észre fogjuk venni, hogy azok első származásokat az anekdotáktól vették. Minden anekdotának bizonyos epigrammai éle van, melyhez egész érdeke kapcsolatik, mely miatt örvendünk vagy csodálkozunk, nevetünk vagy gondolatokba merülünk. Ez apró epigrammai élű történetecskék emelkedtek ki később prózaiságokból egy szebb, poétaibb formába; de úgy, hogy még ma is, felboncoltatván, bizonyos anekdotai színt lehet rajtok megismerni. Egyetlenegy szokatlan helyzet, melybe ez vagy amaz személy, háznép tétetik, meglepőleg kifejtve; egy érdekes jelenés, sőt mint az angoloknál láthatni, néhány karakterisztikus vonás egypár tethez kapcsolva s meglepő végezettel előadva, tárgyai lehetnek a novellának. Eredete óta (például: Boccaccio Decameronától) a novella sokképen változtatgatta alakját, s néha a román formájával annyira egybefolyt, hogy sokan

kétségbe hozták e két költemény egymástóli léteges különbözését. Ki jól különböztet, jól tanít, úgy tartja egy latin közmondás, mi tehát ügyekeznünk fogunk e két költemény különbözéseit fő vonásokban előadni.

A novella egy tökéletesen elválasztott s magába zárt körülmény folyamat teljes kifejlési pontjáig, a román ellenben az élet változásait a körülmények hosszú során festegetve szövi tovább és tovább a távolba, gyakran teljes határozottság nélkül. A román, a maga nagyobb s kiterjedtebb irányában, az életnek sokfelé ágazó folyamat valamely individuum sorsához kötve adja elő; oly individuumnak sorsához leginkább, ki a maga idomaiban alkalmasnak s mintegy meghívottnak látszik lenni, hogy törekedéseit hosszú pályáján keresztül előttünk fejtesse, s már ennél fogva előttünk érdekes személy leve. Ő élete első boldog körülményei között ügyekszik nyugalmas életre telepedni, de a változékony idő vagy saját szenvedélyei nem engednek neki nyugalmat, kiragadják őt honából idegen vidékekre, keresni célját a messze világban; a sors törekedéseit vagy szerencsés célhoz vezérli, vagy egészen más ponthoz, mint amelyet ügykezeseti irányzottak, s így végződik el élte nyugtalansága valamely nagyobb körülménynél, mely törekedéseit hosszú során időszakaszt (epochát) alkot. A novella csak epizódja az élet románjának, egy magába zárt kis világ ama nagy, minden részeiben megpróbált, sőt még az idő hosszú folyamán is megutazott életvilágnak. A novella az élet egyetemi irányától eltérő, egyes és magán álló életviszonyt tárgyaz, mely magából indulván ki, minden haladásait egy utósó pontra, mint múlhatlanul bekövetkezendőre irányozza. Eszerint a novella kifejlése több belső szükséglet kíván, mint a románé; tökéletesben bevégezett, mint emez, melyet a sok történetváltozások után egy az előbbeniéknél érdekesebb s a hős életében epochát alkotható történettel lehet végezni. A román fonalát gyakran végezeténél újra fel lehetne fogni, s végtelen messzeségig tovább és tovább fonni; nem a novelláét. A novella érdeke a kifejlésben áll, a románé inkább az élet változatos folyamának haladásában s irányai hív ábrázolatiban. A román a maga kezdetében motiváltabb, a dolgokat inkább eredetöknél fogja fel, s hosszú vándorlását nagyobb előlátással kezdi; a novella ellenben oly körülményeknél kezdődik, melyek már a kifejlésnek bizonyos pontján állanak; hol, például, a szenvedélyek felingerlett, a történet fonala feszült állapotban van, s ezen állapotból kiszabadulva jut nyugalomra. A novellában szigorúbb egység van, mint a románban. A románt apró novellákra lehetne felboncolni, melyek részei ugyan a nagy egésznek, de magokban véve is egy egészet tesznek. Ezek fő vonásokban a novella ismertető bélyegei, melyek bármint alakítsa is magát, bármily arcot és színt kölcsönözzön is ez vagy amaz költő termékeny képzeletétől, ez eredeti vonásokat kisebb-nagyobb mértékben mindig magában fogja hordozni.

Mi a beszélyről általánosan s a románról különösen mondatott, a novellára is alkalmazható, mennyire ennek rövidségével, egy pontra irányzott céljával összefér. Eleintén a novella név alatt, midőn anekdotai alakjából kinőni kezdett, az olasz és spanyol költők, kik feltalálói voltak, csupán rövid tréfás szerelmi kalandok ábrázolatit értették; később azonban elváltozott alakjuk, s az újabb költőknél igen sok novellát láthatni, melynek tárgya nem szerelem s nem víg, tréfás, hanem komoly történet. A spanyol, olasz, francia és német nemzetnél nagy tökélyre emeltetett a novella-írás, de legnagyobbira az angolnál, miként az évenként mind Britanniában, mind Éjszakamerikában megjelenő almanachok mutatják. Nem ismerem sok novella-író, ki kevés helyen oly ügyesen tudna kisded történeteket novellává szőni, s személyeit röviden, egy-két vonással oly valószínűen előnkbe állítani, mint Irving. Óhajtom, hogy mi magyarok a novella-írásban az angolokat vegyük inkább mustrául, mint Clauren közepszerűségeit, vagy Kotzebue és Lafontaine többnyire sületlen termékeit, s fordítani is inkább tőlök ügyekkezzünk. Vagy, ha épen a németeket óhajtuk példányul venni, oly írók műveivel ismerkednénk meg, mint Tieck, Schefer és mások, s tőlök tanulnánk karakterfestési pszichológiát, s érzelmi mélységet, üresség, ízetlen miszticizmus s vonagló érzélgés helyett.

IX

A magyar románok s novellák eddig nagyobb részint lelketlen művek lelketlen fordításaiból állnak, ámbár nem tagadhatni, hogy eredeti románjaink s novelláink is jókora számmal vannak, csak hogy bennök egyéb nagy fogyatkozások mellett a román-költés fő rekvizituma: karakterfestés nem található. A Dugonicsok, Gvadányiak el vannak feledve, szinte úgy mint Németországban a Lafontaine-ek, Cramerek nagy serege; mert műveik nem voltak életre méltók, ámbár mi magyarok, ama két elsőbbik érdemét nyelvünkre nézve, ha igazságosak akarunk lenni, megismerendjük. Valamennyi novella s román-íróink között Kisfaludy Károly, Fáy András, Bártfay László és P. M. (Paziasi Mihál) érdemlenek legtöbb figyelmet; mert gróf Mailáth beszélyei inkább a tündérregék (Märchen) neméhez tartoznak.

Mi a karakterfestés és szituációk leleményét illeti, az előszámláltak közt a víg elbeszélésben minden kétségen kívül Kisfaludy Károlyé a koszorú; a komoly nemben azonban ő sem vala szerencsés, s ezekben a karakterfestői tehetségnek maximumát az egész magyar literatúrában Fáy Bélteki házában láthatni. Kár, hogy e lelkes író a román s általában az elbeszélői költés egyéb posztulátumaira is oly gonddal nem ügyelt, mint a karakterekre. Ezek a való életből vannak merítve, konzekvenciával tartva, s rajtok nemzeti szín és sajátság ismerszik meg, amit annál inkább kell becsülnünk, minél ritkább jelenés komoly íróink műveiben: de a román épülete hibás, nem teszen egybefüggő egészet, hanem egyvelegét számtalan biográfiai töredékeknek, melyek csak külsőleg függenek össze, s történetesen, nem belső szükségből. Óhajtom azonban, hogy a köz kedvelést méltán érdemlett író a román- és novella-pályán (a Fris Bokrétában álló novella való vokáció jeleit mutatja) megmaradván, bennünket több művekkel ajándékozzon meg; mert mindazok között, kik nálunk a költés e nemében dolgoztak, minden hibák mellett is az ő Bélteki házában látszik legtöbb oly tehetség, melyet komoly románok írójában fellelhetni szeretnénk.

1833

LEVÉL A KRITIKAI LAPOK III. FÜZETE IRÁNT

Aug. 10. 1833.

Óhajtottad, édes barátom, mint leveled mondja, hogy a Kritikai Lapok III. füzetéből Bíró Pál Észrevételei kimaradtak volna, nem tartalmok miatt, - úgy mondasz - mert azok igazságáról meg vagy győződve, hanem egyfelől a magam, másfelől pedig Horvát István személye miatt. Magam miatt ezért, mert Bíró Pálnak e cikkelye Horvát Istvánnal hoz összeütközésbe, kinek eddigleni tollharcait nagyobb részint az ellenkező felek meghunyászkodása és szégyenülése követte, s kitől sok okaid vannak barátodat féltened. Horvát István miatt pedig azért, mert e jeles férfiútól az olvasóközönség szemlátomást kezd idegenedni, s szavára napról napra kevesebben hallgatnak, s ha ily körülmények között lassanként még írók is támadoznak ellene, végtére egészen egyedül fog maradni, s szava lesz: kiáltó szó a pusztában. Mert az ellen, ki iránt idegenek vagyunk, még a hamis beszéd is könnyen talál hitelt, mennyivel inkább az alapos és igaz. Nem jobb volna-e, úgy mondd, inkább megkérlelni az olvasók seregét Horvát István iránt, mint a támadt idegenséget még akadozásokkal is táplálni és nevelni?

Sem magam, sem Horvát István iránt nem vagyok veled, édes barátom, egy véleményben. Hogy Horvát István tollharcait az ellenkező felek meghunyászkodása, vagy mint mondani akarád, csatavesztése követte legyen ez csak részint igaz, nem egészen, csatavesztés követte némelykor, de gyakran nem. A hit, mely Horvát István győzödelmei iránt benned él, alkalmasint azon korból maradt meg emlékezetedben, midőn mi igen ifjak még, az akkori évek szelleméhez képest, azon szerény képzeletben éltünk, hogy lehetnek s vannak emberek, vannak hazánknak írói nagyok és kérdésen kívül csalhatatlanok, kiknek szava orákulumi bölcsesség, s elég csak felszólalniok, hogy beszédöket diadal kövesse. Gyermekhit, édes barátom, s gyermekképzelet! Az ifjú szerénységnek szép bizonyossága ugyan, de érettebb korban gyenge ítélet jele volna. Oly hit, mely mind magunknak, mind pedig literaturánknak csecsemő korát mutatja. Most, hála az égnek, más időszakot élünk: erősbet és bátrabbat, ész időszakát inkább, mint képzeletét. Literaturánk és publikumunk ifjává kezd nevedezni, férfiúi erőt érez magában, hidegebb megfontolás és ítélet kezdenek országolni a tudományok világában, nem holmi ál-istenek, kiket saját zavaros képzelmeink szültek. A portentumok, a csodák száma megfogyott, kizáró privilégiuma senkinek sincs többé - mint volt csak tizenöt év előtt is - ítéleti csalhatatlanságra: most mindenikünk szava kétségbe véték, vizsgáltatik, fontoltatik; ítéleteink csak annyit nyomnak, mennyit a felhordott támogató okok. Nincsenek többé Herkulesek, meg nem győzhető Ajaxok, csak Goliáthok vannak legfelebb, kik ellen támadhat Dávid, gyakran ott is, hol épen nem vártuk volna. A természet, legfelségesebb ajándékát, az ész, nem egy vagy egy-két embernek adá, hanem többeknek, számosaknak; azért ne higgyük, hogy legyen tudományok országában férfiú győzhetetlen, s olyan, kitől már előre rettegnünk kelljen. S aztán oly nagy szerencsétlenség-e literátori harcban meggyőzetni, hogy ennek félelme már előre távol tartson minden összekoccanástól? Csak hiúság és hírvágy ne bántson bennünket, édes barátom, azonnal más szemmel fogjuk tekinteni a dolgot. Megvallom, én kész vagyok a tollharcra, ha az szükséges vagy csak hasznos is, bár előre gyanítsam megveretésemet. Mert a tollharcoknak, gondolnám, nem az céljuk, hogy bennök győzzünk, s hőskoszorúkat szerezzünk, hanem hogy az ideák országát bővítsük, s a tudományoknak használjunk. Hogy az összeütközések szikrákat pattantanak a kebel mélyéből, melyek talán örökre szunnyadva maradtak volna, azt nem igen fogja tagadhatni valaki. S különben is, édes barátom, ha illik engem féltened, csak úgy félthetsz, mint Kritikai Lapok szerkeztetőjét, ki ellen Horvát István csak azért kelhet ki, hogy Bíró Pál Észrevételeit kiadám, más tekintetekben józanul nem támadhat ellenem, aki tudja, hogy a redaktor csak a munka kiadásáért kezekszik, nem pedig

a munkában vitatott elvekért, mint redaktor pedig, reményem, meg fogok felelhetni magamért az általad rettenetesnek vélt Horvát Istvánnak is.

Mi Horvát említett győzödelmeit illeti, nyíltan megvallom, hogy ezen győzödelmek egy része merő előítélet a mi részünkről, mint már érintettem, más részét pedig annak köszönheti Horvát István, hogy ellenkezői nem voltak oly csatakedvelők, mint ő. Ismered édes barátom, a Schwartner ellen írt recenziót, és így tudni fogod, mely becses dolgokat monda ott Horvát István, s mely sok igazat, de azon sok igaz között igaz-e minden? Azok, kik el nem fogódottak, tudják, hogy némely állítások csak azért maradtak a véleményben igazak, mert rájuk sem Schwartner, sem egyebektől cáfolat nem következett. Szerencséje volt Horvátnak az is, nem egyszer, hogy ellenkezőinek nem vala annyi vívói ügyességök, mint neki, hogy gyakran nem oly fegyverekkel harcoltak, melyekkel Horvát ellen harcolni kell. Horvátnak, ki magát bámulandó olvasottsága és mindent elárasztó citátumai által bizonyos tudós nimbussal vette körül, kedvező volt az, hogy citátumait citátumokkal, olvasottságát olvasottsággal ügyekeztek némelyek leverni. A gondolat nem vala célra vezető, s a tudományra nézve több kárt tön, min hasznót, mert maga az, hogy a cáfolati próba nem sült el, bizonyos hitelességet szerzett a nem való állításnak is. Horvát Istvánt ily fegyverekkel csak az fogja meggyőzni, ki egész életét foliánsok közé temette, mint ő; ki emlékezőtehetséggel naggyal bír, mint ő, s végtére, mit jól meg kell jegyezni, kinek kezénél könyvtárak állanak nyitva, mint neki; s mert ily ember kevés van, kevés lehet, természetesen történik vala, hogy a citátumokkal harcolás kívánt sikert nem ért, hogy cáfolat nélkül maradtak a legparadoxusabb állítások is, talán kárára a tudománynak, kivált históriának, melyet álmokkal s képzeletszülte regékkel elárasztani nem nagy nyereség. Horvát Istvánnak nem citátumai foggyatkoztak, nem olvasottsága hiányos vagy emlékezte hűtelen, hanem logikája fonák, argumentációi gyengék, s ki vele heurisztikai harcba fog el-egyedni, annak ajánlom, erre figyeljen leginkább, mert megmutogattatván az, mi könnyen hiszen Horvát mindennek, amit *oklevélben* vagy régi kódexben talál, s mint nem hiszi ellenben azt is, hogy a nap fényes, hacsak diplomában írva nem olvassa, szóval megmutogattatván, hogy állításaiban több a lelemény, mint valóság, több a képzelődés s entuziazmus, mint az ítélet, hogy következtetései néha egész abszurdumig vezethetnek, akkor, úgy hiszem, az általunk képzelt óriási nagyságnak is sok részei fognak semmivé omlani. Azonban ezekre figyelmezzenek, kik Horváttal rokon pályákon járnak, állításait vizsgálgatni nem az én mezőm. Ő köveket fejteget a bányákból, s rakásra gyűjti azokat; szándéka szép és nagy, s ha ezen kifejtett s rakásra gyűjtött anyagok alkalmasak lesznek arra, hogy belőlök majd egy teremő kéz felépítheti a bámulandó históriai alkotmányt, akkor Horvát izzadásai, számos nappali gondjai, éjjeli virrasztásai a magok való fényében fognak feltündökleni, s akkor ki lenne igazságtalan és tompa ítéletű Horvát búvárkodásainak megbecsülhetetlen hasznát tagadni? Azonban, ha e dicső szándék, ha ez óriási fáradozások minden gyümölcse csak az leszen, hogy Horvát ismeretlen üregek mélységéből ismeretlen köveket halmozott rakásra, melyek azonban vagy keménységök vagy porhanyúságok miatt nem alakíthatók, nem faraghatók, s az építő művész őket nem használhatja, akkor mindezen nagy törekedések csak bámulandók lesznek, de igen kicsiny hasznúak, s akkor jobb volt volna Horvátnak jeles tehetségeit másra használni. Én általában a históriának ifjúságom napjai óta, mint te, édes barátom, tudni fogod, barátja voltam, most pedig barátja vagyok minden egyéb tudományok felett: becsülöm a történetvizsgáló fáradozásait, mert történetvizsgálat nélkül nem támadhat történetírő: de csak ott becsülöm, hol való és hasznos dolgokkal foglalatoskodik, s becsülöm úgy mint eszközt, de soha nem mint célt. Amit nálunk sokan igen össze látszanak tévesztetni. Én nem elégszem meg annak tudásával, *mi történt*, hanem azt kívánom kifejtetni filozófiai szellemmel, - mert a história filozófia nélkül csak sovány emlékeztető krónika - *miért történt ez vagy amaz így és nem másképp*, s miért kellett *szükségképen így történnie*, s én megvallom, bármint szánakozzék rajtam és együgyűségemen Horvát István, ha históriai dolgokat írni fogok, - amit tenni eltökélt szándékom - nem annyira arról leszen kedvem beszélni, milyen hímzetű vala szent István király

palástja, hanem inkább arról, milyen vala azon ember szelleme, kit e palást ékesíte; nem annyira arról, egyenesen állott-e a kereszt valaha a magyar koronán vagy görbén, hanem arról, mi hasznát és kárt hoztak a közjóra azon fejek, melyeken e korona fénylett; melyekből láthatod, hogy az én ízlésem és gondolkodásom a történelmi dolgokban Horváttól különbözik, s hogy nálam nem mindjárt becses valami, mihelyt régi és ritka, s hogy én nem tartom oly fontosnak, mint Horvát István, azt, ha *Kain* magyar név-e vagy zsidó, nem tekintem a magyar történelm fő problémája gyanánt annak megfejtését, őseink honnan eredtek, mert ez, ha világosságra hozza is valaha Horvát, - amit kétek - szép dolog lesz ugyan magában, de nem sok hasznú, s bármi sok értekezéseket ír is össze Horvát felőle *figyelemgerjesztésül*, azok a polgári életre semmi tanulságosat nem foglalhatnak magokban, a történelm pedig csak úgy felelhet meg céljának valóban, ha mint Cicero mondotta, *magistra vitae* leszen, s erre kell törekednie, nem pedig arra, hogy emlékezetünket szükségtelen vagy talán éppen haszontalan ismeretekkel töltse meg. Elmúlt azon kor, midőn a világ elégnek hitte azt, ha az ember ismeretekkel bír, széles sok ismerettel, ma már tudjuk, hogy ezen ismeretek magokban keveset érnek, hogy célokra csak úgy felelnek meg, ha őket az életben haszonra lehet fordítani. Az okosság becsesebb a tudásnál, s csak azon élet emelkedhetik ki az emberi gyarlóságok közül, melyet az okosság vezet. Ha csupán azon ügyekszünk, hogy az embert tanulttá tegyük, haszontalan pedantokat, csömörletes tudákosokat fogunk nevelni saját kínunkra. Ezeket csak azért mondom, hogy érts meg, s ne gondoldj ellenkezést önmagammal, midőn egyfelől azt vallo, hogy a történelm barátja vagyok, másfelől pedig azt, hogy Horvát pályája nem az én pályám. Különb is a történelm egyike a legkiterjedtebb s szétágazóbb tudományoknak, s benne minden ágat nem tehet mindenki studiumává, de nem is kell tennie.

Azon mondasodra, hogy Horvát Istvántól az olvasóközönség idegenkedni kezd, s azért nem kell ellene írni, azt felelem, hogy itt argumentumod igen sokat bizonyít, s éppen azért nem bizonyít semmit. Belőle nemcsak az következik, hogy Horvát ellen ne írjunk, hanem az is, hogy mások ellen ne, vagy végtére, hogy senki ellen se írjunk, amit magad is nehezen fogsz akarni. Ha Horvát Istvántól az olvasóközönség idegenkedik, azt sajnálnunk kell mindnyájunknak, kik tudjuk, mi sok hasznos dolgokat volna képes tenni e jeles férfiú, ha mást nem tenne, mint amit neki tennie kellene, ha azt tenné, amit tőle a nemzet méltán várna; de ahe-lyett, hogy ő tudománya becsesebb kincseivel, melyeket a filológia és történetvizsgálás hasznos és életbeható részeiben gyűjtött magának, gazdagítaná értelmi körünket, levegői képek után kapkod, bizonytalan világok fölfedezésére indul, s meddig azokkal tölti drága idejét, elfogynak a napok, melyek mindenkinek kimérettek, s odavész egy becses élet, mely mind a mai, mind talán a jövő kornak is hasznára virulhatott volna. Ez az, amiért Horváttól a publikum idegenedik, s aminek sem én, sem te, sem a publikum, hanem csupán és egyedül önmaga Horvát oka.

1833

EMLÉKEZTETŐ HORVÁT ISTVÁN SZÁMÁRA

Azon sujtogatások, melyeket Horvát az új iskola emberei ellen intéz, sem nagy publikumot, sem nagy dicsőséget nem fognak neki időszakunkban, mely a haladás időszaka, szerzeni. Ezeket húsz-harminc év előtt kellett vala mondania, akkor talán figyelt volna rájuk valaki, ma már igen későn jő velek, s amilyetén üres hangok, úgy el is fognak az üres légben zengeni, visszhang nélkül. Minden ember, ki korunkban halad, az új iskolához tartozik, csak a megállapodás, penész és szellemi halál baráti tartanak mindannak vak imáadásában dicsőséget, ami ő. Isten az embert tökéletesedésre teremtette, tökéletesedés pedig csak haladás útján képzelhető, s e haladás elve az, mit az új iskola rendithetetlenül elvének vall, az új iskola, melyhez nemcsak a nyelvi vagy literátori, hanem általában minden haladás baráti tartoznak. Ki ezen haladás elvét nevetségessé akarja tenni s gúnyolja, világos jelét adja annak, hogy vagy erőtlensége, vagy restsége, vagy végre makacssága miatt hátul marada a kullogók sorában, és kikopott az időből, hogy pedig az ily kullogó morog, s irigy szemmel tekint a gyorsabb lábúakra, kik őt magok megett hagyogtják, azon nem igen kell csodálkoznunk. Egykor Horvát István maga is a haladók iskolájához tartozott, midőn a derék Révai szisztémájának védői között állott, habár ma óságot affektál is, mely affektálás oly nevetségessé tőle, mint sok egyéb öreg tudósainktól, kik az új szó ellen dohognak, holott ha valaki fáradságot venne magának írásaikból a nyelvi újításokat kiszedni, önmagok előtt kellene pirulniok. Horvát István az 1833. Tudományos Gyűjtemény VII. k. 98. lapján nagy ósági entheosában azt mondja, hogy »ő inkább akar atyáinkkal hibázni, mint az újabb tudatlan írókkal igazat tartani«. Micsoda gögös és okatlan, fonák és minden józan ész elleni beszéd! Ezzel vagy azt akarja mondani, hogy csak a régiségben (atyáinknál) volt tudomány, s minden új esztelenség, mi a penész-beszédeknek legdohosabbika; vagy azt, hogy az új iskola emberei oly hitványak és haszontalanok, kiktől még a jót sem kell elfogadni. Mondhatom, hogy Horvátnak e gondolkodása felette szabadelmű, részrehajlatlan, pártatlan, szóval historikushoz illő beszéd; s ez igen is nagy becsületére szolgál egy Horvát Istvánnak! E nyilatkozás után fogjuk tudni, mi igen tiszta forrásból erednek az új iskola ellen intézett gúnyok. Ha Horvát Istvánnak oly nagy antipátiája vagy a mostani kor embereivel, minek szerkeztet Tudományos Gyűjteményt, minek áll ki világ piacára? Ám temesse el magát inkább öreg foliánsaival, szúette kódexei közé, zárja el ablakait, hogy újítást ne láthasson; mi, kik dicsőségnek hisszük az új iskolához tartozhatni, kik haladás baráti vagyunk, nem fogjuk őt háborgatni boldog óságai között, s irigyleni sem fogjuk, ha nyugalmas házasságban él a régiségnek legőszebb nagyanyjával. Az ízlések, mint tudjuk, különbözők; Horvátnak a penész, a rohadt szag kedves, ő egy füstös, szürke *óklevelet*, még akkor is, ha az semmi világot nem vet a históriára, rendkívüli kincs gyanánt néz, s nem adná minden Luden és Raumerekért. Ám lássa! a madaraknak is van egy faja, mely elrejtí magát rohadt odúiba, s azt híven, hogy ott van a földi legnagyobb dicsőség, onnan huhog ki a napvilágra; de azért sem a nap el nem homályosodik, sem a fény többi madarai nem bújnak az ő odúiba, hanem csak ő marad mindörökké huhogó, magányosan és egyedül.

1833

AKADÉMIAI JELENTÉS

Alólírt a tudós társaság által 1833. évre a következő munkákat ítéli megjutalmazandóknak:

1. Vörösmarty Mihály munkáit három kötetben.

Ezen három kötet Vörösmartynak 1833-ikig irt minden lírai és eposzi verseit magában foglalja, és így Vörösmartynak, ha drámait kivesszük, egész költői pályáját. Az eposzi költemények alólírt véleménye szerint legjelesebbek azok közt, miket literaturánk e nemben mai napig ismer. A belső alkatra, szövedékre sok gond van fordítva; egy gazdag, új képekben és hasonlatokban szinte bujálkodó fantázia mutatkozik rajtok, mely az érzések és külső természet festéseiben egyképen szerencsés. Bennök tiszta, praecisus, minden üres szélességtől ment nyelv vagyon s oly költői dikció, melyet poétáink közül eddig senki sem haladott meg s csak kevesen érthettek el. A lírai versek (melyek dal, ének, epigramma és balladákra oszlanak fel) minden tekintetben jeles gyöngyszemek, s kivált a balladai és epigrammai nemben nevezetesekek. A balladákat az a rövid sebes beszéd ajánlja mindenek felett, mely által a történet szinte szemünk előtt látszik csomójáról legombolyodni, ami még külföldi költőkben is ritkább tünemény. Epigrammái között több van olyan, mely mind poétai szépségére, mind belső alkotására nézve a görög Anthologia legszebbjei mellett megállhat.

2. Kisfaludy Sándor két kötet regéit.

Ezen regék sem alkotásokban, sem poétai érdemökre nézve nem mérközhetnek ugyan Kisfaludy Sándor régibb, kivált három első regéivel; azonban mégis a mult 1833. évben minden kétségen kívül poétai literaturánk legszebb jelenései közé tartoznak. Bennök gyakran egypár vonással igen szerencsésen van találva a régi magyar nemes-házi szokás, s oly könnyűség és kellem ömlik el az előadásban, amik néha megbékítenek oly helyekkel is, melyeket a kitisztult ízlés egyébiránt nem javalhat.

Több munkát alólírt nem ítél a tudós társaság jutalmi jelentésében megemlítenedőnek.

1834

A MAGYAR SZÍNÉSZETI BÍRÁLÓKHOZ, különösen X. et Comp. úrhoz

A kritika valódi jótétemény a szellemi világban, midőn elvekből és szükséges tárgyismerettel gyakoroltatik, midőn oly elmék foglalatostkodnak vele, kik mind elegendő tudománnyal, mind beható ítélettel bírnak az olvasót tanítani. Az ily módon s ily elmék által készült kritika felette becses még akkor is, ha nem eléggé illedelmes hangon íratik, sőt - mondjanak akármit a kritika sanyarúsága miatt jajveszékő színészek vagy írók - becses még akkor is, ha fájásig éles vagy épen durva, mert durva beszéddel kevésbbé lehet ugyan hatni az érdeklett személyekre, kik hajlandók lesznek a durva bírálónak ítélőtehetségét és tudományát is kétségbe venni, de legyen ama durva beszéd alapos, legyen helyes elvek következménye, nem fogja az elhibázni célját az olvasóközönségben. Tárgyismeret és elvek szerinti felfogás tehát a kritikusnak és tanítás a kritikának fő feltétele.

Mennyiben felelnek meg ezen föltételeknek áltáljában a magyar könyvbírálatok, nem célom vizsgálni, azt ítélje meg más; én itt észrevételeimet csupán egy tárgyra kívánom szorítani: *a színészeti bírálatokra*.

Legyen bár kedves vagy nem, kénytelen vagyok egész őszinteséggel kimondani, hogy nagyobb része a magyar színi bírálatoknak, melyek eddig időszaki írásainkban megjelentek, nem egyebek, mint pusztá személyes tetszés és nemtetszés, elv és ok nélküli észrevételek, melyek a legnagyobb felületesség színét hordozzák magokon. Nem szólok a Kassán néhány év előtt megjelent játékszíni tudósításokról, melyeknek a *mocskos kesztyű* és *sáros csizma* voltak leginkább bírálati tárgyai; nem a Honművészen megjelentekről, ezek szinte nem építenek, mint a többiek, de azon elsőséggel mégis bírnak a Rajzolatok legújabb enemű cikkelyei felett, hogy nem rontanak annyira, holott emez utóbb említett időszaki irat X. et Comp. névhelyetti jeggyel bélyegzett *Kritikai töredékei* amellett, hogy a szó legszorosb értelmében semmit sem használnak, ártanak inkább, mely ártásnak céljait és indítóokát felfogni én legalább nem vagyok képes.

Nincs szerencsém ismerni azon úri embert, kinek tollából ezen X. et Comp. jegyű cikkelyek kerülnek, de bárki legyen, tartalék nélkül megmondhatom neki, hogy Kritikai Töredékeiben egy a művészetre nézve tanulságos gondolat sincs mindeddig, hanem ahelyett céltalan élesség és üres elménckedések, milyenekkel egy idő óta fiatal, úgynevezett *humoristáink* egész az unalomig bőven ajándékozzatnak meg bennünket. Nem abban akadok én meg, miben a megrott színészek és sok olvasó kétségkívül megakadtak, hogy a budai színészek X. et Comp. úrhoz által kivétel nélkül *mániásoknak, széltől zúgó és gőztől keringő fejűeknek*, s a társaság egészben véve *rosszabbnak* mondatik lenni a *felbőszült gulyánál*, hanem abban, hogy ezen úrhoz elégnek hiszi javallását vagy gáncsait koronként elmondogatni, anélkül, hogy kötelességének érzene egyszersmind kifejtetni, miért s mely nézetek szerint ítéli ezt vagy amazt; sőt bár ily okatlan bírálatokra, a művészet nálunk még eddig nem igen értett nemében, nem egyszer csóváltam el fejemet, még ezt is szó nélkül fogtam volna hagyni, de azon mód, mellyel X. et Comp. úrhoz a Rajzolatok XIII. számában álló egész kritikai cikkelye írva van, kényszerít, hogy e tárgyban egyszer legalább én is elmondjam észrevételeimet. E cikkelyben túl van hágva minden mérték és határ, s a kritikus megbántódott lelke egész hevéből szólalván fel, kiönti nagy nehezteléseit azon, hogy a budai színészek az ő *tanácsait* nem követték, s bármily erővel iparkodott kimutatni a *jobb utat*, az siker nélkül maradt.

Megvallom, ez igen különös módja a tanításnak, és különös nemű szerénység is ezenfelül. A kritikus nem veve magának fáradtságot, hogy javallása vagy dorgálása helyességéről a színészeket meggyőzze, mégis azt várja, sőt egyenesen *megkívánja*, hogy azok az ő észrevételeihez

alkalmazták magokat, s midőn kívánsága nem teljesedik, mint a megbántott gyermek, haragjában saját kedves bábjait elhajigálja magától. Nem lesz felesleg figyelmeztetnem ezen urat, hogy igaznak csak azt ismerhetjük és fogadhatjuk el, miről meggyőződünk, s hogy számtalanszor állítunk valamit elvekből és okokkal is, s állításunk mégsem fogadtatik el igazság gyanánt, mert talán okaink nem voltak eléggé győzők, vagy a mi szemeinknél másokéi élesebben láttak. Ha már az okokra épült állításnak is ily sorsa van, mennyivel inkább lehet az okatlannak. Az még mindig kérdés, ha az X. et Comp. úr által adott *tanácsok* s a *jobb*nak hirdetett út valóban helyesek és jók voltak-e. Szokjunk már egyszer, mi XIX. század emberei, magunkat csalhatlanoknak nem hinni, s tanuljuk meg, hogy annak, amit mondunk, nem kell szükségképpen mindjárt bölcseségnek lenni, csak azért, mert mi mondtuk.

Azt mondja X. et Comp. úr, hogy azon nagy elbizottságot színészeinkben, mely szerint magokat tökéleteseknek, hibátlanoknak tartják, az *idétlen dicsérők* okozták. Ezen állítás igaz ugyan, csak hogy nem kellett volna azt a budai színészekre kivétel nélkül alkalmazni, mert talán vannak közöttük mégis olyanok, kik érzik és tudják, hogy még van tanulnivalójuk. Egyébiránt úgy vagyok én is meggyőződve, mint X. et Comp. úr, hogy a megrótt elbizottságot, mely sok színészeinkben megvan, nagy mértékben előmozdították az idétnél magasztalók, kiknek száma, szembetűnő kárunkra, mindenütt egész sereg. Az idétnél magasztalás, valamint az idétnél ócsárlás, egyképen kártékony, s következéseire nézve nagy bűn. Ne feledje azonban X. et Comp. úr, hogy e nagy bűnben azon folyóirat redakciója is nem kis mértékben részes, melyben saját kritikai töredékei közrebocsáttatnak. Nem tudom, mennyi befolyása van e redakciónak X. et Comp. úr kritikáira, de annyi bizonyos, hogy midőn e redakció a múlt évben színi bírálatait megindította, maga is amaz X. et Comp. által megrótt magasztalók sorába tartozott. Ki hasonlítja például a különben jeles tehetségű, de még sokban ki nem fejlett *Lendvayné*t az igen nevezetes és a maga korához képest ritka tünemény Müller Sophiehoz? Hányszor van a Rajzolatokban *klasszikus, remek előadásról, mesteri színésről, mesteri játékról* szó? Én emlékezem oly helyre is, hol a kritikus egy előadásról azt ítéli, hogy benne »színészeink csaknem egytől egyig remekeltek«. *Klasszicitás, mesteriség, remekség* oly kifejezések, melyekkel az értelmes műbíró felette tartózkodva fog mindenkor élni. Színészi bírálóinkban ezen magasztalások szinte úgy túlságok valának, valamint túlságok most a Rajzolatok XIII. számában álló korholások. Itt is, mint többnyire, középen van az igazság, s én arról vagyok meggyőződve, hogy valamint klasszicitást keresni színészi előadásainkban még korai dolog, úgy alaptalan állítás az is általában, hogy »színészeink az előremenéstől borzadnak«. Ha tehát színészeink közül sokan elbizottak, ki ennek oka más, mint magok a túlságig magasztalató bírálok? Ne szoktatták volna őket *klasszikus* és *remek nevekhez*, most kevesebb volna a panasz. Egyébiránt, ha ezen elbizottsági vádat a budai színészek mint színészek érdemlik, amit némelyről nem akarok kétségbe venni, X. et Comp. úr is szinte mint elbizott kritikus hasonlót érdemel, mert azért, mivel tanácsai el nem fogadtattak, azt mondani, hogy a budai színészek borzadnak az előremenéstől, oly elbizottság, mely kétségbehozhatlanul bizonyítja, mennyire hiszi X. et Comp. úr, »ahogy a territoriumot egész a nagy diófáig kizárólag bírja«.

A kritikának mulhatlanul kötelessége mindenkor a körülményeket is figyelembe venni. Nem kellett volna X. et Comp. úrnak felednie, mi állapotban voltak e télen a budai színészek, mi részvét mutatkozott irántuk. Segedelmök semmi sem volt, hallgatójuk többnyire oly kevés, hogy alig jöttek be még az előadási költségek is. Pénzbeli segedelem nemlétében több haszonvehető tagnak el kellett távoznia; az operák, melyek eddig legjövedelmezőbbeknek mutatkoztak, egészen megszűntek, minek a művészetre nézve azon káros következése lőn, hogy a Budán maradt kisszámú társaságnak jelesebb tagjai kénytelenek voltak csaknem minden előadásban föllépni. Az ily gyakori föllépés szükségképpen készületlenséget szül, s a jobb és gondosabb színészt is felületességhez szoktatja, kifárasztja végtére a lelket is, s elolt benne

minden kedvet és szenvedélyt a játszás iránt, s ha lehet-e attól kielégítőt várni, kivált művész-pályán, ki valamit kedv és szenvedély nélkül, mintegy kénytelen űz, nem szükség értőknek magyaráznom. Ki elvek szerint bírál, ezeket nem fogta volna feledni, s érezte volna, mily méltatlan és célnélküli dolog a budai színésztársaságot ily körülmények között is hírlapi felületes korholgatásokkal zaklatni, és tőlök a közönséget mindinkább idegeníteni. Mintha megesküdt volna X. et Comp. úr ezen budai színésztársaság hitelének rontására, holott ha valaki komolyan kérdené, van-e ebben okosan fölveve akár méltalom, akár műszeretet, célhoz vivő szándék vagy bármi néven nevezhető hazafiúság, a válasszal. X. et Comp. úr alkalmasint zavarba fogna jöni.

A színésznek általában sokkal nagyobb jogai vannak megkívánni, hogy kritikusa igazságos és dologhoz értő, s a felőle írt kritika kimerítő legyen, mint az írónak. A nyomtatott könyv mara-dandó, és kiterjedtebb közönsége van; a felőle írt bírálatnak nemcsak egy sokkal nagyobb közönség ellenőre, hanem - s erre figyelmezzenek kritikusaink! - ellenőre az *idő*. Ha az író iránt igazságtalanok a jelenkor kritikusai, igazságosak lesznek minden bizonnyal a jövőendő koréi; ha alaptalan ítéletet mond felőle egyes bíráló, bírálat megcáfoltathatik egy nagy sereg értelmes olvasó részvétele által. A színészre nézve mindez nem áll. A színész műve pillan-atnyi, tünedékeny, ma elragadt bennünket, holnap már csak emlékezetben él homályosan; neki minden dicsőség a jelenben van, s egy kisebb, legfelebb egy-két ezer nézőből álló körre szorítva. Amit mai előadása felől bírálója ír, annak az idő épen nem lehet ellenőre, közönsége pedig hasonlíthatatlanul kisebb, mint a könyvbírálatnak, mert azok közül is, kik ma előadását látták, hányan fognak csak néhány nap lefolyta után is híven emlékezők maradni. Maga az igazságszeretet parancsolja tehát, hogy a színi bírálatoknál felette tartózkodók, méltalmasak és dologhoz értők legyünk.

Én elejétől fogva nem tudtam azt megérteni, s nem tudom még most sem, mi cél van az eddigi magyar színészeti bírálatokkal. Bírálóink *ott* kezdték el a dolgot, hol végzeni kellett volna. A művészetnek oly nemében, mely nálunk theoretice egészen új, practice pedig bölcsőjében van, nem szabad és nem lehet célirányosan, csak kimerítő bírálatokat adni. Tudom, hogy vannak esetek, midőn a pusztá, okokkal nem támogatott bírálat is célhoz vezet. Német vagy Franciaországban, hol számtalan a műértő, elég a kritikusnak csak távolról érinteni a dicsé-retes vagy hibás oldalt, ott ezen pusztá érintéseket maga tudja az olvasó magának magyarázni. Nálunk még most csak könyvbírálatokat, ezek közül is a tudománynak csak egy-két ágában, lehetne ily felületes kézzel írni. Színi bírálatainkban elkerülhetlenül szükséges még most minden apróságra lebecsátkozni, hogy magunkat megfoghatókká tegyük mind a színészek, mind pedig a közönség előtt; állításainkat okokra, minél praktikusabb módon, építenünk, hogy a lelkekben meggyőződést eszközöljünk.

Ítéletem szerint mindeddig azon színi bírálatok legtűrhetőbbek, melyek szinte a Rajzolatokban *Őszinte testvérek* aláírással jelentek meg; de ezeknek is kevés hasznok volt és lehetett. Miért? mert ezek sem bocsátkoztak a művészet belsejébe, filozófiájába, s bennök is arról van leg-kevesebb, ami leginkább tárgyuk volt volna: *a színelőadásokról*, s ezen kevés is inkább individuális nézet, mint mélyebb tanulmány s elvek következménye. Legtöbb észrevétel benne is az igazgatóságot és az előadott színjátékokat illeti, s kár, hogy ezekbe is némelykor hamis tanítás is csúszott, milyen a többek között például ez: »Hogy a művészet érdeme onnét méretek, amennyire megközelíti vagy elhagyja az örökké szép természetet«, mely Batteux korában divatozott elv rég megcáfolva s a műfilozófiából számúzve van. Ha azonban kellene lenni az eddigiekhez hasonló színi bírálatoknak, - amit én nem hiszek - inkább óhajtanám ezen *Őszinte testvérekéit*, mint az X. et Comp. által írtakat, vagy a Honművészen, Szem-lélőben megjelenőket; bennök több meggondolás mutatkozott, és jobban tudták a színész-társaság helyzetét s körülményeit figyelembe venni, mint társaik.

Ne gondolják azonban az itt mondottak után színészeink vagy X. et Comp. úr, mintha én magamat a budai vagy bármely színésztársaság ügyvédévé akarnám tenni. Ismerem én ezen társaság igazgatóságának főkép, ismerem az egyes tagoknak is hibáit és foggyatkozásait, valamint amaz X. et Comp. által szóba hozott elbizottságot is, s mindazoknak sem védője, sem elpalástolója nem akarok lenni. Azonban szeretem az igazságot is, s oly társaságtól, melyben a legjobb tagok segedelemhiány miatt, gyakran ön akaratjok ellenére kénytelenek mindent játszani, és így nem egyszer kontárkodni, nem kívánandok csodákat, sem bírálataimat a művészet legfelsőbb kívánsághoz nem szabandom, és megfontolandom azt is, hogy nézőktől üres színház nem nagy kedvet és ösztönt nyújthat a legbuzgóbb művésznek is. Játékszíniünk egész állapotja, mint most van, sok foggyatkozásokat mutat, de meg fogja nekem engedni X. et Comp. úr, hogy azokon nem egyszerre lehet segíni, s nem is úgy, ha okok és következmények megfontolása, ismeret, elv és cél nélkül korholást és magasztalást írogatunk pusztá hatalomhangon. S az igazságos meg fogja azt is vallani, hogy színészeink sokat haladtak, mióta fővárosunkban vannak.

Nem lesz tárgyam határain kívül, ha színészeinket eddigi bírálóikkal egybehasonlítom. Színészeink előadásán kevés vagy éppen semmi teóriája nem látszik a művészetnek; mindaz, amit tudnak, praktikai tudomány, többnyire közepszerű, csak némely tagoknál s ezeknél is némi szerepekben emelkedik fölül a közepszerűségen. Kritikusainkban praktikai tudomány semmi sincs, teóriai kevéssel több a semminél, s azok is sok részben hamis, vagy pusztán eltanult, mely nem vált második természetöklé, s végre ez is többnyire rosszul alkalmazva a különös esetekre. Játékaikból és bírálataikból én legalább az egyik és másik félnek ilyen képét vontam ki magamnak. Olvasván eszerint a közepszerűleg praktikus színész a még csak közepszerűleg sem teoretikus bíráló kritikáit, nem lesz-e kénytelen sok észrevételre, melyek egyébiránt sincsenek okkal támogatva, de talán nem is támogathatók, mosolygani; nem lesz-e kénytelen némelykor ezt is mondani magában: kritikusom itt tanácsot adott, melyet én gyakorlatban kivihetlenné találtam régen és sokszor. A dolog így állván, mit én mostani kritikáinknál igen természetesnek találok, lehetetlen, hogy a bírálóknak és bírálatnak is a színész előtt hitele legyen; lehetetlen, hogy a megbírált, bírálójánál bölcsőbbnek ne higgye magát, pedig a kritika, mely a jelenben nem szerezhette magának hitelt, mely eltévesztette célját, a jövőben is örök időkre hatás nélkül marad. A színészeti kritika nem oly könnyű dolog, mint mi magyarok véljük; maga a művészet filozófiája általában igen nehéz tudomány, s benne, ítéletem szerint, a színművészeté legnehezebb. Én részemről legalább csak mélyebb tanulás után merném magamat valamely színház előadásainak rendes bírójává tenni, pedig nem tartozom azok sorába, kik ítéleteiket kimondani rettegnek, de igen azokéba kik rettegnek hamis tudományt terjeszteni. Mennyivel célirányosabb volna színi bírálatainkat most még csak egyes kitűnőbb színdarabok előadásaira szorítani, úgy a bíráló - kiről szeretném föltehetni a dologhoz-értést - jobban elkészülhetne, készületen mehetne a színházba, s így ügyesebben fedezhetné föl mind a gáncsolatra, mind a dicséretre méltó oldalt, s az ily szemléletből támasztott bírálatnak is azután nem kellene mindjárt másnap kinyomatnia, hanem csak napok után, midőn a bírálónak ideje volt mindent megfontolni. Maga Lessing, ki mély tudományánál s éles ítéleténél fogva sebesebben foghatott fel mindent, mint a mi bírálóink, így teve, midőn Hamburgi Dramaturgiáját megkezdette, s csak több nap lefolyása után bocsátá közre bírálatait, mily sikerrel? tudja és hálával érzi egész Németország.

X. et Comp. úr jelenti azt is a Rajzolatok XIII. számában, hogy kritikáival ezentúl felhagy, minek okául azt adja, mert a budai színészek az ő (általa csallhatlanoknak vélt) tanácsait nem követik. Ez leginkább bizonyítja, hogy X. et Comp. úr önnön céljait sem érti. A kritikának nem az tiszte *főképen*, hogy a megbírált személyeket térítse meg, hanem az, hogy az olvasóközönséget oktassa. Tudom tapasztalásból, hogy megbírált író vagy művész rendszerint nem hiszen kritikusának, már csak egy kis makacsságból sem, s ha van olyan is, ki hajlandó hinni s

az általa jóknak tartott észrevételeket elfogadni, az csak a ritkább tünemények közé számítandó. De kritikát azért írunk kell még akkor is, ha sikerét a megbírált személyeken nem tapasztaljuk, mert ha ezen kritika való tudományt hirdet, bizonyosan nem fog siker nélkül maradni az olvasók között. Én azonban örvendek, ha X. et Comp. úr kritikáival felhagy, nem az általa említett okból, mert az nem ok, hanem azért, mert eddigi bírálataiból ítélvén, nem látok benne elegendő készültséget és tudományt, több oldalú ízlést és ítéletet, hogy színi-előadást haszonnal bírálhasson. Azon célját pedig, mely szerint ezután nem az előadást, hanem magokat az előadott színdarabokat bírálандja, még inkább elhibázottnak tartom, mint színi bírálatait is. Amott X. et Comp. úr *semmi* tudományt sem terjesztett, itt pedig, mint az eddig látottak máris bizonyítják, *hamisat* fog terjeszteni.

Én tehát az itt röviden érdeklettek után - mert e tárgyról sokat lehetne beszélnem - arra kérném bírálóinkat, szűnjenek meg oly kritikákat írni, mint az eddigek, melyeknek semmi okos célja nem lehet, mely csak idegeníti a különben sem nagyon buzgó közönséget, anélkül, hogy másrésről magának a művészetnek is használna. Ha pedig bírálni csakugyan meg nem szűnhetnek, tegyék a művészet filozófiáját általában, a színművészetet pedig különösen tanulásuk tárgyává; oly írókat, kik a művészet e nemébe mélyebben hatottak, mint például Goethe vagy Engel, vagy az általok is gyakran idézgetett Schlegel Wilhelm, ne csak olvassanak, hanem ügyekezzenek keresztülhatni: akkor fogják látni ezen művészet fejszédítő mélységeit, nehéz tanulhatását; akkor mind értelmesebben, mind igazságosabban fognak szólni a tárgyhöz, s nem feledik azt se, hogy a magyar színész eddig egészen természet fia, mesterek és nagy példányok nélkül, s hogy őt nem szabad s nem kell azon magas mértékhez mérni, melyhez egy Esslair vagy Seydelmann, Schroeder és Anschütz méretnek.

1836

SZÜKSÉGES MAGYARÁZATOK A RAJZOLATOK SZÍNBÍRÁLÓ KOMPÁNIÁJÁNAK

Mindent, mi a színművészethez lényegesen tartozik, következő osztályok alá kell vonni: *Szóejtés*, *felmondás* (recitatio), *szavalás* (declamatio), *testtartás* (ide tartozik a járás, ülés, állás), *kézbeszéd* (chironomia), *arcbeszéd* (mimika, szorosabb értelemben), *karakter-felfogás* és *kifejezés*. Ami ezeken kívül van, például: öltözködés, arcfestés, dekorációk, machineriák s több efféle, az előadáshoz tartoznak ugyan, de nem a színművészethez; a színművész ezek nem létében is művész marad, és tökéletesen teljesítheti művészeti tisztét. Amit tehát az X. et Comp. cikkelyek az itt előszámláltak tárgyában jót és, mint nekik preceptorai hangon nevezni tetszett, *ábécés* színészeinknek érthető mondtak, s okokkal, győzőleg, az leszen, ítéletem szerint, tanulságos gondolat a színművészetre nézve.

Kiírok minden észrevételt, a maga címe alá és osztályába helyezve, ami az X. et Comp. bélyegű kritikákban a felebb előszámláltakhoz tartozólag mondatott.

Szóejtés

1. ÉSZREVÉTEL: »Megyeri úrnak az *a* és *á* közt van egy közép *á*-ja, ezt indulatokban, felkiáltásokban igen használja, s ekkor néha orrából is beszél.« (Rajz. 1836. III. szám, 23. lap.)

Nem akarom kérdésbe venni, mennyiben igaz ezen észrevétel, lehet, hogy egészen az, de ha sikerét akarta a kritikus, s vágyott azt mind Megyeri, mind pedig hallgatói előtt is hihetővé tenni, idézni kellett volna néhány szót, melyekben Megyeri ezen *á*-t leginkább kitűnteti, s meg kellett volna azt is magyarázni, melyik legyen ezen általa vétkellett közép *a*: az a magasan ejtett rövid *a*-e, melyet nógrádi *á*-nak lehetne neveznünk, minthogy Nógrádban s néhány vele szomszéd megyékben (Gömör, Hont, Bars) legkitűnőbbben hallható, s közel áll a tót hangzatú *a*-hoz? vagy pedig ama mélyen ejtett, *o*-hoz közeledő *a*-e, melyet Révai *a breve obscurum*nak nevez, s mely némely magyar tájakon a köznép kiejtésében hallható? Mindkettő hibás, s ki magának tiszta magyar kiejtést, milyen például Szolnok körül vagy Miskolcon és tájékán a műveltebbek közt divatozik, ügyekezett megszerzeni, nem fogja mondani. Ezen észrevétel, így példa nélkül odavetve s meg nem magyarázva, mind Megyeri, mind hallgatói előtt használhatatlan lesz; helyességét nem fogják elhinni, vagy ha elhiendették, nem fogják tudni, - minthogy két közép *a* van, a kritika pedig itt csak *egy középről* szól - melyik legyen a vétkellett, s melyiket kellene Megyerinek kiejtéséből kiirtania. Tanítást vár még most nálunk a józan színész, értelmes és világos tanítást, nem pedig kétes figyelmeztetéseket.

10. ÉSZR. »A jámbusok szavalására nézve ezeket jegyezzük meg színészeinknek: 1-ször ne pattogtassák a verseket, ne tűntessék oly nagyon szemükbe a hallgatóknak, hogy ők még versekben is tudnak beszélni; ez a hatást rontja, a figyelmet a tárgy velejéről külsőségekre vonja; mert mi őszintén megvalljuk, valahányszor ily pattogatott jambusokat hallunk, ujjaink mindenkor görcsösen (!) összevonnaglanak, mint midőn gyermekkorunkban a 'simplicium leget' skandalgattuk. 2-szor. Ha már csak ugyan különös figyelmet akarnak nyújtani (figyelmet nyújtani? ?) színészeink a jambusok iránt, tűntessék ki azt abban, hogy az író tollához minél hívebben ragaszkodjanak; mire nézve tartsák eszökben, hogy kötött beszédben nem mindegy: és vagy *s*, - *színészek szorgalma* vagy *színész szorgalma*, - *mondok jámbust* vagy *mondok a jámbust*, - *aluszom* vagy *alszom*, - *neked* vagy *néked*, - *engem* vagy *engemet* stb. 3-szor. A szavalást mindig a drámában uralkodó szellemhez kell alkalmazni; a vers közép lépcső a próza és ének közt; s így azt lelkesebben s nagyobb pátosszal kell szavalni, mint a prózát.« (VIII. 64.)

Találtunk tehát végtére oly szakaszt is, hol a Rajzolatok kritikája intést ad, mely szerint óhajtáná kívánságát teljesíttetni. Csakhogy, fájdalom, jobb volt volna semmit nem mondani, mint azt, amit monda, amúgy a színésznek legalább nem mutattatott volna hamis irány. Való az, hogy a vers közép lépcső (*fok* inkább) a próza és ének közt, de nem való az, hogy a verset nagyobb pátosszal és lelkesebben kell szavalni, mint a prózát. Ezen elvet általános szabályul tolni a színészekre annyi, mint az egész felmondási és szavalási tudományt alapjaiból felforgatni, s a változatos és karakterisztikus recitáció és deklamáció helyébe kellemetlen és unalmas egyhangúságot hozni. »A szavalást mindig a drámában uralkodó szellemhez kell alkalmazni«, igen igaz ezen állítás, de midőn az vettetik mellé, hogy a vers közép lépcső a próza és ének közt, s így azt *lelkesebben s nagyobb pátosszal* kell szavalni, mint a prózát, mi következik ezen tanításból? Az, hogy valamikor a színdarab versben van írva, annak szelleme mindannyiszor lelkesebb és patetikusabb, mint a prózában írotté, ami már magában is képtelen állítmány, de a belőle folyt következmény még képtelenebb, mert eszerint a verses vígjátékokat is általában, sőt még azon helyeket is, hol a színész elmésségeket (ami ész és épen nem indulat kiforrása) mond, indulattal vagyis pátosszal kellene szavalni, ha nem naggyal is, de mégis naggyobbal, mint a prózában írt dráma elmésségeit. Következik továbbá az is, hogy a prózában írt indulatot kevesebb pátosszal kell felmondani, mint a versben írt elméssékedést, azon általános szabály szerint: mert a verseket nagyobb pátosszal kell, mint a prózát. A *lelkes* szónak pedig e helyt értelme sincs. *Lelkes szavalásnak* azt mondhatni, hol a színész lelkének egész figyelme a szavalott tárgyra van függesztve, annyira, hogy az a hallgatók előtt is minden oldalról felfogottan és átgondoltan előadott tárgyként tűnjön fel. Teszi a közdivatban a *lelkes* szó az *élénket*, *heveset* is, teszi továbbá a *helyeset*, *jót*, *tökéleteset*. De hogy mindezek egyképen kívántatnak meg a prózai és versi szavalásban, s ez utolsóban nem nagyobb mértékben, mint amaz elsőben, ezt nem szükség bizonyítgatnom.

Az én kritikus barátom hallott vagy olvasott valamit ezen tárgyról, de sem felfogni, sem azt alkalmasan újra elmondani nem volt ügyes, pedig az elmondani-tudás maga is oly dolog már, hogy ha azt író, de kivált kritikus nem bírja, jobb volna soha tollat kezébe nem vennie, mert így amit jól tud is, fonákul fogja tanítani.

Színi kritikusainknak lévén, ezen alaptalan és felületes beszédek helyett következő gondolatokat mondtam volna el, kifejtve és megmagyarázva, színészeinknek.

Tanuljanak színészeink metrikát már valahára; enélkül mesterségök a versi szavalásban és felmondásban örökké csak vak tapogatózás lesz; s tanuljanak kivált színésznéink, mert e tekintetben mind, még a legjobb is, gyenge. - A versek felmondásában ne deklamáljanak mindig mintegy szabály szerint; itt az egyszerű recitációnak szinte úgy megvan a maga helye, mint a prózai mű előadásánál. - Ne énekeljék színészeink a verseket. Énekelni kétképen szoktak; vagy úgy, hogy minden egyes vers első fele (*hemistichiuma*) magasabb, a másik fele pedig mélyebb hangon mondatik és viszont, vagypedig a versek páronként vétetnek, s az első emelkedett, a második süllyedő hangon, nem deklamáltatik, hanem danoltatik előnkbe. - Ügyekezzenek a színészek behatni a szavalandó költemény értelmébe, s ekkor fogják tudni, melyik szóra és kifejezésre kell több vagy kevesebb erőt fordítani. - A verseket interpunkciókra kell felmondani, s a beszéddel nem ott állani meg, hol a vers végződik (mint nálunk többnyire szokás), hanem ott, hol értelem és interpunkció kívánják. - Verseket, ellentétben a prózával, szabályszerűleg (*in regula*), azaz, ha semmi más föltétel nem korlátozza a színészt, lassúbb, ünnepibb hangon kell szavalni. - Ne legyen a színésznek arra gondja, kitűnik-e a hallgatónak az általa felmondott vers vagy nem; ügyekezze ő a költő értelmét felfogni, a szavakat tisztán kiejteni és alkalmasan hangoztatni (*intonálni*), akkor nem fog elveszni a dikció harmóniája, s megvan egyik fő célja a drámai versnek, mely nem annak tudásában áll, hogy most előttünk vers szavaltatik, hanem abban, hogy a beszéd harmóniáját tisztán érezzük.

Mihelyt a színész a vers kitüntetésére iparkodik, hamisan fog intonálni, s beleesik amaz unodalmas éneklésbe. - Ifjú és kezdő színésznek ajánlható, hogy otthon szobájában naponként deklamáljon valamit, s eleint oly mély hangon, aminőn csak melle engedi, ezáltal fog hangja terjedelmet nyerni s minden fordulatokon szerencsével átmenni stb. stb.

Színi kritikákat írván, megmondottam volna azt is, legalább egyszer, hogy színészeink felmondás és szavalás tekintetében *régi* és *új* iskolára oszlanak. A régi vagy inkább *síró* és *éneklő* iskolához tartoznak színészeink közül sokan még a jobbak is: Kántorné, Szentpéteri, Déryné, Szerdahelyi; az új iskolához: Megyeri, Lendvayné, Lendvay, Telepi, Bartha, Tóth, Parázsóné ezen két iskola között ingadoznak. Nem levén a régi időkből még csak oly felületes színi kritikánk sem, mint a mostaniak, tapogatni sem tudom, mikor alakult ezen régi iskola, kik voltak fejei. Hogy a kotzebuei, jünger, ifflandi színművek előadása nagy befolyással lehetett ezen iskola támadására, azt sok bizonyossággal merném állítani. Mai nap ezen régi iskola leginkább Kántorné játékaiban tükrözi magát vissza, s ki az ő játékait jól fogja karakterizálni, az adandja legjobb képét a régi iskolának, melynek korunkban kérdésen kívül ő feje, s ha van valami ezen régi iskolában dicsérni való, annak nagyobb része Kántornét méltán fogja illetni. Színésznénk mai időben többnyire ő utána képezik magokat. Ezen iskola legtúlságosabb pontját, tudtomra, *Celesztin* teszi, s az ő régenten sokaktól csodált Hamletjében a régi iskola szenvedhetetlen karrikatúrává fajult. Az új iskola kezdőjét és teremőjét szinte nem tudhatom; korunkban *Megyerit* lehet feje gyanánt tekinteni; az ő recitációi (mi az intonációt illeti) a legegészségesebb beszédek, melyeket magyar színésztől valaha hallánk, de a művészi szavaláshoz még ő sem bírt fölemelkedni, amit természetesnek tartok színészetünk eddigi körülményei közt. Megyerihez legközelebb *Lendvayné* áll, s amit ő recitációi tekintetben esz-közteni tud, az neki, úgy látszik, eredeti műve, s ő a legjobb úton van, melyen fiatal színészné lehet. Kár, hogy Megyeri kiejtésén, mi némely víg szerepeknél észrevehető, bizonyos selypegés fordul elő, ami néha jól üt ki, de többször nem illik a szerephez. Ez a selypegés az s betűk kiejtésében tűnik ki leginkább; Lendvayné pedig némely szótagokat elharapva s elnyelve ejt ki, másokat ismét, természetöknél fogva rövidket, megnyújt és viszont, például: *hātālōm, kegyēlem, jo isten, fōrō*; hatālōm, këgyëlēm, jo isten, förrő helyett, s ezáltal mindketten ártanak a különben elég józan recitációnak. Lendvaynének szükség volna mindennap valamit egy hozzáértő előtt olvasni, ki ezen hibákra (melyeket megszokás miatt maga nem igen vesz már észre, figyelmessé tegye. *Telepi* az új iskolai recitációnak egyik legszélsőbb pontjához áll közel, ott, hol gyakran már minden művészet megszűnt, s elkezdődött a mindennapiság országa. Az ő beszéde a legértelmesebb, vagy legalább egyike a legértelmesebbeknek, mert minden szótagot hallhatólag mond ki, hangja meglehetősen területű, s erő van benne, de ezen erő néha nyerseséggé válik, s ezen nyersség az, mely kívül áll a művészi recitáció határain. Vannak azonban esetek, hol Telepi recitációján szelídítve van ezen nyersség, s ily eseteknél kielégítőleg recitál. Az ő *Csókra vágója*, melyet egykor a budai színpadon szavalt el, közkívánságra kétszer egymás után, a legjobb szavalások egyike volt, melyet magyar színésztől valaha hallottam. - Fiatal színészeinknek nem ajánlható eléggé, hogy óvakodjanak a régi iskolát követni, mert az hamis szavalásra vezeti őket, tartsák inkább szemök előtt az újat, s tanulják belőle, ami megtanulásra méltó, mert a való művészi deklamációt még ez sem érte el, de ezen iskola kezdi törni az utat, melyen hozzá közeledhetni. - *Egressy*, ki szorgalomban sokakat halad meg, szinte inkább az új iskola nyomain megyen, de neki is vannak síró hangjai, melyek érzékeny szerepeiben leginkább észrevehetőek, s ez a régi iskolából ragadt rá; kár volna, ha ettől nem tudná magát megszabadítani. - Általában el lehet még most színészeinkről mondani, hogy a művészi szavalást nem bírják. Kántornében sok elemei voltak egy leendő jó szavalónénak, de neki a régi iskola elmúlta után kellett volna születnie. Fiatalabb színésznénk szaván többnyire bizonyos rekedtséget vehetni észre, ami a női csengő hangokhoz szokott fület felette bántja; ez nagy akadálya a valódi deklamációnak. Színészeink maguk is érzik, hogy gyengék a deklamációban, mert egyes versezetek felmondásától tartó-

kodnak, pedig igen óhajtható volna, hogy Kölcsey, Vörösmarty s egyebek szavalható versezeteik némelykor a színpadról is nyernének életet.

Ezen itt elmondottak bővebb fejtegetést érdemlenének, mi színészbíráink tiszte volna ott, hol egyes műveket bírálgatván, részletekbe bocsátkozhatnak; én csak figyelmeztetésül hordám fel mind ezt, mind némely alább következendőt, hogy mindinkább kitéssék, milyen színi bírálatokat óhajtanék én most még nálunk.

A deklamáció változatossága egész a végtelenig menő, színdarab, karakter, helyzet, indulat, kor, nem szerint, s azt elvekre vont rendszeres értekezéssel kimeríteni szinte lehetetlen, azonban különös eseteknél elvekből következő hasznos intések lehet adni a színésznek. De istenért! csak hozzáértő és elvekből ítélő bírák szóljanak, mert most, midőn színészetünk fejledezik, mind színésznek, mind közönségnek fonák irányt adni kétszerte veszedelmes és vétkes dolog.

Testtartás

11. ÉSZR. »Egyetlenegy föltételünk vala, Nyírinének megmondani, hogy a nyelvet legszorgalmasabban tanulja, hogy járásába, állásába, lépéseibe, mozdulataiba oly virgoncságot igyekezzék önteni, mely a híres-neves nyíri lányokéit megközelítse.« (VI. 46.)

Itt az én kritikus barátom egy kis szójáték miatt (egy neme a magyar humornak), melyre a Nyíri név adott alkalmat, hamisabb tanítást mondott el, mint amiről képzelete lehetett volna, melyet, minthogy az itt mindjárt következő észrevétellel egészen rokon, alább fejtenek meg.

12. ÉSZR. »Laborfalvi Róza szépen előre haladott, de azért nem szükség többnyire előrehajolnia; legyen állandó tanulmánya a hozzá épen nem mostoha természet.« (VIII. 63.)

Itt ismét humornak kellett a kritikába vegyülnie, ami magában nem volna hiba, de midőn annak rovására, hogy humorizálhassunk, fonák tanácsokat adunk, ez megbocsáthatatlan könnyelműség. Mivel Laborfalvi Rózának jó külseje van, mit a hozzá épen nem mostoha természetnek köszönhet, tehát a természetre utasítatik, hogy azt tegye állandó tanulmányává.

Szerencse, hogy némely kritikaink tanításai nem lehetnek oly veszedelmesek foganatjukban, amily rosszak és hamisak elvökre nézve. Mi magyarok, kik a szépnek filozófiájával oly keveset törődünk, mindúntalan a természetre hivatkozunk, s ezt akarjuk kizárólag művészeink iskolájává tenni, s ehhez méregetjük a művészi szépet, s feledjük, hogy magának a művészetnek is van természete, melyet a prózai (anyagi) világban nem lehet feltalálni, következőleg azon prózai természettől, melyet ezen beszédeknek értünk, sem lehet eltanulni. Minden művésznak s így a színinek is egyedüli tárgya az esztétikai szép, s ezen esztétikai szép a természetből van ugyan általvéve a művészi világba, de a művészi világnak levegőjében el kell változnia, s el is változik, és idealitást nyer, s ez az idealitás az, mely megkülönbözteti az anyagi világ szépségeit a művészi széptől; ennek közbenjövetele nélkül művészség és mindennapi természet tökéletesen egyet tenne s egy volna, így pedig nem tudom, minek vesződnénk tovább az egész művészettel, miután mindazt, amit művészet előállíthatna, magában az anyagi világban, a prózai természetben fellelhetnők. A szép a természetben van ugyan még akkor is, miután ideállá változott, mert az ideál maga is megnevesített természet, de pusztán, úgy, mint azt az anyagi természet alkotta, a művészi világba nem lehet általtetni. Ki már maga is művész, ki meg tudná különböztetni ezen itt szóba hozott két természetet, annak lehetne oly utasítást adnunk, hogy tegye tanulmányává a természetet, s ügyekezze közelebb járni hozzá, akkor, ha észrevettük, hogy ezen művész oly magasságig űzi az

idealizálást, hogy műveiben már csak földfeletti képeket láthatunk; de kezdőknek, kiknek effélékről fogalmok sincs, csak kárral tanácsolhatjuk a természet tanulását. »A természet a művészettől, úgy mond Goethe, egy iszonyú hézag által van elkülönítve, melyet külső segéd nélkül (milyennek kellene lenni a valódi teóriának, azaz kritikának) maga a lángész sem képes átszökni.«

Ezen elvet, melyet nem volna felesleg egykor bővebben fejtegetni, hogy lássák, kik szünetlen természetkövetést és utánozást prédikálnak, miként áll a dolog, - a jelen esetre alkalmazva, mi volna következése azon utasításnak, hogy Laborfalvi tegye a természetet tanulmányává, Nyíriné pedig ügyekezze a nyíri leányok élénkségét és virgoncságát megközelíteni, ha ezen utasítás lelkiösmeretesen követtetnek? Az hogy ezen kezdő színésznék egészen a prózai természethez tartanak magokat, s nyernénk tőlök, midőn tökéletesen kifejlettek, művészet helyett mindennapiságot, melynek látása miatt nem szükség, hogy költséges színházakat építsünk, úton-útfélen eléggé éldelhetjük. Az a nyíri leányok virgoncsága, mely előképül jeleltetik ki, színpadon nem fogna kielégíteni egy műértőt sem, s alkalmasint nem látszanék egyébnek mindennapi, grácia nélküli szarkaugrándoásoknál. Virgoncság a mindennapi életben, s virgoncság a színpadon, két egymástól különböző dolgok. Én tehát ezen fonák s balútra tévesztő tanács helyett inkább azt javaslom a nevezett két színésznének, hogy tegyék állandó tanulmánnyá a művészetet, azaz figyelmezzenek a náluk már előbbre haladott színésznékre s tanulják azoktól, miként kell a színpadon mozogni. »Bedenke der Schauspieler, dass er nicht allein die Natur nachahmen, sondern sie auch idealisch vorstellen solle, und er also in seiner Darstellung das Wahre mit dem Schönen zu vereinigen habe.« Ezt mondja egyike a legnagyobb műértőknek, s e tanács felette tanulságos, s egyenesen a művészet filozófiájából vagon merítve.

Maga ez a pont is mutatja, micsoda studium lehetett az a színművészet körében, habár *hosszas* volt is, mellyel az X. et Comp. jegyű cikkelyek írója dicsekszik. Midőn az ember *hosszas* studiummal sem jutott el az abc-ig, akkor csakugyan hasznosabb volna felhagyni minden további fáradozásokkal, vagy legalább leckéket nem kellene tartani oly tudományból, melynek első alapjait is oly rosszul ismerjük.

A többi észrevétel, mely a színművészet ezen ágában még tétetett, itt következik.

13. ÉSZR. »... a másik (Róza) jó Bellának nevezi magát, s mi valóban örömet elhisszük, hogy ő jó s nagyon jó, hanem azért nem szükség minden szavára egy bókolatot csinálnia.« (V. 38.)

14. ÉSZR. »Bartháné hagyjon fel egyszersmind színészeinknek majdnem általános hibájával, a test előre hajlongásával.« (VIII. 63.)

15. ÉSZR. »Ne tegyék magukat (a színészek) oly rút állásokba, minőket ma valánk látni kénytelenek: egyik görbe nyakkal, másik púpos háttal, harmadik kecskelábbal (?) szundikált úgyszólván, nem pedig állt a színpadon.« (VIII. 64.)

A sokszori bókolásnak néha jelentése is lehet, például, midőn a színésznek társalkodási ügyetlenséget kell szerepében kifejeznie. S vajjon nem kellett-e itt is, ki fogja ezt az olvasók közül értem, hacsak a Róza által előadott szerep természetéből meg nem magyaráztatik? Löwe, a bécsi udvari színész, - kitől még oly nagy kritikusok is, mint általában a magyar színészet bírálói, nem fogják megtagadni a jeles művész címét - egy falusi úrfi szerepét játszván, midőn az a városban megjelenik, fentebb társasági körben, számtalan bókolatok által tünteti ki az úrfi ügyetlenségét, s itt is hiba-e ez a sok bókolat? Vagy ne mondjunk semmit, vagy világosan és okkal. - Hogy Bartháné előrehajlongott, ismét nem akarom kétleni, de ezen előrehajlás nem akkor történt-e, midőn alázatosságot kellett kifejeznie? Ha igen, akkor helyén volt. Lehet-e az ily dolgokból általános szabályokat csinálni? Minden értő azt fogja felelni, hogy nem; minek beszélünk tehát általánosságban, holott tanításaink így nem igazak; mért nem szorítjuk az

észrevételt egyes esetre, hol a hibát mindenki általláthassa? - A görbe nyak, púpos hát, kecskeláb pedig pusztá elcímezések személyek nélkül; fogják-e az ezen alkalommal föllépett színészek tudni, melyik cím kit illet közülök? S nem fogja-e egyik a másikára tolni a hibát?

Színészeink nagyobb része, nemcsak Budán, hanem szerte az országban is, nem igen erős annak tudásában, mint kellene a színen megállani, járni, ülni, amit kritikusaink, ha valót akarnak mondani, magok is meg fognak vallani; de minél gyengébbek ők e részben, annál erősebbeknek kellene lenni kritikusaiknak az oktatásban, s annál több és alaposabb észrevételt tenniök; a felebb idézett példák azonban nem igen bő tanítást foglalnak magokban.

Ha én magamat színészbíróvá tevém, más dolgokat emlegettem volna. Például: Ne feledjék el színészeink, hogy nem magoknak, hanem a közönségnek játszanak, ez okból úgy álljanak meg a színpadon, hogy fejük afelé legyen ugyan fordítva, kihez szavok intézve van, de csak egy kevésbé s annyiban, hogy arcok háromnegyed részét a nézők láthassák. Csak félarcot láttatni, valamint hátat fordítani is, bármikor, de kivált midőn a színész beszél, nagy hiba; mert így az archeszéd egészen elvész, s a fejnek rossz helyzetéből következik az is, hogy a színész szava nem hallható, mert minden hangja a színpadra, a színfalak közé van beszélve, és ott enyészik el. Ki két gyakorlott művészt látott színpadon egymás közt egyszerre beszélve, észrevehette, hogy a szóló kevésbé mindig előbbre mozdult a nézők felé, hallgató társa pedig hátravonult, mely mesterség ügyesen és feszesség nélkül használva a legjobb hatású volt mind a nézők szeme előtt, mind a deklamációra nézve. - Midőn magasabb rangúakkal szólnak alacsonyabb helyzetűek, tartózkodjanak hozzá igen közel menni, mert ez a társalkodási szabályok szerint tiszteletlenség. Szolgák, ha csak szükség nem kívánja, az ajtóhoz közel állapodnak meg. - Ügyekezzenek a színész valamely megszokott kellemetlen testtartástól magát megszabadítani, nemcsak fenn a színpadon, hanem külső társalkodásában is, különben a színen ügyekezvén ezt kerülni, figyelme ide lesz fordítva, s ezáltal egyéb lényeges kívánatokat fog elmulasztani. Legillendőbb állás a színpadon az, midőn a test perpendikuláris vonalban tartatik a színpad lábalatti deszkázatával, s ezen vonalt kell megtartani a járásban is. Ha ezen vonal hátra hajlik, kevélységet vagy bámulatot jelent; ha előre, restséget, lelki csüggedést, levertséget, alázatosságot. - Színpadi járásban a lépésnek egyformának kell lennie; helyes lábmozdulatnak azt nevezhetni, midőn a térdek nem feszítetnek hátrafelé, hogy a lábak merevedetten mozduljanak, sem nem csüggesztetnek igen előre, hogy a lábak szegletet képezzenek, hanem e kettő között közép mérsék tartatik. A kifeszített térdek kérkedő lelket ábrázolnak, az előrehajlottak póri gondatlanságot és neveletlenséget. - Tartózkodjanak a színészek kijöni a prosceniumba; azon vonal, hol az első kárpit leesni szokott, legyen a határ, melyen túl a sűgő felé senki ne lépjen, ez megzavarja azon szimmetriát, melynek a játszó színészek és díszítmények között lennie kell, s ezt a gyakorlott szem a nézőhely közepéről azonnal észreveszi. - Midőn a színész a leghátulsó színfalak közül lép ki, ne jöjjön párvonallal a színfalakkal, hanem diagonális vonalban a sűgő felé; e szabály szenved ugyan ismét kivételeket, de például monológ elmondásakor szorosan megtartathatik. - Ha a színész leül, ne vesse szét lábait; kellemes ülést képekről tanulhatni, melyek mesteri festők művei; még inkább lehetne szobrokról, ha ilyenek gyűjteményével bírnánk. Férfiak, midőn leülvén, széköket előrehúzzák, ne combjaik közt, mert az illetlen, hanem oldalt fogják azt meg. Kinek a színpadi mozdulatok nem váltak még annyira második természetévé, hogy azokat játék közben egyszerre eltalálja, hasznos lesz minden szerepnél otthon tükör előtt gyakorolni magát. Ha színészeink bókolatot (compliment) tesznek, ne hajtsák meg magokat derékban oly nagyon. E tekintetben sok ügyetlenséget láthatni színpadainkon, minek kiirtására hasznos volna, ha minden színész táncolni is tanulna stb. stb. Még itt felette sokat mondhatnék, de nem tanítani, hanem kritikusainkat figyelmeztetni szándékozom, s ezen célra eleget, talán sokat is mondtam, melyhez még csak azt teszem, hogy az itt mondtak számtalan módosítást szenvednek egyes eseteknél, miket kijelelni a kritika dolga volna most még nálunk.

Kézbeszéd, arcbeszéd

16. ÉSZR. »Laborfalvi Róza szorgalmasabb lehetne. Nem elég a szerepet elmondani; indulatot, azok változásait, arcon, mozdulatokon, hangban természetesen kell előtűntetni.« (IV. 31.)

Minden észrevétel, mi a kéz- s arcbeszéd osztályába tartozott volna, ezen kis általános megjegyzésen kívül elmellőztetett, pedig sem ezen ága a színművészetnek nem oly kis tekintetű, hogy könnyen mellőzni lehetne, sem színészeink nem oly erősek a mimikában és chironomiában, hogy ne volt volna alkalom észrevételekre.

Színészeink nagyobb része nem tud kezeivel bánni. A has felett egymásba font karokat csak a legkülönösebb esetekben lehet eltűrni, például, ha egy kövér anya, házasszony, matróna, nyugalmasan hallgatna valaki hosszabb beszédére. Volt egy színészünk Budán, - többé nincs ott - kinek az egymásba font karok szabályszerinti kézállásai voltak. Van egy fiatalabb színész most, ki karjaival tűrhetőleg tudna bánni, de kezének vagy inkább ujjainak nem tud semmi kerekdedséget adni; kesztyű nélkül ököllé szorítja ujjait össze, valahányszor karjai mozdulatlanul függenek; kesztyűvel pedig, még mozdulatoknál is, ujjai egyenesen állanak, s gyakran egymástól szét, ami kezének kellemetlen vonaglást kölcsönöz. Az ujjak se ököllé ne szorítsanak össze, se ne terjesztessenek szét, hanem álljanak feszesség nélkül gyengén meghajolva. Hogy a karok és kezek megszokják a független helyes állást, ne hordjanak a színészek színpadon kívül semmit kezeikben, a férfiak például ne pálcát, az asszonyok ne legyezőt vagy erszényt. Óvakodjék a színész kézmozdulat alatt kezeit arca elébe emelni, vagy testén keresztül; ki a nézőkhöz balfelül áll, egy kézzel teendő mozdulatait baljával, ki jobbfelől, jobbával tegye, így a test nem fedetik el a nézők szemei elől. Arcvonásait a színész tükör segédelmével kerítse hatalmába, ami legalkalmasban úgy fog történni, ha a színész szerepét vagy halkkal mondja el tükör előtt, vagy épen nem, hanem csak gondolja, s hozzá alkalmazza arcvonásait, szemeit s mindazt, mi az arcon mozgékony; ha fennhangon beszél, lehetetlen elkerülnie, hogy a deklamációra is ne ügyeljen, s ekkor két tárgyra oszlik a figyelem.

Itt ismét sokat mondhatnék részint mások után (mert külföldön ezen dolgok már igen ki vannak fejtve, nekünk csak tanulnunk kellene), részint saját tapasztalásomból, de célonon kívül van, ahelyett inkább egy megjegyzést a felebbi észrevételre. Az a *természetes* szó mit akar itt ismét jelenteni? Ha azt, mit a *nem erőltetett*, a *feszesség nélküli*, akkor békén maradok Munkácsy barátommal; ha ellenben itt ismét azon tanítás adatik a nevezett színésznek, hogy az indulatokat úgy fesse, mint a mindennapi életben megjeleni látja, a művészet kívánatai nélkül, akkor ezen hamis és a művészetet gyökereiből kiforgató tanításnak ünnepélyesen ellenmondok.

1836

GONDOLATKÖZLÉS S ANNAK ESZKÖZEI

Gondolatközlés és gondolatcsere két legalkalmasabb eszközei a lélekművelődésnek. Az ember elszigetelten képzelve, kívül minden társasági közlekedésen, szegény a maga gondolataiban, eszméiben, ítéletében, meggyőződésében; ösztönök, lelket izgatók s annak mélyéig hatók, kevesebbek és ritkábbak. A szellemi erők szunnyadnak, a lélek sem annyit, sem oly jól nem gondol, sem a gondoltak iránt oly erős meggyőződésben nincs. Az önszárnyain repkedő meggyőződés, mint a bárka galambja világot özönlő tengerek felett, habozva lebeg az eszméken, s végnélküli csapongások után alig képes megállapodni valamely ponton, s ha megállapodott is, kétkedés homályai fogják körül. Egészen másképp van ez a közlekedés körében. Itt a lelket kívülről számtalan izgalmak érik, melyek felrázzák álmait: gondol és hall, s a meggyőződés minden fogalmat, minden eszmét más emberi lények vizsgálódásain, bírálatán lát átmenni, s azért sebesebben tökéli el magát a választásra; választásai többek ítéletével támogatva, mind biztosabban, mind hamarabb válnak tetteit kormányozó elvekké, mert végtére minden gondolkodásnak, szemléletnek tettekben kell végződnie, s minden absztraktumnak konkrétummá válni. Ezek szerint: közleni gondolatunkat másokkal, s azokat tőlök megítélve látni s viszont mások gondolatait hallanunk s felettök bírálatot tartanunk, tökélyre törekedő emberi léleknek elkerülhetlen szükségei közé tartozik. Ezért nyert az ember a mindennek kútfejétől szólástehetséget, s általa eszközt, magát urává tehetni a teremtés lényekének.

Az ember leggyarlóbb, legnyomorékabb alkotmánya a teremtésnek léte kezdetén, de magában egy erőt rejt, az észet, mely őt istenséghez hasonlító lényvé teheti. A szólástehetség egy felséges adománya volt istennek, de mégsem elég a gondolatok tökéletes közölhetésére; mert a szóbeli közlés fáradságos és szűkkörű, lassú és tünedékeny, s az emlékezet is, melytől a szólástehetség fő becsét nyeri, gyengébb és hűtelenebb az emberhez, mintsem az eszméket és gondolatokat a feledékenységtől kivíván, későbbi használatul fenntarthassa. Érezve ezen szükségét, ezen hiányt, az emberben lakozó istennek, az észnek kellett mesterséges eszközt fölfedezni, mely mind a gondolatközlést tökéletesbítse, mind pedig a feledékenységgel dacoljon. Így fedeztette föl a szükség először a képjegyeket, utóbb a találmányok egyik legnagyobb csodáját, a hangjegyeket, s általuk az írás mesterségét, mi a gondolatközlés történeteiben epochális időpont vala. A hangjegyek már magokban is bámulatra méltó lelemény, de még inkább az következményeire nézve, sőt e tekintetben egyetlenegy. A teremtés napjától fogva máig semmi sem volt oly nevezetes, oly nagy befolyású az emberi lélek történetében, mint ezen hangjegyek. Képzeld az emberiséget napjainkban, midőn az már egyetemivé lett, írástudomány nélkül, s egy oly állapotot fogsz képzelni, melyben az egész szellemi világ forgása egyszerre megszűnt. Kezdetben csak a léleknek volt szava, s azt istentől nyerte, s most ember kísérté meg a teremtést, s ím akaratajára a lélek nélküli tárgyak is megszólaltak.

A nagy kezdet meg vala téve a gondolatközlés mesterségében, s mi következésű volt legyen a lélek birodalmában, bizonyítja az emberi műveltségnek azon nagy tömege, melyet Aegyptus, Görögország, és Róma s az ezek után jött időszak egész a XV. századig mutat.

Az emberi lélek, melynek oly dolgok is sikerültek, mik teremtéshez hasonlítanak, lassanként észrevette, hogy az írásbeli gondolatközlés is még igen hiányos és sok fáradsággal jár, azért új eszközök felől gondolkodott. Nagy időnek kellett lefolyni, míg egy új haladó lépés történetelt; de végre a XV. század megszülte a hatalmas eszmét, mint lehessen az egyszer leírt gondolatot kevés idő alatt és fáradság nélkül több száz és ezer példányúvá tenni. Gutenberget nevezem, s meg van nevezve a gondolatközlés második nagy időszaka. Ez időpont után azt lehetett hinni, hogy a szellemi közlekedés eszközei kimerítvék, hogy e tekintetben az ember mindent hatalmába kerített, amit képzelni lehet, s íme, alig tűnt el egy kis idő - mert mi egy század az emberiség történeteiben? - s egy harmadik nagy fölfedezés megmutatta, hogy a gondolatközlés eszközei Gutenberg találmánya által még koránsem voltak kimerítve. Az, ki

Velencében 1563. évben az első *Gazettát* kiadá, volt kezdője a gondolatközlés harmadik nevezetes eszközének, a *folyóiratoknak*. Elég csak mondanom, hogy mindenki egész terjedelmében képzelje, micsoda hatalmat nyert az emberiség a gondolatközlésre nézve a folyóiratoknál fogva. A folyóiratok azáltal, hogy bizonyos napon, rendszeren s elmaradhatlanul, meghatározott helyre és olvasókhoz érkeznek meg, minden gondolatnak, eszmének, mely ember agyában születik, szárnyakat fűztek, melyeknek sebességével egyik földsarktól a másikig küldethetnek értesítést, vizsgálat és csere végett. Az időszak-iratokat megelőzőtt kor eszméi hosszadalmas lassúsággal terjedtek csak szülőhelyöknek határain túl; évek kellettek hozzá, míg egy nagy eszme, mely keleten született, nyugatra eljuthata: most a gondolatnak mérföldek ezrein keresztül, tengerentúli országokig, bizonyos pálya nyílt fel. A négy fal között fölemelt szózatot egypár nap milliók, egypár hét alatt egész nemzetek meghallják. A gondolatok ezernyi sokasága jó és meggyen, s megtelt velök az egész levegő. S e bámulandó jelenségeket, íme a gondolatközlés mindenható eszközei, a folyóiratok teremtették.

Alig lehet ember fölségesebb viszonyban embertársaival, mint vannak azok, kik az időszak-iratokat, ezeket a szellemi gondolatközlés sebes léghajóit kormányozzák, kik szellemi árukkal, ész és képzelet kincseivel megrakva, koronként útnak indítják, s naponként vagy hetenként ezerekhez szólnak, s ezerektől hallgattatnak meg; nekik, ha lélekkel bírnak, gyakorta egy egész nemzet értelmi iránya kezökben van. De valamint nagy és dicső a folyóiratok hatása, s nagy és dicső azok helyzete, kik által kormányoztatnak, úgy más részről fölötte terhes és nehéz; s e hatalmas eszközök ügyetlen, gondatlan vagy éppen rossz kezek között silánysággá fajulhatnak s kártékonyakká. Folyóiratot céljának megfelelőleg szerkeszteni roppant gondot és előrelátást, igen finom tapintatot és ízlést kíván. Az olvasóközönség műveltségi fokát és értelmi körét ismerni, a jelen idő szükségszülte kívánságát megérteni, s ezeket ismervén s megértvén, nekik megfelelőleg szellemi élményt és táplálékot adni, ezek azon nagy mesterségek, melyekkel folyóirat szerkesztőinek bírniok kell, s ezeknek nem bírásában vagy feledésében rejtezik az ok, hogy oly nagy a célt tévesztett időszak-iratok száma, s hogy az értelmiségnek ezen mindenható előmozdítói silány és kártékony iratokká válnak, s megvetéssel tekintetnek éppen azok által, kik a tudományoknak különben legszenvedélyesebb baráti. Mert nem lehet elfelednünk, hogy a tudományos világnak legtiszteltesebb férfiain között sokan vannak, kik a zszurnalisztikát valami oly foglalatosságnak nézik, mely méltatlan valódi tudósok figyelmére. Sem a vádak, melyek ellenök felhordatnak, nem oly alap nélküliek, sem a vádlók tekintete nem oly kicsiny, hogy őket ezen alkalommal, midőn mi is időszak-iratot nyitunk meg, mellőznünk lehessen.

A napi és heti lapok - mert ezekre van leginkább panasz - azon haszon mellett, úgy mondatik, melyet közlési sebességök által szülnek, tömérdek kárt tesznek a valódi tudományoknak. Ahelyett, hogy minden oldalról megfontolt, tárgyat kimerítő értekezéseket közlenének, ál-tanításoknak, meg nem ért eszméknek, fonák fogalmaknak válnak terjesztőivé; az olvasóközönséget elvonják az alapos, rendszeres és kimerítő tanulástól; üres képzelgéseken s elméncség játékein való kapkodáshoz édesgetik; a féltudósok számát - kik legízetlenebb s legveszélyesebb tagjai az emberi társaságnak - napról napra szaporítják, szóval a felületesség és frivolitás terjedésének eszközei.

Meg kell vallani, hogy ezen vádaknak fontos és sok figyelemre méltó oldalak van, s ha végigfutunk gondolatban az időszak-iratok történeteiben, kivált a legújabb korban, nem merhetjük tagadni, hogy a journal-literaturát méltán éri gáncsolat, mert azon lengeségnek a tanulásban, azon rendszer nélküli ismereteknek, melyek a legújabb időt és jelen nemzedéket bélyegzik, ha nem egyedüli okai is, valósággal nagy részben előmozdítói. De ezen előzményekből, azt hiszem én, nem úgy foly a következtetés, mint némely bár egyébiránt minden tiszteletre érdemes férfiak látják. Midőn az időszaki lapok hasznos vagy kártékony befolyása felett vitatkozás támad, nem kell soha figyelem nélkül hagyni azon kérdést, vajjon az ilyenmő lapoknak természetében s lényegében fekszik-e azon rossz, melyet szülnek, s melyet én is

kész vagyok, iménti vallomásom szerint, rossznak elismerni. S vajjon miben van a szült rossz-
nak oka, magában a dologban-e szükségképen, vagy történetesen csak a módban, mellyel
gyakoroltatik? Évnegyedi és havi iratok rendszerint nem szoktak zszurnalisztikai kárt hozó
befolyással vádoltatni, s miben különböznek a napi és heti lapok emezektől? Csak abban, mit
nevők jelent, a megjelenés idejében. Ha tehát a napi és heti lapoknak természetében fekszik
azon kárhozatos következés, melyet szülnek, hasonló vád érhetne minden néven nevezhető
folyóiratot, mert a megjelenés ideje csekély különbséget tehet közöttük. Az én hitem az, hogy
a gáncsolat a napi és heti iratokra nézve is csak úgy áll, mint számtalan más általánosan
rosszalt dolgokra nézve. Maga a dolog, elvontan tekintve, sem nem jó, sem nem rossz, csak
lehet rosszá vagy jóvá, aszerint, miként bánunk vele. Hogy a zszurnalizmus napjainkban
ízlésnek és tudománynak talán kevesebb hasznot teszen, mint tehetne, nem akarom tagadni,
sőt tegyük fel, - bár az állítás túlvitt - mit némelyek szeretnek mondani, hogy a zszurnalisztika
elejétől fogva inkább kártékony befolyású volt, mint hasznos a tudományokra nézve; de az
soha meg nem engedhető, hogy ezen ok elegendő volna a zszurnalisztika általános kárhoz-
tatására, s arra, mit sokan vélnek, hogy tudományos férfiaknak vétkes és dics nélküli dolog
zszurnalisztikával foglalatostkodniok, hogy nekik efféléktől távol kellene magokat tartani, s
inkább ellenők, mint kártékony intézetek ellen, munkálni, hogysem számokat még tettlegesen
is szaporítani. Előleg okoskodva meg nem áll azon tétel, hogy a napi és heti lap csak kárté-
kony legyen, mert kártékonyasága, mint érintém, nem lényeges, hanem csak történetes, utólag
pedig tudjuk, hogy habár ritkábban is, vannak és voltak igen becses heti és napi folyóiratok;
ha tehát az emberi észnek ez igen nagybecsű találmánya, a zszurnalisztika, azzá fajul, amivé
nem kellene, akkor épen az következik, hogy értelemmel s ésszel nyúljunk a dologhoz, s tettel
ügyekezzünk ellenhatni, nem pedig az, hogy magunkat tőle elvonjuk, mert ez nem egyéb,
mint megfutamodás az ellenség előtt. Ha kárhozatosak ezen intézetek, célszerű dolog-e őket
saját szerencsájökre hagyni, nem okosabb, üdvösségesebb-e, s nem kötelességök-e közügy és
tudomány barátinak fonák befolyásaik ellen munkálni? Zszurnalizmus létezni fog ezentúl világ
végéig; ez a léleknek már úgyszólván szükségévé vált; nem azon kell tehát ügyekezni, hogy
ne létezzék, ami lehetetlen, hanem azon, hogy jótékony befolyású és célszerű legyen.

Elfajult a zszurnalisztika azért, mert nagyobbbrészt csak vásárilag üzetik, s a szerkesztők és
kiadók kezdetben nem nyúlnak elég készülettel a dologhoz, később pedig igen is könnyűnek
veszik azt, ami épen nem könnyű. Nem tartatik lelkiösmeretes dolognak a tárgyak közlésében
a körülményeket fontolni, többnyire csak a szempillantat vétetik célba, s egyesek vagy kis
sereg tetszése, minden kinézés nélkül messzebb időkre és a művelődés magasabb kívánatira.
Igaz, hogy napi és heti írás nem meríthet ki egész tudományokat, s nem terjeszthet ismere-
teket tökéletes rendszerben, de ennek nem is az rendeltetése, s tőle ilyesmit kívánni oly túlsá-
gos tudomány-szerelem, mely pedantizmussal határos. Napi és heti iratokból nem fog senki
filozófiát vagy históriát tanulni, ily célra rendszeres munkák valók; ellenben a filozófiának és
históriának egyes speciális ágaira világosságot vetni, azokat kimeríteni, s irántok mind új,
mind hasznos eszméket terjeszteni, nincs tökéletesebb eszköz ezen napi és heti lapoknál.
Tartsuk lelkiösmeretes dolognak csak olyat közleni az olvasóval, ami ész s ízlés tekintetében
épületes, ami vagy tanít, vagy hasznosan múlat, akkor őt a komoly tudományoktól nem
elvonni fogjuk, hanem inkább hozzájuk édesgetni s vágyakat ébreszteni benne, hogy amit vele
részletesen megszerettünk, azt egész kiterjedésében ügyekezzék ismerni.

Nálunk magyaroknál, hogy magunkról is szóljunk, jelenleg semmire sincs oly nagy szükség,
mint oly napi és heti lapokra, melyeknek szilárdabb karakterök és komolyabb arcok legyen, s
tudományt és művészetet férfiasabb lélekkel fogjanak fel. Tudjuk, mint fogadtatnak a
nagyközönség által honunkban a mélyebb és rendszerebb tudományos munkák, tudjuk,
hogy azon művekből is, melyek szépliteratúrához számíttatnak, a magasabb szelleműek mely
kevesek által értetnek, kedveltetnek, azalatt, míg holmi, gyakran igen üres csecsebecsékeknek
nagy kelendőségök van. Ezen bal útról csak komolyabb szellemű napi vagy heti irat téríthet

meg bennünket, mely magának könnyebben szerez bemenetelt mindenütt, mint a sokkötetű tudományos munka. A jelen lapoknak épen az leszen céljuk, hogy a léleknek nemesebb és hasznosabb táplálékot nyújtsanak, s az olvasóközönséget tudományban és művészetben szilárdabb becsű dolgok megkedvelésére édesgessék. Tanulságosat és gyönyörködtetőt akarunk egyszersmind nyújtani, s azon ügyekszünk, hogy lapjainkban érdekeset mind a mulatni akaró, mind a tudományok barátja koronként leljen. E két dolgot nálunk sokan nem szeretik együtt látni, mi pedig épen összekapcsolni ügyekszünk, mert nem akarunk azon félszegek számába tartozni, kik egyiket a másik miatt megvetik, s erősen azt hisszük, hogy a tudományoknak a művészetekkel karöltve kell járniok, ha célt akarnak érni. A tudomány magában elfásítja a lelket, a művészet magában - értem annak merő gyakorlati részét - felületessé s félszeggé teszi, s csak az jár igaz úton, ki széppel köti össze a jót. De más részről tapasztalásból tudjuk azt is, hogy a magyar olvasók kicsiny száma speciális folyóiratokat még nem képes fentartani, s ki valamely lapnak hosszabb időkre akarja biztosítani életét, több érdekeket kell egybekapcsolnia. Meg kell jegyeznünk azt is e helyt, hogy ha lapjainknak vagy tudományos vagy szépliteraturai része találna érdekesebb lenni a másik felett, az semmi másnak ne vétessék jeléül, csak annak, hogy jelen körülményeink közt s erőnkkel abban állíthatánk elő több figyelemre és közlésre méltót.

A magyar zszurnalisztikára, mely még csak nem régiben született gyermek, az a panasz vala eddig, hogy vagy csupa mulatságra tartozó dolgokkal foglalkozott, és itt is kevés figyelemmel ízlésre, szív és fej jobbítására; vagy tudományt akarván terjeszteni, azt egyrésztől felületesen és alaptalan elvekből, másrésztől pedig éldelhetlen szárazsággal üzte. Mennyi igaz s alapos van ezen panaszokban, nem ide tartozik elítélnünk; de mi mindenesetre úgy vesszük azokat, mint jó időben jött intést, hogy a hibákat minden erővel kerülni törekedjünk.

Hirdetésünkben elő voltak számítva a tudományok, melyekre az Athenaeum és Figyelmező koronként kiterjesztendi figyelmét. Félreértés elhárítására meg kell jegyeznünk, hogy az előszámláltakból nem mindig s állandóan lesznek cikkelyek közölve, hanem majd egyből, majd másból, aszerint, mint a körülmény engedi. Megtörténhetik, hogy lesz az előszámláltaknak oly ága, melyből néha hónapokig nem közlendünk, ha t. i. érdekeset nem közölhetünk; máskor ismét ugyane nemből egy hónap alatt is több ízben. Külföldi folyóiratokból szorosan csak azt szándékozunk közleni, ami nálunk érdekes lehet, s lelkiösmeretes dolognak nézendjük semmit nem adni csak azért, hogy lapjainkat töltse. Eredeti dolgozatokból pedig törekedni fogunk mindent olyat adni, ami literaturánk jobb termékei közé számíttathatik, vagy legalább körülményeink között nyereség lehet a literaturában.

Ügyekezünk minden összegyűjthető erőket és tehetségeket lapjaink körül összegyűjteni, s örvendezve dicsekedhetünk azon ritka szerencsével, hogy új pályánkon hazánk annyi jeles íróitól segítettünk. De valamint egyrésztől mindent elköveltünk, ami kezdeményünk hasznára szolgálhatand, úgy másrésztől némi aggodalom támad bennünk, hogy talán épen ezen előkészület által oly reményeket gerjesztettünk az olvasóközönségben, melyeknek megfelelni képesek nem leendünk. Mi, jól érezvén a vállalat nagyságát s erőnk közepszerűségét, semmi rendkívüli dolgokkal nem kecsegtetjük olvasóinkat, egyedül ügyekezet s szorgalom az részünkről, ami iránt tökéletes biztosságot nyújthatunk. Amit olvasóinktól előlegesen kérünk, abból áll, hogy lapjainkat ne egy-két számból s úgyszólván születésök napjain, hanem több számok után ítéljék meg: ha kinek pedig várakozását huzamosabb idő után sem volnánk képesek betölteni, azt bizodalmasan kérjük, legyen szíves magával számot vetni aziránt, mily nemű volt várakozása, s ha megfontolva a körülményeket, reményei nem mentek-e túl a lehetségeken. Hiba mindkét részről képzelhető; a miénkről, ha igazságos kívánatoknak meg nem felelünk, az olvasó részéről, ha oly valamit vár tőlünk, minek teljesítése vagy erőnket múlja fölül, vagy körülményeink között nem lehetséges.

MAGYAR JÁTÉKSZÍNI KRÓNIKA

1838

Kisfaludy Károly: Nem mehet ki a szobából

Egyike Kisfaludy legsikerültebb vígjátékainak, mely nem maradhat hatás nélkül, ha sebesen, egybevágva adatik. A mai előadásban meglehetősen iparkodtak színészeink, hogy e művet megbuktassák. Az egy Telepit kivéve, ki legalább nem ronta, a többiek vagy keveset, vagy semmit sem tudtak. Megyeri, szerepének (Bajszövő) némely helyeit igen jól, mesterileg kiemelte, de az egészbe sehogy sem tudta magát belegondolni, s azonfölül beszédében akadozott. Kovácsné, ki nem igen szokott valamit elrontani, ma igen hanyagon és kedv nélkül játszott. Szerdahelyi és Bartháné még csak azon fáradságot sem vették magoknak, hogy szerepeik szavait megtanulják; Szilágyi többnyire csak magának beszélgetett, senki sem értette; Szigligeti és Erkelné két ásítózást gerjesztő szerelmes volt. A hanyagsághoz, hibákhoz még azon szerencsétlenség is járult, hogy Bartháné rekedt volt, és szűn nélkül köhécselt. Ily körülmények közt írjon az isten legfelségesebb zsenije vígjátékot, az is bukni fog. A fő hiba itt abban van, ki a szerepeket osztá, s erre figyelmeztetjük az igazgatóságot; a szereposztásnál nincs nevezetesebb, fontosabb része az igazgatásnak; a legremekebb művet el lehet ejteni rossz szereposztás által. Ez alkalommal el nem mulaszthatjuk az igazgatóságnak és színészeinknek egy dolgot hazafiúi lelkökre kötni: az eredeti darabok sorsát. Nekünk nemzetiségre s ennél-fogva eredetiségre kell törekednünk mindenben, de kivált színpadunkon, mert ez nagy következtetésű dolog. Mit akarunk mi színházainkkal? Nem egyedül mulatságot, gyönyörködtetést; nekünk magasabb célokat kell hozzá kötnünk, nyelvet, nemzetiséget. Figyelmet kell tehát fordítani, a legnagyobbat, honi íróink termékeire. Ez a legalkalmasabb eszköz felsőbb célainkra. Sőt nemcsak, ez azon út is, melyen színházaink egy más, a német színházaktól (melyeknek oly nagy száma és kelete van hazánkban) különböző oldalról mutatkozhatnak a közönség előtt; ez az, hol a német velünk nem vetélkedhetik, hol egészen új dolgokat mutathatunk, hol bennünket meg nem előzhetnek. A nézők sokszor nyilvánítanak már részvétet magyar színművek iránt, ügyekezünk ezt hasznunkra fordítani, s legyen jelszavunk: eredeti színművek s a legnagyobb szorgalommal betanulva! Inkább bukják meg színpadunkon tíz idegen darab, mint egy hazai. Fájdalom, e részben még eddig nem nagy vala az ügyekezet! Színészeink épen itt mutatnak legnagyobb hanyagságot, annyira, hogy ha jobb eredeti színműveink is lassanként egészen elvesztik hitelüket, s nevezetesen a színpadra vígjátékokban oly szerencsével munkált Kisfaludy Károly is rövid időn elavul, csupán és egyedül színészeinknek lehet köszönni. Azért kérjük és felszólítjuk mindazokat, kiktől a dolog függ, hogy ezt hazafiúi kötelességöknek tekintsék, s nevezetesen az igazgatóságot, hogy eredeti darabokat ne adasson máskor, csak ha a szerepeket alkalmas tagokkal lehet betölteni, s ezeket sohase tegye segéd- vagy mellék-daraboknak, mert így inkább kívánnám bezárva látni a színházat.

ATHENAEUM MIATTI ZAJGÁSOK

Nem lehet nem javalni a Hírnök szerkesztőjének azon saját és igen új vállalatát, mely a múlt februáriusban »*Magyar hírlapok heti szemléje*« cím alatt megindított. Miután folyóiratunk a literatura egyéb termékeiről bírálatokat közlenek, igen természetes és korszerű, hogy a magyar hírlapok cikkelyei is bíraltassanak, s így napról napra szélesb terjedelmű literatúránkban ne maradjon semmi megítéltetés nélkül. A Hírnök ügyes szerkesztője csupán ott hibázta el a dolgot, hogy ezen fontos cikkely - nem is szerkesztését, hanem - *írását* Csató Pál kezeire bízta, kinél az valóságos kés gyermek kezében. Nem ismerünk a magyar literatúrában feltűnt jobb fejek között - Csató is közéjük tartozik - embert, ki oly kevésbé való kritikai pályára, mint épen ő. Kritikához férfi kell, szilárd, elvekben alapos, elvekhez hű. Csató egy lenge lélek férfi testben, változékony, mint az áprilisi napok, mit ma javall, holnap kárhóztatja, holnapután ismét javallja, aszerint, mint személyes érdekei kívánják. Kritikához tisztaságot szerető kezek kellene, olyanok, melyek magokat alacsonyság, igazságtalanság, részrehajlás foltjaival beszennyezni irtózzanak. Kritikusnak szabad párthoz tartozni, hová minden okos embernek tartozni is kell: az elvek pártjához; személypárthoz nem. Csató pedig aszerint méri kegyeit és büntetéseit, ahogyan valakit szeretni vagy nem szeretni szempillantatnyi haszna kívánja. Ezekből magyarázhatnák, kik közelebből ismerik, azon sok változást, melyen Csató éltének napjaiban keresztülment.

Mióta ő, mint szemleíró, a magyar literatúrában mindenest lett, igen sok dolga van, mit épen oly könnyűséggel, mint fölületességgel végez; el nem mulatván nézeteit egyoldalú, csipős és keserű, de a sokaságra jól számolt gúnyaival fölereszteni. Ő egy lélekzettel s minden elakadás nélkül ítél ország, világ, színház, literatura dolgairól; s ha az általa igen megtisztelt nevek (neveink) fordulnak elő, bizonyosak lehetünk benne, hogy a toll illő figyelemmel megnyomva, csapásai meglehetősen agyarkodással egyenesen fejeinknek intézve vannak. Ez nekünk nagy tisztelet, neki szomorú kötelesség, melyet midőn oly buzgón teljesít, lelke sír, esze kétségbeesik; nem mintha ezen mesterséghez elég jó vére nem volna, hanem mivel mindezt tennie kell. Azért akár ellenségeinek, ha volnának, akár barátinak, ha maradtak, nincs mit bosszankodni vagy örülni divatba jött nevén. Neki minden sora nagy kínjába kerül. Ő minden betűjében függetlenségre született lelkének egy részét temeti el, s szépen indult elméje végre vadonba vész, melyet kietlenné teszen a káröröm, melyben álmai rémekké változnak. S ennek, uraim, nem egészen őmaga oka. Mostoha korunk kárhóztatá őt e bűnhődés legöldöklőbbikére, s ha meg akar élni, meg kell kövülnie, hogy ne tudja, mit gondol, ne higgye, mit tanít, nem hallja, mit mások mondanak, s mindenekfölött érezni felejtse. Kímélet tehát a bal körülmények által elsodrottnak, de igazság is, nehogy amit ő *kínjában* tanít, hitelre kapjon, s kápráztató álszínei által a közvéleményt félrevezesse.

Neki, mint mondók, kötelessége mondani, miket mond, s hogy mindezekben kevesebb vad-sággal, s nem a legújabb divatos durva kifejezések segítségével jár el, egyedül jobb ízlésének, mit tőle eddig meg nem tagadhatni, s világosb eszének tulajdonítható. Gorombaság, nevetlenség kevés, sőt semmi fáradtságba sem kerül, és súlya szerzőjére esik vissza, mit Csató igen jól tud, s azért kerülni ügyekszik. Az ő fegyverei egészen másneműek, mint társaié; ő a símaság, részrehajlatlanság álorcáját veszi fel, s a símaság, részrehajlatlanság ismét dicséretes dolgok; de az álorca nem az. Ezen álorcával szedi rá a kényelmes jámbort, a bokros foglalatosságai miatt elszórakozottat, s mindazokat, kik vagy nem bírnak, vagy nem tartják méltónak kis dolgokban is a valónak, igaznak nyomára akadni. Cuiuslibet rei Simulator ac dissimulator; s hogy ezen tulajdonságain azonnal rajta ne kapassék, éber elméje áll őrt. Őt úgy lehet tekinteni, mint literaturai veszteséget, mint megromlott bort, mely még ecetkorában is erejét mutatja: csipős és mérges, s elég hatható megsavanyítani mindent, mihez vegyítettik.

Eszerint Csató helyzete felette bajos és nyomasztó; hivatala bokros gondokkal jár, s ki mindezt felfogta, nem csodálkozhatok, ha ő, a különben ügyes, hibákat követ el, s a másnak mért csapást gyakran önfejjére hárítja. Az itt mondottak a Figyelmező folytában jobban és jobban be fognak bizonyodni.

Ily ember kezében van most a magyar hírlapok kritikája.³ S ő ezen kritikákban a hírlapokat három részre osztja: *pajtásokra, neutrálisokra és ellenségekre*. Pajtások: a Rajzolatok, Természet, Szion. A két előbbieket azért, mert e két fészekben tenyésznek és élődnek csaknem mind azon ifjú írók, kiket hasonlóképp, mint Csatót, a desperáció tett kritikusokká: Munkácsy, Kunoss, Hazucha, Stancsics és Frankenburg, mind megannyi rendes tag Kunoss tudós társaságában, s kiket mi, adandó alkalommal, sorban meg fogunk ismertetni a közönséggel. A Szion azért pajtás, mert Csató a vallásosság köpönyegét is szereti, szükség úgy kívánván, magára öltetni. Neutrális lapok: Erdélyi Hírlap s Mulattató, Ismertető, Híradó és Nemzeti Társalkodó, Regélő és Honművész. Világos ellenségek: Athenaeum és Figyelmező, Jelenkor és Társalkodó, Vasárnapi Újság. Azonban ő a pajtasságot és ellenkedést úgy űzi, hogy sokszor a pajtásokról is mond szelíd gáncsokat és az ellenségekről is mérsékelt dicséreteket, mi nem rossz fogás volna akkor, ha Csató egészen bohók- és vakoknak írta.

1838

³ Csató már néhányszor protestált azon állítás ellen, hogy ő *bírák*; de ezen protestációk nevetségesek. Egyetlenegy *szemle* sem jelent még meg, melynek hangja bíráló ne volna. Ez nem kíván bizonygatást, ez kézzelfogható.

JEGYZETEK CSATÓ ÖNÖNVÉDELMEIRE

A hírlapok olvasói láthatók, micsoda rángatózásokon mentek át felszólalásunk óta azon jó urak, kik ellenünk minden igaz ok nélkül fellázkodtak. Maga a tudós szemleíró a »petyegő« címre már tűzbe jött, s ez egy szó ellen egy egész kis értekezést írt. Azóta pedig, hogy a fegyver jobban elevenét érte, a legnevetesebb ábrázattal, egyfelől magát mérsékelve, másfelől nekitüzesedve, folyvást a híres urbanitás és durvaságok között habozik, elannyira, hogy ha valaki ezen szomorú állapotjában hirtelen megkérdené, mit ítél magáról, aligha hajba nem kapna saját fejével is. S ezt lehetne ezután urbanitásnak nevezni.

De igazán, uraim, mi ismerjük ezen Csatót; ő már odavan; szóljunk róla, mint aki nincs többé. Ő nem több már, mint egy galvanizált béka, még szökik, rúg, rángatózik; még teszi, amit életében tett; de ez idegeinek legvégső játéka; tengert vagy egy csepp vizet adjatok neki: ő úszni nem fog többé. Ki nem ismerte a könnyű, csinos író? az mindinkább elnehézkedik. Ki nem az elmést? az hanyatlani kezd. Ki nem a józan gondolkozót? az odavan. Efelett öntudatlanságában magát ellenmondásokkal veri, vallást tesz, melyet maga nem hisz, vallást, melyet senki nem ért. Még megvannak szokott formái beszédeinek, meg az üres vázolat, de nincs gondolatja, mellyel azt betöltse, nincs lelke, mellyel fölélessze.

Nézzük az Athenaeum szerkesztőinek karakterisztikáját. »Bajza, úgy mond Csató, lassú, de nyomosan gondolkodó fő; éles, de nem feltaláló ész; szűk s már kiapadt fantázia. Stílusa velős, tiszta, férfias, hatalmas.« Mindenekelőtt, lehet-e valakinek stílusa *velős, férfias, hatalmas*, megfelelő tartalom nélkül, s különösen akkor, midőn az nyomosan gondolkodó fővel s éles ésszel párosul? s mi következnek mindezekből? nem az-e, hogy a lassú, de nyomosan gondolkodó fő s éles ész behat a történetek szellemébe, s azoknak hacsak egy szakaszát is velős, tiszta, férfias, hatalmas stílusával felékesítve példányul fogja egykor előállíthatni? Nem hasonlót lehet-e várni tőle az esztétikában, leginkább a kritikában? S mégis a Kritikai lapokban a *nyomosan gondolkodó, az éleseszű* Bajzának munkái legsilányabbak, míg a többi alaposnak állítatik! De honnan tűnik ki hát, hogy Bajza csakugyan nyomosan gondolkodó fő s éles ész? mi a bizonyítmány? *Három dal s egy vígjáték fordítása németből!* S most beszéljen valaki Csatóval, most higgyen valaki Csátónak, ha ember a talpán!

»Schedel ügyes, síma stilszta, enciklopédiai ismeretei által folyóirat és hírlapírásra különösen alkalmas. Mint akadémikus ügyes és munkás. A tudománynak s literaturának mint enciklopédista használható«. Mi hát a panasz ellene? - *Megbukott versíró!* Kereste-e Schedel valaha ezt a dicsőséget? S nem gyárt-e minden író fiatal korában néhány verset? S nem nyomorú, nem életterlen had-e az, mely ellenségeit ily fiatakori apróságokkal, Schedelt örökké csak a Haramják fordításával véli leverhetni, oly hitvány vádakkal, melyek azóta már százszor megvannak cáfolva.

Vörösmarty karakterisztikájáról alig van mit szólni; ő Csató szerint semmi egyéb, mint versíró, ő csak közepszerű költő, vagy éppen nem is költő; mert

mediocribus esse poetis

Non di, non homines, non concessere columnae.

De kinek higgyen az ember? Csátónak-e de dato 16 april, vagy Csátónak de dato 3 septembris? Az áprilisi Csató még tagadhatlanul nagy költőnek vallja Vörösmartyt lírában és eposzban; a szeptemberi Csató már közepszerűnek, azaz semminek. Úristen! ne vigy kísértetbe! ez az ember tizenhárom év előtt új vallási, öt év előtt új politikai, s most alig hat hónap előtt új esztétikai hitet veve fel, s azt követeli, hogy neki minden ok-adás nélkül is higgyenek; szilárd megállapodásról beszél, s mostani nézeteivel akar élni és halni; credat judaeus ... vagy oly

közelnek véli halálát? - De »Vörösmarty efelett még minden szorosan vett tudományban tudatlan; prózája rossz, darabos, póri.« Csató, aki minden a tudományokban, csak ily lenézve szólhata másokról; de Csató, kinek legkisebb erejébe sem kerül véleményeit megváltoztatni, meglehet, hogy ezen adatot is fölemészt, s mással cseréli be. S ezenfölül Vörösmarty verseiben nem *szorosan vett tudományt* fognak keresni olvasói; mert tudtunkra nem didaktikus költő; de bezzeg, ha majd Csató szemléjében s munkáiban keresnek tudományt, vagy annak csak egy sugarát, keresnek elvet, mely egy szemfordulás alatt háromszor meg nem tagadhatnák, s mindebből semmit nem találnak, ez már gonosz szüret lesz a tudós Csátónak.

Legáltalánosabb s legszegényebb vád ellenünk, hogy pártosak vagyunk, Bajza mint cimbor, Schedel mint kritikus, s efelett pletykák és rágalmak nagymestere, Vörösmarty pártos és szájas; oly vádak, melyekkel egy tátott szájú, hülye közönséget el lehetne bolondítani; de szóljunk tisztelettel a magyar közönségről. A magyar közönség látta, hogy a harag és párt nélküli urak s mindazon képmutató sereg, mely pártok ellen zajog, részrehajlással, nyilvános garázdasággal épen úgy, mint alattomos áskálódással a legszemtelenebbül bitorkodott, s e szép mesterséget csaknem ez óráig űzi. A magyar közönség ismeri a maga embereit. Ez emberek teli torokkal hirdetik, hogy igazat, valót árulnak. S mit kapott a jámbor vevő az igaz és való fejében? Mit egyebet, mint ezen jó uraknak alacsony szenvedélyeit, kajánkodást, otrombaságokat? Mit egyebet, mint minden igaz érdemen elkövetett dűlást, gázolódást s a legéretlenebb, ízetlenebb fecsegéseket, melyek valaha nyomtatva voltak; egyfelől farkast és rókát birkabőrben, másfelől valóságos semmit cifra borítékban? S az ily kereskedők akarják, hogy hitelők legyen! S a szemleíró? Úristen! hisz ez az ember egykor nem tudta egyebet mondani Vörösmarty felekezeteiről írt cikkelyére, mint hogy az elmefuttatás s összefüggés nélküli beszéd, s hogy neki a pártról saját katekizmus van. Sőt e katekizmusnak - mennyire zavaros fogalmai engedek - még alkalmazás által példáit is mutatá; s most e katechéta megtagadja ön katekizmusát, ismét pártok, pártosok ellen beszél, ő ki nem is ellenpárt többé, hanem világos ellenség, barátja mindennek, mi a jobb ügy ellen fegyverül szolgálhat.

»Vörösmarty ezenkívül egy felsőbb akarat eszköze.« Eszköze-e vagy nem, arról, szóljon más; de mi a felsőbb akaratot illeti, az való. Vörösmarty ismer egy felsőbb akaratot, melyet minden egyenlő társaságban élő embernek tisztelni kell, s e felsőbb akarat a többség. S ezen felsőbb akaratnak Vörösmarty azért hódol, mert sem gőg, sem álszemérem nem teszi képessé, hogy magát vagy jobbnak vagy rosszabbnak gondolja egyes embereknél, becsületes s hozzá épen oly hű mint igazságos társainál. Elhisszük! Ha Bajza Csatóért - ki a Tudománytár redakciója melletti késedelem által mindenenk bizodalmát elveszte - per fas et nefas cimborál, ha Schedel miatta cseleket sző, Vörösmarty érte szájaskodik, akkor se baj, amikor mi a legigazságosabb emberek, a legbuzgóbb, hévkeblű barátok vagyunk, akkor Csató - legalább az örvendetes pillanat első hevében - háládatos, örökös (!) barátunk, tisztelünk; de épen itt a bökkenő! mi Csatót elhagytuk; mert maga elhagyta magát; mert sem igazságosan, sem siker reményével nem volt pártolható; mert egyetlen barátjával, ki harminchárom közül rászavazott, négyen maradtunk volna s mert - ami fő dolog - alkalmasb ember volt előttünk, ki meg is választaték. Sajnos, hogy ezen választás Csatót bujdosóvá tette. Ő már akkor be volt hálózva, egyfelől felföldi remények kecsegteték, másfelől magaviselete rontá le hitelét; mi vala természetesb, mint hogy megbukjék, s Orosz-kézre jusson? Most ő bennünket diktátorsággal vádol! s mit kíván tőlünk? *»minden íróra kivétel nélkül, igazságosan és részrehajlatlanul kiterjeszkedő, de méltányos és kímélő, tisztességes hangon szóló kritikát.«* Kritikát? De honnan az istenért? hiszen Vörösmarty mit sem tud, Bajza bírálati a Kritikai Lapokban a legsilányabbak, és Schedel csak *ügyes protokollista* s más semmi. S Csató kritikát vár tőlünk? Hát mégis érhetnének valamit kritikáink? Hiszen édes úr, ez önnek karakterisztikái szerint lehetetlen! - De mégsem egészen; nekünk Csatóval kell vala szövetkeznünk, Csatóra hallgatnunk, s azonnal csoda történik, a világ hallatlan jó kritikákat fog olvasni, s amellet kíméleteseket, az épen oly

igazságos, mint tudós Csátónak tollából (ki pöki az írókat, fellázadt parasztnak nevezi, felkiált: Hazudsz! stb.).

S most halljuk Csató vallomását. Ő ezelőtt tizenhat évvel a vallás dolgában tévelygő, hitetlen volt; de ezen tévelygése csak három évig tartott; mert azután megtért, mégpedig írásban. A török erre azt mondaná: »az isten nagy!« De mi közünk nekünk Csató vallásához? mi azt hisszük a vallásról, hogy azt a képmutató a piacon árulja, a vakbuzgó szellemi s testi fegyverrel terjeszti, az igaz hívő pedig kebele legbelsőbb rejtekében, mint kincset, őrizi, nem dicsekedve senki előtt, nem háborítva senkinek nyugalma, s megelégedve, hogy általa önlélekének nyugalma szerezhet. S ez utóbbi vallás, helyes vagy helytelen, csak hívének használ vagy árt; senki a világon miatta sem testben, sem lélekben meg nem károsodik, s nem is tartozik közügyelet alá, míg tettekbe nem megy át, míg a fennálló rendet nem zavarja. - S ki kelt ki Csató ellen, míg vallásáról hallgata? ki kérdezte őt, mit hitt ezelőtt tizenhat évvel? De Csató róni kezde másokat vallástalanságért, dicsekszik ön vallásosságával, s legyen hibája képmutatás vagy vakbuzgalom, terhére van s botránkozására embertársainak, s ez - ha nem visszatartást - megrovást legalább is érdemel.

S politikai vallása? ezen csak mosolyogni lehet. Ő ezelőtt öt évvel a Hitel és Stadium írójával tartott. Nem szólunk a Hitelről, az régiebb; de a Stadium alig múlt öt éve, hogy megjelent; s Csató már öt egész év előtt (tehát rögtön) hitte és vallotta mindazon nagytekintetű, országos s a legnagyobb meggondolást érdemlő dolgokat, mik a nevezett könyvben foglaltatnak, s a könyv jóformán meg sem hűlt kezében, midőn ugyanazokat már nem hitte, nem vallotta. Ez tehát egy kis politikai láz volt, egy kis roham (paroxizmus), mely Csatót tetőtől talpig megrázta, mely rajta általment, mint egy jótevő betegség, minek múltával még egészségesbek leszünk, mint azelőtt. De mi gyógyította ki Csatót ezen nyavalyából? Homoeopathia? Allopathia! Priessnitz? Koránsem, uraim. »Dologismeret és tapasztalás.« A dologismeretet nem akarjuk kétségbehozni, az hihetőleg igen jóféle; mert mint eddig láttuk, Csatót minden változásaiban híven elkíséri. Ezen dologismeret oly különös dologismeret, melyből kényünk szerint mindent csinálhatunk. Jók-e Széchenyi tervei? Csató dologismerete azt mondja: *igen*. Nem jók-e Széchenyi tervei? A dologismeret azt feleli: *nem*. Ez a dologismeret mindenre megfelel. Ezen dologismerettel jövődőt lehet mondani, mint a kabát gombjaival: »*menjek, ne menjek*«, s aztán menjünk-e vagy ne, azt az utolsó gomb határozza el. - De Csatót a tapasztalás térítette meg. *Öt év alatti tapasztalás!* S mi vala ez? hogy Csató egy bécsi magyar hírlap reményének fejében lemondott a Tudománytár szerkesztéséről, s hogy nagyobb részint ezen bizonytalan helyzeteért s késedelmes redaktorságáért, s mert egy érdemesebbel jött ütközésbe, magyar akadémiai levéltárnokká meg nem választatott, hogy a keresett hírlaptól is elesett, szóval: két szék között pad alatt maradván, a Hírnök horgára került. *S ez az a híres öt évi tapasztalás*, melyből következik, hogy az alkotmányt nem kell *beoltással* javítani, mint egy jófajú élőfát, hanem *foltoztatni, simítgatni* (tán vasalás által), mint egy rongyos ruhát, s hogy ezen szabómesterség a hazát virágzásban fogja fenntartani. S miután Csató ezen nevezetes vallomását bevégezte, a juristáknak, jurátusoknak fordul, hogy ezeknek hihetőleg tanításai nem fognak tetszeni. Ebben már igaza lehet. Ifjaink szívesen fognak egy beoltott vén fát tiszteletből s az oltovány gyümölcsözésének fejében ápolni, de a kifoltozott kabát nem ínyök szerint való. Ők új ruhát szeretnek, s az zsidókékre kerül, mielőtt folt érné. Ebben nekik már jó ízlésük van. S Csató és Orosz kénytelenek lesznek toldott-foldott alkotmányokat magokra öltetni s világ csodájára, ha nem csúfjára, benne pompáskodni. De Csató végre egyikünknek írására hivatkozik, mint lehet következtetlenség nélkül elveket s nézeteket változtatni. Igaz! de az nincs mondva, hogy egészen megváltozzunk, hogy olyanok legyünk, mint a kifordított bunda, mely így meleg, amúgy hideg ellen szolgál. S az embereknél legalább is megkívánjuk, hogy elvek s nézeteik megváltoztatására nyomós okaik vagy legalább idejük legyen. De aki »Figaro itt, Figaro ott« majd ide, majd oda csap, mint valami Szél Pál, az

bizony nem veheti rossz néven, ha egy kissé kételkednek benne. S hogyan bújik ki ezen édes úr végre is a bajból? »Nekünk, úgy mond, vallási elvünk: tagadás, politikai hazánk: Utópia.« S ha most valaki e szép mondatot megfordítván, így szólna: Csatónak vallási elve *semmi*, politikai hazája: *ubi bene*? De hagyjunk fel ezen haszontalanságokkal; életünk s tetteink a legcsalhatlanabb bizonyítvány lesz, mint hivénk, s mint szolgáltuk a hazát, Utópiát, ha Csatónak úgy tetszik, s ő a magáét.

1838

AZ ATHEIZMUS ÉS ERETNEKSÉG VÁDJÁRA!

Nevezetesebbek a szemle s az Orosz-Század haladásai, már azért is, mert azok politikai újság útján nagy közönséghez szólnak. Már itt nemcsak az író, tehetségeivel és tetteivel, nemcsak az ember, becsületi értékében, nem mondhatjuk bíráltatik, hanem gyaláztatik; itt a státus-polgár mint haza ellensége, itt az egyházi társaság tagja, mint vallás üldözője *adatik fel!* Mondánk már: szebbnél szebb iránya az írói vitáknak, s mindenkinek felett a Hírnök szelleméhez méltó, annak leghívebb, legtökéletesebb kinyomatja. E mező tehát az, melyen most megtámadtatunk, miután ők a másikon nem győztek. De előttünk fontosb a hazához és egyházhoz állásunk, mint a literatúrához, s azért hallgatni annyi lenne, mint magunkat vétkeseknek vallanunk.

Lássuk tehát ezúttal *eretnekítésünket* a Század 86. számában. Alkalmul erre egy, Athenaeumunk 24. számában közlött cikkelynek kelle szolgálni, egy ártatlan történelmi anekdotnak (Falusi pap órája), melyben sem azon elfogulatlanul vallásos férfiú nem botránkozott meg, kit a felsőség ellenőrül rendelt e lapok felett, sem olvasóink közül egy is, világos fővel s gyanútól tiszta szívvel bíró; s mely a névtelen vádlónak is nem bizonyoságot, hanem csak *ürügyet* szolgáltatata egy elfogulatlan lapot, hazánknak egy tiszteletet érdemlő, s általunk s lapjaink által mindig érdemeiben méltatott osztálya előtt gyanússá tenni. Mennyi igazsággal, lássuk.

Bevezetésül s befejezésül nem kevesebbeknek, mint *atheistáknak* káromoltatunk. *Vezérelvül*, úgymond a vádló, »Az ész az isten«-t *tűztük ki*; s ismét: *a triceps redakció által alkotott isten, az ész!* - Mindenekelőtt nem való, hogy mi az idézett mondatot úgy, mint vezérelvet tűztük ki, s még kevésbé, hogy a vádló értelmében; mit számos, a nyilatkoztatott vallás érdekeiben megszólalt cikkelyeink bizonyítanak. Avagy vezérelv az mind, mi Athenaeumunk tavali számai homloklapján *mottó* gyanánt állá? Nem; azok jeles mondások, az *illető* szám első cikkelye értelmével rokon, figyelemgerjesztésül vagy támaszpontul az emlékezetnek - nem több. S ki fogja a *poéta képes beszédét* a szavak teológiai mérlegén latolni? Egyébiránt mink az érteni akarók előtt magyarázatra nem szorult mondatot máshol megmagyaráztuk már, hogy még a szigorú szkeptikusnak se maradjon leghalkabb kétsége annak valódi értelme felett, s azért oda utaljuk most is a bizodalmas olvasót: itt csak azt mondván, hogy azon értelemben, melyben mi, Berzsenyivel egyetemben, vesszük ama sorokat, vezérelvül is bízást elfogadhatjuk, valaminthogy eddig némán követtük is. Mert csakugyan »*tudomány mezején* nem hit, nem auktoritás, nem berögzött vélemény vagy hagyományos nézetek, nem külső tekintetek s külső célok vezetőink, hanem egyedül az ész«. Kinek más vezére van a tudományban, lássa hogyan éri be vele, mi azt nem kívánjuk tőle elvitázni.

De nem áll a második is, miszerint ama vezérelvnél fogva *mintegy zászlót emeltünk volna minden auktoritás ellen*. Ez korántsem következik az elébbiből; legalább mi többféle auktoritást ismerünk, s ezek közt olyat is, melyet az ész, egyéb okok elégtelensége mellett, bizonyos tanok körül mindenkor elfogadott, sőt jól tudja az ész, hogy vannak tanok, melyeknek egyenesen auktoritás az *alapjuk*, de azt is, hogy a *tudomány* csak ott kezdődik, hol e neme az auktoritásnak végződén, a szabad vizsgálat mezeje nyílik. Csakhogy itt is jól meg kell a belső auktoritást a külsőtől különböztetni.

Ismét: egy munka sem nyert tőlünk koszorút, *mely a vallás s egyházi rend igazságos védelmét, az ál szabadság s szabadelműség korlátozását tárgyalta*. Vádlónak igaza van a *maga* értelmében, s nekünk a magunkéban; mi szívesen alávetjük magunkat a bírónak, mely itt nem lehet egyéb a felvilágosult közvéleménynél. Annyi bizonyos, hogy a vallás valami sokkal szentebb és fenségesb, az egyház valami sokkal nemesb és üdvösebb, az egyházi rend valami sokkal tiszteletre méltóbb, mint az, mit ti egy boldogtalan erkölcsi keresztháború kezdetében

annak hirdettek! s titeket minden vallási munkákat ismertető cikkelyeink kétségbevehetlenül megcáfolnak. Így tehát azon szintoly alaptalan, mint méltatlan vádat, miszerint az Athe-naeumban néha »gúny és rágalom foglaltatik, a katolicizmus ellen, noha nem nyilván, úgy mond, *hanem alattomosan*«, bátran visszautasítjuk.

»Ennek bizonyítására a s o k közül elegendő legyen, mond a vádló, ezen elbeszélés: *A falusi pap órája, V-a-tól.*« Nem akadozunk benne, hogy a cikkely elbeszélésnek mondatik, költeménynek, felfordult agy szüleményének, holott az *históriai anekdot*, melyet mi, mint efféle más kép nem lehet, másunnan vettünk által; de nyilván meg kell vallanunk, hogy valamint akkor, midőn felvettük, úgy most sem tudjuk benne feltalálni azon »hitet gúnyoló ármányos célzatot«, melyet benne vádló látni nem annyira gondol, mint akar. Mert abban, hogy a sanyargatott óráson segíteni akaró falusi pap ez órát ereklyének mondja, hogy a babonás pór nép azt elhiszi, s tőle mindazon malasztokat várja, melyeket ereklyétől szokott: abban valamint semmi belső valótlanosság nincs, úgy távolról sem képzelhető azon cél: »a katolikus dogmát a szent ereklyék tiszteletéről nevetség tárgyává tenni«. A történetecske egy tanulatlan és babonás nép együgyűséget festi egy homályos korban, és semmi egyebet; s ez úgy nem képes bármely dogmát, vagy éppen a hitet általában nevetségessé tenni, mint nem az orvostudományt azon parasztember tréfás története, ki, miután magát a receptet vevé be (evé meg), s utána javult, az orvostól, adott gyógyszere által felidültnek mondatott, s ez elég legyen azoknak, kik a vádló által netalán tévedésbe hozattak, megnyugtatóására.

Még egypár szót a történet ellen intézett észrevételekre. »XIV. Lajos alatt az órák már nem valának oly nagy ritkaság.« Sőt inkább; mert a Hele Péter zsebórája kevéssel több, mint gyanítás, s mindeddig csak a XVII. század elejéről bírnak a régiséggyűjtemények igen tökéletlen zsebórákat előmutatni, amiért a XVII. század első felében egy ilyennek ára oly tetemes vala, hogy csak fejedelmek s némely gazdag nagyok bírnának olyakat: XIV. Lajos pedig 1638. született, s uralkodása, névre legalább, még 1643. kezdődött. - »A francia népnek oly nagy tudatlanságát és az előítéletek sűrű ködében oly nagy elmerültségét csak az hiheti el, ki nem ismeri a tudományok virágzását XIV. Lajos idejében« stb. Ez észrevételt csak az teheti, ki nem tudja, mikép akkor a tudományosság csak a tudósok közt vala feltalálható, s még ezek közt is hihetetlen babonákkal elrútítva. A francia nép sokkal sűrűbb ködébe volt burkolva az előítéleteknek, mint a német, s nemcsak XIV. Lajos alatt, hanem 1789-ben is sokkal kevesebb falusi iskola volt ott és sokkal ritkább vala az olvasni tudó pór, mint a protestáns Németországban VI. Károly alatt, pedig még ennek idejében is fontos viták folytak, még a német protestáns filozófusok közt is, az ördögről, boszorkányokról stb. Milyen lehetett tehát még ama, Bretagne ki tudja mely zugolyába rejtett falucskának pórja! s nemcsak, ha a történetecske idejéül 1650 táját, hanem akár Lajos vég évét vesszük is. - »Az utolsó katolikus is tudja, hogy óra, vagy más ehhez hasonló, szent ereklyéül nem tekintethetik.« Sőt utóbb még a tridenti gyűléshez is utasítatik a közlő, hogy tiszta fogalma legyen a katolikus tanról. Dehát a közlőt akarja-e vádló tanítani, mi az ereklye? Hiszen nem ez tartotta a csodálatos mozgonyt ereklyének! Risum teneatis... Aztán: »bűnbocsánatot szent ereklyétől nem vár a katolikus, miután igen tudja, hogy csak igazi megjobbulás és bűnbánat után a poenitentia szentsége által nyerhetni azt.« Vádlónak jámbor álmái vannak, ha mindenkitől ily világos eszméket vár. Próbálja ő, nem mondom az Abruzzo polgárait, kik a szent poenitentiát a világért nem mulasztanak el, - hanem bármely mai pórt szoros vizsgálat alá venni... De hagyjuk ezeket; a tárgy további fejtegetése gyanúba hozhatná olvasóink ítélő tehetsége s felvilágosultsága iránti tiszteletünket; kik, ha lapjaink figyelmes olvasásából nem is, de már a jelen vád tárgyából is bizonyosan eléggé tudják méltányolni a vádló szándékait. Mi pedig arra kérjük őt, hogy e nemével a gyanúsításoknak hagyjon fel, nem mintha mi azokat mindenkor tökéletesen meg ne tudnók cáfolni, hanem mert egyfelül az efféle magyarázatok oly kényes mezőre vihetnék a vitát, hol a harcolók kezei kötvék, védelmökben nem járhatnának el a szükségkép legnagyobb

szabadsággal; másfelül pedig, mert ti a vallást az egyházzal s ezt az egyház egyedeivel zavarjátok össze, s pedig szándékosan; s így mi sohasem közelíthetünk hozzátok. Különben is e neme a politikai és vallási gyanúsításoknak nem egyéb, mint egy jókor fölfedezett csín, ily úton ártani azoknak, kiket más igazságos váddal utol nem érhetni; melyről mi azt hisszük, hogy csak gyengefejűeket ámíthat el, s rosszakaratók közt találhat pártolókra.

1838

SZÓZAT A PESTI MAGYAR SZÍNHÁZ ÜGYÉBEN

Nyolc hét híján egy évet tölték a pesti magyar színház kormányzásában, mostoha körülmények miatt kevés sikerrel ugyan az intézetre, de annál többel magamra nézve, mert tanultam embereket ismerni s magamat, s tapasztalást gyűjték azon mezőn, hol előbb csak elméletileg voltak eszméim. Emberismeretemnek magam, tapasztalásimnak, melyekből itt közlök néme-lyeket, talán mások is hasznát vehetendik, kiket a sors a színházi igazgatás virágtalan pályá-jára helyezend.

Célom a hazafiak figyelmét a pesti magyar színházra fordítani.

Nem tetszeni, hanem használni akarok, s így, ha nem lesznek kedvesek, miket mondok, nem ütközöm meg benne. Ki a dolgokat saját nevökön nevezni, s miket lelkének belsejében iga-zaknak talált, kimondani is szereti, annak nem könnyű tetszésre szert tenni, annak gondola-tain, bár a legmézebb szavakba burkolva is, csípősség fog érzeni, mi nem minden ínynek kedves.

I

Általános eszmék

Vitatkozások tárgya volt az valaha, kelljen-e a színházakat a társaságban megszenvedni, nem üdvösebb volna-e, erkölcsi szempontokból, ha azok nem léteznek, és soha divatba nem jönnek. Mint minden életbe hatóbb tárgy, úgy ez sem szűkölködött ellenzők s pártolóknak. Rousseau s mások kárhoztaták a játékszínt. Schiller s d'Alembert szenvedélyesen pártolák. Egyik fél erkölcsvesztegető találmánynak hirdeté; a más, név szerint maga d'Alembert, épen ellenke-zőleg, a színművet jelenésekben ábrázolt erkölcsi oktatásnak állítá. Napóleon szerint pedig a nagyszerű szomorújátékok mind megannyi nagy embereket képző iskolák, mennyiben azok lelket tüzelnek, a szívet tágítják és emelik, s véleménye szerint Franciaország fiainak jeles tetteit sok részben Corneille-nek köszönheti, kit ő, ha élne, herceggé fogna tenni. Igen ked-vező nyilatkozás a játékszínre nézve a világ legnagyobb szellemei egyikének szájából!

Napjainkban e tárgy feletti viták megszűntenek, mert a mívelt nemzetek többsége a színházak pártjára állott; kormányok, testületek segítik azokat tömérdek áldozatokkal, s most kiirtásuk felől értekezni, miután a közvéleményben annyira meggyökerültek, volna bár kártékonyaságuk eldöntött igazság, a sikertelen törekedések sorába tartoznék. Cél- és korszerűbb, véleményem szerint, arról gondolkodni, miként lehetne a színházakat, melyek tetteleg fennállanak, és tagad-hatatlanul nagy befolyást gyakorolnak a népre, úgy rendezni, hogy velők a társaság pusztá időtöltésen túl és fölött, nagyobb, nemesebb célokat is érhessen el. Mert a színházak ártalmait bővebben fontolónak lehetetlen azon végeredményre nem jutnia, hogy azok nem lényegesen és szükségképen, hanem csak föltételesen lehetnek kártékonyak, rossz ügyelet alatt tudniillik; de mi van, mi bizonyos körülmények között és föltételek mellett ne lehetne ártalmas? Mi eléggé szent, mivel visszaélni nem lehet? Nem történt-e már oltárnál, vallási szertartásaink legszentebb helyén, mérgezés? - A játékszín, mint pusztán mulatsági intézet is, tagadhatlanul szellemibb és így nemesebb időtöltés helye, s mint ilyen mindig lel és érdemlendő még áldozatokkal is pártoltatást, meddig a világ merő beduinokból nem áll, mert mívelt embernek szellemi mulatságra úgy van szüksége, mint míveletlennek anyagira.

Nekünk magyaroknak, kik a színházzal nemzeti célokat remélünk és fogunk is egybeköthetni, sokkal fontosabb az, mint a német, francia vagy angol nemzetnek; nekünk az, ha akarjuk, lételünk egyik alapkövévé válhatik, s ez okból ártalmi oldalai ellen legkevésbé lehetne

józanon panaszkodnunk, és ha vizsgálatra vesszük napirenden levő és gyakran szóba hozott országos intézeteink hasznait és szükségét, látnunk kell, hogy közöttük kevés van fontosabb és előlegesebb, mint e játékszíni ügy. Mégis - mi csodálatos! - valamennyi között ez az, minek létesülése legnehezebben megyen, minek legtöbb akadályai, legtöbbféle ellenségei vannak. - Nem szűkölködénk ugyan kezdet óta apostolokban, kik az ügyért buzgóan hirdették az ígét, de ezek buzgalma nem vala elégséges mindeddig a köz részvétlenség fagyát fölengesztelni. Csak a kisebb szám pártolja tetteleg mai napig a színi ügyet; a nagyobb, szóval, ígérettel szolgál bőkezűleg, tanácsol és sopánkodik a sopánkodókkal; de midőn cselekvésre jó a dolog, bujósdi ajtót kohol, melyen tisztességesen, nem-akarás gyanúja nélkül, menekedhessék.

Vannak a magyar színügynek oly ellenzői, kik magokat elvek embereinek vallják. Ők elvből minden néven nevezhető játékszínnek ellenségei, következetesen a magyarnak is. Ők nagytekintetű tudós férfiak munkáiból tanultak, mi kártékony, szellemileg ártó befolyású intézetek legyenek a státusban a színházak. Az elvnek e sanyarú férfiai azonban nem mind egyfaják; nagyobb része képmutató, csak némelyike valódi. Az első rendbeliek hosszas tanításokat szoktak és tudnak tartani minden játékszín ellen, de minthogy Pesten egy német van, s oda jární divat és jó tónhoz tartozik, szorgalmasan járnak. Ezek legkorcsabb fiai a hazának, mert erkölcsi elvek palástjába burkolva munkálnak a magyarodás s nemzetiség ellen; leghálátlanabb madarai azon levegőnek, mely őket táplálja, s nem érdemlik, hogy az isten szent napja rájuk világít. Mert aki honának ellensége, az senkinek, még önmagának sem barátja, az bujdoskolhatik vándor fecskéként innen vagy túl az óceánon, sehol sem fogja feltalálni magát, mindenütt idegen lesz az élet végszélei között. Ilyet megvetni kellene és kerülni, mint ragályt, ha nem volna oly igen sajnálatra méltó. - A másik, a valódiak felekezete, őszintén hiszi a színház ártalmas voltát, s hogy elveit terjessze, divatosakká tegye, legelőször is a magyar színház ellen kel ki, melynek alapításáról még csak egypár év óta kezdünk komolyan gondolkodni, ahelyett, hogy szónoki tehetségeit a német ellen fordítaná, mely évtizedektől állandóvá lön közöttünk, s a színház általok képzelt és hirdetett kártékonyságain túl, még nemzetiségünkéből is kivetkeztet. »Ront a játékszín? - így szól Kölcsény - miért mégis a némettől vissza nem irtózni? Miért a gravámenek közé nem tétetni, hogy a pesti, budai, pozsonyi stb. német színházak bezárassanak?« Mi balgaság s egyszersmind gyanús dolog a színházak kártékonyságáról csak akkor vitatkozni, midőn a magyar megalapítása van kérdésben, a németet pedig, mely évek óta virágzik közöttünk, hallgatva mellőzni? Mert végtére, ha romlanunk kellene is, a nemzethez méltóbb volna honi, mint idegen intézet martalékvá lennünk.

Nem kicsiny közöttünk azoknak száma is, kik hazafiútlanságokat művészet szeretetével palástolják; német színházakba járnak magyar létökre, mert, úgy mondanak, ott a művészet a tökély magasabb fokán áll. Nem volna ugyan nehéz megmutogatni, hogy jelenleg budapesti német színházaink művészi tekintetben alig, vagy ha igen, kevéssel állanak felebb a magyar-nál; de okoskodásnak a fajulni induló saját szofisztikai okoskodását leszen kénytelen ellenébe tenni, hogy valahogyan igazolja állítását, mert az önigazlást ott, hol a vád hazafiútlanság, még a fajult is becsületbeli dolognak tartandja. Csak arra vagyok bátor az ilyeneket figyelmeztetni, hogy ha örökké német színházba fogunk jární a művészet szeretete miatt s örökké azt pártolni: mikép fognak a magyar színészet tökéletesedésének forrásai megnyílani? Tán a magyar színészet, ellenkezőleg minden tapasztalással, pártoltatás nélkül is kifejlendik? Adná az ég, hogy e növény istennek csoda terméke volna, mely ne szoruljon ápoló kezekre, akkor nem volna szükség elfajult honfiak megtérítésében fáradni, akkor felvirulna az maga erejéből, megszegyenítésére a bűnösen tévelygőknek. S meg kell vallani, hogy a művészetnek ez ürügye alatt egy igen furcsa indulat is rejtezik: hazafiság tudniillik, de csak önhaszonért, azaz: ubi bene, ibi patria. Mit törődünk sokat, mely hazának fiai vagyunk, csak dolgaink jól folyjanak! mi gondunk nekünk a magyar színházra, csak a németben jól mulassuk magunkat! Meg-

vallom, ez oly szép hazafiság, mely a legelvetemültebb zsványtól is kitelnék. Nem lehetne-e vajjon néha egy kis áldozatot is tenni azon nemzetért, melynek tagjai vagyunk, melyhez nemcsak vér, hanem nagy érdekek is kötnek, melynek felvirultából unokáinkra is egy jobb lét fog felvirulni? Egy kis áldozatot, mondom, mert a pesti magyar és német színház között nincs oly művészi különbség, hogy a magyarba járni nagy áldozat legyen.

Némely nagyobb tekintetű férfiak azon állításban tetszenek magoknak, hogy a magyar színészet azért nem alapodhatik meg, mert a magyar általában »nem született komédiásnak, és karakterével nem fér össze a komédia«. Az első, ha jól értem, azt teszi, hogy a magyar nem alkalmas színészségre, a második, hogy a magyar, karakterénél fogva, nem kedvelője a színművészetnek. Ezen állításban némely magyarjaink hízelkedést találnak magoknak, mintha a magyar karakter férfiasabb s valami nemesebb volna, mint azon nemzeteké, kik a színészetnek kedvelői, de ezen állítás amily sértő, oly alaptalan is. Mert vajjon a művészet oly megvetendő valami-e, mit nem kedvelni dicséretes, kedvelni pedig pirulásra méltó? Én azt vélem inkább, hogy nemzetnek oly karakterrel bírni, mely a művészettel nem rokonul, századunkban nem férfiasságot, hanem durvaságot jelent, durvasággal pedig nem dicsekednünk kell, hanem inkább igyekeznünk azt kiirtani magunkból. Ne igen örüljünk tehát a dicsőségnek, mely ránk abból háramlik, ha a színészet nem fér össze karakterünkkel. - De ezen állítás, továbbá, nem is való, mert vajjon a pesti német színház számos látogatói között naponként - fájdalom! - nem igen sok magyar van-e? s ezen sokról lehet-e józanul a felebbit mondani? vagy azon nagy sereg Debrecenben és Kolozsvárt, mely egyszer s másszor Pestről oda utazott magyar színészeink vendégszerepeire összecsoportosul, vajjon nem magyar-e? - Alaptalan továbbá a mondat azon része, hogy a magyar színészetre nem alkalmas, és kissé fonák is, midőn a magyar színpadon tagokat látunk föllépni, iskola nélkül és csupán gyakorlatilag, önerejükből színészekké képzettek, kik ha talán udvari színházak tagjaival nem is, számos német színésszel sok tekintetben mérkőzhetnek. Ezt én merem állítani, kinek ítéletében sohasem gáncsolgatott még a túlbecslés, de a szigorúság többször.

Számlálhatnék még elő egyebeket, beszélhetnék bujósdi ajtókról, melyeken a nem-akaras menekedni szokott, mindannyi akadályairól színészetünknek, de nem akarván hosszas lenni, mellőzöm őket, csupán egyet említendő, mely fő és közvetlen oka annak, hogy még most is, 1839-ben, miután egy színházunk Pesten már két év óta fölépülve és megnyitva áll, vitatkoznunk kell afelett: miként lehetne a magyar színészetet Pesten biztosítani és viráztatba hozni.

Ki a történeteket nem tudja, csodálkozni fog, ha mondom, hogy épen ezen színház, mely 1837-ben fölépült s megnyitott, egyik fő oka annak, hogy színészetünk még mindig ingatag lábon áll. Ezen úgynevezett ideigleni színházat a sors haragjában gondolta ki, és bűneink büntetésére építé föl, hogy hátravessen céljainkkal ismét több évekre. Ha ez ideigleni színház építése oly tűzzel-vassal, oly erőszakosan nem üzetik akkor, midőn az országosan alapítandó dunaparti színházról Pozsonyban a törvényhozás szava megzendült, sokat mernék tenni rá, ma országosan biztosított színészetünk volna Pesten. De akkor az ideigleni színházhoz letett egypár alapkö elbódíta bennünket, azt mondók: »Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok«; nem akaránk egyetérteni felhevüléseink közt a dunaparti színház hidegebben, de biztosabban számoló barátival; s mindamelllett, hogy egyetértésről oly sokat szeretünk beszélni, az ezektől egyesülésre barátilag nyújtott kezet el nem fogadók, hanem dolgoztunk excentrice, azaz kiki magának, így az akaratok ereje megoszlott, zűrzavar támadt az ügy felett, és a zűrzavarban egy harmadik halászott, láthatatlanul ugyan, de a maga részére legtöbb sikerrel. Higyjétek el nekem, bármint szépítsük is most már a dolgot, az országgyűlésén igen hatalmas okul szolgált ez ideigleni színház az országos ellen, még azoknál is, kik azt világosan ki nem mondták. S bármint örültek is sokan ez ideigleni színház fölépülésének 1837-ben, most 1839-ben nem lehet ezen épületre fájdalom nélkül tekinteni, mert ez oka, nem egyedüli, de mégis fő, hogy

színészetünkkel oly visszásan és természetlenül vagyunk, hogy magyar létünkre kinn a juh-százelen tanyázunk, s ha magyar művészetet akarunk látni, télben sárözönben, nyáron porfellegek közt juthatunk be a nemzeti Thalia sanctuariumába. Ezen ideigleni színház, uraim, az országosat elbuktatta, magát pedig meg nem alapítá, még csak fel sem építette kellőleg, mert udvara maig kerítetlen és pusztá, falai meszeletlenek, s bár belül elég víg és derült, kivált ha Norma előadásakor németekkel megtelik, de kívül szomorú, és bánkódni látszik, hogy országos testvérének halált okozott.

Mielőtt Pesten házunk volt, sokan azt hitték, hogy csak ezt kell építeni, a többi magától megyen, s a sült galamb önként röpkölni szánkba. Íme itt az épület, s mit nyertünk vele? Hol állunk még mindig? Megszűntek színház iránti aggodalmaink? Koránsem, sőt minden nap rettegnünk kell, hogy amily nyakra-főre megnyitók azt fordított színdarabbal, oly pompásan bezárjuk eredeti operával. S ez a Nemesis keze lesz rajtunk, makacs egyet-nem-értésünk bűne miatt.

Ne vélje azonban valaki, mintha állítanám, hogy mi ez ideigleni színházzal semmit sem nyertünk. Nyertünk igenis! Művészi tekintetben sokat; szép előhaladást az operában, és tapasztalást, mely keserű ugyan, de kincsekkel ér fel. Nincs pedig áldozat, melyet a tapasztalás birtokáért oda ne adhatnánk, ha az áron szereshető volna, de a tapasztalás az élet díja, melyet a sors rendszerint hosszas izzadásokért utolsó pályabérül nyújt a kortól leroskadottnak. Mi a színészet dolgában még ifjak, vagy tán éppen gyermekek, köszönjük meg a végzetnek, ha bukdosásinkból tapasztalást enged gyűjteni. Megtanultuk, hogy Pesten pusztá építéssel nem lehet színészetet még most alapítani; megtanultuk, mit már előbb is tudhatánk, de hinni nem akartuk, hogy ház mellett még a pénz sem elég biztosítéka a színészeti állandóságnak, hogy ezekhez még művészi tudomány, rendszeres igazgatás, és mi ennek következménye, gazdálkodási takarékoság is kívántatik. A jelenleg igazgató részvényes társaságnak háza is van, pénze is volt, de nincs és kezdet óta nem volt rendszerezett igazgatása, s ez volt a nagy bökkenő: inde prima mali labes.

Nem nyúlt ezen igazgatás bizonyos renddel s meghatározott elvekkel a dologhoz. Mind a színház megnyitása, mind a gép mozgásba tétele igen sietve s elhamarkodva történt, később pedig nem fordítottatott rá azon gond, melyet a tárgy szövevényes volta megkíván. Eleinte az igazgatás minden számolásait csupán színdarabok jövedelmeire és kiadásaira szorítá, s operákba pár évig nem szándékozott kapni. Maga a négy pesti vásár mintegy kezességül látszott szolgálni, hogy az igazgatás vagyoniilag fenn bírja magát tartani. Maradt volna meg ez első föltételénél, most más rendben állának dolgai. De csakhamar operákba vágunk, és pedig nem amúgy piano, mint kezdetben kellett volna, hanem mindjárt fortissimo. Drága énekesnőt fogadtunk fel, kinek minden hangját garasok helyett pengő forintokkal fizetők, s midőn egyikünk-másikunk fejét csóválá, és kételkedék a megállhatás felett, avval biztatók egymást, hogy az énekesnő 16-17.000 forintját aláírás útján fogjuk beszerezni. Iparkodtunk is, mennyire-annyira, aláírókat szerezni, s nagyuraink biztattak is bennünket az énekesnő megmarasztására, az aláírásban azonban nem igen erőlteték meg magokat. De mi, mindennek ellenére is, szerződésre léptünk az énekesnővel, s ismét biztattuk egymást, hogy jól fognak menni dolgaink, mert a színházat ez énekesnő s az opera fogják megmenteni a bukástól. Első valék, ki az állítás valóságán kételkedni kezdettem, mert annyit tudtam, hogy az operákat német szomszédaink nem jövedelmező, hanem csak fényűzési cikkelyül tekintik a színházaknál, s azok legfeljebb a zenekóros olasznál és franciánál fizethetik ki magokat, hol a bemeneti díj nagy, és egy új mű egymásután tizenöt-húszszor adathatik s mindig tele házakban. Kételkedésem azon gondolatra vitt, hogy egy kis számot vetnék, s íme a számvetésből kisült, hogy az opera nálunk is, valamint a németeknél, nemcsak egy fillér hasznat vagyoniilag nem tett, hanem ezerekre menő kárt. Erre én figyelmesekké tevém annak idejében azokat, kiket a dolog legközelebből illetett, de szavaim nem nyertének hitelt, ámbár számokon alapultak, és

heves cáfolatokat szültenek, pusztá okoskodáson és az operai közönség nagy számán épültek. De ki nem tudja, ha ítélni elfogulás és melléktekintetek nélkül akar, hogy oly számolásból, melyben csak a jövedelemnek van némi ingatag alapja, a kiadás pedig nem vétetik figyelembe, megtudni lehetetlen, aktív vagy passzív állapotban van-e a pénztár? Legtisztább szándékból eredt figyelmeztetésem neheztelést szült, s a neheztelők opera-ellenségnek kiáltottak ki. Kit nem tudunk megcáfolni, kisebbíteni szoktuk, hogy szavai hitelét rontsuk. Nekem ugyan igen mindegy, opera-ellenségnek tartatom-e vagy opera-barátnak, mert emez úgy mint amaz sem szégyen, sem szerencsétlenség, s ha volna is, én még mindig vígasztalhatnám magam, hogy nagyobb zivatarokat láttam már, melyek mégis elsodorni nem tudtak, s hiszek istenben, hogy ezen kis opera-csetepaté sem fog elmorzsolni. Az idő mindent rendbehoz, s ez meg fogja mutatni, melyikünk tette áldozatát az istenek oltárára őszinte szívvel. Engem azonban sem illetén apró hírkoholmányok, sem semmi, maga a Damokles kardja sem fog soha is tartóztatni, hogy kimondjam, mit kimondani szükségesnek vagy legalább hasznosnak vélek; azért itt ismétlem, hogy az opera a pesti magyar színháznál, miként most rendezve van, nem tesz hasznot, hanem ezerekre menő kárt, mit számokkal fognék bebizonyítani, ha a színház számadásai ma is kezemben volnának, mint igazgatásom alatt voltak.

Panaszkodunk, hogy a pesti magyar színháznak közönsége igen kicsiny, s nem képes fenntartani az intézetet. Ezen állítás nem egészen való; a közönség kicsiny ugyan, és úgy, miként most a színházi dolgok állanak, nem elégséges a költségek fedezésére, azonban vegyük ki az operára és balettre fordított költségeket, meg fogjuk látni, hogy a színdarabok a mostani nézőközönséggel fenn bírják magokat tartani. A pesti magyar színház 1837 aug. 22-től, midőn megnyitott, 1838 aug. 22-ig operai jövedelmeken kívül behozott körülbelül 90.000-et váltóban. Oly mennyiség, melyből a színészetet fenn lehetne tartani. De nemcsak arra vagyunk szükség, hogy fenntartsa magát, hanem arra is, hogy az koronként gyarapodjék, s művészi előmeneteleket tegyen, mert csak így érünk vele célt. Evégre legközvetlenebb eszköznek gondolnám színdarabokon kívül operát és balettet is szerkesztetni. Ítéletem szerint, semmi nem oly káros színészetünkre, mint ha a színésznek nem marad elég ideje készületre, ha örök játszás által zaklattatik, ha sem tanulmányira, sem egy kis pihenésre nem jut ideje. Sok játszás által lejátszsa magáról a lélek a kedvet, kedv nélkül a játék csak gépi foglalatosság. Ama secessus és otium, melyet Róma egyik költője emleget, nemcsak költészi, hanem általában minden művészi munkálkodásokra illik és szükséges; azokat nem lehet, mint kézműveket, napszámra üzni. E célra vagy operákkal és balettekkel lesz a színész koronként felváltandó, vagy, ha vasárnaptól szombatig színdarabokat adatunk, igen nagy színészi személyzetet kell tartani, oly nagyot, hogy minden kitűnőbb szereposztályra több tag legyen, - mint van például a bécsi udvari színháznál - kik egymást felváltogassák. Az első eset csak országos segedelemmel létesíthető, a második néhány évig még országos segedelemmel sem, mert a most Pesten lévő színészek számát hozzájuk hasonlókkal sehonnan sem pótolhatjuk. Vidéken alig van egy-kettő, ki itt becsülettel megállhatna. Azért operát és balettet kell a színészet segedelméül szerkesztetni. De színdarabokat, operát és balettet egyszersmind, miként tapasztalásunk bizonyítja, a pesti magyar közönség még most nem elégséges fenntartani, azért más eszközről kell gondoskodni, mint amik eddig használtattak.

Meg vala kísértve a színház haszonbérletbe adatása, de bérlő nem akadt; s most, úgy hiszem, még kevésbé fogna. Meg van kísértve a részvények útja, s láttuk, hol állunk vele. Ítéletem szerint jelenleg nincs egyéb hátra, mint országos pártolás.

Szándékom e kis röpiratban arról értekezni főképp, hogyan gondolnám én a pesti magyar színházat elrendezendőnek azon esetre, ha az országosan segítették, s kifejteni, mennyire parányi erőm engedi, az e tárgyra tartozandókat.

II

Kell-e a magyar színházat országosan pártolni?

Midőn a magyar színház országos pártoltatásáról szó vagyon, első kérdés, melyet mind tenni, mind bővebben megfontolni szükség, imez: Vajjon mi célokat vél a nemzet egy magyar színház alapításával elérhetni? és ha csakugyan nyomós okok vannak, melyek a színház országos pártolását szükségessé teszik, mi szempontok azok, mikből tekintve a dolgot, ezen intézetnek éppen Pest városában kell alapíttatnia? nem volna-e célirányosabb azt inkább Miskolcon vagy Debrecenben, vagy éppen Szegeden állandóvá tenni, hol több a magyar ajkú lakos?

Mondják a magyar színház pártolói, hogy miután szerte a haza legfőbb, legvirágzóbb városaiban német színházak vannak s Pestben magában egy pompás szinte német, igen illő, hogy egy nemzeti magyar is legyen; hogy szégyen, ha a magyar nép csak idegen nyelv segédelmével juthat azon szellemibb s nemesb éleményhez, mit színielőadások nyújtanak; hogy sokan, kik németül nem értenek, száműzvék saját hazájokban a színházból azalatt, hogy a német ajkú lakosok dúskálkodnak ezen életgyönyörben; hogy pirulnunk kell idegenek előtt, kik Pesten megfordulván kérdik tőlünk: »hol van színházatok?« s mi nem tudunk azt mutatni stb.

Mind igen szép, hazafiúi buzgalomból fakadó és így dicséretes gondolatok! de kénytelen vagyok kimondani, engem mégis nem indítának arra, hogy most még magyar színházat országos segedelemmel alapítsak; mert a felhozott okoknak mindenike csak illedelmi és dicsvágyi, vagy végtére mulatsági szempontból javallják az ügyet, de annak szükségét nem bizonyítják. Megengedem, hogy nemzetnek illedelmi, mulatsági tekintetből és csupán nemzeti dicsőségért is lehet és illik intézeteket országosan alapítani, de hogy nemzetnek, mint a magyar, mely *szükséges* és *hasznos* intézetekben szűkölködik, intézetei sorát mulatságiakkal kelljen megkezdenie, ezt oly tévedésnek tartom, mi egy nemzet méltóságával össze nem egyeztethető. Magányos személy is, józanul gondolkodva, rendelkezései sorát nem pusztán illedelmi vagy fényűzési tárgyakon, hanem a kerülhetlenül szükségeseken kezdi, s csak midőn ezekkel ellátá magát, fordítja figyelmét amazokra; mennyivel inkább kell a józan ész e szabályát egy nemzetnek követnie! Tekintsünk szét e hazában, s kérdjük: hány igen szükséges intézettel dicsekedhetünk? S alig fogunk valamit felmutathatni. S ha most végtére nyolcszázados e részbeni bűnös gondatlanságunk után nemzeti életre ébredvén, az országos figyelmet intézetek alapítására szándékozunk fordítani, vajjon egy szegényeket gyámoló intézet, egy észbetegek háza, polytechnicum, magyar akadémia, budapesti álló híd, javító dologház stb., miket alig győznénk előszámlálni, nem mind előlegesb tárgyak-e, mint e színház, melyet csupán a nemzet dicsére és mulatságára akarunk alapítani?

Vegyük csak kissé figyelmünkre e tárgyat, mert igen méltó rá! Én úgy látom a dolgot, hogy ha a magyar színházzal egyéb célt nem lehet, vagy mi magyarok nem tudunk elérni, mint hogy a magyar saját színházában találjon szellemi időtöltést, és azt, hogy midőn idegen, angol vagy francia Pesten megjelenik, büszkén mutathassunk egy pompás magyar színházra, akkor - istenért! - ne vessünk ki százezereket ilyen intézetre még most is, mert az nemcsak nemzeti gyalázat, hanem vétek is leszen; vétek, hogy nép, mely mind szánatra, mind ápolásra legméltóbb betegeit, kik az emberlét legfőbb kincsét, az ésszt, elveszték, gyámolás nélkül hagyja; hogy azon nép, melynek városaiban szegény-intézetek nemlétében rongyosan, félmezíten koldulja az elnyomorodott naponkénti falatját, és ha azt meg nem kapja, talán éhen gebed, ily nemzet, mondom, pusztá időtöltésül s mulatságára százezereket költson.

De a dolog másként áll; s én legalább azt hiszem, hogy a színház oly intézetté tétethetik, mellyel a legszentebb hazafiúi célokat érheti el, oly intézetté, melynél alig van valami nekünk, magyaroknak szükségesebb és előlegesb. Lássuk ezt.

Véleményem szerint e javítási időszakban, hol reform eszméivel kelünk s azokkal fekszünk, hol az előhaladásnak minden még oly parányi kerekcséjét is mozgásba ügyekezünk tenni, nekünk magyaroknak sem fontosabb és célszerűbb, sem alaposabb és életbehatóbb reformunk nincs, mint nyelvünk, nemzetiségünk terjesztése, egyetemivé tétele. Ez oly sokszor vitatott, megmagyarázott, bebizonyított dolog, mely a jobbaknál vérbe és életbe ment által, s ki napjainkban ezen kételkedik, az csak szívét vagy agyvelejének egészségét hozza gyanúba. Ezt elismerte a törvényhozó tekintet is, s utóbbi országgyűlésünk dicsőségesen munkáltak benne; a kormány semmi akadályokat nem tesz, sőt legújabb időkben szép példáit adá e részbeni egyetértésének: aminthogy nyelvünk egy évtized óta oly szembeötlő haladásokat teszen, hogy a hazafi kebelnek lobognia kell örömeiben e nemzeti felvirágozásnak. Tisztelet és hála azon nemes lelkeknek, kik férfiasan nyúltak a dologhoz, kik sem fáradságukat, sem vagyonukat nem kímélték e nagy, e gyökeres és századokra kiható fontosságú eszme valószínűsítésében! Az ő nevök legragyogóbb lapjain fog fényleni nemzetiségünk történetkönyvének; de minden ezen szívemelő törekedések mellett is, azt hiszem én, még sokat nem tettünk, mit tennünk kell, s mit tennünk hatalmunkban van.

A magyar nyelv közönségessé tételében, mi a legújabb törvények és országgyűlések akaratánál és szelleménél fogva kötelesség lőn, legfontosabb, ítéletem szerint, Budapest magyarosítása. Ezt, úgy hiszem, elég csak kimondani, hogy kiki bizonyítgatás nélkül is átlássa. E két városban körülbelül 120.000 lélek él; oly néptömeg, milyen sehol sincs az országban együtt. Mindennek úgy szólva kellő közepe. Itt van legtöbb műveltség, itt legnagyobb értelmi súly; ezen két városra függesztvék egész ország szemei. Ez ad más vidékeknek tónt, irányt; innen szivárog ki, mint valamely fénytornyból, minden sugár, s amint a két város tót, német vagy magyar szellemű, úgy leszen minden kisugárzásainak a nemzetiségre jótékony vagy káros következése. Meddig ezen roppant néptömeg, így együtt az ország kellő közepén, nem magyar, addig nem messze jutottunk magyarodásunkkal, addig elhihetjük, hogy Pannoniánk vállain fityegnek ugyan magyar köntösdarabok, de szíve idegen. E két város magyarodása nagyobb következményű és életbehatóbb fogna lenni, mintha más vidékeken egy millió lelket tettünk volna magyarrá. Azért, ha célt valódiilag és komolyan akarunk, Pestbudának magyarosítása legyen jelszavunk.

Mellőzve az erőszakos eszközöket, melyek sem hazánkban, sem külföldön nem példanélküliek, de általam csak rendkívüli esetekben javalhatandók, azt tartom, hogy iskola, templom és színház azon leghatalmasabb rugók, melyek általában, különösen pedig a budapesti magyarodás erőművét legsikeresebben mozgathatnák előre. Képzeljük csak, ha egy magyar Albach a budapesti egyházi szónokszékek valamelyikéről hazai nyelven hirdetné isten ígét, mennyi emberben ébredne vágy azt megérthetni, s mennyi ember fogna fáradságot venni rá, s mi nyomasztó súlyt érzene az, ki a hitnek ezen szónoki tehetséggel és művészi erővel kétképen is megszentelt szózatát nem élvezhetné. Képzeljük, ha budapesti iskoláinkban a nevelendékek mindjárt a jövő évben magyar nyelven tanulnák a tudományt, és egy díszesen épült, országosan pártolt, következőleg jól rendezett magyar színház állana a város közepén! Mi haladást fogna tenni a nyelv és nemzetiség csak egy évtized alatt is, minmagunk el fognánk rajta bámulni!

Nem tagadhatni, hogy Budapest magyarodására nézve eddig is tétettek már lépések, s ez eszmétől sem a két város kormányai, sem a német ajkú polgárság nem idegen többé. Kivált ez utóbbiak dícséretére legyen említve, hogy ők régóta buzognak gyermekeik magyarosításában, régóta küldözik azokat magyar vidékekre nyelvtanulás végett, s néha oly sikerrel, hogy pár év múlva visszatért gyermekeik alig tudnak németül beszélni; és általában mondhatni, hogy a pesti német polgárban e részben ma már sokkal több jó szándék van, mint képzelnők. De az baj, hogy csaknem egészen magokra vannak hagyva. Gyermekeik megtanulnak magyar vidékeken magyarul, de mi haszonnal? midőn haza térvén, itt az egészen német levegőben

újra átváltoznak, kivált a leánygyermek, azzá, mik előbb voltak: németekké. Sem beszélhetnek, sem hallhatnak többé magyar nyelvet, mert templom, iskola, színház, honnan a magyarodásnak terjednie kellene, s leginkább terjedhetne, németek, vagy legalább mai napig nincsenek azon állapotban, hogy magok iránt közfigyelmet gerjesztettek volna a nagy tömegben, és divattá válhattak volna, pedig a városi lakosnak az kedves, az népszerű, ami divat. Iskola tehát, templom és színház, s olyan, melynek befolyása lehessen, melyet országos pártolás emel!

Ha már a hármat sorozni kellene, én hatására nézve a színházat mindjárt második helyre merném tenni, mert ennél sikeresebben csak iskola képes a magyar nyelvet terjesztetni.

Csodálni lehet egyébiránt annak, ki körülményeinkbe nincs beavatva, s ki oly boldog, hogy nemzetet cselekvés nélküli tespedésben, százados álomban nem látott, miként lehet ily fontos tárgyakat, mint az említett három, mai napig hathatós országos pártolás nélkül hagyni, mert mindezekre nézve nemzeti gyűléseinken beszédnél egyéb még nem igen történt.

Ha azt akarnám e helyt magyarázgatni, mutogatni, hogy egy magyar színháznak igen nagy befolyása van nyelv és nemzetiség terjesztésére, szükségtelen munkát fognék tenni, azaz bizonyítani oly valamit, mit minden magyar átlát s hisz, s csak a nem-magyar vagy rosszakaratú tagad, de ez sem meggyőződés-, hanem pusztá makacsság- vagy rossz célokból. Nekem pedig a magyar színházról értekezőnek, nem az célom, hogy német ajkú társainkat, kik az ügynek talán született ellenségei, részemre vonjam, hanem az, hogy magyarjainkat, az ügy iránt netalán ingadozókat vagy hidegeket, buzdítsam és a jóban erősítsem.

Imént mondottaimból ki fog világlni, hogy én a magyar színház ügyét sokkal magasabb szempontból nézem, hogy vele nem pusztá mulatságot és időtöltést akarok, hanem nyelvet és nemzetiséget, nemzeti érzelmeket, szimpátiákat stb., szóval egy intézetet, mely egészen magyar szellemtől legyen lelkesítve, mely kebeléből magyar levegőt leheljen e két városra.

III

Operák és színdarabok

A túlzás emberei, kiket rendszerint csak szenvedély vezet, s a dolgok becsét hidegebben fontolni nem tudják, s kik a színházi ügyben is saját érdekeket a honiaiktól elválasztani gyengék, egy kérdést hoztak napirendre, melynek megfontolása lényegesebb és nagyobb következményű, hogysem a magyar színházról gondolkodónak hallgatással mellőznie lehessen. A kérdés ez: Miként lehet és kell az operát a magyar színháznál tekinteni?

Mióta a pesti színház megnyitott, s benne Carl és Wurda, Schodelné s Dobrowszky hangjaikat megzendülni hallók, azóta a magyar operáról igen sok a beszéd; annak számos kedvelői, látogatói támadtak, s azon idő óta leginkább, hogy Schodelné magát pesti magyar színház tagjává szerződéssel kötelezte, minden figyelem az operára van függesztve, s a színdarabok ügye másodrendű, hogy ne mondjam melléktárggyá vált. Vajjon helyén van-e ez?

Schodelné tehetségei tagadhatlanok; ő - habár nem oly csoda, mint a kritikának némely gyarló fiai velünk elhitetni akarnák - kétségkívül jeles énekesnő s érdekes jelenet a magyar színpadon. Neki a magyar színházi opera sokat köszönhet, nélküle az oly rövid idő alatt alig bírt volna annyira kifejlődni, alig magának oly sok kedvelőket szerezni. Annak ő lelke, ő elevenítő forrása. De amint egy részről neki érdemei vannak, úgy másrésről azokért bőven, talán pazarlólag is jutalmaztatik, s nem igen van oka hálátlanságra panaszkodni. Neki magának nagyobb hónapdíja van, mint Lendvayné, Laborfalvi Róza, Megyeri, Szentpéteri, Fánecs, Lendvay, Egressy Gábornak együtt, kik jelenleg a magyar színészetnek legméltóbb

képviselői. Ezenfölül a magyar színháznál Schodelné szeszélyeinek minden meghódolt; ott ő nem ismer urat, ott senkinek, még előjáróinak sincs sem oly sok, sem oly erős akarata, mint neki. Ő fölül áll minden renden és minden színházi törvényen, ami, ha hódolóinak nem is, neki mindenesetre diadal. - Mint XIV. Lajos francia király mondá egykor: »a státus én vagyok!« úgy ő méltán mondhatja: »a magyar játékszín én vagyok!« - Ő akkor lép fel, mikor neki tetszik, azon szerepben, melyben akar, akkor hagyja el Pestet és annyi időre, amikor és mennyire kedve van, szóval ő saját akaratánál egyéb korlátot nem ismer. Ez ügyességre mutat, s a derék énekesnő eszének nem válik szégyenére, a hódolók pedig érdemlik, hogy rajtok gázoljon, mert ki nem kénytelen, mégis el hagyja magát tapodni, az méltó rá. A színügy barátjának ugyan szomorú látvány, de annak, ki hazai dolgokon nem sokat aggódik, mulatságos távolról nézni, mint leve itt egy intézet egy asszonyka szeszélye játékvá, s mint vesz az napról napra célellenibb irányt. De ezeket csak melleleg.

Ha Schodelné Német-, Francia- vagy Olaszországban tette volna azt az opera megalapításában, mit nálunk teve, mindenki öröm-ömledés közt említhette volna nevét. De a mi helyzetünk egészen más, s csak ezen példa is mutatja, hogy a külföld nem mindig szolgálhat előképül. Nekünk színházunkkal nevezeteseb céljainknak kell lenni, mint maga a művészet is. Ítéletem szerint elsőb a haza és nemzet, mint a művészet, s amazokat emiatt elhanyagolnunk nemcsak bűn, de józan ésszel sem egyeztethető. - A mélyebben látó és jövőre kinéző hazafinak nem lehet a magyar színpadi opera gyarapodásán és az említett énekesnő törekedésein tiszta öröme, mert éppen ezek azok, mik bennünket színházunkkal oly visszás állásba hoztanak, hogy most már magunk sem látszunk érteni, mit akarunk; éppen ez énekesnő és opera azok, mik a mostani igazgatás pártolását oly mértéken túl megnyerék, s a közönség kedvezeit, tapsait, egészen magokhoz ragadták, hogy jelenleg a színház a szó legsajátabb értelmében háttérbe van tolva.

Az igazgatóságnak, vagy talán magának a részvényes társaságnak e részbeni nézeteit mi illeti, ők magok tudhatják legjobban, mit akarnak. Nekik, magányosak egyesülete lévén, talán szabad saját erszényökre oly mulattató intézetet alkotni, milyet tetszik; szabad teljességgel tekintetbe nem venni, szolgál-e az általuk pártolt intézet hazai célok előmozdítására vagy sem: de valamint nekik ezt szabad, úgy nekem viszont és minden hazafinak szabad volna itt és mindenütt nyíltan, távol minden sérteni akarástól, kimondani, hogy ily gazdálkodás a pesti magyar színházzal nemzetiség tekintetében furcsa egy gazdálkodás. Azonban mire vezetne ez? Megváltoztatná a dolgok mostani állását? Teljességgel nem. Ismerek urakat, kik sokkal makacsabbak, s így talán bölcsebbek, hogysem írótól, kivált ha az még tudós társaság tagja is, javaslatot, a magokéval ellenkezőt, figyelembe vegyenek. De nekem is nem céлом e csekély iratkában a mostani igazgatás tetteit feszegetnem; az ő urodalma, mint tudjuk, a pesti magyar színházban csak ideigleni, pár évig tartó, nekem pedig a színház jövője függ szemeim előtt. Az célomra igen kicsiny tekintetű dolog, hogy 1839-ben oly kormány alatt van a pesti magyar színház, mely operát pártol színművek kárával; ez múlandó! de hogy ezen bal iránya és fonák nézete a dolognak át kezd szivárogni a nagy közönségbe, ez a színház jövőjére súlyos s eldöntő következményű, s ez az, mi engem szólásra kényszerít.

Tessenek bár szavaim, vagy ne, kénytelen vagyok itt minden tétova nélkül kimondani, hogy ha nekünk a magyar színházban csakugyan opera a fődolog, nem pedig színmű, akkor ezen színház nem érdemli, hogy felsegélésére még most a nemzet csak egy fillért is adjon. Mert vajjon mi országos célt érünk mi el ezen, bár a magok nemében jeles, Normákkal. Beatricékkel, Bájitalokkal stb? Nyelvet terjesztünk-e vagy nemzetiséget? Én azt hiszem, egyiket sem. Nemzetiséget nem, mert ezen operák mind idegen termék, idegen tárgy és világ, idegen szín és karakter, idegen hang és érzés, olasz vagy francia vagy német, de semmi esetre nem magyar; oly szín, karakter és érzés, melyek vagy meg nem honosodnak közöttünk, vagy ha igen, amennyit általuk művészileg nyerünk, ugyanannyit veszítünk nemzetileg, mert muzsikái

érzéseinket, ízletünket németté, olaszra, franciává változtatják, és lassanként egyszerű, de magyar sajátossággal teljes, szívünkhöz szóló, nemzeti szimpátiákat ébresztő s így nekünk felette becses énekeink iránti szeretetünket is elfonákítják lelkeinkben. Senki nálam nagyobb tisztelője nem lehet a művészetnek, tűnjék az fel bárhol, szobrászi vagy képző, zene- vagy költői nemből; senki nálam jobban nem gyönyörködhetik egy jeles és jól adott operában; de hol a művészet nemzetiséggel jó ütközésbe, ott mindig e másodiknak fogom adni az elsőséget, s nekem, megvallom, nemzetiség árán művészet nem kell. Mi legyünk előbb nemzet, aztán gondolkodjunk művészetről s művészi ízlésünk nemesítéséről. Nemzetiségünket ügyeizzünk idegen befolyás nélkül saját magából kifejtetni, úgy lesz az majd valódi, hasonló a franciához, angolhoz és spanyolhoz, hol az idegen is elváltoztatja karakterét, és a nemzetihez símul, és különböző a némettől, mely világ majma. Nekünk mindent alá kell rendelnünk ezen fő eszmének: *nemzetiség*, s mindent s így művészetet is ennek gyarapítására használunk. Legyen bár a művészet magában és magáért is becses, ha az még most nemzetiségünket gátolná, nem segíni, hanem inkább káros befolyását akadályoznunk kellene.

Ismerem s végiggondolám az ellenvetéseket, melyekkel állításaim ostromoltatni fognak, s nem rettegem őket. Ki fogja elhinni, szólnak majd, hogy az opera ne volna nyelv terjesztésének eszköze; mennyi idegen ajkú embert csal az be a magyar színházba, kik lassanként oda szoknak? S vajjon az operatextus nem magyar nyelvű-e, csak úgy, miként a színművek? És a zeneművészetben nem lehet-e nemzetiség? Nem fejezhet-e az ki magyar érzelmeket, nem buzdíthat-e bennünket nemzetiségre?

Épen az, hogy az opera sok idegen ajkúakat csal a magyar színházba, bizonyítja, mit én állítok, hogy tudniillik az opera nem eszköze azon céloknak, miket színházzal elérni törekedünk. A sok idegen ajkú hallgató mind annyi tanú, hogy az opera egyetemi nyelv, melyet magyar és német, tót és oláh egyképen értenek. Már hogy egyetemi nyelv magyar nyelvet terjesztetni nem fog, ezt csak el fogja nekem mindenki hinni. Ha az az opera idegen ajkúakat is csal be a magyar színházba, abban én kevés örömdetést látok; az legfeljebb a pénztárnak hasznos, - jóllehet még ez is kérdés - mi egy országos segedelemmel alapított háznál csak másodtekintetű dolog leendő. Azon idegen ajkú, ki csak operába jár, nem igen fog valaha magyar színdarabokat megnézni. Ama beszoktatás, beédesgetés, becsalás, mit az operának tulajdonítunk, nem jelent többet, csak azt, hogy meddig jó operáink lesznek, addig az idegen ajkúak be hagyják magokat csalogtatni, és hozzá engedik magokat a színi épülethez szoktatni, de nem a színművekhez is. Hogy valaki ezekhez szokjék, ezek előadására járjon, arra nem ok az operába-járás. Íme két éve múlt, hogy megnyitottuk a pesti magyar színházat, hogy operáink németeket csalogatnak bele, s mit tapasztaltunk? Azt-e, hogy a németek színdarabjainkhoz kezdenek szokni? Szaporodott-e vajjon a színdarabok nézőközönsége? Épen nem! Csak azt látjuk, hogy a németek a magyar színházi operához meglehetősen hozzá kezdenek szokni, mert opera-közönségünknek egy harmada alkalmasint németekből áll, kik a magyar operából a magyarodásnak még csak első elemeit sem nyerik, azt nevezetesen, hogy füleik magyar kiejtéshez szoknának.

Operáinknak magyar textusa van, igaz, de mi haszon ebből is? Szokásban van a színházaknál, midőn új opera adatik, a darab meséjét röviden a játékszíni cédulákon közleni; s mire mutat ez? Vajjon nem arra-e, hogy az operákat előadás alatt megérteni igen nehéz, mert minden hatodik-hetedik énekes csak az, ki nekünk nem csupán hangot, hanem szavakat is énekel. Mi felette kevés az, mit ének alatt a textusból érthetni! Maga Schodelné, legügyesebb énekesnőnk, annyira érthetetlenül éneklő a magyar szavakat, hogy senki sem merne megesküdni, néha egész operán keresztül, vajjon nem spanyol textust énekel-e. S ily körülményben én valósággal nem is tudom, minek vesződik derék énekesnőnk magyar textus tanulásával, holott német vagy olaszal is épen úgy célt érhet, mint most, haszon is csak annyi van benne nyelvünkre nézve, mint jelenleg, azaz: semmi.

Hírlapjaink egyikében valaki javasla: alapítsunk olasz operát a magyar színházban. Ezen javaslatot sokan mint túlságosat nevettek akkor; pedig nincs benne nevetnivaló; mert olasz operával mi csak azon célokat érjük el, melyeket a mostani magyarral. Ha pusztán mulatságot óhajtunk, fogunk nyerni nagyobb, mint most, mert jobb énekeseket léptethetünk föl. Ha nagy közönségnek örülünk, meglesz minden bizonnyal, mert a német is mind színházunkba fog járni, jobb énekeseket hallhatván nálunk, mint saját színpadán. Szóval, tökéletesebb énekeket fogunk hallani, mulatságunk több lesz, közönségünk nagyobb; és, ha talán rettegünk, hogy a magyar színházban egy kis nemzetiség s magyar nyelv ragad ránk, e részben sem kell aggódnunk; az olasz opera oly kevéssé fog bennünket magyarokká tenni, mint a mostani, és - ami nem megvetendő észrevétel - nem kell többé vesződnünk fiatal magyar énekesek tanításával, - mely célra most konzervatoriumot is készülünk alapítani! - Olaszországból kész énekeseket kaphatunk, kettőt is azon áron, mit most egynek fizetünk, kik bizonyosan kevesebb követelésűek lesznek, mint e mostani egy. A valódi hazafi azután majd örvendeni fog ezen olasz-magyar intézetnek úgy, mint kinek háza ég, s titkon talán könny csordul ki szemeiből, midőn meggondolja, mivé lett azon ház, melyre ő adakozott, s melytől nyelv és nemzetiség tekintetében oly sokat várt.

Nem állítom, hogy zeneművészet általában s különösen az operai ne fejezhessen ki nemzeti érzelmeket, sőt ellenkezőleg, azt hiszem, hogy operák által fog idővel nemzeti zenénk ki-fejlődni, s nemzeti zenével érzések, szimpátiák nemzetié. Ha nyelv ügyét nem is, vagy csak kis mértékben, de nemzeti érzelmeket bizonyosan terjeszthetnek, életben tarthatnak az operák, de ezen operának aztán magyar szelleműeknek kell lenni s magyar eredetinek, nem pedig olyaknak, mint a mostaniak, melyekben nemzetiségünknek még csak szikrája sincs. De mikor fog ezen időszak bekövetkezni? mikor zeneművészeink támadozni, kik még talán nem is születtek, kik a felsőbb magyar zenét teremtenek? Miként az opera ma áll, s talán még ötven évig fog, nyelv és nemzetiség tekintetéből csak annyiban érdemel pártoltatást a magyar színházban, - mint felebb a 13-15. lapon⁴ érintém - mennyiben a színművek jobb előadását eszközölheti.

Meg kell itt gyónnom, hogy valahányszor én egy olasz Bájitalt vagy Normát hallgatókkal tömött házban előadatni látok, s utána más napon egy eredeti színművet üres falak közt, mindannyiszor elszomorodik lelkem, s néha elkeseredésemben azt kérde magamtól: Minek e népnek színház? Ez még itt is hazájától fut; nem azt pártolja, mi lételének alapjait vetné meg, mi halottaiból támasztaná fel lassanként, hanem épen azt, amivel semmi hazafiúi célok egybe nem kötvék; itt is külföldiskedik, s mivel az opera a németnél, a franciánál inkább divat, mint a színdarabok, ő is meg akarja mutatni, hogy divatszerű, nem gondolván meg helyzetünk különbségét a német s franciáétól, kiknek nyelve kiirthatatlanul van meggyökerezve, nem azt, hogy nekünk nemcsak vagyoni, hanem szellemi áldozatokat is kell tennünk, ha nem akarunk a nemzetek sorából kitörölni, s hogy ha operákban jobban gyönyörködnénk is, nem ezeket, hanem a színészetet kellene pártolnunk. És ha csak operáért járjuk a házat, minden józan azt fogja kiáltani: Egy fillért se színházra, mert az nem mozdít elő nemzeti célokat, hanem csak vétkes külföldiskedés fészkévé vált; örültek házat inkább, mint operaházat! arra bennünket erkölcsi kötelességek is kényszerítenek, erre csak mulatkozási vágy vonz; annak haszna leszen, ennek inkább káros következeit várhatni.

Ha színházunk mostani állapotját fontolatra vesszük, lehetetlen nem látnunk, hogy az opera már eddig is tett kárt, és lassanként, ha a dolgokat így folytatjuk, még többet teend. Emlékezzünk csak vissza budapesti színészetünk azon időszakára, midőn rendes operáink még nem voltak, midőn azok még színházunknál nem foglalták el az uralkodó széket. Színészeink

⁴ Ezek a számok Bajza röpiratának lapszámozására vonatkoznak. - L. S.

iparkodóbbak voltak, mint ma, és színdarabjaink közönsége mind buzgóbb, mind részvételibb, s talán nagyobb számú is. Mióta az opera lett minden, minden megváltozott. Az igazgatók pártolásának lehetetlen, hogy a közönségre befolyása ne legyen. Ha ő akarja, a most pártolt operákat szinte úgy megunathatja a közönséggel, mint megunattak a színdarabok. Ne legyen csak az operákra annyi ügyelet, ne oly tömérdek költség, mint most, legyenek az előadások hanyagok, meg fogjuk látni, hányan látogatandják az operai előadásokat. Most az általános pártolás alatt az opera szépen virágzik; az énekesek szembeötlő haladást tesznek a művészetben; előadásaik szorgalomra, készülségre mutatnak; az opera-repertórium érdekes és változatos; sem előadásoknál, sem újdonságok szerzésében költség nem kíméltetik, s ami első előadásokban nem tőn kitűnő szerencsét, mint Vesta szüze, Csel, Mari stb., attól a közönség igen óvatosan kíméltetik. A színdarabok ellenben alig tengenek a közrészvétlenségben. A közönség el van szoktatva tőlök, mert operát és csak operát vár, és ha a magyar színházban nincs opera, később a németbe menni, csak hogy operája legyen. S e túlságos operázás még a német színháznak is előmozdító eszközévé kezd válni. A színdarabok repertóriumára semmi gond, megúnt és rég elfeledett Csörgő sapkák, Mexikói vőlegények stb. szedetnek elő, egyszerre két-három jobb színész vendégszerepekre bocsáttatják, és nagy szerepek gyakorlatlan fiatal színészek kezeibe adatnak; az előadásokat készületlenség, szerep-nem-tudás, figyelmetlenség, álmodás és unalom bélyegzik. Színészeink úgy nézik magokat, mint kik csak kegyelemből vannak tűrve; s ezért kialudt bennök a játékkedv, az ügyekezlet, mindamellett, hogy fizetésök oly nagy, amilyen még sohasem volt. E köz marasmusban minden ember idegenedni kezd a háztól, s a színdarabok előadása alatt látni a páholyokban ásításokat, a karzaton pedig csak amolyan erőtetett tapsokat hallani. Íme, ezt köszönhetjük az operának! Színházunk, minek nemzetiség és nyelv templomául kellett volna lennie, pusztá mulatozás helyévé vált. Magával az operával is annyira megfeszítettük a húrokat, hogy most már alább bocsátani bajos, s magok az opera pártolói is nemsokára legnagyobb zavarban lesznek, mert vagy imádott énekesnőjük szeszélyeit lesznek kénytelenek mindenáron tűrni, vagy egy hozzá hasonlót jó drágán szerezni, mivel Déryné a pesti közönségnek többé nem kedvence, Felbér pedig csak most fejlődik. Nem okosabb volt volna-e a dolgot lassan kezdeni s úgy fokonyként magasabbra emelkedni, mint egyszerre oly nagyot előre szökni, honnan többé nincs visszalépés?

»Ám legyen tehát!« fogja ezekre mondani az operák túlzó barátja, »tegyünk próbát ezután a színdarabokkal, de meglátjuk, hogy üres leend a ház«. Ha a színészetet, mely hitelét kezdi veszíteni, oly rendbe hozzuk, mint kell és tőlünk telhetik, kétlem, hogy e jóslat valósuljon, ha pedig csakugyan így áll a dolog, ha csakugyan nem kellenek a pesti közönségnek többé a színdarabok, akkor félre minden gondolatlan egy nemzeti színház alapításáról, akkor az nekünk többé nem eszköz céljainkra, s nincs ok, miért vesztegettesék reá országos erő, országos gond. Hagyjuk ekkor az egész színügyet magányos vállalkozók szerencséjére és nyerekedési ösztönére, a nemzet pedig fordítsa figyelmét hasznosabb és szükségesebb vállalatokra.

IV

A pesti magyar színház országos pártoltatásáról

Előadám okaimat, melyekből a magyar színészetet országosan pártolandónak vélem, elmondám, miért gondolom minden egyéb intézetek előtt s miért Pesten; hátra van, hogy arról szóljak, vajjon szüksége van-e a pesti magyar színháznak országos segedelemre, nem volna-e megalapításában más mód. Hiszen a magyar tudós társaság is, mondják sokan, magányosok adományiból állott fel és virágzik; nem jobb út volna-e a színházra nézve is ez? Külföldön nem példa nélküli, hogy színházak részvényekkel alapítottak és tartatnak fenn, Angliának pedig tömérdek intézetei vannak, melyekre országosan egy fillér sem szavaztatott.

Ezen észrevételekre, melyeket nem-akaras talált ki, s ha a színház országosan elővételik, ismét nem-akaras fog előgördíteni, bátorkodom nézetimet röviden előadni.

Midőn 1837-ben a pesti magyar színház építése vége felé közeledett, hirdettetett, hogy ha valaki, magányos, eléggé vagyonos személy, vagy egyesület találkozik, ki a színházat kiveendi, Pest megye hajlandó könnyű feltételek mellett azt neki átadni. Azt hiszem, hogy a színházról fizetendő haszonbéri pénzmennyiség nem igen terhes fogott vala lenni, sőt talán a megye azon kötelezés mellett, hogy a haszonbérő tartozzék egy jó színészi személyzetet tartani, megelégedett volna csupán a tulajdoni jog elismerése végett egypár arannyal is, mert lelkes rendeit, kik e ház építését határozzák, tisztán hazafiúi célok, nem pedig nyerekedési vágy vezérelték. De mindemellett is haszonbérő nem találkozott, mert a vállalat nyereséget nem ígért. Más módhoz kelle tehát nyúlni, s ezen más mód egy részvényes társaság volt, mely jelenleg a színházat bírja. E társaság csak nevezi magát részvényesnek, valódiilag nem az; tagjainak részvényeik után semmi pénzosztalék nem jár, semmi jótéteményben, a hazafiúi öntudaton kívül, nem részesülnek. Kiki befizeti részvényét 40 pengő forintjával, és még csak kamatot sem húz, csupán a részvény tőkéje fizettetik vissza három év múlva. Ez tehát tisztán hazafiúi áldozat, mely magában igen szép, de bizonyítványa annak, mi mesterséges utakon lehetett néhány hazafit a színház pártolására bírni.

Ez így levén, kérdelem én most már, miután 1837-ben, midőn bennünket szép remények kecsegtettek, midőn azt hittük, hogy magok a pesti vásárok fényesen fognak jövedelmezni, nem akadtak vállalkozók, kik e házat kivenni merték volna, miután csak oly mesterségesen alkotott testület segélyével lehetett azt megnyitni, most 1839-ben, midőn hétről hétre aggodalomban vagyunk, hogy jövedelem szűke miatt a ház bezáratik, most reméljük-e, hogy magányos vállalkozók akadnak a színház fenntartására, kik pénzüket minden haszon reménye nélkül kivetik? Ez valósággal igen túlságos képzelet volna!

Ami példák vonatnak egyéb intézetekről a színházra, azok azért nem alkalmasak, mert Angliában és máshol is a magányosak által állított intézetek nagyobb része olyan, mely hasznat ígér; azok ellenben, melyeknél a részvénynek pusztán erkölcsi osztaléka lehetne, hol áldozni kell, fejedelem vagy ország által pártoltatnak. Színházak a nem, vagy legalább ritkán jövedelmező intézetek közé tartoznak, s a valósággal jó állapotban levők többnyire kormány vagy város vagy ország kezeiben vannak.

Mi a tudós társaságot illeti, igaz, hogy szép példája a hazafiúi lelkesületnek, midőn egyesek egyszerre 50-60.000 pengő forintoként tesznek áldozatokat, minden anyagi nyereség reménye nélkül, de ezen példák amily dicsőségesek, oly ritkák is egyszersmind. Csak kevesen vannak, kik ily tettekre képesek, s ezen kevesek vagyonára áhítozzunk-e örökké, midőn közintézetek gyámolításáról vagyon szó? Nem volna-e tőlök esztelenség magokat kimeríteni, s nem a legbotránkozhatóbb igazságtalanság-e tőlünk, kívánni, hogy ők és mindig csak ők áldozzanak? a többség pedig távolról nézze, semmit nem téve, mint hogy magasztalgassa őket, némely kaján pedig titkon még nevesse is, mint fanatikusokat a honszeretetben; mert - pirulva kell kimondanom - vannak ily titkon nevetők is. A tudós társaság magányosak adakozásaiból alapított, de vajjon a nagylelkű alapítók célt értek-e már vele? Az-e már ezen intézet, minek lennie kellene, s minek alapítói akarták? Azt hiszem, hogy attól még meglehetősen távol van. Mennyit kellene tennie, mennyit tudna és bírna tenni, mit most jövedelem-szűke miatt nem tehet! Egy dolgot említek csak Én, ha tőlem függne, a tudós társaság fizetett rendes tagjainak nem engedném meg, hogy más hivatalokkal foglalkodjanak, mint ami literatura körébe tartozik, s ekkor másként fognának munkálódni mind a társaságban, mind azon kívül a literatura javára. De most ezt kívánni nem lehet, mert egy része a tagoknak épen nincs fizetve, egy része 300 és 500 pengő forinttal. Oly summa, melyből Pesten, hol csak szállásért elfizeti nagy részét, alig élhet valaki tisztességesen. Azért kénytelen csaknem mindenik más foglalkozásokat, hivatalokat vállalni, mi írói pályájának ritkán kedvező. Igaz,

hogy a magyar tudós társaság, gazdasági igen okos rendszerénél fogva, miszerint az évi jövedelmek egy része a tőkéhez tétetik, száz év múlva igen gazdag és virágzó intézetté leend, de ha az ország azt óhajtja, hogy ne csak tengjen, hanem virágozzék, éspedig most mindjárt, midőn talán legnagyobb szükség van rá, gyümölcsözzön, szükség ezt is országosan segínie, s íme csak ott vagyunk végtére is, hol e szakaszt kezdettem: az országos segedelemnél.

Ha tehát akarjuk, hogy a magyar színház is Pesten ne csak tespedjen, hanem biztos lábon álljon, és valahára virágozzék, haladás eszköze legyen nyelv-, nemzetiség- s művészetben, országos gonddal kell azt gyámolnunk.

1839

MAGYAR JÁTÉKSZÍNI KRÓNIKA

1841

Shakespeare: Lear király

Az előadás a rosszul sikerültek sorába tartozik. Mindazok közt, akik a magyar színpadon Lear szerepében fölléptek, Bartha látszik e szerepre leginkább meghívottnak személyes tulajdonságainál fogva. Neki erős hangja van ahhoz, hogy a szerep dühöngő helyeit a színpadról lemennydörögje, ő leginkább fogná megadhatni az aggság bélyegeit is e szerepnek, szóval ő mint színpadunk letragikusabb alakja leginkább volna Learré képezhető; de benne studium nincsen, és szorgalom vagy ítéleti hiány miatt nem tud a szerep mélyébe hatni, annak nagy részét vagy épen nem, vagy hamisan fogja fel és félreérti, mit leginkább tanúsít az, amint szaval és beszél, oly szavakra téve erőt és oly helyeken állapodva meg, melyeken nem lehet. Egyes helyeit a szerepnek meglepőleg jól adja, de az egészet alig fogja valaha úgy, mint Shakespeare tisztelői kívánhatnák; azokat értjük t. i., kik követeléseikben nem túlságosak, kik hajlandók színészeink gyarlóságait hazafiság palástjával fedni be. Dühöngései túlzottak és művésztietlenek, elrekedésig menő kiabálásai minden érthetőségen felül feszítvék. Mit nem csinálhatna Bartha e szerepből Egressy Gábor szorgalmával, műszeretetével, studiumaival és kiszámoló tehetségével! Szentpéteri (Kent) játékát kivéve, a többiről nem sok dicséretet mondhatni. Fánecs (Edgar) is máskor több gondot bizonyítja. Shakespeare műveit nagyon ritkán kellene adni, de nagyon jól, azaz: magyar színészekről kitelhetőleg, és adatásukat színpadi ünneppé tenni, melyen a színészek tehetségeik examenét tartják, a műbarát pedig a költészet legfényesebb diadalmainak élvezésére örömmel jelenhetnék meg. A fordítótól igen szerencsétlen gondolat volt ama beletoldott »Katicám, szeretsz-e még igazán« és egy-két elferdített magyar közmondás, mint »kis cseberből nagy cseberbe« »cseberből vederbe« helyett: amaz veres folt fekete posztón, emez pedig nevetséges pedantság. A közmondás megszűnik közmondás lenni s elveszti karakterét, jelentőségét, ha rajta változtatnak.

Albini: Veszedelmes nagynéne

E mű változatos és érdekes jellemeinél fogva folyvást hatással bír nézőire, azért megérdemli, hogy előadására gond fordíttassék, és a szerepek jó kezekbe adassanak. A mai előadás nem ugyan a legsikerültebbek, mint már e vígjáték többször adatott, de mégis a jobbak közé számíttathatik. Szilágyi, e vígjáték első előadásaiban már, szerepéből (Bolzmann) oly élethű, oly minden árnyazataiban jellemző alakot tud alkotni, mely letörölhetlenül ragad emlékezetbe, s ki e szerepet egyszer látta, annak csak említeni kell a Bolzmann nevet, azonnal képzelete előtt áll, él s mozog ama feszes, mereven hideg, rendkívül egykedvű, nevetséges titoknoki lény, s nagy érdeme Szilágyinak, hogy mióta e szerepet játssza, mindig egyképen jól játssza, ami színpadunkon ritka tünemény, hol nem egyszer az előbb jól adott szerepeket később elhanyagolva látjuk néha még elsőbrendű színészeinktől is. Ily mindig szorgalmas, mindig jól átgondolt s magához hű játéknak csodálatosan vonzó ereje van a nézőre. Szilágyi, most már aggodtabb korában, másodrendű színésznek tartatik, de vannak szerepei, melyek színpadunk legsikerültebbjei közé sorozhatók, melyekben őt nehéz kipótlani. Lendvayné (Müller Adél) nem látszott ugyan annyi gondot fordítani szerepe minden részeire, mint máskor, de mindemellett is jól játszott, és érthetően beszélt. Tőle rendszerint többet kívánunk, mint sok mástól, tudván, mennyi telik tehetségeitől, ha azoknak hasznát venni akarja; s ha iránta némelykor talán szigorúbbak a színi tudósítások, azt egyedül magának tulajdonítsa, mert sok-

szor bizonyítván be erejét, ezáltal igen méltán szabadítá fel nagyobb várakozásra és követelésre nézőit. Dicséretet érdemlenek még László (Horst Károly) és Szigligeti (Süsschain). Az elsőbbit bátor vagyok figyelmesse tenni a modorra és monotóniára a mozgásokban. A modor megölő betűje a művészetnek. Nála minden víg szerepekben bizonyos kézhányásvetés, bizonyos lábtoppantások ismét és ismét visszakerülnek. Kézmozgásait általában kevesbíteni, és a megkevesbítetteket mérséklenni kellene. A karnak egész kinyújtásával tett akcióra, tíz eset közül, melyben László használja, alig van kétszer szükség. Nem követelek csallatlanságot észrevételemnek, de óhajtom, hogy figyelmére méltassa azt e különben igen haszonvehető színészünk. Szerdahelyinek az »ezer luggedóros« pénzváltó szerepéhez nem látszik kedve lenni, különben alig merem föltenni sokoldalúságáról, hogy jól visszaadni ne bírná; ő azt már egypárszor játszotta, anélkül, hogy, mint Megyeri, kitűnővé tudta volna tenni. Ellenben »Fritz főpincér« szerepét mindeddig csak ő bírta egészen felfogni és visszaadni. A főpincér úr követelt műveltsége és műértői okoskodásai senkinél, ámbár a szerepet elsőrendű színészeink is adták már, sem voltak oly komikai mázúak, mint mikor ő játszá. Ma Csepreghi mérkőzék meg e szereppel, de nem látszott azt felfogni; igen is komolyan és nyugalmasan vevé, amit mondania kelle. Hubenayt (Fechtner) figyelmeztetem a hangosabb beszédre. A színi tudósítás, mit ma olvasott, csak színpadi hallgatói előtt volt érthető, pedig úgy hiszem, nekünk színházi hallgatóknak is van egy kis jogunk érthetőséget kívánni, mert a színész urak nem egymásnak és egymásért játszanak. Petrik (Horst inasa) haszonvehető tagjává lehet a színháznak, de túlságain szelidítenie kell. Ő nevetést óhajt gerjeszteni minden áron, s ez kapja el helytelenségekre. Ma a szobalány előtti térdeplés Müller Adél jelenlétében és szemeláttára nem volt szerencsés találmány. Báró Emmerling szerepében, melyet Szentpéteri oly sok virtuozitással ad, ma Megyeri lépett fel. Megyeriről az véleményem, hogy ő sok szerepekben társaitól még most elérhetetlenül áll. Ilyenek nevezetesen a burleszk szerepek, s azok általában, miket az esztétikusok az aljasabb komikumhoz szoktak számítani. Ezekben neki saját-szerű, eredeti, senkihez nem hasonlító alakjai vannak. Mozdás, öltözet, hang annyira jellemző, annyira való! Ilyenekben őt senki még eddig szerencsével nem utánozá; kizárólag bírja azokat. Mihelyt azonban a szerep fentebb körben van tartva, mihelyt az ábrázoló ecsetnek vékonyabban kell fogni, s a szerepen érzelm és kedély vonulnak keresztül, akkor Megyeri tud ugyan kielégítő alakokat állítani, de az az utánozhatlan sajátság, az a genialitás nincs meg többé játékában, mit ama másíknemű szerepeknél tapasztalunk. Itt már Szentpéteri a szerencsésebb színész. S valamint Szentpéteri amaz előbb jellemzett szerepekben Megyeri előtt, úgy emezekben Megyeri Szentpéteri előtt sokszor hátrálni kénytelen. Egyik sem ront a másik szerepén, de egyik sem bír azon sajátterejűleg építeni. Báró Emmerling a kedélyes komikumhoz, a mérsékeltebb körben mozgó szerepekhez tartozik; itt bizonyos korlátok vannak kimérve, melyeken túllépni nem nyereség a jellem visszaadásában. Ezen korlátok Megyerinek nyűgzők; ő szabadabb térben mind bátrabban, mind ügyesebben tud mozogni. Emmerling szerepében mindaz sikerült Megyerinek, mi a burleszkhez közelíte, s általában a szerep rosszul játszva nem volt, sőt némely helyt az arcjáték - miben Megyeri igen erős - feltűnőleg jó volt, csak Szentpéterihez hasonlítva, ki azt annyi jelességgel és minden színezeteiben oly valólag tudja adni, maradt - a szerepet egészben véve - annak mögötte. Ki Szentpéterit e szerepben nem látta, Megyerivel bizonyosan meg fogott elégedni. Műbarát és vizsgáló sehol sem tanulhatja annyira kedvenc szakját, mint két jeles színész játékát összehasonlítván, és sehol sem ismerheti meg jobban a színészi kapacitásokat, mint ily alkalommal. Igen érdekes látni, mint indul két különböző talentum különböző utakon ugyanazon cél felé. Nekem sok élményt nyújtja Megyeri mai föllépése, s óhajtanék több hasonlókat látni.

A műről magáról szóljanak más lapok, mi csak az előadásról mondjuk el véleményünket. A költő gondos nyelvének, numerózus verseinek még nem igen volt szerencséje magyar színpadon úgy kitűnni, mint ma. A helyes értelem- és jellemkifejező szavalásban Egressy Gábor és Laborfalvi Róza sok élményt adának hallgatóiknak. Egressy Gábor azon színészeink közé tartozik, kik az értelmes beszédet első fontosságú dolognak tartják. Mert játsszék bár a színész még oly tökéletesen is, ha nem értjük, mit beszél, tagmozdulatai micsoda benső lélekmozgalmakat és gondolatokat kísérnek, művészete hiábavalóság. Egressy ügyekszik szerepét szótagról szótagra tisztán mondani, s ha néha megesik, hogy nem értjük, nem beszédhadarás, vagy tompa hang, vagy túlságos zaj, mint némelyeknél, hanem az az oka, mert nem jó elég előre, vagy néha szórakozottságból nagyon a színpad felé fordul. Különben neki értelmes hangja van, s ép magyar kiejtése. Valódi gyönyör volt ma tőle a leggondosabb magyar dikciók egyikének szavalását hallani. Én azt vagyok itt bátor mondani, hogy még a magyar színpadon nem volt szerep egészben véve ily helyesen szavalva. Benne értelem és jellem volt, s azon tragikai ünnepélyesség, melyet e szerep (Szabolcs) és maga a mű szelleme kíván, és szerencsésen kikerülve a monotónia, mit versek szavalásakor még jeles színész is oly kevés tud kikerülni. Ha sok ily nyelvtanilag és szavalásilag korrekt beszédet hallanánk színpadunkon, azok is, kik most tagadni elég balgatagok, kénytelenek volnának elismerni, hogy a helyes magyar beszédnek csakugyan a színház volna iskolája, ha már valahára oda juthatnánk, hogy színészetünk szellemi részére is volna igazgatói gond, mi színházunk megnyitása óta maig nem, vagy csak mint mellékes dolog volt. Laborfalvi Róza (Zenő) értelmes beszéde és jellemző szavalása szinte sok dicséretet érdemel: figyelmeztetnünk kell azonban őt a monotóniára a szavalásban és a modorra a játékban, melyek, ha azokat gondosan kerülni nem ügyekszik, bal irányt adhatnak pályájának. Mind Egressy, mind ő egyébiránt szerencsésen fogták fel szerepeik jellemét. Hubenayné (Csilár) nem rosszul játszott, de neki, úgy tetszik, a versek szavalata igen új dolog; ő ahhoz nincs szokva, nem látszik érzeni és érteni a vers harmóniájának erejét. Nem ártana őt figyelmeztetni hozzáértőknek a szótagok mértékére; ennek tudása nélkül versek szavalása sohasem fog sikerülhetni, vagy ha igen némelykor, az csak történetes lesz, öntudat nélkül, mi a művészpálya jövődjét e részben legalább nem biztosítja. Ma érthetlen is volt beszéde, mit nem tudok magamnak megmagyarázni; készülve sem volt kellőleg, minek hihetőleg az az oka, mert Hubenayné szüntelen színpadon áll, szüntelen játszásra zaklattatik, míg más színésznőket néha két hét alatt alig látni egyszer. Mód, mellyel nem fogunk művészeket nevelni, sem kielégítő előadásokat eszközölni. Fánicsy (Zaránd) játéka helyenként jó, de egészben véve kifejezéstelen volt, szórakozottság és hanyagság észrevehető jeleivel. Úgy látszik, színészetének nem igen használ a rendezői elfoglaltatás. Egy idő óta mindig nagyobb és nagyobb mértékben tapasztaljuk őt készületlennek, mi azelőtt sohasem volt véte. Készületlenségét ma némely kitűnőbb helyek elforgatása tanúsítja. Neki a rendezői gondok közt ártalmas az is, hogy oly sokféle szerepeket játszik: ma szerelmes, holnap hős, holnapután fondor, néha szeszélyes, néha karakterszerepeket. Ennyit csak rendkívüli elme bírhat studiummal vinni. Szentpéteri (Barang) mai szerepében nem látszott tisztában lenni önmagával. A szerep volt-e oka, vagy ő, nem merném elhatározni. Dicséretesen játszották még kisebb szerepeiket Udvarhelyi (Kalóz) és Telepi (Kikinda). Gózzal rendkívüli nyerseségű hangja, Mucsulof Katalint pedig rendkívüli félénksége miatt nem érthettük. Az előadás egészben véve a jobbak, egyes részekben a legjobbakkal közé tartozik.

Hopp: Az arany király, a madarász és az uszkárnyíró

Minthogy ma ünnep van, nem szólok nektek hétköznapi dolgokról, hanem fogok értekezni a vétkekről, s beszélendek a káromkodásról. Igenis a káromkodásról, mert hangok sértették füleimet, melyekről azt tartom, hogy káromkodás, és profanáltatik általok a magyar művészet temploma. Ezen két szó, keresztény atyámfiak: *Juhhei* és *jemini*. Ismeritek e két szót, ti tősgyökeres miskolci, debreceni magyarok? Nem, ti nem ismeritek! E szót nem Árpád apánk hozta lóháton »a fővenyországból«, e szót nem mondja a valódi magyar; valami kóbor színésztársaság szedte fel a soroksári kocsiszínben, vagy ott, hol »klázlíbol isznak egy szeitli bort«, és egyedül színészeink színpadra magyar nyelvben él, juhhei és o jemini! - Ha a bécsi leopoldvárosi népszínházban, - mert bizony a Burgtheaterben nem jeminiznek - midőn a karzat rántottcsibével és serrel jóllakott, tisztességes nyárspolgárokból megtelik, örömrivalva hallom: Juhhei!!! az nekem tetszik, mert tudom, hogy oly szívből jó, melyben sör és csibe találkozáskor egymással, egymást örvendő köszöntik; ha a juhhei helyett *ej hajh*-t vagy *ujjut* vagy *hejehuját* kiáltanának, azonnal megcsömörleném. Ott helyén van a juhhei, helyén a gyönyörűséges szép jemini. De uraim, színész urak, magyar nemzeti Thalia papjai, kiknek tiszta beszédre kellene a közönséget példákkal tanítani, mit akartok ti magyar színházban ezen förtelmes juhheivel, o jemini! Ily idegen szagú virágokkal akarjátok ti megnehezíteni az enélkül is gyakran elég nehéz szagú színházi légszeszkes levegőt? Ezek valóságos blaszfémiák, melyeket ti meggondolatlanul be akartok lopni szép magyar nyelvünkbe, de fogadom Mátyás király szobrára, ha felállítja a derék N. úr, ha pedig fel nem állítja, fogadom annak márványtöredékeire, melyeket F. műcsarnokában fogtok *örök idő*kig láthatni, hogy belopni nem fogjátok. Oh Toldi, oh Kinizsi, hol vagytok, hogy le nem üt buzogánytok köztünk, mikor a nemzeti színházban juhézunk és jeminizünk. A *juhhei* a németnél örömrivalgás; éppen annyi, mint a magyar *ujju*, *uccu*, *ej hajh*, *huja*, *hejehuja* stb., a *jemini* pedig tréfaszó, melyet ezerféle-kép lehetne visszaadni, például: oh Józsué! oh fúró és kalapács! oh Béla futása! oh szólás-szabadság magamnak, de ne másnak! oh fész és pöff, mint megbukott a részvényes-társasági bajuszpödrés! Íme ennyifélekép lehet kimondani e nálunk ocsmány jemini szót. Azért kérjük alázatosan mindazon magyar színészt, ki juhézni és jeminizni szeret, és kérjük Fánccsy urat, ha talán emberi gyarlóságból ő írta volna a fordításba e szavakat, név szerint pedig azon színészünket, ki ma velők különös virtuozitást bizonyított, ne méltóztassanak máskor a magyar művészet templomában káromkodni, mert ez véték is, szégyen is, és oly csömörletes, mit bizony nem emészthet meg a magyar gyomor.

Nestroy: Lumpáci vagabundus, vagy a három jómadár

Ma a karzat és második emelet tömve volt nézőkkel, s a földszinti helyek is szép számmal telvék. Mi lehetett ennek oka? Új darabot adtak? Éppen nem; egy régit, egy ezelőtt sokszor látottat, de most igen régen nem adottat; s éppen az, hogy régen nem adatott, újság ingerével bírt bevarázslani egy szépszájú közönséget. Így csinálhatnánk mi néha-néha okkal-móddal régi darabok által is egy kis jövedelmet, ami minden országosságunk mellett is ránkférne. - Az előadásról sok dicséreteset ugyan nem mondhatni, de megrovásra méltót sem találtunk volna, ha Bartha nem túlságoskodik annyira, hogy azt szó nélkül bajos hagyni. Ez a színészünk csak nem tudja azt megtanulni, hogy a valóság nem művészet, kivált a szennyes valóság nem az. Ő azt gondolja, hogy ha Lábszj szerepében jó szurtosan öltözködik, torkát bőfögteti, - engedjenek meg kényesebb ízlésű olvasóink, a gyermeket nevén kell nevezni, különben senki sem ismer rá - valami nagy detectiót tett a művészet országában, s mivel ezt a karzat mind nagy tetszéssel, iszonyú kacajjal fogadja, hitében még inkább megerősítetik. De én azt vagyok bátor Bartha úrtól kérdeni, minek akkor színház, ha a meztelen, prózai valóság

semmi idealitást nem vesz föl, hanem csak az marad, mi a színházon kívül volt, és oly szennyes és csömörletes itt is, mint amott volt. Akkor, ha ilyekben gyönyörűségemet találok, színház helyett egy paraszt csapszékbe ülök, és ott nézek meg egy szurtos csizmadiainast egész valóságában, ott élvezem torka virtuozitásai mellett szennyesnél szennyesebb funkcióit. Sőt néha csapszékbe sem kell mennem; ilyen művészeteket úton-útfélen lelek. Íme Szerdahelyi a szerep karakteréhez híven, jellemzetesen, célszerűen tud öltözni, öltözete rongyos, szegény, furcsa, de nem mocskos, nincs szüksége csizmáit agyaggal vagy sárral befenni, nadrága térdait és hátulját bemeszezni. Engedjen meg nekünk Bartha úr, egy hajszálnyit sem akarunk színészi érdemeiből elvenni, de kénytelenek vagyunk azt mondani, hogy ez nem művészet templomába, annál kevésbbé nemzetibe, melynek más egyebeken kívül ízlés iskolájának is kell lenni, hanem csak deszkabódékba való öltözködés. - Szerdahelyi, ki különben jól adá szerepét, *con amore juhézott!!!* csak rajta uraim, szépítsék önök a magyar nyelvet. Ez a *juhhei* és *jemini*, mint már egyszer mondók, gyönyörűséges találmanya a magyar színészeknek, s ebben felette sok fekszik, ki ezt önök közül nem mondaná, talán elhullanának művészi babérjának levelei.

Dumas: Korona és vérpád

Nézők nagyobb számmal voltak, mint közönségesen, mert e mű rég nem adatott, és azért is, mert a francia romantika iskola műveit szereti a magyar színi közönség, s nem ok nélkül. A franciák nemcsak tudós értekezéseket, mint a németek, tudnak tartani arról, mi drámai, hanem azt színpadra hozni is. Nekik sok részben sikerült kitisztogatni a drámát minden idegen elemektől. Ők embereket állítanak színpadra, nem pedig ideálokat, s ezen embereknek, lírai ömlengések és érzelmű nyögdelés helyett valódi érzelmet és indulatot kifejező beszédet adnak szájukba. Oly reflexiók helyett, melyekben csak a költő maga tart prédikációkat személyei jellemének rovására, helyzetből, körülményből önként folyó és karakterrel teljesen egyező gondolatokat mondatnak egyéneikkel; üres pátosz és rétori szavak helyett az élet egyszerű nyelvén szólnak. Rövidek, szabatosak, nem untatják a hallgatót végnélküli tirádákkal; quae desperant tractata nitescere posse, relinquunt, mint Horác mondá. Szóval, a franciák ki vannak a németek drámaírói betegségéből nagyobb részint gyógyulva. Az ő színműveikben több erkölcsi irány és poétai igazságtétel is van, mint a németekében, ámbár a német kritikusok leginkább ez oldalról szeretik őket megtámadni. A színpadilag legnépszerűbb német színműíró, Kotzebue, nem tartózkodik erkölcstelen, vétkezes jellemet is szánakozás és részvét tárgyaivá tenni, mit a franciák jobbjai nem tesznek. A francia kiállítja ugyan a vétket egész mezítelenségében szemünk elébe, - s ez az, mit igen felrónak neki - de a vétket aztán meg is utáltatja a nézőkkel, miben, véleményem szerint, hatalmas tanulság rejtezik. Ezekben s még több ezúttal elő nem számláltakban van az ok, hogy a francia művek nálunk és a németeknél is - kivéve néhány hypertudós kritikust, ki Becker nyomorú rajnai dalából meríti a bírálói lelkesedést - nagy mértékben kedveltetnek.

MAGYAR JÁTÉKSZÍNI KRÓNIKA

1842

Kisfaludy Károly: Három egyszerre - Kérők

Örvendünk a közönséget tudósíthatni, hogy valahára ismét Kisfaludy Károlyra is rákerült a sor nemzeti színpadunkon. Nem tudom, ki ötletének köszönhetjük e ritka szerencsét. Szinte jólesik az embernek, ha a nemzeti színpadon nemzeti alakokat és a színi cédulán némelykor a lefolyt évtizedek kedvenc írójának nevét is olvashatja. Voltak néhányan fiatalabb íróink között, kik professziót kezdtek csinálni Kisfaludy Károly drámaírói hitelének csökkentéséből. Humorizáltak, vagy sajátabban mondva, vizenyős elménckedéseket koholtak, és magok által sem értett gáncsoló értekezéseket tartottak az elhunyt derék író emlékezetének elkeserítésére. Ki kételkednék szavaim valósága felől, forgassa meg Munkácsy Rajzolatait s még egypár rövidéletű tudományos és szépirodalmi lapot, s meg fog győződni. De az idő megcáfolandja, s nagyrészen máris megcáfola az alaptalan véleményeket. Az elménckedők, az irigyek - kiknek száma nálunk, magyaroknál sohasem kicsiny, hol honfitársaink érdeméről, dicsőségéről van kérdés - meg bírták ugyan szempillantatig ingatni a közvéleményt Kisfaludy Károly iránt, de megdönteni őt a nemzet szeretetében nem. Az irigyeket szegény humoraikkal együtt temetgeti lassanként a feledés, míg Kisfaludy iránt újra ébred az érdeklődés. Munkáinak legújabb kiadása várakozást haladólag jól kel, és a mai, szokottnál nagyobb színházi közönség több ízben bizonyított tetszése tanúsítja, hogy ő még most is kedvencei közé tartozik a magyar népnek. Külföldieskedő uracskáink és azok, kik bár magyarok, tán írók is, és - ó szegény! - mégsem ismerik a magyar szépirodalmat, nem gondolkodnak önerejükkel, csak utáncsevegői idegen ítéleteknek, szoktak még ma is, itt-ott, tudós arckifejezéssel, szánakodó mosollyal róla megemlékezni. De ezek kevés figyelmet érdemlenek, mint általában kevés figyelmet az okatlan ítélet. Kisfaludy Károlyból, meg vagyok győződve, még azon baráti is, kik eszközlői valának, hogy a nemzet buzgóbbjai neki emléket emeljenek, nem akarnak semmi rendkívülit csinálni. Nem állíták soha, hogy ő Shakespeare vagy Goethe a drámában, lord Byron vagy Schiller a lírában, Washington Irving a novellában, de hogy nálunk, magyaroknál egyike a szépirodalmi jeles elméknek, kinek hatása a maga korában nagy volt, kinek nyelvünk és nemzetiségünk körüli érdemei tagadhatlanok, azok, kik a legközelebb lefolyt évtizedeket ismerik, szíves hálával fogják megvallani. 1822-től 1831-ig hatott leginkább Aurorája, és 1819-től egy évtizeden keresztül víg és komoly színművei által. Neve ez időben ünnepezt név volt a színpadokon, zsebkönyvéből évenként annyi példány kelt el, mennyinek elkeltével mai zsebkönyveink nem dicsekedhetnek. A vígjáték halála óta intenzíve egy lépést sem tett előre, a zsebkönyv-irodalom, mondhatni, belbecsre nézve talán még hátrább is lépett a legújabb időkben. Az Aurora jobban kielégíté a maga korának kívánatait, mint az 1842-iki Nemzeti Almanach vagy Emlény. Tisztelet az ily író nevének, áldás emlékezetének! mert »ki korának élt, az élt minden időknek«, az egyik alkotója vala azon roppant épületnek is, melynek elkészültén egy haladó nemzetnek csak későbbi unokái fognak talán örvendhetni. - A mai előadásban Megyeri (Perföldi) és Laborfalvi Róza (Lidi), Bartháné (Lorányiné) és Telepi tűntek ki; a többi részint hanyagság, részint szerepök kicsinysége miatt alulmaradtak a közép-szerűségen. Laborfalvi és Bartháné új oldalokról mutatták magukat. Amaz egy pajkos leányt, ez egy éltés matrónát jellemzőleg, sok ügyességgel adtak.

Töpfer: Elmellőzés

Sikerült jelenések, egy-két érdekes, nem ügyetlenül rajzolt jellem ajánlják e művet; de vannak helyei, beteg érzélgéssel teljesek, melyek elvitázhatlanul bizonyítanak, ha különben nem tudnók is, hogy az, bár nem ügyetlen elmének, de német elmének terméke, mely e vétkes sajátságát ritkán szokta megtagadni. Az érzelmek legvalódibb, legszerencsésebb tolmácsolója, valamennyi magyar nő és férfi színészek közt, a derék Lendvayné - ki hosszas betegsége után ma lépett fel ismét a közönség zajos tapsai közt - egészen a maga eleme- s levegőjében mozgott és élt. Klára szerepe érzelő és betegségig kényes jellem ugyan, de olyan, melyben színésznő kitüntetheti magát, s így ebben föllépni Lendvaynének nem volt szerencsétlen választás. Játéka sikerültnek mondathatik; több megható s egypár megrázó pillanat volt benne. Az a hang, mely tragikai szerepekben éles fájdalommal metszi át a szívet, vígakban kedves-ségével tölti el a kedélyt, ismét csengett egész hajdani erejében és tisztaságában füleinkben. E hangban van Lendvaynének fő ereje; hallottam színpadokról még nőibb, még csengőbb hangokat, de ennyi érzelemkifejezőt keveset. Ő nem beszél elég értelmesen, hadar, elnyeli a végszótagokat, ezek neki pályája kezdete óta hibái, melyektől, fájdalom, alig fog már megszabadulni; de nála gyakran egy *ah*, egy *soha*, egy *örökké* stb. szó kiejtésében annyi érzetméltség, annyi lélek-ábrázolat van kifejezve, hogy a kebel megdöbben reá. Ilyeket ma is lehet tapasztalni. Örömkítörésnek, kétségbeesésnek, a minden menekvést kizáró, lesújtó gyásznak ő ismeri hangjait, és tudja hasznát venni. Tag- és szemjátéka igen kifejező, és sokszor igen jellemzetes. Panaszai, összerogyása, elfásultsága mai szerepében igen is élénk tanúi valának azon lélekkínak, mely belsejében dúlt és metszett. Főleg azon jelenésben, midőn Klára elámíttatik nagybátyja által, hogy Sápiné neki nem édesanyja, az örömkítörés igen szerencsésen volt adva, és zajos tapsra is ragadná a közönséget. Adjon a magyar színészet jó nemtője folytonos egészséget e derék színésznőnek, kit nélkülözni egyike volna a legnagyobb csapásoknak, mi a magyar színművészetet jelenleg érhetné, mert abban, hol Lendvaynének ereje van, még nem láttunk semmi sarjadékot feltűnni. Dícsérettel említendőek még Laborfalvi Róza, ki ma egy anya szerepét (Sápiné) ismét nagy ügyességgel adá; és az örökké színpadon lakó Hubenayné (Matild), Szentpéteri (Sápi sógora). Kifogásunk csak az egy Egressy Benjámin (b. Regényesi) játéka ellen van, ki a különben is beteg érzelésű szerepet még betegébbé tette. Semmi nagy dolgokat nem követelünk Egressy Benjámintól, ki - ámbár már jó rég tapodja a színpadot - még mindig a kezdők sorába tartozik, és nem is tartjuk iránta helyesnek az ítéleti szigorúságot, ugyanazért éles boncolgatás helyett inkább jóakaró tanácssal szólunk hozzá. Vállaljon szerepeket, mennyiben ez tőle függ, kevésbé kitűnőket, azokat tanulja meg szorgalma egész nagyságával. Tanuljon derék bátyjától, kinek tanácsaival élnie sokban igen üdves lesz, állni, járni és főképp kezeivel bánni, és tanuljon főleg a szónak értelmet és kifejezést adni, mert járni, ülni, állni, mozgani színpadon és színpadon kívül különböző dolgok; s általában ne akarjon egyszerre kitűnő színész lenni, mert ha valami, a színészi pálya az, mely megkívánja, hogy benne nyomról nyomra haladjunk, s a szökni akarót keményen megbünteti Thalia.

Shakespeare: Coriolan

Egyike a nagy brit örök műveinek, a gondolkodó bámulattal telik el, mint tudja e nagy geniusz mindennek hasznát venni, mit neki a história nyújt. Mennyi hűség jellemekhez és eseményekhez, és mégis mi költői termék! - Valóban Shakespeare-nek e tekintetben is alig van vetélytársa. Mi kevés van e műben, ami ne volna históriai, és e kevés is mennyire az akkori idők és emberek szellemében van költve! Olvastatok Liviust és Halikarnassi Dionysioszt vagy Plutarchot? mindaz, mit ők Coriolanról megírtak, mi híven van e drámában visszatükrözve. A néppel dacoló, azt megvető és maga rendkívüli testi és szellemi erejében büszke és dicsszomjas patrícus Coriolan; a nagyszerű római hölgy Veturia, a bosszúálló, de mégis fölemelkedett lelkű Tullus, a hatalomszomjas tribunusok stb., maga a forrongó nép,

előttünk élnek és mozganak. Shakespeare, e mindenható bűvös, elhiteti veled, hogy ha volt Coriolan, ki Rómában azon zavargásokat okozta, melyeket a história feljegyz, az nem lehetett más jellemű ember, mint ilyen, minőt Shakespeare élőkbe állít; ha volt Volumnia, ki ez irtóztató fejességű patriciust meghajtani bírta, az nem lehetett más, mint épen ez asszony, kit Shakespeare ily magasszerűen rajzol. Angolok mondják, hogy Shakespeare műveiből az angol históriának egy részét legjobban lehet megtanulni. A históriai személyek lélektörténetét ő csodálatra méltó hihetőséggel tudja előállítani, s e lélektörténetben vannak megmutatva az okok és rugók, melyek az eseményeket előhozák, és ezekből lehet a történetet mintegy pragmatice felfogni. Shakespeare, ha történetíróvá képezi magát, épen úgy vált volna legnagyobb történetíróvá, mint ahogyan legnagyobb drámaíróvá lőn. - A mű a magyar közönség által tetszéssel fogadtatott, ami igen örvendetes jelenet, habár a tetszésnek egy részét azon politikai szellemnek kell is tulajdonítani, mely e drámát keresztüllengi. Az előadás ahhoz képest, hogy színészeinknek itt nehezebb feladata volt, túrhetőleg ment. Egressy Gábor játékában itt-ott erő és kifejezés volt, de az a méltóság, melyet Shakespeare e személynek ad, nem mindenhol vala visszaadva. A megkérlelési jelenetben pedig a játék nem eléggé motiválta az eseményt; az beszélőbb és jelentőbb mimikát kíván, és a hangban több érzetméltség, több megindulás kifejezését. A szerepnek némely helyei meglepőleg jól sikerültek; de az nem volt kerekded egész. Lendvaynak (Tullus) a jelenés, midőn Coriolant házába fogadja, sikerült, s benső öröm és szívesség vala játékában kifejezve. Laborfalvi Róza is dícséretes szorgalommal adá Volumnia szerepét. Említést érdemel még Szentpéteri, ki a jókedvű, gúnyos öreg (Menenius Agrippa) jellemét sok helyt jól kiemelte. A menetek és harcokban sok ügyetlenség jelei mutatkoztak, és általában el lehet mondani, hogy a comparseria rossz volt. A mű ugyan sok rövidségekkel adatott, de közönségünknek a jót is csak így lehet édelhetővé tenni. Felületesség időszakát éljük; mély dolgokat általában nem szeretünk, s ha a mély még hosszú is, akkor épen nem kell. Bár Hamlet, bár Lear is célszerű rövidítésekkel adatnának.

Raupach: Királyleány mint koldusnő, vagy az élet iskolája

Gyönyörű élet iskolája, melyben Raupach professzor úr azt tanítja, hogy ha apák vagyunk, s fejes leányunk van, ki nem akar mindenkihez férjhez menni, hanem kicsit válogató, már csak azért is, mert királyleány, s szép és míveltebb ízlésű, ezen leányunkat úgyszólván ártatlanul - mert minden vétké egy kis fejesség szerelmi dolgokban, hol talán más akaratával dacolni, ha még apa volna is ezen más, van egy kis joga a gyermeknek; mert nem apám uram megyen férjhez, hanem ő, s neki kellend majd, ha rosszul üt ki a dolog, a házassági keserű labdacsokat egy életen át nyelni - hogy leányunkat, mondom, egész az irtóztatóságig kínozzuk, vagy - részletesebben szólva - arra tanít Raupach úr, hogy fogadott gazembert rejtünk leányunk hálósobájába, azt ott lepjük, és ráfogjuk vétlen leányunkra, hogy ő közönséges kéjhölgy, hogy e gazemberrel tiltott szerelemben él, s ez oka, hogy kívánságunk szerint nem választ mátkát, s e szép dícséretet kihirdetvén leányunk és házunk gyalázatára, leányunkat e koholt vétkéért tömlőcbe hurcoltassuk, megégettetéssel fenyegetjük, aztán - mert megégetni tréfából, atyai szeretetünk bebizonyítására, mégis erős gyógy mód volna - magunk bérlett ember által elszöktessük, a gyengéd királyi hölgyet országúton hagyjuk sehonnaiként kórászni, kocsmárosné szolgálójává lenni, itt ismét gyaláztatni, aztán kóborlása közben ismét elijesztve, hogy elfogatván, dühös apjához hurcoltatandik, ijedtében összeeskessük egy ál aranymívessel, ez ál aranymíves házánál a jó menyecskét egy zsémbes napamasszony által naponként gyötörtessük, végre ráfogjuk férjére, az aranymívesre, hogy hamis ékszereket árult, azt befogassuk, minden vagyonát elkoboztatván, szemeit kitolassuk, s nejét, kedves leányunkat, azon ínségbe taszítuk, hogy úton-útfélen kolduljon, és mindezt csupa atyai szeretetből: szeretett egyetlen leányunkat boldoggá tehetnünk, s ily szelíd eszközökkel szereznünk neki oly férjet, minőt mi apai csalhatlan bölcsességünkkel legjobbnak hiszünk! Vajjon, ha az orvos

egy kis náthát, mely magától is el szokott múlni, úgy gyógyítana, mint allopathiánk a lues universalist, hol a testet a legkegyetlenebb salivatióon viszik keresztül, nem azt mondanók-e, hogy doktor urat bolondok házába kellene zárni? Íme itt van e gyógymód, itt a nagy bölcsesség; a raupachi életfilozófia, mi *életiskola* cím alatt árultatik, s itt van a második Griseldis, mely még Halm úrénál is képtelenebb és nevetségesebb, mert itt egy sereg nép, egy egész királyi udvar egyesül egy szegény leány gyöttrésére és ámitására, anélkül, hogy csak egy is találkoznék, ki keresztényileg könyörülvén rajta, megsúgná, hogy mindaz, ami vele történik, csak játék és ámitás. De ha az ember német poéta és Raupach is azonfelül, akkor mindent szabad tennie. Merne csak ily dolgot a francia, a német kritikus urak két évig egyebet nem tennének, mint tudósnál tudósabb foliánsokat írnának tele agyonzúzására. Mert tudnotok kell, magyar atyámfiai, hogy e *Griseldisek*, e raupachi *életiskolák* a németeknek nagyon tetszenek: valahányszor adatnak, megtelik a színház és van sírás-rívás; Raupach pedig és Halm Friderik nagy hírben állanak mint drámaköltők. Ilyen dolgok történnek a német drámai literatúrában. Ha e nagyon tudós nép a maga Goetheét és Lessingét istenítene színpadain, s így ütne zajt a franciák ellen, tudnám e dolgokat összeegyeztetni; de ilyen Griseldiseket és Koldusnőket dícsérvén, kedvelvén, hogyan mernek a francia színművek ellen csak moccanni is, azt csakugyan bátor vagyok csodálni. Az, mi ezen Koldusnőben történik, fölér minden francia színpadi ráfogott és való mészárlásokkal, és íme, kritikus uraimék mennyit értekeznek a hóhér-bárdról, mely a francia művekben megjelenik, mennyit a »stylus patibularius«-ról! holott a józan eszű francia vétkeseket végez ki egyszerre, a német poeták ellenben minden asszonyi erénnyel ékes, ártatlan nőket feszítenek kínpadra, és őt felvonáson keresztül a lelki tortúra minden nemein átgötrik. Csodálom, hogy a német tudós kritikusok a nagy tudománytól ki bírták találni, hogy Shakespeare többet ér, mint Iffland vagy Raupach. E szerencsés történetet alkalmasint Lessingnek lehet köszönni, kinek nagy tekintete volt és van ma is, és Shakespeare mellett emelt szava sokat nyomott. De e Lessingnek több esze és való tudománya is volt ám, mint van napjainkban száz gallophagus bírálgatónak együttvéve.

Kotzebue: Embergyűlölés és megbánás

E nyomorú műre Kotzebuenak ötvenkét évvel ezelőtt nagy tetszést nyert, és az akkor huszonnyolc éves írónak nagy hírt szerzett Németországban, mit az akkori idők körülményeiből lehet megmagyarázni; de ki hinné? az még most is gyakran adatik, és pedig tetszéssel a német közönség előtt. Jele, hogy drámai ízlés tekintetében a német nagyközönségtől nem igen van mit irigylenünk. Ők még mindig szeretik a természetlent, a betegest, kivált ha az érzelgéssel van párosulva. E színművében Kotzebue mindennel kénye szerint bánik: élettel, világgal, emberekkel. Itt már nincsenek titkos ajtók, kulcsok, álomital, gyilok s több efféle, mit a németek a francia művekben neheztelnek; de azért nincs belső szükségtől is valami föltételezve, hacsak a kotzebuei stat pro ratione voluntas belső szükségnek nem vétetik. Itt egy feleség és anya, lehet mondani, ok nélkül szökik el férje házából, elszökését megbánja ugyan, de vissza nem megyen, csakhogy érdekes bűnbánó Magdalénát csinálhasson belőle a drámaíró, és egy különös találkozás s még különösebb párbeszéd által összebékíltethesse férjével. Ezek különben lehető dolgok volnának; de úgy motiválva, mint e műben, egészséges eszű nézőnek nevetségesesek. Van e darabban organikus hibáin kívül ok nélküli jövés-menés, beszéd, végetlen és unalmas, reflexió, időn és helyen kívüli, és pityergő ömledezés több az elégnél. Egyetlenegy egészséges, ép lélekkel s gondolkozással termett alakot nehéz volna e mű személyei közül kijelelni, vagy ha van ilyen, annak is jellemzése silány, következtelen. Még legérdekesebb a többek közt Eulália s íme ez épen a bűnös, s ez iránt ügyekszik Kotzebue, rossz szokása szerint, részvétet gerjeszteni... Színészeink meglehetősen ügyekeztek ez iszonyú sivatagságú prózát érdekessé tenni, de az nekik nem sikerült, mert az ilyen természetlen világban nem is lehet magát színésznek tájékozni.

VALAMI A MAGYAR DRÁMA FELŐL

Az Ungar 210. számából azt tanuljuk: hogy *az egész drámai magyar literatura nem ér annyit, mint gróf Teleki László Kegyence*. Vajjon azon jámbor úr, ki ezt írja - kinek neve, mellesleg legyen mondva, paradox-vadászatról és különködésről eléggé ismeretes lehet az Ungar olvasói előtt - tud-e annyit magyarul, hogy magyar színműveket olvasson, vagy ha igen, olvasta-e a magyar jobb színműveket, hogy ilyen merész állításokkal előlépni bátorodik? - Én kétlem.

Tisztelet, becsület gróf Teleki Lászlónak, senki sem később nálam elismerni, hogy Kegyence hivatást bizonyít; de hogy az hibás mű, s nem lehet többnek, mint fiatal író első próbájának tekinteni, ez, gondolom, most már, miután színpadon is megfordult, és olvasás által is eléggé ismeretes lőn, nem kérdés többé, és egyébnek talentumot bizonyító próbánál azok sem fogják már tartani, kik eleintén talán némi előszeretetből hajlandók voltak e művel oly nagy zajt ütni. A drámai irodalom, igaz, nem áll még magas ponton, ha valami nagy tökélyeket keresve bíráljuk azt, de ott mégis áll, hogy kezdő író egyetlenegy próbáját, ha kétszer oly jó volna is, mint a Kegyenc, elébe nem tehetjük.

Egyébiránt ne csodálja senki a magyar drámai irodalom középszerű állását, mert az alig huszonöt-harminc éves korú, s minden hatalmasabb pártoltatás nélkül emeltetett oda, hol áll. Vajjon melyik színműírónk adott el művéből csak ezer példányt, hogy buzdítást kaphatott volna? Mert az írónak nemcsak pénz kell, hanem részvét is a közönségben, sőt valódi költőnek, quorum ex meliori luto finxit praecordia Titan, a részvét még nagyobb buzdítás, mint a pénz. Nálunk a magyar akadémia alapításáig sem pénz, sem részvét nem kecsegtette a drámaírókat; most az akadémia jutalommal kecsegteti, de részvét a közönségben talán még kisebb van, mint volt, s ezért a jutalmaknak mindeddig nincs is fényes eredménye. Azonban ha más nemzetekre tekintünk, kiknél a drámai irodalom igen régen műveltetik, nincs okunk oly igen pirulni. Az óriási német birodalom például, magoknak a németeknek nyilatkozása szerint is, nem nagy számmal mutathat műveket, melyek az alapos és józan, nem túlságosan akadékoskodó kritikát kielégítsék; mert bátor vagyok tagadni, például, hogy színmű, mely előadásra nem való, melynek színpadon hatása nincs, omnibus numeris absolutum legyen. Színműnek előadás fő célja, s enélkül az nem felel meg rendeltetésének, e tekintetben pedig a különben nagy Goethe sem igen erős. Minek tehát épen csak a magyar drámánál túlságos követeléseket tenni, minek leszólni a magyar drámát, mely csak tegnap született, oly lapban kivált, mely magyar érdekek képviselője akar lenni. Kisfaludy Károly maga nem mindennapi erejű színműíró - volt, s ha németül ír vala, nagyobb hírben áll a nagy német irodalomban, s színpadról jobban fog ismertetni, mint nálunk, kik hajlandóbbak vagyunk egymást gáncsolni, mint egymás érdemét elismerni, kik teljességgel nem akarjuk és nem tudjuk becsülni, ami miénk, s örökké külföldiskedünk, és - ami legöregebb hiba - kiknél veszekedő fiatal criticasterek mindig vannak, kik kalandoznak az irodalomban: querentes quem devorent; pedig Kisfaludy Károlynál nekünk több drámaíróink is vannak, drámánk pedig nem egy, mely sokkal hibátlanabb az általam mind személyesen, mind pedig sokat ígérő talentumánál fogva igen tisztelt gr. Teleki Kegyencénél.

Némely embereink - s ezen gyarlóság kivált a hazánkban élő vagy rövid ideig itt tartózkodó német literátor urakon szokott megesni - bekukkantanak egy kicsit a magyar dolgokba, hallanak valahol harangozni, s azonnal készek, mint valami dodonai oraculum triposról, nagyhangú alaptalan ítéletmondásokkal. Esztétikával foglalkodó íróink egyike - kit én egyébiránt becsülök studiumaiért, ámbár meg kell vallanom, hogy ő a különködéseknek nagy barátja - minap azt mondá, hogy *drámáinkban nincs egy valódi jellem is, csak kísérletek*, s ennek okát a francia színművek befolyásának tulajdonítván, a kísérletek közt csak Kisfaludy Mokányát, Gaal Peleskei notáriusát és Baczur Gázsiját tartja méltóknak említésre. Én azt hiszem, ezen úr

csak azon magyar színműveket ismeri, melyeket színpadon látott, pedig itt igen kevés fordul meg. Ha szorgalmasan átolvasná a magyar drámai irodalom jobb műveit, alkalmasint *jellemeket* is találna, vagy legalább *több kísérletet*, s akkor másként fogna nyilatkozni. Lehet azonban, hogy nekem a jellemekről más fogalmam van, mint neki, s ez esetben gyökeres oka van véleményeink különbözésének; de miután és Shakespeare azon jellemeit, melyeket ő idéz, szinte sikerült jellemeknek tartom, okom van hinni, hogy szava a magyar drámai jellemekről elhirtelenkedett, nem pedig olvasás utáni ítélet. Egyébiránt azt is meg kell jegyeznem, hogy az általa idézett Kisfaludy Károlyra a francia drámáknak nem volt s nem lehetett befolyása, mert ő drámái nagyobb részét megírta, mielőtt a francia regényes dráma-iskola Hugó Viktorral 1827-ben elkezdődött.

1842

MEGYERI KÁROLY SZÍNÉSZ

A magyar színészetet egy nem könnyen pótolható veszteség érte. Megyeri Károly e hónap 12-én eltűnt az élők sorából, színészi pályája huszonhatodik, korának még csak negyvennegyedik évében.

Ki ne ismerné a Megyeri nevet e hazában? Kinek ne volna élénk emlékezetében e sokadományú, e nagyerejű színész? Előttünk lebegnek az alakok, mintha tegnap láttuk volna, melyekkel ő oly jellemzetes, oly élethű másolatban népesíté meg a színpadi világot; előttünk a vidor Múza avatottja utánozhatlan eredetisége s kifogyhatlan szeszélyei egész gazdagságában; előttünk a kisdéd zömök alak, ezer változatú proteusi arcával, mozgásai- s öltözetével, melyek mindannyi jellemfestő, szerepmagyarázó jel és betű valának e színész játékában; előttünk áll az elhúnyt maga amint élt és mozgott, de fájdalom, már csak élénk emlékezetben áll előttünk, élő szemeinknek a valóságban nem lesz többé látható: nem lesz látható a művészet termeiben, hol annyi szerencsével, a magyar nép annyi tapsai közt járdalt; nem lesz hallható száz meg száz víg történetecskéivel, melyeket magánkörökben egyszer és másszor a társaság felvidítésára oly plasztikai kifejezésekben tudta elmondani, hogy rá és történetére hosszas idő után sem lehet emlékezni anélkül, hogy a lélek komorabb, borongóbb állapotjában is azonnal felderüljön. Mindezeknek vége. Ajak, mely bennünket elragada, hideg és megmerevült; arcizmok kifejezésben gazdag játéka, mint márvány, mozdulatlan, s melyekben lélek s annyi erő, annyi beszéd élt, a szemek villámai elhamvadának. Vannak jeles színészeink, s fog bizonyosan feltűnni elme az újabb nemzedékből több is, de azon szakban, hol Megyerinek fő ereje volt, nincs vele mérkőzhető tehetség, s nem oly hamar lesz ismét.

S íme mindannak, mi e nevezetes magyar színészt kitűnővé tette, egyetlenegy perc véget szakasztja. Volt és nincs...! Mert az, mit színész lángesze teremt, feltalál, előállít, csak addig létezik, míg a lángész maga; sem vászonra nem rajzolható, sem szavakba nem önthető, sem márványba nem véshető. Sokszor fogjuk elmondani mi, kik Megyerit mint színészt ismertük, az utánunk jövőknek, kik őt nem ismerék, mi jeles tehetség volt ő, de műveiből semmit sem mutathatunk fel, mi magasztaló szózatinkat igazolhatná, mert a színművészetnek semmi maradandósága nincs, olyan az, mint a felhők megett borongó nap, fel-feltűnik, e percben elragad bennünket szépségével, s a másokban már elenyészett, s ha egyszer a nagy éj bekövetkezik, láthatlanná lőn ragyogásának egész dicsősége. De kötelességünk élőknek, kik őt láttuk, szerettük, műveiben gyönyörködénk, tehetségeit gyakran csodálók, hálából iránta és buzdításul fennmaradt pályatársainak, őt megemlegetni, mert megérdemlik a jelesek, kik műveikben magok többé nem beszélhetnek, hogy kortársaik szóljanak rólok, és szólni fogunk róla, és fájdalmasan megemlékezni a nemzeti színház falai közt, valahányszor a művek adatni fognak, melyekben ő jeles volt, és érezni sokszor, és ki tudja mely sokáig, mennyit vesztenk ez egy emberben! És vajha találkozónék pályatársai között egy, őt és életét közelebbről ismerő, ki kifejlése történetét elbeszelné az elhúnythoz méltó szavakban, hogy midőn mi, vele egykorúak, sem adhatunk majd választ, s a nemzeti színészetnek egy utánunk jövő barátja sírkövéhez tévedvén kérdeni fogja, ki volt ő, legalább holt betűkben találhasson feleletet, legalább árnyékrajzát beírhatta annak, ki egyik lelkes hirdetője volt a magyar igének, ki ébren vala már, mikor még sokan aluvának, ki küzdött sok fáradsággal a nyelv dicsőségeért, s ki önérzettel mondhatná el, ha szólnia még szabad volna: *nem minden szerencse nélkül.*

1842

LAPSZEMLE

Honderű 1-3. szám

Ez új divatlap igen díszes alakban jelent meg. Papirosa betűi s a tiszta nyomtatás igen ajánlják, s ez utóbbi nagy dicséretére válik a kir. egyetem könyvnyomó-intézetének. Alig volt még szebb magyar lap kiadva. Szép és díszes az egész a pazarlásig, s e részben csak két észrevételünk vagy inkább kérdésünk lehet. Első: miután a kiadó oly költségesen állítja ki e lapot, miért nem kért meg valakit, e részben jártast, hogy ízléssel és csínnal rendezze el a cikkek kezdetét és végét, és valami rendszert és szabályt hozzon a lapba betűszedői tekintetben? A címbetűk hol nagyok, hol kicsinyek, hol cifrák, hol egyszerűek, s e részben semmi rend nincs tartva, s egészen a betűszedő önkényétől függenek, sőt mintegy keresve van a tarkaság és rendetlenség. Második: hogy vajjon ily felette költséges lapot ki bír-e fizetni az olvasóközönség, és lehet-e remény fennmaradásához? Pedig fennmaradhat az, mire új lap alapításakor fő figyelemmel kell lenni. Ily lap költségeinek fedezésére roppant pénzösszeg és nagyszámú olvasóközönség kívántatik.

E lap két és félíves füzetekben jelenik meg minden szombaton. Minden füzetben egy komolyabb tartalmú cikk áll legelül, melyet a szerkesztő egy helyt *íráncikknek* nevez a *vezércikk* hasonlatosságára. Tárgyai ezen cikkeknek fontosak, de írva az eddigiek igen fölületesen vannak; beszélnek csak a tárgy körül, de alig világítanak fel valamit, és többnyire tudott dolgokat ismételnek.

Az 1. számot »*Vezérhang*« nyitja meg. Ránk e beszéd, mellyel itt a magyar nyelvet a szerkesztő úr a hölgyeknek ajánlja, igen kellemetlen benyomást tőn, és azonfölül kissé szerényebbnek is óhajtanók magafelőli nyilatkozásait. »Mit értelmiség, szellem és áldozatkészség csak adni bír, az adva lesz«, úgy mond. Értelmiség és szellem sokai, rendkívüli becsű dolgokat adhatnak, ha valamely író nagy mértékben bír velök, de hogy mindazt, mit bármi nagy mennyiségű értelmiség és szellem adhat, a szerkesztő úr is adni képes legyen, azt még annak is bajos volna mondani, ki a szerkesztő úr tehetségei iránt nagy véleménnyel van, annál kevésbbé lehet a szerkesztőnek ilyesmit önmagáról mondani. Egyébiránt e »*Vezérhang*«-ban minket az a hunyászkodó és rimányos beszéd bánt, mellyel a szerkesztő, kezén fogva a hideg miatt remegő magyar nyelvet, neki magas hölgyek aranyozott ajtain bebocsáttatást »isten szent nevére« koldul. E koldulásban van valami megalacsonyító és leverő, s az ember akarata ellen is felkiált: ennyire jutál, boldogtalan magyar nyelv, hogy magas hölgyeid küszöbénél a részvétlenség hidegétől félfagyottan kell irgalmas bebocsáttatásért esedezned? Hála az égnek, ennyire mégsem vagyunk. Ha magas hölgyeink teljesen elidegenedve maradandnak is nyelvünk iránt, e nyelv nem fog megfagyni részvétlenség hidegében, az csak lassúbbá teheti előmenetelét, de nem gátolhatja. Ha a magyar nyelv létele magasabb hölgyeink részvététől függene, rég elenyészett volna a földtekéről, de annak fenntartója, ápolója, terjesztő és mi velője mindeddig a kisebb arisztokrácia volt, és ebben ma is a legforróbb részvét van iránta, ezen osztálynak hölgyei is kedvelik azt, s ma inkább, mint egypár tized előtt. A magyar nyelv törvényes, országos állást nyert, s bizony nincs szükség többé koldulnia senki fia előtt, s aki iránta ezentúl nem lesz részvét, azt a nemzet jobb részének jó véleménye fogja elhagyni, s az lassanként száműzötté teendi önmagát e honban. Ajánljuk e nyelvet magas hölgyeinknek, ügyekezünk azt velök megkedveltetni, főleg saját javokért, de ne kolduljunk számára irgalmat, mert erre nem szorult, mert ez megalacsonyító és sértő. Világért sem óhajtanám, hogy ily cikkek idegen nyelvre fordíttassanak, pirulnunk kellene érettök, ha ilyet többet is mutathatna irodalmunk, s csak az vigasztal, hogy ez a Honderű szerkesztőjének individuális véleménye, melyben igen kevesen vagy tán senki sem fog osztozni.

Az »Írói emancipáció« című cikkben, véleményünk szerint, fogalomzavar van. Öröndetes, hogy mágnásaink írni kezdenek többen, mint valaha, de én ebben még nem látok írói emancipációt. Régebben is voltak magyar író-mágnások, kik közül elég legyen az *Orczy*, *Ráday*, *Teleki* neveket említeni, de azért az írói osztály mégsem vala kellőleg becsülve és tisztelve, valamint meg ma sincs. Mostani mágnásaink nem azért írnak, mintha az írói rangra oly igen sokat tartanának, hanem azért, mert egyéb érdekek izgatják őket, s mert a sajtót hatalmas eszköznek látják bizonyos célokra, és ez úton hiszik eszméiket forgásba hozhatni, melyeket egynél önzés, másnál közjó iránti buzgalom sugall. Az írói emancipáció, ha szabad e szóval élni - mert íróink eddig sem voltak mancipiumok - vagy nem történt még meg nálunk, vagy ha igen, ezt inkább az akadémia eszközlé, mely egy kis rangot adott az írói osztálynak, mint az, hogy mágnások írnak magyarul. Midőn az írói pályán a legfelsőbb rangokra fog megnyílni az út, mint Angol- és Franciaországokban, akkor lesz az írók iránt kellő tisztelet, méltánylás és elismerés, addig nem lehet ilyesmiről szó.

A »Magyar irodalom« című cikk (a 3. számban) igen kúszált értekezéske, benne jó rosszal, igaz hamissal vegyes. Igaz, fonák nevelési rendszerünk fő oka, hogy az irodalom iránt nincs részvét, hogy könyveink nem kelnek; igaz, a politika legújabb időben mindent »összefojt, mi nem az ő rengeteg ölébe tartozik«; de hogy a kaszinók és olvasó-társaságok ritkítanak az olvasók számát, ez már csak egy részben igaz, azaz ritkítják jelenleg, de jövőre inkább szaporítják. Ezen társaságok fognak nekünk olvasókat nevelni jövőre, ezekben fogják sokan megkedvelni az olvasást, kikkel azt fonák és elhanyaglott nevelésünk meg nem kedveltette. Ezen egyesületek által lesz az olvasás, a magyar irodalom és írók ismerete divattá, és ezen divat eszközlendi, hogy irodalmi dolgainkat nem tudni szégyennek fog nézetni, s így tovább, míg odáig nem jutunk, hogy minden, egy kis míveltséget igénylő, szükséges és elkerülhetlen kelléknek tekintendi egy kis kézi könyvtárral bírni, s mikor már itt leszünk, akkor ezerek és ezerekre menend az olvasók száma, és nem lesz ok többé a panaszra. Azon ösztöntől, mely »felülről jő le és kifelé«, mint mondatik, én nem várok oly igen sokat; ha mágnásaink magyarul fognak olvasni, ez gyorsítani fogja ugyan az olvasás divattá válását, de az olvasók száma ezáltal alig szaporodik egypár százzal. Anglia minden lordja együtt, és Franciaország marquis-jai együtt, ha egyetlenegy sem maradt közölök, ki könyvet ne venne, még pusztá vétellel nem volnának képesek az irodalmi roppant költségeket fedezni. Ezt a nagy tömeg teheti csak, akkor, ha benne az olvasás szeretete és szüksége fölébredt... Szükség e cikkben egypár hibát is megigazítanunk. A szerkesztő úr 1811-iki Tudományos Gyűjteményről beszél, holott ekkor még híre sem volt a Tud. Gyűjteménynek, s az csak 1817-ben indult meg. Továbbá azt mondja, hogy a *Fóti dal* és *Szózat* éneklőjének »nem volt annyi lelke, hogy munkái kiadására tett költségeit fődözve láthassa«. Ez kissé ügyetlenül van elmondva. A *Szózat* éneklőjének volt és van lelke ilyesmit láthatni, de az olvasóközönségnek nincs lelke azt eszközteni, hogy ő ilyesmit láthasson. Ügyetlen beszéd továbbá, hogy »a nemzet életéből fonódik ki a hidra« hogyan fonódhatik a hidra? Szereti a szerkesztő úr használni a korcs *franchon*, *angolhon* szavakat, melyek felett egypárszor már vitatkozás is volt, s ezeket a Pesti Hírlapban Kossuth is akarta igazolni, de nem bírta; és szereti a képtelensége miatt fertelmes *külhont*, mely hajszállal sem jobb az *arany vasmacskánál*, és a *fából csinált vaskarikánál*. Azonban ilyesekről máskor bővebben.

»*Mária Terézia*« című cikk igen középszerű jellemkép. Ha történet- vagy életíró új nézeteket nem tud felállítani, legalább előadás bája által tegye újjá s érdekessé iratait. Itt tudott dolgok vannak mindennapi alakban.

»*Puck levele Arielhez*« érdekes cikk. Jól van gondolva és szeszélyes modorban jól írva. Bárki legyen e cikk írója, csak szerencsét kívánhatunk a Honderűnek hozzá. Előadása élénk és elejétől végig figyelem-lekötő.

»A két elítélt« című beszély új bizonyossága Kuthy Lajos találékony eszének és beszélyírói hivatásának. Némi lesekedések, titkos kulcsok, szobábai belopakodások nem fognak ugyan tetszeni az új francia regényes iskola ellenségeinek, kik igen bölcs kritikusok, minden nemlényeges csekélységnek is motivációját követelni, ha francia íróról van szó, de ki fog hallgatni ilyen kritikusokra, kik magok sem értik, mit akarnak. A beszélynek fényoldala bizonyos bűnvádlati eljárás leábrázolása, mely a szerzőnek igen sikerült. Méltó megolvasni azoknak, kik nem tudják vagy tagadják a divatos criminalis procedúra tökélytelenségét. Kevésbbé sikerült a beszélynek azon része, hol az elítélt, de ártatlan férfiú a halálos büntetések ellen okoskodik. E tézist erősebben is lehet támogatni, valamint az itt előadottakat is nem minden siker nélkül ostromolni. A beszély, azt hiszem, nyerni fogna, ha ez belőle kihagyatnék, mert nagyon is érzik rajta a didaxis, és bizonyos preceptor szag, mi költői műnek nem használ. A szerző igen dicséretes, igen szent célja: reform t. i. criminalis codexünkben, eléggé kitűnik enélkül is a felebb magasztaltam vallatási jelenésekből, melyek nagy ügyességgel vannak adva, s cáfolhatlanul meggyőznek mindenkit, hogy a mostani bűnvádi eljárás igazságtalanságok örvénye. A beszély alkotása ellen sem igen lehet kifogás, és a motiváció, bár az nem volt épen könnyű, meglehetősen kielégítő, legalább nem emlékezünk semmi lényegesre, mit a kissé gondolkodó magának megfejtene nem tudna. De lehetetlen elhallgatnunk és nem gáncsolnunk Kuthy előadását és nyelvét, mely már nála valóságos modorra fajult. Ily nehéz olvasatú, keresett és mesterkelt nyelv nem sok van a magyar irodalomban, s talán csak Döbrentei Gáborét lehetne hozzá tenni, de az aztán - meg kell vallanunk - felülmúlja igen sok fokozattal Kuthyt, és valódi lelki tortúrát okoz az olvasónak. Ki ezt nem hiszi, olvassa el próbául a Berzsenyi verseihez írt magyarázatokat, jegyzeteket, mikben különben sok jó van elmondva. Többeket ismerek, kik ez előadás miatt épen nem akarják Kuthy iratait olvasni, ámbár elismerik tehetségeit. S valóban e messziről, mintegy hajnál fogva odarángatott hasonlatok, képek, e nagy különködés kifejezésekben és sajáttalan szólásokban élvezhetlenné teszi Kuthy különben érdekes beszélyeit. És ez nem másnak, mint a tömörség és szabatoság utáni szertelen vadászatnak eredménye. Micsoda beszédek ezek, például: »És e férfias feszültség, vegyülve szenvedni szem egykedvű tévébe, mondhatlan vonzóvá tevő tekintetét, mely szívható hangjának minden részvéthez utat nyitja« (lap 3.). - »Tehát nem tekinthetem úgy, mint hideg tervezőt, kinek szívében lassú készüllettel jegednek a bűneszmék. Elesett lényül bíraltam őt, ki ostor helyett megváltást igényel, s kinek lelkére balkörülmények kockáztak« (lap 45.). - »Megnyugszik-e a védíraton, melynek összeörlött szerkezete sem bíróilag nem rostáltatik, sem nyilvános vélemény elé nem jöend, sem a vádlottal idomzás végett közölve nincs? a védíraton, mely többször napszámos közönnyel íratik, meddő asztal és agy foltjai között, s egy meleg gondolat nélkül az életre, melyet kezel, besárgul az irathalmok közé, mint egy bolti lap, melyre hajdankelt ostornyél és tűzkő ára jegyzeték?« - És ily gót cifrákkal tömve a beszély, melyek mind az olvasást nehezítik, darabossá és dögögve tevén a stílust, mind pedig a megérthetést. S kivált ott, hol szerző nem maga beszél, hanem személyeit beszélteti, stílusa egész a nevetségig jellemszerűtlen leszen, mert oly nyelven, mint az ő személyei, csakugyan nem beszélt még soha senki Árpád nyelvén. Ha szerző figyelne, és tudná, mennyi e részben a panasza ellene, elirtóznék ezen írásmódtól. Miért nem ír legalább úgy, mint mikor első beszélyei az Athenaeumban megjelentek?... E különködési viszketeg szükségtelen szavakat is koholtat szerzővel, például: *szennyelem* (szenny), *isme* (ismeret), *imázni* (imádkozni), *zivar* (zivatar) stb.

1843

NYELVÜNK MÍVELTETÉSÉRŐL

Nagy életnek, nagy mozgalomnak bizonyosága az, mi nyelvünkkel legújabb időben történik. Új szó és szólásmód, szokatlan beszédfordulat annyi jelenik meg nyomtatványainkban, hogy annak, ki még ma is veszélyt hisz a nyelvújításban, kétségbe kell esnie e tünemény felett. De hála sorsunknak, a neologizmus teljesen kivítta a diadalt, kivítta annyira, hogy azok is, kik ellenző véleményen vannak, észrevétlen, öntudatlanul elsodorvák az özöntől, mert ha gúnyolódhatnak, ha még vitatkoznak, - szóval természetesen, mert írásban megszűnt minden vita - új szók segédelmével vitatkoznak, azaz: magok eszközül tényleg használják azt, mi ellen elvileg buzgának, minek helyességét tagadják. Kell-e ennél erősebb bizonyítvány, hogy a nyelvújítás feletti pör, a kezdetben oly élesen, annyi elkeseredéssel forrongott irodalmi csata, már bevégzett és kivívott csata, és ha isten korunkig élni engedé ez elvnek első, legcsüggedetlenebb, legbuzgóbb bajnokát és zászlóvivőjét, a mindekkorig nem eléggé méltatott Kazinczy Ferencet, ki egykor ez ügyért sokat szenvedett, üldöztetéseket tűrt, most örömmel kiálthatna diadalt. Fájdalom, a sors nem engedte neki e homloka veritékével megérdemelt elégtételt. A diadal örömét fiatalabb társainak hagyta, kik nem mérhetik ugyan össze magokat vele ez ügy iránti érdem tekintetében, de kiknek a keserű pohár néhány cseppjeit, melyek az ősz nyelv-bajnok csaknem fenekiglen kiüríte, szinte ízlelniök kellett. Mert vannak többen még élő íróink között, kik a nyelvújítási elv miatt gúnyt és rágalmat szinte tűrtenek...

Hála sorsunknak, nyelvújítás miatt egy író sem fog többé torzképben gúnyoltatni, senki sem fog megpöröltetni, mint volt egykor szándékban. Az elv, mint mondtam, ki van víva, közönségesen elfogadva, s a visszalépés többé lehetetlen. Tény ez, és saját szemeink láttára kifejlett esemény, mi erős buzdításul szolgálhat mindazoknak, kik valamely új eszmével tűnnek fel a szellem birodalmában. Ha gondolataik a szépnek és igaznak örök forrásaiból keletkeztek, maradandóság magvait hordják magokban, s nem enyészendek el az idők tömkelegében, hanem felvirulandanak és megérnek, s gyümölcsüket, ha szerzőik nem is, élvezendi a maradék. De kitartás kell és nem csüggedő lélek a dolgok kiviteléhez, mint volt évek hosszú során át, jó és balszerencse forgásai közt, Kazinczy Ferencben. Mert embernek a sors ingyen nem oszt díjakat. Vagyont vagy tudományt, szabadságot vagy jólétet fáradsággal kell szerzeni, s maga a dicsőség izzadásnak bére, mert meg vagyon írva: veritékkel keresended kenyeredet. Küzdeni kell az elvekért is, üldöztetést kiállani tudni, mint Galilei, és meghalni, mint a vértanúk.

Jelenleg már csak a kivívott s elfogadott elv alkalmazására nézve lehet szó nyelvünk művelőinél; de ez iránt még sok szó lehet, mint általában nyelvünk művelési ügye még sok egymással értekezést teszen szükségessé, és annál sürgetőbben, annál komolyabb figyelemmel, mert tapasztalhatni, hogy mostani íróink nagyobb része - s ide sok jelesbeket sorolhatnék - nem viseltetnek elég lelkiösmeretes gonddal, elég szeretettel a nyelv iránt; legalább nem annyival, mint kellene, s mennyivel irodalmunk néhány kidőlt jelesei, kik közt Virág Benedeket, korának egyik leggondosabb íróját, az elfelejtett s neveztetni ritkán szokott szent öreget, főképp pedig Kazinczyt és Kölcseyt legyen szabad neveznem, viseltetének. E két utóbb idéztem írók példakép világíthattak kötött, de főleg kötetlen beszédű irataikkal, mint valódi nyelvművészei a legközelebb lefolyt évtizedeknek. Irodalmunk akkori állásához képest nyelvtani hibátlanság és stílusi csín, beszédű és kerekdedség bélyegzi a két férfiú iratait, mert ők hő szeretettel csüggtének a nyelven, melyen írtak.

Nem így mostani jeleseink nagyobb része. Mellőzve azon sok hiba említését, melyekkel nyelvtani tekintetben újabb irataink telvék, mellőzve azon részint készületlenséget e tekintetben, részint keveset-gondolást szabatosság- és csínnal nagyobb hírű íróinknál is, sőt a nyelv előmenetele, terjesztése felől legtöbbet szónokló, zajgó hírlapjaink nagyobb részében, csak azt

érintem röviden, mi az új szók alkotására s új szólásmódok használatára nézve napjainkban történik.

A szóalkotás korunkban annyi lelkiösmeretlenséggel, mennyivel tán még soha, s épen annyi nyelvtani tudatlansággal üzetik, mint midőn még nyelvtani megalapított szabályokról alig volt irodalmunkban szó, midőn istenben elnyugodott Barczafalvi Szabó Dávid szók esztergályozására adta magát. Most boldog-boldogtalan, az, ki egy megyei rövid tudósítást ír valamely hírlapba, vagy ki egy boltcímert fordít, egy árverést hirdet, új szókat kohol, egész bátorsággal, mintha e mesterséghez semmi több nem kellene, csak egy kis akarat. Ha nemzetünk egyik legnagyobb és leglelkiösmeretesebb nyelvűvé, Révai, halottaiból föltámadna, azt kellene hinnie, hogy e vérell szerzett hon buzogányos fiai egy grammatikai nemzetté változtak át, melynek minden tollfogható tagja nyelvtudós. De legyen isten irgalmas-kegyelmes nekünk, és mentse meg nyelvünket ily tudósoktól, s közöttük kivált azon osztálytól, mely idegen nyelvből magyarra fordítgat. E fordítgató urakra lehet legtöbb panasz, ezek nyakig vannak a nyelvkorcsítás bűnébe merülve. Ők a legkönnyebb, legkényelmesebb módhoz nyúlnak: ha a meglevő szó nem gördül egyszerre tolluk alá, nem vesznek időt, hogy azt kifürkésszék, nem arra, hogy kissé emlékezetüket megerőtessek, hanem szót csinálnak; vagy szolgálilag lefordítják az idegen összetételt, szólásformát, és újítanak legkisebb aggodalom nélkül, újítanak számot nem vetve magokkal, vajjon tanulták-e valaha a szóképzés szabályait, nem ügyelve a nyelv meglevő kincseire: származat, hasonlat vagy hangzati szépségre, s mi fő dolog volna, a nyelv szellemére. Így készül aztán a szám nélküli badar szó, a szabálytalanul alkotott, rút hangzású, így csúsznak be magyartalan kifejezések, melyeknek nagy része jó is lehet, de szükségtelen, felesleges, nagy része pedig képtelen és rossz, s így is, amúgy is kiveszi nyelvünket eredetiségéből, mely régi írókat olvasva annyira meglepi az értőt szépség és erő és kifejezési rövidség által. S legyenek az ilyenek aztán bármi fattyú kinövések, hírlapjaink útján rohanó sebességgel terjednek el, és jó divatba minden új faragvány hónapok, hetek, sőt napok alatt, mert mindenki eléggé önhitt nyelvmívelő, gazdagító szerepet vállalni: szóval amily meggondolatlanul készíttetnek, oly lelkiösmeretlenül el is fogadtatnak e korcsok.

Kettőre vagyok bátor figyelmeztetni e nyelvmívelő és gazdagító urakat. Egyikre, hogy szavak készítéséhez tartózkodva, sőt jobb volna, ha nyelvszabályok ismerete nélkül épen nem fognának; másokra, hogy szók, kivált műszók alkotásához még nyelvszabályok ismerete sem elégséges, ahhoz dologismeret is kell. Nyelvtudós dologismeret nélkül nyelvtanilag jó szót fog alkotni, de mindig azon veszélynek leendő kitéve, hogy nem bírván tiszta fogalmával a kifejezni kellett dolognak, szava nem lesz bélyegző, eléggé megkülönböztető, eszmét vagy gondolatot helyesen kifejező, s fogalomzavarra adand alkalmat. A dologismerő viszont, a szakember, de nem nyelvtudós is egyszersmind, rosszul alkotott, szabályokkal ellenkező szóval fejezendi ki a különben általa jól értett dolgot. E lapok 1842. II. 46. számában megrótt bányászati műszavak is, például, alkalmasint oly nyelvtudós által készíttetek, ki bányászati ismeretekkel nem bírt. Így képzelhető csak, hogy a »Markscheider: bányamérnök«, *anyagválasztó* s *ércválasztónak* fordítottatott, nem hibásan nyelvtanilag, de felette hibásan dologismeret tekintetében. S így kell ennek lennie mindig, midőn természettudományi munkát fordít, ki maga csak nyelvértő, de nem természettudós, vagy törvénytudományit a nem törvénytudós, aminő gyári fordítmány elég készül könyvárosi parányi zsoldért napjainkban, midőn iskolai magyar könyvek mindinkább szükséges árucikkek kezdenek lenni.

Azokat, kik dologismerők levén, de nem nyelvtudósok egyszersmind, szabálytalanul koholt új szavaik miatt minden tétova nélkül nyelvrontóknak nevezhetjük. Mert ha valaki, az méltán érdemli a rontó nevet, ki rendszert és szerkezetet bont, azaz: bizonytalanná, kéteessé és ingattaggá törekszik tenni a szabályt, mit eddig a nyelv követett, bizonytalanná teszi pedig azáltal, ha képzőkkel úgy alkot szavakat, ahogyan eddig alkotva nem voltak, ha igékkel köt össze képzőket, mik nem igékhez valók, vagy viszont, ha szólásmódokkal él, melyek a magyar

nyelv szókötési szabályaival meg nem egyeztethetők, mindezek által csak a nyelvszabályoktőli kivételek száma sokasíttatik, s nehezítettén a nyelvtanító tiszte, nehezítették egy-szersmind a nyelvtanulás is, ami végtére oly szövevényessé, oly tömkelegivé teheti nyelvün-
ket, miből sem tanító, sem tanuló tömérdek nehézségek nélkül ki nem lábolhat. Komolyan int-
het ez mindenkit, hogy avatlan kezekkel szócsináláshoz s általában nyelvgazdagításhoz nyúl-
ni nem kell, mert avatlan kezek inkább szegényülést eszközölnének, szegényülést szilárd,
kivételek által nem gyengített szabályokra nézve. Való, hogy őseink grammatikai ismeretek
nélkül alkottak szavakat ösztönszerűleg, de mi a művelődés által elvesztők ezen természeti
ösztönszerűséget, nekünk tanulnunk kell kölcsönös értesülés útján: egyik embernek a másik,
egyik kornak a másik vállain kell tova és mindig magosabbra emelkednie, hogy biztosan
haladhassunk, s miket nyelvbúváraink hosszas kutatás és elmélkedések útján szabályul alapí-
tottak meg, azt nem tudnunk nem szabad, könnyelműleg összegázolnunk pedig ellenkezik
nemcsak a józan ésszel, hanem azon szent érzélemmel is, mellyel ez egyetlen és legbecse-
sebb nemzeti kincsünkhöz viseltetnünk illik.

Kell ez alkalommal még egy tárgyat érintenem csak röviden, mi nyelvünk művelésére nézve
akadályozó befolyást gyakorol.

Nem tagadhatni, hogy íróink a legutóbbi évtizedben stilisztikai tekintetben haladást tanúsíta-
nak, s ha tán egyes kitűnő jelenések gyérebbek is mint óhajtanunk kellene, s a megelőzőt
idők után igényleni lehetne, de haladásunk egész tömegben történt. Egyes írók nem igen
emelkedtek ugyan stilisztikai tekintetben kitűnőleg Kazinczy és Kölcsey vagy a szinte korrekt
és kényes nyelvű Szemere Pál fölébe, de a tömeg szembetűnő magasságban áll a régibb tömeg
felett. A sokaság ügyesebben és nagyobb szabatosággal fejezi ki gondolatait ma, mint ez-
előtt, s az a végnélküli szélesség, laposság a beszédben, mely oly igen divatos vala mind iro-
dalomban, mind hivatalos nyelvben, felette sokat változott újabb időben, s a legszebb remé-
nyeket ígéri jövőre: de nem haladtunk hasonló buzgalommal nyelvtani hibátlanság tekin-
tetében. Itt a gondatlanság folyvást nagy, s mint főlebb érintem, nemcsak a tömegben, hanem
egy-
íróknál is, kiket a legjobbak, a legkitűnőbbek közé lehet sorolnunk, s e gondatlanság
naponként jobban kezd harapózni, s ami leggonoszabb, az ez iránti ellenérszvételek néme-
lykor igen makacs és egyszersmind nevetséges ellenszegülést idéznek elő. Egy esetet, mely
igen jellemző, tanulságos leszen megemlítenem.

E lapokban egyik magyar szerkesztő nyelvhibák miatt rovatott meg. Nemsokára lapjában
védelmi cikk jelent meg a megrovásra, hol az mondatik, hogy nyelvhibák miatti korholások
még most igen koraiak, mert nincs elhatározva, mi jobb; egyik így vélekedik, másik amúgy. A
magyar tudós társaság nyelvszabályai ellen is - úgy mond - történtek felszólalások, tehát azok
sem lehetnek követendő példány, és általában nyelvünk dolgában semmi sincs még meg-
alapítva, elhatározva. Én ezt fölőtte helytelen és fölőtte káros okoskodásnak tartom. Véle-
ményre ellenvélemény, állításra ellenállítás mindig lesz, míg világ, míg emberek. De azért
csak kell mégis valami véleményhez csatlakoznunk, s kell magunkat valamire eltökélnünk.
Némi dolgokat már kifejtettek nyelvbúváraink, miket ma igazaknak ismerünk el; a jövőre
kor, meglehet, megcáfolandja, s nem fogja igazaknak ismerni, de meddig ez nem történik,
meddig senki sem bírja feldönteni, addig csak el kell fogadnunk. Ha azon okból, mivel vala-
mit cáfolhatónak sejtünk, ámbár megcáfolni magunk sem tudunk, elvetnénk, akkor sohasem
lehetne magunkat valamire eltökélnünk, mert igen kevés van oly örök, oly változhatlan igaz,
mint kétszer kettő négy. Nem az a kérdés, mi fog történni nyelvünkkel jövőre, hanem az,
mi történt eddig s hogyan áll az a jelenben. Ki maga lábain akar és tud járni, ám csináljon
magának rendszert, meggyőződése előtt jobbat, mint a fennálló, alkosson szabályokat, és
legyen hozzájuk következetes, csak istenért, ne csapongjon ide is, oda is, mert két ellenke-
zőből vagy egy, vagy egy sem, de mindkettő nem lehet igaz. Aki pedig nem tud, vagy rest,
vagy nem ér rá nyelvtani tárgyakban búvárkodni, annak legtanácsosabb a magyar tudós

társaság nyelvszabályait elfogadni, melyeket az írók többsége, csekélysegeket kivéve, már eddig is követ, mert leghihetőbb, hogy az idő erre nyomandja majd a maradandóság bélyegét. Sem így, sem amúgy, vagy így is, amúgy is és mindenkép, azért mert semmi sincs megalapítva, ez csak restség vagy tudatlanság vagy tanulni nem akarás ügyetlen palástolója.

Az akadémia »szabadjára hagyá az írókat írni, amint tetszik«, így vígasztalja magát az említett lap védelmi cikkjének írója. Igenis, mert az akadémia nem törvényhatóság, hogy valakit kényszerítsen, és a tudományok országában nem is lehet rendőri parancsokkal kormányozni; itt a józan ész a politia és hatósági erő. Józan ész parancsolja embernek, hogy tetteiben okosság, következetesség legyen vezére, s hogy azon véleményhez csatolja magát, mit legalaposabbnak lát. Egy az akadémia által kiadandó nagy grammatikától vár e cikk írója és várnak sokan üdvöt, s hiszik, hogy ez majd elhatározand mindent, addig pedig, míg ez el nem készült, nincs, véleményök szerint, semmi elhatározva. Szabad legyen erre nézve megjegyez-nem, hogy akik ily reményt táplálnak, igen fognak csalatkozni. Az akadémia által készítendő grammatika ellen is lehetnek és bizonyosan lesznek észrevételek, mert ez is csak emberek munkája lesz, min ember mindig egész a végtelenig igazíthat, változtathat; s úgy elhatározni nyelvkérdéseinket, hogy azokhoz többé soha kétség ne férhessen, mint talán sokan vélik, ez sem és végtére semmi sem fogja. Azért a dolgokat úgy kell venni, mint a jelenben vannak; miket ma vizsgálat után alaposaknak ismerünk el, el kell fogadnunk, s mindaddig szilárdan követnünk, meddig meg nem cáfoltatván, akár általunk, akár mások által, jobbal föl nem cse-réltetnek, de megcáfolni nem tudva el nem fogadnunk s egy jövődre várunk, mely szinte nem biztosíthat örök igazságok felől, oly cselekedet leend, mint azé, ki a patak lefolyását várja, mely ömlik és ömledezni fog végtelenig.

E gondolatokat nem azért írák itt le, mintha a nyelvújítás egykori megszelídíthetlen ellenségeihez hasonlólag én is rettegésben volnék, hogy a rosszul alkotott új szók, helytelen fordítmányok s néhány író nyelvtani gondatlansága tönkreteendik nyelvünket. Nem, én ilyes-mitől nem félek. A nemzet nagy tömegében van ilyesek iránt jó tapintat és érzék, mely a helytelenségeket, ha kis időre elfogadta is, később elveti, csak a jónak ad maradandóságot. Szólok csak azért, mert hibáinkra egymást figyelmeztetnünk mindig hasznos, és azért főkép, mert e forrongási időszakban kivált, midőn nem azon egyetlen józan önállás- és függetlenségre látszik hajlandóság, mely senkit vakon követni nem akar, hanem azon fonák önhittségre, hogy egymás szavára ne figyelmezzünk, igen üdvös, habár ismételve többször is, elmondani, miként nyelvünk ügyetlenül kezelt művelése lassítja, akadályozza az előmenetelt, és károsít bennünket az időben; pedig az időnyerés általában egyike a legbecsesebb sorshúzásoknak, kétszerte becses nekünk, kik a század nagy mozgásaitól csaknem mindenben oly messze elmaradának, s perceinkkel gazdálkodnunk oly dícséretes fősvénység volna.

1843

MAGYAR JÁTÉKSZÍNI KRÓNIKA

1843

Shakespeare: III. Richárd király

Hogy Shakespeare-t a magyar közönség megkedvelje, hogy művei színpadainkon megismertessék, szívből óhajtja minden, ki a nagy költő lángesze teremtményeivel ismeretes. Ennek töménytelen haszna volna színműíróink és színészeinkre nézve egyképen. De meg kell vallanom, mi nem elég óvatosan, nem eléggé meggondoltan haladunk szándékunk ez üdvös ösvényén. Előszedjük Shakespeare műveit minden rend és válogatás nélkül, nem tekintve körülményeinkre, nem közönségünk ízlésére. Én nem tartom azt szerencsés ötletnek, hogy például Othello és III. Richárd még most színpadunkra hozattak, mert ezek nem kedveltetőleg, hanem idegenítőleg hatnak színházi közönségünkre. Adatnak egyszer jutalomjátékul, becsődítnek kissé nagyobb közönséget, s aztán vége mindennek, többszöri adatás alkalmakor üres a ház, mint ma Richárd másodszori előadatásán. Nekünk válogatva s a legnagyobb vigyázattal kellene Shakespeare műveit színpadunkra hoznunk, előbb a kedveseket, a vonzóbbakat, s aztán ezen hajborzasztólag sötét és irtózatosságot ábrázolókat, milyenek Othello, Richárd, talán Macbeth is, mert akármit beszélünk, de annyi igaz, hogy ezekben a mi nagyközönségünknek, mely más világban él, mint az angol, sok a bántó és botrányos, és kevés a vonzó, a kedveltető. Nekünk ügyekezünk kellene a közönséget gyöngeségeinél fogva megragadni, és magasabb művészi éledelethez szoktatni; erőszakolás, rádisputálás által semmire sem fogunk menni, s bármennyit korholjuk érte, hogy Shakespeare-t nem szereti, s ha művei adatnak, üresen hagyja a színházat, nem térítjük meg, hanem talán még inkább elmakacsítjuk, kivált ha korholásainkat oly nyerseséggel fejezzük ki, mint a Regélő egy ízben, midőn nőolvasóit azon bókka tisztele meg, hogy az Othellóban előforduló szemérmetlen kifejezésekbeni megbotrányozás bennök nem vala egyéb, mint *álszemérem*. Szidalmakkal és pirongatásokkal nem fogunk embereket az ügyhöz édesgetni. - Shakespeare Richárdja a leggeniálisabb vakmerőség, mit valaha költő megkísértett. Benne olyanok vannak merve, melyeket csak vagy örült merhet, vagy józan ésszel az, ki, mint Shakespeare, érzi szertelen erejét. Csodálatunkat nem tagadhatjuk meg e színműtől. Rendkívüli dolgok rendkívüli eszközökkel végrehajtva; a valószínűség a legszélsőbb határokig, a hihetlenség mezejéig tolva, oda, hol nagy vitatkozásoknak nyílik tér, vajjon még a shakespeare-i szellem is bírta-e mindazokat motiválni, amiket itt megkísérteni eléggé bátor volt. Vegyük csak a koporsó melletti jelenést, vagy azt, midőn Richárd Erzsébet királynétől leányát kéri nejül, és az neki leányát odaadja, s általában a Richárd egész jelleme oly valami, mihez nincs semmi hasonló a világ irodalmában. E mű sötét és iszonyú: hajborzasztó irtózatosságok, szörnyűség szörnyűségekre torlasztva, csupa gyilkolási tervek, és a színlés minden mesterségei leábrázolva: minden háttérben, s egyedül Richárd által mozgatták a személyek, mint bábok. Igazságtétel kevés, legalább nem megnyugtató a hallgatóra nézve. Az álomjelenés mesteri kép ugyan, és lélekkinokat mutat: de a harcban halál, mely dicsőségesnek szokott tartatni, még némi dics-sugárt is von ez emberi szörnyeteg feje körül. A címszerep Lendvaytól általában nem rosszul volt játszva, sőt némely helyek meglepésig jól. Szavalva változatosan, érthetőleg, kifejezőleg és sok meggondolt jellemzéssel. A koporsó melletti jelenésben a színlett olvadozás és szerelmi esengés színei igen szerencsésen találva, s az álom utáni borzasztó képek mennyi erővel és igazsággal és mégis mennyi öntudatos mérséklettel!!! Ez Lendvaynak egyik nevezetes szerepe, s ha közönségtől pártoltatás és részvét e mű iránt megengednék, hogy bővebb tanulmány tárgyává tegye, valami igen jeleset bírna belőle csinálni, ámbár így is, azt hisszük, hogy alig van magyar színész, ki e szerepben el fogja ragadhatni tőle az elsőséget. Lendvayné (Margit) kissé

bágyadt és monoton volt; hasonlólag monoton, mitől neki különösen ajánljuk az óvakodást, Hubayné (lady Anna), ámbár szerepének egyik jellemző részét, az ünnepélyességet, eléggé sikerülten tudta megadni. Laborfalvy R. (Erzsébet) meglehetősen, de neki kevés dolga. Fánecsy (Buckingham), Szentpéteri (Hastings) kisebb körű szerepeiket jól kiemelik. A többi részint készületlenség, részint szerep kicsinysége miatt nem tűntethetjük ki. De általában az előadás, minthogy a címszerep, mely körül forog minden, nagy készültséggel adatott, a jobbak közé számítható.

A LAPSZEMLE ÜGYÉBEN

Tisztelt szerkesztő úr! előre nem láthatott véletlen körülményeim pár hónapig akadályozni fognak, hogy az általam félévig szakadatlanul folytatott Lapszemlével nyomról nyomra kísérjem a két magyar divatlapot. Eddig is már szembeötlőleg elkéstem, ezentúl pedig igen hátul kellene megettök járnom, azért tanácsosabbnak tartom vele ezúttal végkép felhagyni. Bevégezve e szerint az Athenaeum mult számában félévi szemlémet, ezennel búcsút veszek bíráló tiszteltől, kérve önt, hogy e befejező sorokat legyen szíves közzétenni lapjában.

Visszatekintve félévi szemlém hatására, azt tapasztalám, hogy igénytelen szavaim nem hangzottak el egészen a pusztában. Fiatal írók figyelemmel olvasák észrevételeimet s gondolkodásra ébredtek általa. E gondolkodás kétségkívül megtermendi gyümölcsét. Ki jó korán észreveszi, hogy a dolgokat több oldalról lehet és kell tekinteni, ki egy tárgyról többféle vélemények lehetőségét kezdi sejteni, az megmentendi magát a félszogségtől; nagyobb meggondolással, több számvetéssel fog nyilvánosság elébe lépni. S ki tagadhatná, hogy ebben nyereség van? Egyoldalúság- és félszogságban legkönnyebben ver gyökeret az önhietség, mi az előmenetelnek nagy akadálya, mert az nem halad s nincs oka rá, ki magát igen elül képzei. E részről tehát megnyugtató volna rám nézve szemleírásom eredménye: de nem ily megnyugtató más részről. Lapszemlémmel álnevemnek, sőt még inkább önnek szerkesztő úr, ellenségeket szerzettem, ámbar, megvallom, igen ügyekeztem azt kikerülni. Hiába, ki kell itt mondanom, hogy íróink legnagyobb része a bók nélküli kritikára nincsen megérve; nem bírják megszokni az ítéletet, habár nyilvános is az, egyes ember véleményének venni. Nem elég erősek számot vetni magokkal: vajjon nem lehet-e öbennök is hiány? hajlandók örökké csak bírálójukban keresni a tévedést, nem soha magokban, sőt mit mondok? nem csupán tévedést, ami még hagyján, hanem azonnal *kajánkodást*, mihelyt az ítélet nem vala kedvező. Meg vagyok győződve, többen az általam megbírált vers vagy beszély szerzői közül azon hitben vannak, hogy míveikről azért nem szóltam kedvezőleg, mert koszorúikat irígylem. Kritikai pályára lépni kis irodalmunkban annyit tesz, mint magadat szemközt állítani egy sereg bizonyosan támadandó ellenséggel; minek igazságát, ha valaki irodalmunkban, ön tapasztalható leginkább, mert önnek kritikai munkálkodása annyi személyes ellenséget szerze, mennyi nehezen van valakinek az irodalomban.⁵ Tudom, hogy ennek okát sokan a kritika szigorúságában keresik, de könnyen bebizonyítható, hogy az leginkább az ő erőtlenségökben fenekül. S nemcsak az számolhat nálunk ellenségekre, ki kritikát ír, hanem mindaz, ki kritikai dolgokkal foglalkodik, azaz ítél mások míve felett. Legyen valaki lapszerkesztő vagy valamely bíráló választmány tagja, ha egy betűnyi bírálatot nem ír is, már mint ilyen magát gyűlölségnek tette ki. Élő példa van közöttünk, hogy egy versíró, kinek költeményeit az Aurora szerkesztője el nem fogadá, még a koporsó sem tudta megengesztelni, s gonosz együgyűséggel kérdé azokat, kik Kisfaludy Károlynak emléket terveztek: vajjon Kisfaludynak a hadnagyocskának akarnak-e emléket állítani, midőn még Hunyadi Jánosnak sincs? Azért csak nyugodjék meg ön, Aurora, Kritikai Lapok stb. egykori és jelenleg Athenaeum szerkesztője, hogy annyi ellenségei vannak, s hogy ezeknek számát a Lapszemlével még én is neveltem. Ez nálunk másképp nem lehet, ily jutalom és nem más várja a kritikust hazánkban. És ily körülmények közt csodálhatni-e, hogy a magyar kritika semmiképpen meg nem erősödhetik? Hogy lapunk nincs, mely az irodalom mozgásait kritikai figyelemmel tartsa? Kevés emberben van elszántság és kitartás magát gyűlölködések tárgyává, melyek a kritikával elválhatlanul járnak, folytonosan kitenni.

⁵ Szerencse, hogy midőn kritikai dolgokkal kezdünk foglalkodni, számot vetettünk magunkkal s a körülményekkel, s a számolásból ki nem feledők az ellenségeket, s így azok árthatnak ugyan eleget, de legalább nem tehetnek boldogtalanokká, s lelkünk csendétől nem foszthatnak meg. - *A szerk.*

Azért, ki önmagát igen szereti, ki békében óhajt élni, ki szerencsétlennek hiszi magát, ha ellenségei vannak, ne takargasson föl írói gyarlóságokat, hanem hízelegjen vagy hallgasson. És ily hízelgő és hallgató írója elég volt és elég van a magyar irodalomnak. Ők, csakhogy magoknak jól legyen dolguk, kivonják magokat minden kritikai foglalkodásból, s távolról nézik egy-két elszántabbnak küzködését, ki azon hitben élve, hogy kritika az irodalom előhaladásának eszközlője, nem tartózkodik szembeszállani és megvívni a kritika elleni százfejű hidrával.

Egy porszemmet akartam én is tenni a magyar kritika fölépítéséhez, midőn szépirodalmi Lapszemlémet megkezdtem; hogy hamarabb fel kell hagynom e vállalattal, mint akartam, igen fájlalom, de körülményeim közt nem tehetek mást. Szándékom egyébiránt, dacára a bajoknak, melyekkel egybekötve van, a magyar kritika megalapításában ezentúl is csekély erőmmel munkálni, habár az eddiginél más alakban is, e munkálkodásnak tért, reménylem, ön, ki oly rég fáradoz e háládatlan, de igen szükséges és hasznos pályán, becses lapjaiban ezentúl is fog nekem engedni. Adjon az ég önnek kitartást és nem csüggedő türeelmet, ellenségeinek pedig, kiknek számát nehánnyal én is szaporítám, jövőre több erőt, mint amennyit eddig bizonyítanak, nem kedvező ítéletek kihallgatásában. Ha folytonosan verjük, meghajlik a legkeményebb vas is, talán a kritika elleni gyűlölség is megszűnik egykor, ha ki nem fáradunk. Fiatalabb íróink már is türeldelmesbek elődeiknél, és én az újabb nemzedéktől e részben is sokat várok.⁶

1843

⁶ E sorok igen élénk színnel és valóan festik a magyar kritika állapotját, s mi sajnálkozásunkat jelenthetjük, hogy a Lapszemle megszűntével is kevesbülnek irodalmunk kritikai cikkjei. - *A szerk.*

NEMZETI SZÍNHÁZUNK ÜGYÉBEN

Gyakorta hallunk és olvasunk nyilatkozatokat, látunk tényeket, színházi ügyünket illetőket, melyek azt tanúsítják, hogy e tárgynak több oldalai iránt még koránsem vagyunk eligazodva. A színházi közönség nem egyszer méltatlankodásokra téved el, és - ami még sajnósabb - magok hírlap-kezelőink, meglehet, talán úgy iránti túlbuzgalomból, oly nyilatkozásokra engedik magokat ragadtatni, melyek nemcsak nem használnak semmit, hanem inkább ártanak színészetünk ügyének. Legújabban az »Obsitos« nevű színmű sorsa idézett elő ismét némieket, mik bennem aggodalmat gerjesztének, hogy ha ily úton haladunk, színi ügyünket oly tömkelegbe bonyolítjuk, melyből nehéz lesz a kivergődhetés. Szabad legyen ez aggodalom-szülte egypár gondolatomat e helyt közlenem, nekem, ki magamat e pillanatban teljes elfogulatlannak hiszem, kit semmi más nem ösztönöz szólnom, mint egyedül azon óhaj, hogy bármi kis részben is segéljem az eligazodást oly ügyben, mely nemzeti művelődésünk továbbfejlésének egyik szinte nem megvetendő tényezője.

Az Obsitost, miként eléggé tudva van, a megkért bírálók általános többsége ötven arannyal jutalmazá, színpadon ellenben nemcsak megbukott, hanem ki is füttyöltetett, és ami a dologban leggonoszabb, a füttyölők serege a szónak legkomolyabb értelmében dühösködött, és szebbnél szebb címeket szórt a mű szerzője, bírálói és maga az országgyűlés által megbízott főfelügyelő ellen, ki jelenleg az igazgatást viszi. Jöttek aztán pár nap múlva a hírlapok, és az elősoroltak mindhároma újra kikapta a magáét. Az ötven aranyat elítélő választmánynak magam is egyik csekély tagja valék, de ezúttal szerencsémre kisebbségben maradtam, s így a dühösködő sereg megtisztelő címeinek egyikére sem szerettem magamnak igényt; de épen azért, hogy nem szerettem, annál bátrabban szólhatok ez ügyben, anélkül, hogy valaki szemrehányást tehetne, miszerint pro domo tartok beszédet.

Hogy az Obsitos megbukott, azt én, ki tiszta meggyőződésből (mert a tizennégy pályamű egyikének sem tudhattam szerzőjét) a választmányban »semmi figyelemre nem méltónak« ítélem, természetesnek vélem, hogy kifüttyöltetett, azt sajnálom, hogy végre haragot, indulatos kitöréseket idézett elő a szerző, bírálók és a színházi főfelügyelő ellen, ezt helytelennek, méltatlannak és azonfölül nevetségesnek is tartom. Azért jöni dühbe és szitkokat szórni, hogy valaki gyenge színművet írt, és az - anélkül, hogy szerzője tudatnék, tehát teljes elfogulatlansággal - jutalomra méltónak ítéltetett, általán véve a fonáságok egyik legnagyobbika, és annál feltűnőbb, mivel ez éretlen harag már nem első esetben mutatkozik; mert emlékezzünk csak kissé vissza, hiszen nem rég történt, hogy egyik különben kedvelt színiköltőnk nevét, egy megbukott műveért, a színházból hazatérő hallgatóság egy része ocsmányul szidalmazá, és - ha jól értesültem - utóbb meg is macskazenézte. Lehet-e ennél vajjon nagyobb otrombaság! Annyi mulatságos estvét, annyi élvezet köszöntek már ezen macskazenés urak ez írónak, s íme ő mindavval még csak egy kis kíméletet sem bírt magának kiérdemelni személye iránt. Azt gondolják talán az ily idétlen indulatoskodók, hogy a színműírás oly valami könnyű és mindennapi dolog, hogy kinek az nem sikerül, meggyalázásra és szidalmakra is méltó. Ám tekintsenek csak ki a világ legműveltebb nemzeteihez, a német, angol, franciához, kik roppant terjedő irodalmakkal dicsekszenek, - hány nagy drámaírókat mutathatnak fel, és még a nagyok közt is hányadik az, kinek minden műve sikerült? Pedig ezek másként buzdítják íróikat, és más kegyelettel viseltetnek a nagy elmék iránt, mint mi. Valóban kíváncsi volnék hallani, mi jognál fogva teszünk épen mi magyarok oly nagy követeléseket drámaíróink ellenében, mi, kik úgyszólván semmit nem tettünk mindeddig arra, hogy nagy íróink akármi nemben támadjanak. Vesszük-e az elmetermékeket ezerenként, jutalmazzuk-e az írókat ezerekkel, mint a francia vagy angol? Birtunk-e csak egyetlenegy színműírókat meggazdagítani, részesítettük-e valamely nagy kitüntetésben? Épen nem! Köszönjük meg tehát, és adjunk hálát az egeknek, hogy csak oly színműíróink is támadhattak minden pártolás nélkül, minőt egy-kettőt mutat-

hatunk. Sohasem voltam védője silányságnak sem irodalomban, sem máshol, s most sem azért szólok, hogy emlékbeszédeket tartsak akár a *Rüpfők*, akár az *Obsitos* sírja felett; legyen a kritika irántok szigorú és igazságos, buktattassék meg a közönség által, míg arra méltó, ne ferdítse el rossz mű az egészséges ítéletet, ne rontsa botrányos és aljas az ízlést, öntsük ki haragunkat - ha már ilyesmi sem mehet végbe harag nélkül - a bukott műre, de szerzőjét, istenért! ne bántssuk, mert avval saját színi ügyünket rongáljuk. Ha mégis jeles színiköltőinket nagy dicsőséggel vagy fényes anyagi haszonnal bírónak kecsegtetni, akkor lehetne követelésekkel föllépnünk, de mikor könyveket nem veszünk, legfeljebb jutalmakat - és ezeket is csak tegnap óta - bírunk kitenni, melyeknek megnyerhetése sem bizonyos, többekkel kellően érette versenyezni, akkor tűrjük a középszerűséget is, s legyen nyugalomunk bevárni, míg színirodalmunk zsenge korából felserdül, és szívet s lelket gyönyörködtető termékeket fog felmutatni; a megcsuszamodók vagy elesettek felett pedig ne üssünk vad zajt, kárörvendő hahotát, mert ezekkel csupán azt eszközölgünk, hogy íróink elvonulnak a pályáról, hol a koszorú oly kétes, a bukás pedig még személyes meggyalázásokat is von a küzdőnek fejére.

Mi oly igen készek vagyunk azonnal kimondani, hogy egyikünk vagy másikunk hagyjon fel a színműírással, miként kimondatott az *Obsitos* írójának is, egy épen olyan úr által, kiről azt sem tudjuk: vannak-e helyes fogalmai drámáról, kinek nem motivált beszéde még csak tekintélyi súllyal sem bírhat; s kimondatott egy megbukott műve miatt, mintha volna sok drámaíró, még a legjelesebbek közt, kinek minden sikerült. Én több férfiasságot teszek fel az *Obsitos* különben derék írójáról, mint hogy az ily elutasítások által magát megzavartatni engedné, és remélem, hogy szerencsétlenül járt művét nemsokára egy sikerülttel fogja feledékbe süllyeszteni.

Nagy figyelmet érdemlő dolog az is, hogy mi épen csak eredeti színműveink iránt vagyunk oly túlszigorúak. Már több eredeti műveket részesítettünk a kifütyöltetés és megbuktatás keserű dicsőségében, arra azonban még nem emlékezik senki, hogy fordított színmű hasonlólag járt volna, holott ezek közt sokkal több a silány, az ízetlen, sőt még erkölcsrontó is, minő például az egykor oly nagyon kedvelt Kotzebue sok műve. És ez eredeti művek iránt annyira megy ez ellenszenv, hogy oly színdarabokra is, melyekben elejétől végig jól mulat a közönség, tapsol, szerzőjét éljenzi, s a tetszésnek több jeleit nyilvánítja, de mivel a tetszés nem elég ordítózó, a zaj nem elég karzatrongáló, magunk ráfoglalunk (s ebben színészeink is bűnösök), hogy megbukott, hírlap-kezelőink elmondják fölötté a halotti éneket, és az soha többé nem adatik, mint rá újabban is van példa, hanem adunk helyettök fordított silányságokat, a közönség által rég megúntakat, melyek nagy tetszésben talán sohasem is részesültek. Gyönyörű kilátás színműíróinkra nézve! Így valóban szépen buzdítjuk őket arra, hogy kioltanak kebleikből minden legvégső szikrát, - s hagyassék színészetünk, miként egykor volt, pusztá fordításokból tengő intézetté, hol egy eszmét sem hallhatunk többé, mely magyar vérből lángolt volna fel.

Mi a drámabírálok működését illeti, ez iránt is folyvást a legvisszásabb nézetek uralkodnak; s nemcsak a közönségben, hanem magok a lapok kezelőiben is. Nem is említem ama régóta folytatott oktalanságot, melyből némelyek nem bírnak kigyógyulni, miszerint ha százszor hirdettetnék is, hogy ez vagy amaz színmű jutalmazása *relatív* becs szerint történt, miből aztán következik, hogy rossz mű is nyerhet jutalmat, ha versenyző társainál kevésbbé volt rossz, mégis a jutalmat eszerint elítélők örökké szidalmaztatnak, értetlen, ízléstelen, részrehajló és pártos címekkel tiszteltetnek meg, holott egy hajszálnyi vétkök sem volt, hanem a szidalmazók voltak megfontolatlanok, azt hivén, hogy ami jutalmat nyert, annak, minden feltétel nélkül, tökéletesnek kell lenni. Azonban, mint mondtam, ez már régibb dolog, s leginkább a magyar akadémiai pálya-színművekre vonatkozott, s én most csak újabb eseményekről akarok emlékezni.

Nem veszem kétségbe, sőt magam meggyőződése is az, hogy a megbukott színművek szégyenének legnagyobb súlya nem a szerzőre, hanem a bírálókra nehező. A szerzők önmagoknak rendszerint elfoglalt bíráik; önmagzatát mindenki legjobbnak vagy legalább jónak tartja, azért kell műveiket idegen szemmel megvizsgáltatni. A vizsgálóknak kötelességében áll részrehaj-

lás nélkül, elfogulatlanul bírálni és tisztokban a legnagyobb lelkiismeretességgel eljárni, hogy egyrészt gyakori bukások által a magyar színműírásnak és eredeti műveknek hite le ne rontassék, másfelől pedig túlságos szigor által a színműköltők el ne rettentessenek a pályáról. Nekik tehát a színi ügyben igen kényes és nehéz, de egyszersmind igen fontos szerepök van, mely nagy felelősséggel is jár, mert a színháznak és az egész drámai irodalomnak úgyszólván sorsa van kezökben letéve. Nagy lelkiismeretesség, jó tapintat és ízlés s éles belátás kell hozzá, hogy tisztókat dícséretesen végezzék. S mindezek mellett, ha tudniillik a bírálókban megvoltak mind az elősorolt tulajdonok, ha legnagyobb becsületességgel és vigyázattal végezték kötelességeiket, hányszor történt, hogy az átalok kimondott ítélettel dacolt a színpad, s a mű, melynek ők hatást ígértek, megbukott, vagy viszont hatása volt annak, mit ők megbukandónak jósoltak. Miért? Mert általában emberi ítéletben nincs csallhatatlanság, azon elveknek pedig, melyek szerint a dráma színpadi hatását elítélni lehet, alkalmazása felette nehéz, és nem is oly bizonyos, mint kétszer kettő négy. A bírálónak, egyedüli vagy akár többek körében olvasás alatt, örökké a színpadot kell maga elébe képzelni, azon ezer apró körülményeivel együtt, melyek gátló vagy elősegítő eszközökül szolgálnak, hogy egyes jelentést, gondolatot, szót, mozdulatot, azaz játékot stb. a hatásban jó vagy balszerencse kövesse. Igen élénk képzelőtehetség kell hozzá, hogy valaki mind a művet, mind magát úgyszólván átvarázsolni bírja lelkében a színpadra. És ha bírta is, mennyi függ a minden kiszámíthatáson túl álló véletlenségektől, például, jól vagy rosszul voltak-e a szerepek osztva, mi a művek szerencséjére nézve felette nagyfontosságú és általában a színigazgatás legnevezetesebb része; minő hangulatban voltak a főszerepvivők, felfogták és vissza bírták-e mindazt adni, mit a költő művében kifejezett? Kicsiny vagy nagy volt-e a nézők száma (mert a tapasztalás azt mutatja, hogy ennek is nagy befolyása van az előadás jó vagy rossz eredményére), s végtére nevezetesebb tekintet az is, milyen fokán áll a nézőközönség az értelmi műveltségnek; sok tetszik Pesten, ami Kolozsvárt nem, vagy megfordítva. Íme ennyi, sőt még több, elő sem számlálható körülmények jönnek tekintetbe a színmű hatásának megítélésében, ennyi nehézségek gördülnek az elébe, ki róla ítélni akar, s innen van, hogy a világ minden színpadain, Párizsban úgy mint Londonban, Bécsben úgy mint Berlinben, a legnagyobb vigyázat, a legrendszeresettebb bírálat mellett is, gyakoriak a bukások, kifütyölések. És mégis, mi csodálatos! nálunk magyaroknál a drámabíráloktól csallhatatlanság követeltetik, s ha valamely mű megbukott, közönség és hírlapok egymással versenyezve ütnek zajt, mint valami rendkívüli esemény felett, amikor aztán mindig ugyancsak kijut a bíráló választmányoknak! - Mi engem magamat illet, én sokszor valék kénytelen - mert bizony kedvem sohasem volt hozzá igen nagy - drámabírálo választmányok tagja lenni, és pedig azon szerencsésebbek egyike voltam, kiknek bukás és siker iránti jóslataik kevés ízben nem teljesedtek, ki most is, mint mondám, az »Obsitos«-nak szerencsét nem ígértem, de mindemellett a színi hatásnak megítélhetését oly bizonytalannak, oly annyira csak sejtetőnek tartom, hogy többízbeni helyes tapintatomat csak pusztá szerencsének, nem valami mélyebb belátásomnak vagyok hajlandó tulajdonítani. Azért teljességgel ne rovassék fel érdememül, hogy az »Obsitos«-ra nem szavaztam, mert ki tudja, a »Két gyám« című pályamű, mindamellett, hogy én, organikus hibái dacára is, színi hatást ígérőnek nyilvánítám, nem fogott volna-e bukni? Azokat, kik e részbeni ítéleti csallhatatlanságot követelnek a bírálóktól, szeretném csak egy évig is bírálókká tenni, hadd tanítaná meg őket a tapasztalás, miként csallja meg és játssza ki a színpad a legvigyázatosabb számolásokat is. Azért, uraim, több meggondolással és kímélettel keljete ki a bírálók ellen, mert hiszen az ő foglalkodások különben sem jár sok gyönyörrel, és ezenfölül egy kis áldozat is, mely semmi egyébbel nincs jutalmazva annak pusztá öntudatánál, hogy a színi ügy előmeneteléhez ők is, tehetségük szerint, segédkezeket nyújtanak.

1845

NEMZETISÉG ÉS NYELV

Az emberi kebelbe egy hatalmas érzés van oltva, egy ösztönszerű vonzódás azon föld és tájhoz, melyen születénk és nevedtünk. Megszokásnak állítják mások, én velünk szült saját-ságnak hiszem. Legyen bár egyik vagy másik, de tagadhatlan. Mint a madár fészkéhez, mint az állat azon bérchez, hol táplálékot lel, s melynek sziklaüregében megvonulhat, hű marad, úgy a még kevés öntudatra ébredt ember is fejletlen eszméletével azon göröngyön függ, melyen született, élelmet és menedéket lelt. És e vonzalom nemcsak megmarad benne, midőn értelme szélesebb kört, fogalmai tisztultabb világot nyertek, hanem ekkor szilárdul meg és válik magasabb szenvedéllyé, mint ama puszta menedék és táphely iránti volt: a hazaszeretet nagy és nemes szenvedélyévé. Történetírás tanúsítja, hogy minden időben és minden népeknél, melyek a mívelődésnek némi fokára emelkedtek, a haza neve szent volt, s még a mélyen elfajult nemzetek sem tagadták azt meg. Nincs is ember, ki magában a szív e szép érzelmét egyszer-másszor fellobogni ne tapasztalta volna. Az apai hajlék, melyben bölcsőnk rengett, hol első hangjait rebegénk az örökre kedves anyanyelvnek, a patak, melynek virág-partjain játszadozánk, az erdő, melynek árnyában gyakran pihentünk, a honi föld határát koszorúzó halmok, melyeken szemeink sokszor édes sejtések közt andalgának, rokonaink, játszótársaink, szóval gyermek és ifjúkorunk kis országa, egész életen át szívünk kedvenc tárgyai maradnak. Még a kopár sivatag is, ha honunk volt, olthatatlan vággal vonz magához, és a távolbóli visszaemlékezés a fiatal kor gyönyörű álmainak fátyolán lát minden tárgyat a haza földén. És nincs okunk csodálni, ha a regényes Svájc lakosa, elválasztatván hegyeitől, meghal bánatában, midőn még a grönlandi ember is komor jéghazáját és a néger égő homoksivatagjait oly mondhatlanul szereti. A szegény német vándor, kit balszerencse, üldözés vagy éhség az óceánon túl Amerika földére üzött, gyarmatát hazája édes nevén nevezi el. Oly kedves még a hálátlan hazának emlékezete is! Isten oltá a szívbe e mély érzelmet, mely a míveletlen emberben csak ösztönszerű, de a polgárilag kifejlettben hatalmas meggyőződéssé szilárdul. Ez érzés, mely mindenkit saját fészkéhez, rokonaihoz, a vele egyértelmű, gondolkodású és szokású emberekhez von, leszen aztán szülő oka azon elváltságoknak, melyekből családok, népek és nemzetek alakulnak, miket isten azért akart így, hogy általok az emberi fejlődés forrásait nyissa meg. Mert az emberszellem végetlen gazdagságát a többoldalú élet, különböző módok és sajátságok által fejleszti ki. Ezért alkotta a természet változatosságot, különböző országokat és éghajlatokat, különböző jótékonyságokkal hozván létre; ezért képezé az embert különböző alakokkal és természettel, ösztönnel és hajlammal, tehetséggel és erkölcsökkel. Tengereket és folyókat, hegyeket és mélységeket rakott a népek közé, egyszersmind törekvést oltva keblökbe, hogy elvált állapotjukban is közös célokban, az egész emberiség céljaiban, egyesülni ügyekezzenek. Mert az ember, noha magában véve is egész, része mégis az emberiségnek és tagja annak, s így rokon s egy a többi emberekkel. Az egy tájra szorított embercsoport könnyen szövetkezik egymással. Az érzéki világ különböző környezete, kölcsönös szükségek s azok kielégítése, közös munkák és élvek, egymás sorsábani részvét, hasonló örömek s fájdalmak, egy ily külön élő családcsoportot egy magában vett egésszé és más társaságtól idegenné képez, s így támad a nép itt és amott. Ezen különvált népben aztán természet szerint egy s ugyanazon élet van: mindnyája emberekből áll, s minden ember tagja az emberiségnek. A szellem, mely nyilatkozni törekszik itt és ott, ugyanaz; mindenütt emberi, mindenikben a míveltség és emberiség iránti vágy és benn lakozó erők teljes kifejlése az, mi őket vonja és ösztönzi. De ezen szellem, ezen általános élet minden népben módosul és sajátlag mutatkozik, és oly elhatározott egyéni jellemet nyer, mi csak egyik népben van meg, s csakis ebben kell meglennie. A jellemeknek ezen több- és különféleségében leplezi föl magát az élet gazdagsága. A szellemnek minden nyilatkozásai, melyek ezen egy népben valódi módon kifejlénnek, sajátosos bélyeggel bírnak, melyek semmi más népnél nincsenek és nem lehetnek meg. Valamint

az egyetemi nyelv, mint legközvetlenebb tüneménye az észnek, mint egyetemes értelem, minden külön népnél nemzeti nyelvvé leszen, mivel az egyetemes ész is nemzeti ésszé vált, azaz meghatározott sajátságot nyert, úgy az alkotmány és jog, erkölcsiség és vallástudomány és művészet saját bélyeget hord magán, habár nem mindenki által felfoghatót is, mely eme népnek tulajdona. Minek nincs ily bélyege, mi a nép közé kívülről hozatik, csak akkor nyer erőt és életet, ha a népnek táplálékul szolgál, ha máskép alakul és ennek sajátságaiba olvad át. Ily felolvadás nélkül csak a nép elenyészttével tarthatja fenn létét.

Ezért minden népnek első törekvése, és kell, hogy első törekvése legyen, önállását fenntartani, szabad és független maradni minden más nép uralmától, hogy lehetőleg megőrizze a sajátságos jellemébeni szabad kifejlést, és ne tűrje, hogy rá idegen nép idegen élet érzelmeit erőszakolja. Mert minden élet szereti önmagát, óhajt és törekszik terjeszkedni, mindent hatalma alá vetni, hogy maga teljesen szabad lehessen. Innen van minden népben az ösztön más népek közt és felett kitűnni, érvényességre emelkedni, másoknak parancsolni épen úgy, miként egyesek egymás közt és ellenében. A népeknek, valamint egyes embereknek, van szégyenök és becsületök. A legnagyobb becsület és legnagyobb szerencse szabadon állni, saját erőben és függetlenül, s ha túlnyomó nem, legalább hasonló lenni más népek irányában, és dacolni bírva és merve minden bárhonnan keletkezett megtámadással. A legnagyobb szégyen és balszerencse ellenben más népnek alávetve lenni, idegennek szolgálni, másnak sajátságait elfogadni, táplálni és magái gyanánt előmozdítani. A szabad függetlenség nem a legfőbb cél ugyan, mire törekedni kell, hanem a legszükségesebb eszköz, mi nélkül a nép, mint nép, semmi üdvös célját nem érheti el. Mert a nép meg van semmítve, ha sajátsága megsemmített, a sajátságnak pedig meg kell vagy legalább meg lehet semmisülnie, ha idegen uralomnak van alávetve.

Egyes ember láncszeme a népnek és emberiségnek; szükségképen tartozik mindkettőhöz, és szükségképen ered abból. Az emberiségre nézve azon rendeltetése van, hogy mindent, mi benne szellem és erő, szabadon és teljesen kifejtsen és kiéljen. Ami pedig a szellemből és erőből, míveltség és emberieségből övé, vagy övé leend, az benne nyilatkozik, népe sajátságában jut hozzá, és ezért csupán ezen sajátságban fejlődhetik ki. Következik ebből, hogy az ő törekvésének egybe kell találkoznia népe törekvésével, melynek ő része, és kell, hogy népének becsülete az ő becsülete, szégyene az ő szégyene legyen. Neki kell akarnia népe függetlenségét, mert annak sajátságait is kell akarnia, és ezeket ismét azért kell, mert élének rendeltetése szerint csak így élhet, s csak így fejtheti ki szellemét és erőit teljesen és szabadon. Azért az értelmes ember, vagy ki emberi kedéllyel bír, szereti népét, mint önmagát, mert a nép benne van, miként viszont ő a népben, azért leszen a föld, melyen atyáitól öröklött sajátságai élnek és honosak, hazájává, melyhez élete tartozik, miből következik aztán, hogy ki hazáját elhagyja, magát hagyja el, és önromlására törekszik, s önromlásában mindazokéra, kik népéhez tartoznak.

Ama vágy a nép sajátságait, miként azokat atyáinktól öröklöttük, fenntartani, előmozdítani és az unokákra hagyni, hogy azok is tökéletesítsék; a törekvés amaz örököt és szentet, mi minden népekkel és időkkel közös, egyénileg, miként egyedül lehetséges, megismerni, fenntartani és képezni, és a maradéknak akként átadni: amaz öröm a jó, és fájdalom a balsiker felett, ama készség e cél miatti minden áldozatra egész az életnek vidám kedvvel odaadásaig, személyünk és legdrágább birtokaink alárendelése a közjónak: ez egyedül a hazaszeretet. Nem hazaszeretet ellenben, vagy csupán ösztönszerű, ama szokásérzelem, mely magát a hagyománykép nyert formáktól el nem szakaszthatja, mivel azokban kényelmeket lel, sem amaz állati pusztá ragaszkodás a földhöz és göröngyhöz, melyre önnakarunk és tettünk nélkül, vakesetleg jutánk. Hol szabad vagyok, ott van Róma, úgy mond Brutus, mi azt teszi, hogy nem a hét halom, nem a Tiberis vagy ama falak teszik hazámat, hanem a római lelkek sajátságos szabad érzelme. Hol rómaiak vannak, ott van Róma, hol népem sajátságai élnek, ott van hazám.

A népsajátságok ezer jelekben mutatkoznak. Tett és szenvedés, vallás és erkölcs, tudomány és művészet, jog és törvény, az indulatok és szenvedélyek nyilatkozásai mindannyi bizonyítványai annak, de semmi annyira vissza nem tükrözi azokat, mint a nép nyelve és története. Azért a népeknek nincs szentebb ereklyéjük és féltetőbb kincsök, mint nyelvök és híven jegyzett történetök. Szó és tett jellemzik az embert, szó és tett a népet. A nép ajkán élő nyelvből és az eseményeket ábrázoló történetből leginkább megismerhetni a nemzeteket. Mi fontos minden népnek saját története, arról más alkalommal akarok szólni, most csupán a nemzeti nyelvre kívánom hallgatóim figyelmét fordítani.

Méltán mondták már a legrégibb idők bölcsei, hogy a beszéd és ész egy, s hogy az ember beszéd által különbözik az állattól, mely csupán hangokat ad. A beszédtehetség és annak eredete megoldhatlan talány, és megfoghatlan tünemény. Ezért sokan mindennek felettinek tartván azt, mit az ember önerejéből feltalálni képes, nem képzelhették egyébnek isten közvetlen ihleténél. S valóban, ha a nyelvek szellemének vizsgálatába bocsátkozunk, oly tömkelegbe bonyolítjuk magunkat, melyből végre csak azon vallomással menekszünk, miképen azt megfogni nem vagyunk képesek. Annyi igaz, és tagadhatlan tény, hogy csaknem minden nyelvben nyomai vannak egy közös eredeti nyelvnek, az emberi közös érzelemnek és nézeteknek, melyek szerint mindazt, mi az emberekben végbement, mit észrevettek, kifejezték. Számos különböző népek nyelvében sok tárgy ugyanazon szavakkal neveztetik. Valamint a test átlátszó leple a léleknek, úgy a nyelv teste az ember belsejében munkáló szellemerőknek, mennyiben azok külsőleg is alakulni akarnak; szóval az a szellem nyilatkozása, kitörése. És amint a nyelv a szellemnek külsőképen alakulandó hangja és kitörése, vagy maga a beszélő ész, úgy az egyes nyelv az egyes nép szellemeinek hangja és nyilatkozása, például a francia és angol nyelv a francia és angol népé. Benne ki van és szükségkép ki kell fejezve lenni azon bélyegnek, mi azon nép sok sajátságaival megismertet, melyeket az beszélvén kifejez. A nép nyelve által tehát sokat megtanulok a nép felől, ha annak soha egy tagját sem láttam is. Például, ha görögül és latinul értek, sok magyarázatot nyertem a görög és római nép gondolkodásmódja, érzelme, nézete, kedélye és jelleme felől. A nyelv tükre azon népnek, mely beszél. Belőle megláthatom, mit akar, hová törekszik, mily hajlama van, mit szeret és gyákorol leginkább, szóval, miben áll sajátképi élete és vágya. Amint a nyelv különböző időkben változik, visszatükrözi a nép elő- vagy hátramenetelét, erejét vagy lankadását, egyszerű vagy mesterkelt módját, élénkségét vagy dermedt állapotát. A beszéd külső képe a kedélynek. Ez levén azon alak, melybe az egész ember, ki valamely nyelvet beszélt, gyermekkor óta mintegy beleolvadt és tapadt, mi legerősebben elfoglalá, ez aztán mind szellemére, mind lelkére oly bélyeget nyoma, mi szerint érzeni, gondolkodnia, szeretni és élnie kell. A nyelv az elhúnyt nemzedékek megmerevült szelleme, melyet az ajak éleszt föl, midőn szavakat mond; a nép egész életének és lényének mozgékony betűkbe nyomott és olvasható története.

Ha igazak, miket imént mondtam, s mikről a gondolkodó hamar meggyőzheti magát, hogy a nyelv a népnek legbensőbb kedélyét, elrejtett történetét, legrégibb fejlődését, szóval egész érzése, gondolkodása, képzelete és élete módját magában foglalja, következik, hogy változván a nyelv, változnia kell vele és általa a népnek is. Mi a nyelvet összezagyválja és keveri, idegenszerűvel és rokotalannal vegyíti, s annak tiszta folyamát és derűtségét bármi módon zavarja, mindannak szinte befolyása van a nép megzavarására és önmagábóli fejlődése gátlására. Mert az életnek szellemibb és bensőbb eleme a beszédnél semmi nincs. Önként foly ebből, hogy ha a nép nem akarja elveszíteni azt, ami által nép, ha minden sajátságait meg akarja őrzeni, úgy semmire sem kell annyira ügyelnie, mint arra, hogy nyelve ki ne vesszen és el ne korcsosuljon, hanem eredeti tisztaságát és bélyegét megtartsa.

A nyelv kiveszése és elfajulása sokképen történhetik. Idegen népek özönlik el mint győztesek az országot, vagy ellankad, puhul és fajul maga a nép, mi aztán belsejének tükrét, a nyelvet is, szükségkép romlásba dönti. Leggonoszabb pedig és mindennél szégyenletesebb azon állapot,

ha a nép, sajátját megvetve, idegennel és külföldivel kacérkodik, s ezáltal kétnemű korcsá lesz, és semmiségbe hanyatlik, miért aztán a nyelvnek is keserűen kell lakolnia. Ha valamely nép oly botor, hogy egyik vagy másik idegen nyelvet előkelő s mintegy úri nyelvévé teszi, és mindenhol avval él, azt használja, az nem tudja többé miben rejlik nemzeti életének szelleme, hol vannak azon nagyszerű szentségei, melyekben ereje, uradalmának, tettei- és parancsainak hatalma alapodik, az elenyészni és idegen járom alá hajolni indult.

Mondottam, miképen a nyelv tükre a népnek, külső kinyomata belső élete- és története-, hajlamai- és tehetségei-, szeretete- és gyűlöletének, szóval, mely mindent visszatüntet. Ha ez való, akkor elkerülhetlen, hogy magát és kifejezett jellemét annak kedélyébe ne vesse, és mintegy bélyegül rá ne nyomja, ki azon nyelvvel legkorábbi évei óta szakadatlanul él. Ha például a magyar gyermek harmadik-negyedik évétől kezdve kiválólag franciául beszél, olvas és ír, következőleg ezen nyelven gondolkodik, belé mindinkább a francia kedélynek bélyege nyomja magát, a francia iránt előszeretete támad, mert ez az első szellemi élelem, mellyel gyermekora tápláltatik. És a gyermek lelke, miként viasz, minden belenyomott formákat fölvesz, és meg is tartja mindaddig, míg azok megmerevülvén, többé meg nem változtathatók. Az ily gyermeknek csaknem lehetetlen aztán, hogy magát saját népének nyelvébe többé tökéletesen beleélhesse és gondolhassa; lehetetlen, hogy népe kedélyéből, történetéből, művészetéből és legbensőbb ösztöneiből sok örökre homályos, érthetetlen ne maradjon előtte; lehetetlen, hogy a magyar élet, magyar szokások, melyek az egész néppel egyetértés és érzésből támadhatnak, valaha szeretete tárgyai lehessenek, vagy legalább azon mértékben lehessenek, mint lettek volna, ha képzésének eszköze a magyar nyelv leendett. Minden rokon- és ellen-szenvei idegenszerűek lesznek, mert neki elejétől fogva elforgatott azon kulcs, mely népének legbensőbb megértését nyitotta volna fel előtte. Az így nevelt ember egyike azon örökre szerencsétleneknek, ki semmi nép közt nem érezheti magát honosnak, nem léphet bátran és szilárdul, mert mindenütt idegen, hacsak istentől nagyobb és megronthatlan szellem-erővel nincs megáldva, mely sokat megbír, és sokat képes fölemészteni, mi alatt a középszerű leroskadna. De még az ilyen gazdag szellem is jövőendőben különszerű, nem hasonlító hajlamok és ösztönök és munkálatbani kapkodások miatt lakolni fog balga neveltetéseért. Az ekként felerdült magyar gyermeknek legjobb akarata mellett is sokszor lesz az idegenszerű, sőt még nemzetellenes is, észrevehető. Sokkal veszélyesebb és jellemferdítőbb még ennél is, ha a gyermek zsenge korában, mielőtt lelkébe a nemzeti nyelv beleedződött, két-három nyelvet egyszerre tanul és gyakorol. Ilyenből lesz aztán a valódi nem magyar, nem angol, francia vagy német, hanem egész világ embere, sokszínű és sokoldalú kaméleon; minden színt és jellemet játszik, de semmi állandó és meghatározottal nem bír. Ha valódi embert akarunk nevelni, ki népét ismerje és értse, szeresse és becsülje, tápláljuk a gyermek lelkét gyenge korában egy eledellel, saját népének nyelvével és történetével, mint legfőbb tényezőivel a nemzeti életnek. Midőn ezekben erős, midőn az, ami nemzeti, csonttá és velővé szilárdult és vérebe hatott, akkor tanítsuk először holt nyelvekre, melyekben egy elmúlt és kitisztult életnek alakjai az örök emberiség szilárd képei gyanánt állanak, és semmi csábítót és kedély-zavarót nem foglalnak magokban, kivált ha akkor állítatnak a gyermek lelke elébe, midőn abban már a nemzetiség erős gyökeret vert. Később lehet új nyelveket tanulni és a megértésig gyakorolni, mert beszélni azokat kevésnek lesz a szüksége, és zsenge korban veszélyes is, midőn a kedély könnyen fogad magába idegenszerűségeket. A gyermeknevelés és tanításban nem minden szabad és tanácsos a gyenge korban, mi a felerdültnek és fejlettebbnek nem árt. Ezt lelkiösmeretes nevelőnőknek a nyelvtanításnál is meg kellene gondolniok. A francia és angol másképp neveli gyermekeit, mint a német, és másként, mint mi, a német utánzóit, azért nevel valódi francia és angol polgárokat, míg a német hontalan kozmopolitákat, a magyar pedig német-magyarokat, azaz kétfajú korcsokat.

Ki az idegent használja, az meg nem tanulhatja, vagy ha igen, utóbb feledi el sajátját. Kedélye a hasonlatlan és különböző által megzavartatik, és idegenhez csábíttatik, idegen szokást, szeretet- és gyűlöletet szív magába, és saját népiességét nem foghatja fel lelke teljességéből. Idegen alakot öltvén magára, az élet magas erejét és dicsőségét, mellyel saját népe között erősen állhatott és hathatott volna, elvesztette. Egyszerű sarjadékból nevekszik minden, ami nagy és hatalmas. Ha a mi majmolásink, műveltségünk tarkasága, ezerféle cikornyáink, sok nyelvünk, sok mesterkélésünk valami emberies és természetszerű volna, látnunk kellene azon jeles embereket, kik általa támadtak. De azokat nem látjuk. Nekünk, kivéve kevés kiveendőket, kiknek száma nem gyengíti az általános állítást, szilárdabb és jellemesebb férfaink voltak azon időkben, mikor nemzeti nyelven kívül egyebet nem beszéltünk, szilárdabbak még akkor is, midőn tanodáinkban latin nyelvvel gyötörtettünk. Én nem akarom, hogy oda menjünk vissza, de óhajtom, hogy hosszú tévedés, roppant károk után átlássuk, hol van a dolgok mértéke, hol azon határ, melynél a szerfelett sok és szerfelett kevés végződnék. Minden kelletténél nagyobb vegyülés közönyösséget, ingatagságot és jellemtelenséget szül, oly közép lényeket teremt, kik sem szeretni, sem gyűlölni nem tudnak, milyeneknek száma úgynevezett műveltebb osztályainkban végetlen.

Ha már, mint az imént láttuk, az idegen utáni kapkodás, kivált pedig az idegen nyelvvel kora élés egyesekre oly kártékony, mennyivel kártékonyabb az egész nemzetre nézve, melynek elfajulása nagyobb következésű, mint egyeseké. Ha valamely nép eléggé szerencsétlen egyik vagy másik idegen nyelvbe szerelmesedni, az önmagát és sajátságait készül elveszíteni és más idegenné átalakulni. Legyen aztán a megszeretett nyelv szomszéd nép nyelve, úgy önként megyen azon veszélynek, hogy a nemzet, mely nyelvével meghódítja, alkalom mutatkozván, fegyverrel is uralma alá hajtja. Ily balga nép nem gondolta meg, miképen isten a nyelv-különbségeket nem pusztá jókedvéből, hanem azért teremté, hogy különböző népek létezzenek, és mindenik saját módja szerint fejlődven, kölcsönös egymásra hatás és verseny által segéljék elő az egész emberiség ügyét. Neki a változatosság és sokszerűség tetszett; élénk, gazdag világot teremté, és bele szabad versenyküzdését oltá a különböző erőknek. És így, ki egy állodalom- és vallás-, egy uralkodó nép- és nyelvről beszél, az természet-ellenit beszél, isten örök akarata ellen szegül, és az ő rendét törekszik megzavarni, szegénnyé, egyhangúvá tenni az ő változatosnak és sokszerűnek teremtett világát. Az ilyen egy célra dolgozik a hódítóval és zsarnokkal, ki a népeket összeigázni és a szellem szabad mozgalmait bilincseivel fékezni akarja. Azért minden népnek, mely sajátságait és ön nemzetiségét szereti, törvénnyé kell tennie, hogy szomszéd élő népnek nyelvét ne beszélje, különben lerombolja azon sarampókat, melyekkel isten a népeket egymástól oly mély bölcseséggel választotta el.

Az eddig mondottakból könnyen észrevehetni, hová célozok. Én a külföldi nyelvekeni beszéd kártékony divatát akarom magyarjaink közül kiküszöbölve látni. Eszméljünk föl valahára, és lássuk át, hogy bennünket ezen divat romlás felé visz, és kivált a közénk berontott német nyelv meghozza ránk a végpusztulást. Mennyit ártott nemzetiségünknek a német nyelv, beszéljük történeteink, és láthatjuk mai nap, midőn egész levegőnk meg van telve németességgel, s ellene minden óvószereket megkísértünk, de többnyire sikertelenül, mert épen arra gondolunk leghanyagabban, mi legerősebb terjesztője a ragálynak: a *beszédre*. A német nyelven csevegés szeretete bennünket az elnemzetlenedés örvényéig vitt. Vannak, kik azt gondolják, hogy újabb időbeni fölébredésünk alatt mindent megtettünk a magyarosodás emelésére, és nincs többé mitől félni; de én más véleményben vagyok, s azt hiszem, hogy míg társalgásainkból a német nyelvet ki nem irtjuk, még oly sokan lesznek, kik magyar létökre oly örömet beszélnek egymás közt német nyelven, és e nyelv szükség nélküli használatát nemzet elleni bűnnek nem érzendik, addig sok ok van aggódni a magyar nemzet fennmaradásáért.

A német nép, mellyel még Géza vezér és szent István király korában összesógorosodánk, s melyet hajdan fegyvereinkkel tudtunk féken tartani, műveltségével és műveltsége által nyelv-

vével hódítja meg bennünket, annyira, hogy szinte magunkról is megfeledkezünk. Hajdanában sok állott ellent az elnémetülésnek. Nagyobb számmal valánk, és minden szorosabb politikai egybekötetés nélkül a némettel; népünk közelebb az eredeti, el nem korcsult s Európában egészen idegen és különálló magyar sajátságokhoz; fejedelmeink magyarok voltak, az udvari, kormány- és hadi nyelv magyar. Később mindez változott. Kormány-nyelvünk állandóan latin lön; német, szláv, olasz befolyás váltogatták egymást ügyeinkben, utóbb pedig fejedelmeink szakadatlanul németek levén, háromszáz év óta gyakorolják ránk német befolyásukat; Zápolya óta Magyarországon nincs magyar udvar, melynek fényében az előkelőbbek csillogni szeretnek, s melyhez szokásokban és nyelvben oly könnyen alkalmazkodnak. Bécs városa szívott magához mindent, ami közöttünk születés, gazdagság és hivatal által kitűnik. Német kormányunk az elnémetítés elvét századok óta rendszeresen folytatja, és ha II. József korszaka, melyben e fejedelem egy csapással akarta végrehajtani, mi hosszú idők óta előkészítették, fel nem rázza e nemzetet, és az 1823-i erőszakos katonaiállítást és adószedést oly viharossá nem teszi az 1825-i országgyűlést, hol egy-két lángszellemű férfiú az újra elaludni készülöket fel nem riasztja, s figyelmessé nem tesz bennünket, miképen a nemzetiség sokkal félthetőbb kincse a népeknek az alkotmányoknál, azóta talán vége volna minden reményeinknek a magyar nemzetiség jövődjének felvirágzása iránt. Az utolsó száz év alatt nagy lépésekkel sietett nyelvünk az életből enyészni. Alig volt fejedelmünk, kinek országglása alatt oly nagyot sülyedt volna nemzetiségünk, mint Mária Terézia németiséghez édesgető és Bécsbe csábító, szoktatató szelíd kormánya idejében. Altató hatású volt nemzetiség tekintetében I. Ferenc hosszú országglása is, kivált 1812-től 1825-ig. Hasznos ellenben II. József villanyozó idősza, mely fölkelte az ellenhatást, és hasznos jelenleg uralkodó V. Ferdinánd országglása, mely alatt nyelvünk visszahelyezettett törvényes uradalmába. E derék fejedelem csaknem mindent megtett, mi tőle függ, s uralkodása alatt ki van mutatva az ösvény, melyen haladnunk kell, ha nemzet, ha magyarok akarunk maradni. És ezért áldás Ferdinánd király életére, és örök fény nevére! Ő az idegen nemzetiségek bár jogtalan és mégis erőszakos követelése dacára, nem tartózkodék a magyarodás zászlóját kezébe venni, és mintegy hallgatag kimondani, hogy ezen jelben győzni fogunk. Dicső pálya áll előttünk, a nemzeti újulás és a magyarság megszilárdításának nagy pályája! Azonban azt célravezetőleg más módokkal fogjuk megfuthatni, mint amelyeket Mária Terézia idejében és azóta nagyobb részint használtunk, és még ma is igen észrevehetőleg használunk.

Ma már sokan vagyunk szigorúak abban, hogy hivatalos ügyeink nemzeti nyelven folyjanak. Szép és a legnagyobb méltánylást érdemlő lelkesülés! De fájdalom, e hivatalos magyarság még koránsem minden, amit tennünk kell, s a nemzeti becsület tennünk parancsol. Nekünk a magyar nyelvet élet nyelvvé kell tennünk, azaz oly nyelvvé, mely társalgásunknak, egymás közti legbizalmasabb eszmecseréinknek, szívünk legbensőbb érzelmeinek, legmelegebb ömledéseinek egyedüli tolmácsa legyen. Hivatalos nyelvünk századokon át latin volt, de azért társalgási nyelvünk, élet nyelvvé nem tudott lenni, nemcsak azért, mert holt nyelv volt és hölgyeink nem beszélték, de azért is, mert általában a meghatározott formákhoz tapadó hivatalos fessesség maga nem bír nyelvnek oly hajlékonyságot és ennél fogva oly varázserőt adni, hogy azt a könnyű társalgás és a szabadabb élet is örömet fogadja érzelmei és eszméi magokat korlátoztatni nem szerető közlésére. Pedig a társalgás s általában az élet az, hol a nyelv csodatékony hatást gyakorolhat a nemzetre. Nyelvünknek élet nyelvvé kell lennie, azaz minden szóbeli foglalkodásaink közt, és kivált a két nem közötti társalgásban, használtatnia, ha vele és általa magyarságunk megszilárdulását óhajtjuk. De fájdalom, épen e tekintetben kétségbeejtőleg szomorúan állunk.

Neveltetésünk nemzetiség tekintetében szégyenítőleg fonák. A felsőbb osztályokban régóta nagyobb gond van arra, hogy a gyermekek mindenképpen legyenek inkább, mint magyarok. Nem tagadhatni, hogy újabb időben a magyarság iránt némi figyelem ébredt a felsőbb körökben is.

A csecsemőt magyar dajka környezi, és pár évig nem beszél s alig hall egyebet magyar szónál. De mikor kinőtt a dajkaölből, nevelő kezeibe jut, s ezentúl háttérbe tolatik a magyarság, s a gyermek nemzetietlen gondolatok és érzemények körébe lép. Tanul németül, franciául, angolul. Ezen nyelveken csevegő játszótársak veszik körül, minden ismeretet idegen nyelven szerez meg. Magyar állapotokról, a nemzet múlt és jelen viszonyairól, magyar irodalomról alig hall valamit. Silányul előadott rövid magyar történet, s a nevelés vége felé egy kis magyar törvény, mindaz, mit a haza érdekeiről tudnia szabad. Legtöbb idő a külső műveltség megszerzésében vész el: lovaglás, úszás, tánc s több ilyenmű hasznos, sőt mondhatnám mindinkább gyávuló és férfiatlanodó korunkban szükséges, de nem legszükségesebb és főbb dolgok, miket az előkelők gyermeke tanul. Ezt követi egy kis futólagos külföldi utazás, melyből megtérvén a főrangú úrfi, megnyílnak előtte a szóban, gondolatban, érzésben teljesen nem-magyar vagy éppen magyarellenés társalgási teremek, s ott keresi rendeltetésének mintegy végcélját. Az így nevelt és ily körülmények közt élő ifjú férfi aztán törvényhozó lesz, és családi pártfogások által ez arisztokráciai országban nagy hivatalokra emelkedik, és tartja az ország kormányrúdját. Ha pedig leánygyermek, kinővén a német és francia nevelőnek kezeiből, kik valóságos öldöklő angyalai a magyar életnek, férjhez megy, anyává lesz, polgárokat nevel a hazának, fénye és csillaga a társalgási köröknek, anélkül, hogy lelkében csak szikrája is élne a nemzetiségnek. Ily egyének vezetik aztán az ország kormányzását és teremtik a fentebb körökbeni társalgást. Sok ekként elhibázott nevelésű férfi és hölgy újabb időkben öntudatra ébredve, vagy egy-kettő szükség által is kényszerítve, igyekszik kipótolni az elmulasztottat, 24-30-ik éve körül tanulja szorgalmasan a magyar nyelvet, és ügyekezeteiben sokszor nincs hiány, bámulandó sokra viszi, amit magában föltett, de hiába, mit a gyermek e tekintetben elmulasztta, az a felserdült vagy megállapodott korban visszaszerezhetetlen, vagy csak századiknak, ki nagyobb szellemerővel született, sikerül. A nemzeti sajátságokat érzésben és gondolkodásban, vágyban és reményben, melyeknek alapja a gyermek fogékony keblébe nyomulhat csak, a felserdült kedély nem képes többé úgy elfogadni, hogy vele vérenek minden cseppje elteljék. Azon idegenszerűséget, mit a gyermek gyenge korában magába szívott, legtöbb egyénnel semmi emberi eszközökkel ki nem lehet többé törteni. A nemzetietlenség jelei kiütik magokat az ilyennek rokon és ellenszenvein, vágyain és érzésein. Akik pedig még később sem ébredtek öntudatra, hanem maradtak, miket belőlők az elferdített nevelés csinált, azok egyrészt a legszánandóbb lények, másrészt pedig valóságos csapásai a magyar nemzetnek. Az ilyen aztán magyar éppen nem, de nem is német, francia vagy angol, hanem keverék mindenből; minden csak félig, semmi egészen. Az ilyeneknek hazafiság, nemzetiség nem érzett, nem értett eszmék. Közönyösek a hon legszentebb ügyei iránt, és a nemzet nyer bennök egy nagy jellemtelen tábor nemcsak a nemzetiség, hanem még a magyar alkotmányosság romlására is. Oly tábor, melynek emberei csak önhasznokat, jólétüket és hiúságokat tartják szemeik előtt, kényelmeket, gyönyöröket vadásznak, s hivatalért, nem hogy általa használjanak, hanem hogy benne csilloghassanak, feláldoznak mindent, mit más szentnek tart: erényt és férfiúi becsületet. És íme, e táborból kerül ki politikai hitszegőink, címvadászaink, rangéhezőinknek ha nem mindnyája, de nagyobb része. Mi gondja annak Magyarországot felvirágoztatására és jólétére, ki maga nem magyar? Csak őt érje fény és jólét, megnyerte az életnek legfőbb kincseit, melyeket magának képzelni tudott. Azon szent érzelem, mely a hazafi keblén keresztülremeg, midőn a köz virágzatot látva magának azt mondhatja: e nemzeti emelkedésnek egyik parányi előmozdítója én is voltam, én is vettem el egypár magvat, melyet az idő kikeleszte, virulásra hozott, és most isten oly szép áldása van rajta, - e mondhatlan édes érzelem nem lakja az ő kebelét; hazafiúi erény, a népe boldogsága és dicsősége feletti kék és öröm, mindezek neki ismeretlen dolgok.

E sötét kép, melyet az élet után ábrázoltam, nemcsak a felsőbb, hanem némi módosítással a középrendűekre is illik. Annyira meg van még a nemesi osztály is e részben mótelyezve, hogy egész megyéink vannak, melyekben a német társalgás tartozik egyedül a jó hanghoz, és

tartatik műveltségnek. Ennek oka itt már nem annyira a nevelésben fekszik, ámbár ez is, kivált a nőnemé, nagyobb részben fonák, hanem inkább azon gyarlóságban, miszerint a középrendűek a főbb rendűekhez ügyekszenek alkalmazkodni, és gyakorta a nevetségig utánozzák ezek módját, szokásait és divatát, mely külföldi jellemű levén, a külföldieskedés, úriság és műveltség bélyegének vétetik. Mivelhogy uraink magyartalanok, az alantabb rendűek is magyartalankodás által ügyekszenek úri létüket bebizonyítani. E törekvés száz apró dolgokban nyilvánítja magát, de amelyek mind nem oly kártékonyak, mint az idegen s ezek közt a német nyelvvel élés. Ezen német nyelv honossá tette magát még szegényebb nemesi házaikban is, és mintegy vérünkbe olvadt, annyira, hogy sok nevezetesebb íróink, szónokainknak nagyobb része, ha bizalmasabban akar egymással szólni, német nyelven beszél. A baráti szív e nyelven nyílik meg a barátnak, a szerelmes pár e nyelven magyarázza egymásnak keble legforróbb érzelmeit. Tehát oly mélyen süllýedtünk, hogy magyarjainknál a bizalom, barátság és szerelem nyelve sem magyar többé, annyira, hogy épen szívnyelvünk lett idegen! Azt hiszem, ennél nincs sem kiáltóbb, sem szégyenletesebb jele elfajulásunknak. Nekem legalább sok évek óta valódi gyászharangszózat ez, mely népem haldoklására emlékeztet. Mert gondoljuk csak át e nemzet jövődjét, melynek fiai ennyire el tudták feledni, hanyagolni és megvetni azt, mi a nemzeti lét föltétele. Az apa fiába, egyik nemzedék a másikba oltja át az elnemzetlenülés vétkét; elenyésznek lassanként a nép sajátságai, a nemzeti emlékezések, szokások, egész gondolkodásmód; utóbb senki nem ismeri azokat többé, és észrevétlen egy egészen más természetű, jellemű és nyelvű nép áll a kidőlték helyén. Vajjon nem megdöbentő-e azon tünemény, hogy nálunk a történeti ritkaságok, a régi magyar emlékek iránt nincs e nemzetben kitűnő figyelem? hogy történetírásunk nagyobb részint parlagon hever, hogy, mint Kölcsény mondá, »nem viseltettünk tisztelettel valamely emlék iránt, mely a régiségből reánk általjött, s a nemzet hagyományai kebelünk bűnös elhűlésében lették sírjokat«; sokan közöttünk, kiket nagy hazafiaknak kiált a hír, nem eszmélnek a nagy veszélyre, mely bennünket az idegen nyelv által fenyeget, nem látnak elhatalmazásában legkisebb bajt vagy kárt, s elégnék hiszik tudni a hazai nyelvet, ha nem beszélük is, sőt eléggé őszinték meg is vallani, hogy nekik természetesebben jó és jobban esik, ámbár született magyarok, német nyelven társalogni baráti és kivált hölgyek körében. A németség ezen megfoghatatlan pártolói és önmagokról vétkesen megfélemedező terjesztői előtt én bizonyosan nem leszek próféta, kinek ígéit figyelembe vegyék, azért az általok bálványozott népnek, a német nemzetnek egy nagy íróját beszéltetem itt számokra. Hallják meg ennek szavait és okuljanak, ha még képesek. »Az anyanyelv iránti tisztelet abból tetszik meg, - így szól a nagy történetíró Heeren - ha azt a nemzet mindenütt használja, hol csak használnia lehet. Az idegen nyelvnek önkényes és szükség nélküli használata mindannyi megvetése a nemzeti nyelvnek. Azon német, ki franciául, angolul beszél, beszéde alatt megszűnik német lenni. Neki franciául, angolul kell gondolkodnia, hacsak iskolásgyermekileg nem akar beszélni. Ha ilyenek csak szempillantatig történnek is, a sokszor visszatérő pillanatok utóbb szokássá válnak. A nemzeti nyelv becsületével annak művelődése, mely fennmaradás egyik főeszköze, szoros kapcsolatban áll. Lehetetlen, hogy valamely nyelv alább szálljon, vagy kihaljjon, meddig a nemzet színe használja, meddig művelésében a nemzet elsőrendű elméi fáradoznak.« Ezeket íme német mondá, kinek nincs oka nyelvét féltetni, mert kiterjed az a világ minden részeire. Ellenben mit mondhatunk mi magyarok, kik bár legtöbbször vagyunk hazánk idegen nyelvet beszélő lakosi között, de a némethoz képest csak maroknyi nép, körüláradozva idegen elemektől, s azonfölül oly nép, mely idegen formákba könnyen átolvadó, idegen szokásnak, külföld majmolásának könnyen engedő volt mindig.

Voltam nem egyszer tanúja ország és vármegyegyűlésen oly jelenségnek, hogy a szónok a szív és ész minden fegyverével, az ajak elragadó, elcsábító hatalmával tartott beszédet a nemzetiség és nyelv ügyében, és a másik percben, beszéde végeztével, midőn leült, szomszédival a szőnyegen forgó tárgy felett német nyelven folytatta társalgását. Mindennapi tünemény

közöttünk férfiakat és hölgyeket együtt németül társalogva látni, kik jól, gyakran jobban beszélik a magyar nyelvet a németnél, sőt nem egyszer, falusi körökben kivált, tapasztalhatjuk, hogy a magyarul jól beszélők rosszul beszélt német nyelven társalognak. E tekintetben egész vérünk és gondolkodásunk meg van romolva, és még eszmélőbb embereink, még íróink nagyobb része sem érzi többé az idegen nyelvvel élés kártékonyását és ferdeségét. Német nőt hozunk a házhoz annak regényében, hogy megmagyarosítjuk, és reményeink oly gonoszul megjártsanak, hogy nem hogy a német nő megmagyarosodnék, hanem mi magunk is elnémetesedünk mellette, és alapítói leszünk egy egész német családnak, szaporítván általok a hazának idegen érzelmű fiait, kik közügyeink és nemzetiségünk iránt örökké egykedvűek, gyakran épen ellenséges indulatúak és kártékonyak lesznek. Semmi által nem törlesztetik el könnyebben a nemzeti sajtóságot, úgy mond Wachsmuth, mint idegenekkel házasság által. Ezáltal válik a kaukázai népfaj négerré, mongollá vagy viszont, mit különben sem éghajlat, sem életmód nem képes eszközölni.

Ki hallotta a világ két legnagyobb népét, a szabad angolokat és franciákat valaha egymás közt más mint nemzeti nyelven beszélni? akár otthon, akár külföldön? Ezen nemzetek sem műveltséget, sem tudományt a nyelvek egyedüli tudásába nem helyeznek, mint mi, kik ezen képzelt műveltségért elvetjük nemzetiségünket.

Íme hazánk két jeles költője, a testvér Kisfaludyak, német nyelven leveleztek, és németül társalgának egymással. Egy nagy fia, szónoka és írója a hazának, ki sokszor szólalt fel a magyarság mellett, egy ízben figyelmessé tétetvén a helyen kívüli német beszédre, egyenesen kimondá, hogy ebben semmit nem lát, s hogy aki jól tud magyarul, az aztán beszélhet bármi nyelven, azzal sem nemzetének, sem magának nem árt. Ha még ily férfiak sem bírják átlátni, mint változtatja meg magyar természetünket ezen idegen nyelveni gondolkodás és beszéd, s mint szoktat a veszélyhez, melytől irtóznunk kellene, akkor valóban el kell csüggednünk. Mert hiába minden ügyekezetünk, hiába íratott meg a törvény, miszerint Magyarországon ezentúl magyar az országoló nyelv, ez csak hivatalkodásainkban lesz némi erejű, az életben és a valóságban ezentúl is és mindig jobban a német nyelv fog uralkodni. Hiába bármi üdvös törvények, ha emberek nincsenek azokat megtartani. Nemzetiségünknek sehol sincs védbástyája, csak ön kebleinkben. Meddig magyarjaink vérében annyi német elem forr, mint jelenleg, addig nincs semmi biztos jövődönk. Semmi hatalom meg nem ment, csupán önmagunk. És koránse bíztassuk magunkat, hogy egypár évtized ótai fölébredésünk s úgynevezett újjászületésünk megvéd az enyészettől. A külfölddel, kivált a nekünk legveszélyesebb némettel, útaink, gőzhajóink által naponként nagyobb összeköttetésbe jövünk, mindig több német elem vegyül közénk. A gőzhajó-társasággal egy egész megkövesült német gyarmat települt közénk, mely mereven, inkább törik, hogysem nemzetiségünkhöz simuljon. Épen ily gyarmatítás történik, ha nem vigyázunk, a vaspályai társulatok által. A gyárok szaporodása, a kereskedelem emelkedése, s általában az ipar, mindannyi idegen elem csatornáit lesznek közöttünk, melynek özöne csallhatlanul elborítand, ha ébren nem leszünk. Már a derék *Hunfalvy Pál* figyelmeztetett bennünket, hogy az ipartól nagy ok van féltetni nemzetiségünket, és ügyekezzünk ellene felköltetni a nemzeti szellemet. Nagy vigyázattal kell lennünk a honosítandók- és azokra nézve is, kik hazánkban nagy birtokot vásárolnak, mert ez úton saját honföldünkről is kiszoríthatunk.

A távol franciától vagy angoltól, kiknek nyelve szinte igen terjed köztünk, nem félttem nemzetemet, nem a köztünk élő tót, oláh nép nyelvétől. Ez utóbbiak nem haladják meg a magyar népet műveltségben, de félttem a némettől, mely mint nemzet is tőszomszédunk, mely legnagyobb városainkba fészkelte magát, s ott mindannyi bástyákat képez a magyar elem ellen, és félttem főleg azért, mert nagy műveltsége csáberővel bír. Ezen német műveltség az, mely oly felette ragályos és vészhozó nemzetiségünknek. De félre ne értessem! Távolról sincs szándékomban a német ellen hazámfiaiban gyűlöletet gerjeszteni. Nem gyűlölünk kell a németet,

hanem óvakodnunk tőle, mert nála nincs veszélyesebb elem nemzetiségünknek. A német nép mint nép is tiszteletet érdemel, de még nagyobbat műveltségeért. Becsüljük őt, tanuljunk tőle, ügyekezzünk ismerni kivált tudományos kincseit, de ne úgy, hogy miatta elhanyagoljuk nemzetiségünket. Barbár nem vagyok, hogy a műveltség ellen buzogjak, de véteknek tartom, ha valamely nép önléte árán szerez műveltséget, midőn a műveltség a nemzetiséggel nincs ellentétben, sőt, ha a nemzetiségben nem alapszik, nem is valódi, hanem álműveltség lesz és marad. Sokan tartják műveletlenségnek németül, akár beszélve, akár írva, egész a nyelvtani hibátlanságig nem tudni, és hányan vannak ezek közül, kik a hazai nyelv tudására kényesek volnának. Hallgassuk csak politikai szónokainkat, papjainkat és színészeinket, hogyan beszél ezek nagyobb része magyarul. Ha a művelt angol és francia ily hibásan vagy ily gyakran nyers kiejtéssel és vidéki szójárással beszélne, meg nem menekednék a hallgatóság gúnyaitól és a kinevettetéstől. És a magyar gróf vagy báró, szónok vagy pap stb. nem szégyenel úgy beszélni, mint cseléde. Mindent kell az embernek tanulni, ki műveltséget igényel, csak nyelvét nem akarja tanulni a született magyar, azt hívén, hogy az magától fog jönni. Hányan fáradnak közöttünk évekig, hogy jó francia kiejtést és hibátlan beszédet tegyenek tulajdonukká, kik egy napot nem szántak e tekintetben a magyar nyelvre. Ez oka aztán annak is, hogy sokan hiszik és beszélnek, miképen a magyar nyelv szegény, hogy magokat rajta jól kifejezni nem tudják, holott ők maradtak szegények, mert a becses kincset nem iparkodtak magoknak megszerezni. Ez utóbbi szavaimat ne értsék magokra azok, kiknek neveltetése szülőik vétke miatt fonák volt, és később önszorgalmuk által ügyekeztek nyelvünket megtanulni, de nem vihették tökéletességre. Ezek tiszteletre méltók, bármi hibásan szóljanak is nyelvünkön. Az ilyeneket a világ minden kincseért sem szabad gúnyolnunk, sőt a legnagyobb dicséretet és buzdítást érdemlik magyarosodásukért. Magyaralan neveltetésök szüléik vétke volt, nem övék. Az ilyenek csak bátran beszéljenek, ha rosszul is, magyarul eleinte; hibás beszédöknek éppen olyan nagy mértékben van okunk öröme, mint nincs született magyarjaink durva szójárású és nyelvtani vétkekkel teljes beszédeknek. Amazok a magyarság gyarapodásának, ezek ellenben hanyatlásának jelenti. Beszéd műveli magát a nyelvet is, és sokak használata által lesz az hajlékony, gazdag, könnyű. Egyes ember, bármi dús szellemével és kedélyével bírjon is népének, sem nem találja fel a nyelvet, sem nem csinálja. Csak a közös használat adja meg annak az életet és folyékonyt, csak az élet teszi elevenné. A leírt szó halott, melyet csak az ajak támaszthat életre.

Magunk vagyunk okai elsüllyedésünknek, s magunk lehetünk csak visszaállítói a nemzet újjászületésének. Sem fejdelmek, sem kormányok nem kényszeríthetnek elfajulnunk, ha magunk nem akarunk, és szuronnyal senki nem erőszakolhat ránk idegen nyelvet, mint Sopron egykori lángeszű követe mondá. Azért, istenért, ébredjünk fel valahára, és ne feledjük el, hogy magyarok vagyunk és azok akarunk maradni. Ne feledjük, hogy a magyar nemzet egy kis sziget a népek óceánján, melyet idegen elemek világtengere csapkod, s egy felzúdult vész könnyen eltemethet, de nem oly bizonyosan, mint a csendesen és észre is alig vehetőleg áradó özön, hacsak szívünk minden dobbanása, eszünk minden gondolata nemzeti irányt nem vesz, és összevetett vállakkal, a legnagyobb egyetértéssel sziklafalat nem ügyekszünk rakni, mely dacoljon a fenyegető vészekkel, és ne engedje a csendesen harapózó kártékony elemet nemzetiségünk bástyáit aláásni. Fő figyelmünk legyen gyermekeink nevelésére. Távoztassunk tőlök minden idegent, kivált németet, mindaddig, míg a nemzeti szívök- s lelkekben kiirthatatlanul meg nem gyökerezett. Isten a gyermekornak adá a legnagyobb fogékonyságot a nyelvtanulásra; ne vesztegessük e megbecsülhetlen adományt idegen nyelv tanulására, hanem őrizzük meg a hazai nyelv számára. Őrizzük gyermekeink szívében, mint Vesta szent tüzét, a nemzetiség szikráját. Magunkban pedig tegyük fel, hogy soha meg nem törendő fogadással, nyelvünkön szólni mindenütt, hol csak kikerülhetlen kényszer mást nem parancsol; őrizzük azt, mi magyar és nemzeti, minden jelekben, felírásokon, címereken, zászlókon, és soha egy percig se feledkezzünk meg vérünkről, nemzeti becsületünkről; ismerjük mulhatlan köteles-

ségnek mindazokat megtartani, és unokáinknak sértetlenül átadni, mit apáink a magyar faj virágzatára sok áldozattal szereztek, megőrizték, és nekünk örökségül hagytak. Becsüljük meg magunkat, legyünk büszkék, hogy magyarok vagyunk, tagjai isten egyetlen népének Európában, és egyetlennek talán a földtekén, eme testvértelen Phoenixnek, mely csak önmagából nyerhet életet, mely annyi balszerencse közt ezred éven át magát és szabadsága nagy részét fenn bírta tartani, oly nemzet, melynek tündöklő multja volt, és nagy jövője lehet. Ily nemzetnek, melyben századok vészeivel megküzdött és edzett erő volt és van, az emberiség ügyeért és érdekében is fenn kell maradni, és ily nemzet tagja lenni becsület. Nemzetiségünk álmos süllyedéséből újra fölébredvén, használjuk ez időpontot, mely kétségtelenül utolsó és eldöntő, mik maradjunk jövőre: magyar és független nép-e, vagy mind nyelvben és szokásokban, mind polgári szervezetben a németnek szolgája. Akarjunk lenni magyarok szívben és szóval és egészen, nem úgy, mint eddig, külföldieskedő korcsok, anyagok, egykedvűek és elfeledkezők minden iránt, mi nemzeti. Győződjünk meg, hogy a külföldieskedés természet elleni bűn, és a nemzet fölségsértése.

Sokan nem fognak engem megérteni, feleslegesnek tartandják szavaimat, és késő figyelmeztetésnek, midőn a buzgalom a magyar nyelv iránt oly észrevehető. Ez engem nem fog meglepni, mert fájdalom, nem kevesen vannak köztünk, kik' érzelme és gondolkodása nemzetiség tekintetében gyökerestül meg van romolva. Az ilyenek hidegek a nemzetiség iránt, nem tudják érezni és megfogni azon szívszorongató, csillapulni nem tudó, örökké éber rettegést, mely jobbaink keblét aggasztja e nemzet jövője iránt. Általok megértetni oly hiú remény volna, mint vaktól színek megkülönböztetését várni. Figyelmeztető szavaimnak nem is tőlök reménylek sikert, hanem azoktól, kiket, születés, neveltetés, ajak által valódi magyarok levén, testvéreimnek nézek, kiket látnom, velők jobbot szorítanom oly jól esik, találkozom velők bárhol e hazának földén, kiknek erében magyar vér lángol, de ámulatban élnek, mintha az utolsó országgyűlési törvény óta minden meg volna téve nemzetiségünk és nyelvünk megszilárdítására. Ezekhez emelem szavaimat, hogy ébren legyenek, mert az utókor bírószéke előtt ők lesznek felelősek egy népfaj elenyészteért, melynek halálát a történeti Múza csak gyalázattal és rémképül fogja följegyezni a magokról bűnösen megfeledkező nemzetek számára.

1846

ELLENŐR

E zsebkönyv eszméje a Pesti Körben keletkezett, s miután a Pesti és Nemzeti Körök *Ellenzéki* cím alatt egyesültek, az Ellenzéki Kör is magáévá fogadta annak ügyét, mindazon határozatokkal együtt, melyek iránta már előbb a Pesti Körben hozattak. E határozatok egyikének következtében a szerkesztéssel én bízatom meg, teljes hatalommal, azon egyedüli kikötés mellett, hogy az ellenzéki szellemben legyen szerkesztve. E teljes felhatalmazásból önként következik, hogy ha ki e zsebkönyvben olyasmit találna, - mit azonban nem reménylek - mit a magyar ellenzék nézeteivel megegyeztetni nem tudna, azt ne az Ellenzéki Körnek, hanem egyedül nekem rója fel, ki, meglehet, gyarló valék egy vagy más itt elmondott állításnak e tekintetbeni kellő megítélésében. Akarat nem hiányzott bennem megbízatásom pontos teljesítése iránt, de hiányozhatott a tehetség, mi csak azt fogja tanúsítani, hogy megbízóim nem voltak szerencsések a választásban, midőn annyi ügyesebbek közül bizalmukkal engem tiszteltek meg, ki érezve erőm csekélységét, nem örömet foglaltam el a helyet, melyet sok más nagyobb ügyességgel fogott vala betölteni, mint én.

A nyomtatást külföldön kelle eszközlenem, mi mentségül szolgáland, hogyha e könyvben sajtóhibák lesznek. Itt, a szabad magyar hazában, jelen politikai viszonyainkról felette nehéz vagy épen nem is lehet őszinte és igaz szót írni. Csak mondatik a cenzoroknak adott utasításban, hogy higgadt politikai vitatkozások, ha mindjárt a kormány nézeteivel ellenkeznek is, nyomathatnak, de valósággal nem gyakoroltatik. Ha a kormányban legjobb akarat volna is a maga törvénytelenül ránk erőszakolt praesentiva cenzúráját szabadabb korlátok közt gyakorolni, tesznek róla a végrehajtók, a cenzor urak, hogy akarata semmivé legyen. A magyar cenzorok zsarnoksága oly kiállhatatlanul nyomasztó, hogy lázadást fogna gerjeszteni, ha az írósereg valami nagy néptömegeből állana. Alig van egy-két egyén a kormány cenzorai közt, ki belátással bírná felfogni a körülményeket, megítélni a kezébe jutott munkát, s ki saját hivatalát és utasítását is érti, s ezen egy-kettő is csak állását kockáztatja, ha másképp viseli magát, mint tisztársainak többsége, melynek felügyelésére nem egy nemzet irodalmát, de egy elemi iskolát is alig lehetne bízni.

De máskülönben is politikai tartalmú irataink sorsáról eldöntőleg az újonnan felállított »collegium censorum« sem határozhat, azok a helytartó tanácshoz, innen pedig, mivel e részben a névleg dirigens dicasteriumnak sincs hatalma, Bécsbe, a minden ügyeket elnyelő s emiatt nemsokára semmit kellőleg végezni nem bíró kancelláriához küldetik, s mondják, van eset, hogy az alkotmányos magyar nemzet írójának elmeművét a bécsi abszolút kormány politíája cenzúráltta és vetette el. S mi balgák magyar függetlenségről álmodozunk! De hiszen vannak közöttünk olyanok, kik azt fogják mondani, hogy ez természetesen történik, mert a közbirodalmi viszonyok így kívánják! Mit nekik Magyarország függetlensége, csak a közbirodalmi viszonyok - istenért! - meg ne sértessenek. E közbirodalmi viszonyokat századok óta őrzi ugyan az osztrák hatalom árgus-szeme, de ez nem elég, a magyarok között is kellett támadni embereknek, kik nem tudnak aludni féltökben, hogy a magyar függetlenség valamikép ártani talál ezen drága közbirodalmi viszonyoknak.

Ily szomorú körülmények tették szükségessé e könyv külföldöni nyomtatását. Tiltott - azaz alkotmány és törvény elleni - dolgokat, úgy hiszem, senki sem fog benne fölfedezhetni, hanem igen, őszinte, bátor és férfiasan nyílt beszédet, nyíltabbat, mint amilyenhez cenzoraink nyűgei közt sokan szokva vannak, mi bizonyítványul szolgálhatand a kormánynak, hogy nálunk a szabadabb sajtótól nincs mit rettegnie, s hogy mi, Bécsben oly fekete színekkel festett ellenzéki emberek, nem vagyunk oly rettenetesek, mint némely politikai aposztatáink hirdetni szeretik. Mi baráti vagyunk az őszinte, bátor, szabad szónak, minő alkotmányos emberekhez illik, de semmi lázító és forradalmi eszmék nem lobognak agyainkban. Semmi

igazságos dolog felforgatására nem törekszünk, hanem csak a magyar függetlenséget és alkotmányosságot akarjuk fenntartani és megőrizni s a XIX. század emberibb szellemével összhangzásba hozni. S ez valamint egyrésről kötelességünk, úgy másrésről jogunk is van hozzá, oly jogunk, melyet nem kegyelem adott, hanem nagy természettől öröklénk, mint emberek, vagy igazságos úton szerzettünk magunknak, s így elvéteni sem könnyen engedjük hatalom erőszakja által, mely azt nem adta.

1847

SZERKESZTŐI JEGYZET A CENZÚRÁRÓL

Lehetetlen föltennem a kormányról, hogy tudomása levén afelől, mint kompromittálják némely cenzorai, őket rendre ne utasítaná. Hiába adatnak a legokoszerűbb utasítások, azok, ha a lehető legjobbak volnának is, semmivé lesznek értetlenek kezei közt. A cenzorok nagy része magának azon hatalomnak érdekeit sem érti, melynek képviselője és őre gyanánt állíttatott fel. Ha egyéb száz ok nem volna a praesentiva cenzúra ellen, maga ez eléggé mutatja annak képzelenségét. Az, bármi körülményesen írássék körül szabályokkal, a végrehajtók által mindig csak egyénileg fog gyakoroltatni, és sohasem lesz fejedelem vagy kormány, hanem egyes emberek akarátának kifolyása, s lesz örökké csak egy nagy visszaélés. De amely kormány pártolja azt, s egyszersmind óhajtja polgárai nyugalma, annak saját érdekében is állana legalább az embereket megválogatni e felette kényes és egyszersmind fontos hivatalra, mely már annyi viszálykodásoknak volt szülő oka népek és fejedelmek közt; megválogatni az embereket, kiknek elég belátásuk legyen a szükségtelen ingerültséget távoztatni s a kormány elleni gyűlölet okait ritkítani. Mert ne higgyék azt a kormány urai, hogy a cenzori törlésekkel minden elvégződik. Az író, kinek elméműve cenzor által megnyírbáltatott, elpanaszolja mindenütt a cenzúrának e kezelését, keserű szavai szájról szájra járnak, és a polgárok közt terjesztik a bizalmatlanságot a kormány ellen, táplálják a gyűlöletet és elkeseredést, kivált akkor, midőn valamely kitűnő és kedvelt író művét buta eszű cenzor roncsolja össze. Ami pedig kevés kivétellel mindig így van. A legnagyobb elmék termékeit, sok évi tudományos bűvárkodás fáradságát, mik talán az emberiség vagy legalább egy nemzet üdvére váltak volna, gyakran egy balga ember tollvonása egy perc alatt elkárhoztatja, ki távolról sem volt képes megítélni azoknak akár hasznos, akár kártékony oldalait. És az ily eljárás aztán nem azon egyes cenzornak, hanem a kormány félszeg intézkedéseinek rovatik fel vétkül. Nálunk a helytartótanácsnál egy ízben azon elv vétetett föl, miszerint *doctrinalis* cenzúra ne gyakoroltassék, mert az ily cenzúra valóságos megölő betűje minden tudományos előmenetelnek. És mégis a cenzor urak nagy része *doctrinalis* cenzúrát gyakorol. Erre mondok a sok közül egy szép példát. Kolbnek általam fordított »Emberi művelődés történeté«-ből a keresztény vallás első korszakáról szóló cikk azért töröltetett ki az egyházi cenzor által (világi história egyházi cenzúra vas pálcája alatt!!!), mert a benne állított dolgok históriai igazságáról a tisztelendő cenzor úr más meggyőződésben méltóztatott lenni, holott ennek megbírálása nem cenzúra, hanem kritika dolga lett volna. A mi cenzoraink, kik némelyikének néha nincs annyi belátása, mint egy iskola gyermeknek, kritikusai is egyszersmind a leggeniálisabb elméműveknek. Sok tekintetben még az osztrák cenzúra alatt is szabadabban lehet írni, mint a szabad, alkotmányos Magyarországon! - És nagy figyelmet érdemel az, hogy maga a kormány ellen is többet szabad, mint a kasztok vagy bürokrácia ellen. Kormány tisztviselőiről papokról, katonákról legkisebb gáncsoló szót nem! Cenzoraink senkitől nem rettegnek annyira, mint a katolikus papoktól. Bármi kis gáncs írássék pap vagy papság ellen, az mindjárt vallás ellen írottak bémáztatik. A papok magokat a vallással azonosítják, és e szent paizs alá meneksenek minden még oly igazságos és megérdemelt fegyver elől is. S az mindegy, aztán, régi papokról beszélsz-e vagy mostaniakról, elég, hogy papról beszélsz, ha csak föltétlenül nem magasztalod sáfarkodásaikat, nemcsak írásaidat üldözik, hanem magadat is, s ők, a szelídség, türelem, keresztényi szeretet apostolai, a legtürelemtelenebb és üldözőbb osztály ma is, mint volt hajdanában. Miattok magát a történetírást - mely igazmondás nélkül megszűnik történetírás lenni - el kell hallgattatni vagy elferdíteni és meghamisítani, mert ha papi visszaélésekről vagy rosszaságokról írsz, vallás nélküli, istentelen ember vagy. Mintha bizony a papok is nem volnának gyarló emberek, kik közt elég van jó és rossz, becsületes és jellemtelen, szinte úgy, mint a mágánások, nemesek, polgárok és parasztok, katolikusok és protestánsok közt, és mintha az szégyenére válnék az egész tiszteletre méltó papi rendnek, ha közöttte egy-két semmirevaló

találkozik, s mintha az, hogy ilyen is ne vegyüljön belé, megóvható volna! Én a papságnak, mint osztálynak és rendnek tisztelője vagyok, annak szép hivatása van, kivált ha vallási körén túl nem csapong de egyes fanatikus, erkölcstelen tagjának nem, ki még most is azon töri fejét, hogyan lehetne egy kis papuralmat - a középkorhoz hasonlót - alapítani a többi rendek felett, hogyan lehetne még egyszer oly sötétséget előidézni, mint a hajdani volt, melyben csak pap-szemek lássanak. Az ily fanatikust, mint ellenségét az emberi tökéletesedésnek, teljességgel nem tartom becsülésre méltónak. Vannak a papi osztálynak tagjai, kik előtt egész tisztelettel emelhetünk kalapot, de vannak aztán, kik semmi kíméletet nem érdemelnek. Ilyenek voltak a cenzúrának is feltalálói, mely egy sötét kor ivadéka. A történelmi tudomány meghamisításának bűne még zsarnok fejedelmeket sem terhel annyira, mint a fanatikus papokat, kiknek ármányain, pénzzeli vesztegetésén hajótörést szenved minden igaz és szabad szó. Ilyenek miatt nem lehet sok országokban a népeknek a történet tiszta forrásához jutni. Kísértsd csak meg Magyarországon papokról történelmi igazsággal írni, meglátod, hogyan jársz. Mindjárt találkozik pap, ki felad, hogy érdemeket szerezzen magának a kanonokságra, mint szerzett a magyar Kolb egyházi cenzora, ki, mint hallom, nemcsak feladta a cenzúra által megnyirbált munkát, hanem azonfölül bírálta is a Religio és Nevelésben - melyet, mint túlságos és a protestánsokat keserítő lapot, el kellene tiltani a kormánynak, ha saját cenzúrai elveihez hű akarna és tudna lenni - és szórta ellenem nyilait, s ha szerencsémre általok elérhetetlen nem volnák, rég purgatóriumba vagy még mélyebben küldött volna. Írjatok aztán papokról ily cenzorok mellett! Semmi sem lesz irodalmunkból, míg a sajtó ily okszerűtlen korlátok közt áll. Sajtótörvények kellenek és független bírák, hogy az elméket ne bilincselje butaság és rossz akarat. Bírák büntessék a bűnöst, ne egyes cenzor. Korlátlanul szabad írási jogot semmi józanészű nem kíván; de a korlátozás törvényes formák szerint kezeltessék, és a bűnös csak istennek és saját lelkiismeretének felelős, független bírák hatalma alatt álljon. Különben jaj annak, ki sajtóvétségért bíró elébe kerül!

1847

EGY KIS SZELÍD POLÉMIA

A Pesther Zeitung 734. számának hirdetései közt bizonyos úriember, ki magát *Fürst Roman Auerspergnek* és *német birodalmi hercegnek* nevezi, egész erejéből nekivágat a Kossuth Hírlapja soproni levelezőjének, s miután elmondá, miképen az Kossuth Hírlapja júl. 18-i számában egy *őrült s durvasága által az illedék minden határain túlhágó cikket* írt, őt egy német birodalmi herceg finomságával *őrült Hanswurstnak és ehrloser Schurk*-nak nevezi, s mind őt, mind Kossuth Hírlapja szerkesztőjét pörbe idéztetéssel fenyegetvén, még pro superabundanti 100 pft. jutalmat is tesz föl annak, ki csak egyetlenegy politikai tartalmú sort vagy levélborítékot képes előmutatni, melyet ő (Fürst Roman Auersperg) valakihez valaha írt volna Illyriába vagy Croatiába vagy a fellázadt tartományok valamelyikébe.

Mi hozhatta ezen jó urat ily nagy elragadtatásba, nehéz megérteni. Haraggal teljes sorai átolvasása után azonnal megnéztük lapunk eddig megjelent számait, de bennük Fürst Roman Auersperg ellen írottat egy betűt sem fedezhettünk fel, s ki ilyesmit fölfedezend, vagy a Fürst Roman Auersperg nevet valahol megmutatandja, annak viszont mi fizetendünk 200 pft. díjt.

A dolog így állván, most már mi szólítjuk fel ezennel Fürst Roman Auersperg urat, hogy tekintse erkölcsi kötelességének nyilatkozni, mi indította őt ama mérges kifakadásra s azon sértésekre, melyeket derék soproni levelezőnk irányában használni nem áttall, s tudtára adjuk, hogy ha vissza nem vonja csupán tévedésből mondhatott sértő szavait, soproni levelezőnknek lesz joga őt mint rágalmazót pörbe idézni.

Mi magunkat illet, meg kell vallanunk: azt, hogy Fürst Roman Auersperg nevű ember is van a világon, csak a Pesther Zeitung 734. számának olvasása után tudtuk meg, s így őt, ha akartuk volna is, nem sérthettük semmivel. Soproni levelezőnk lapunk 16. számában bizonyos illyr szellemű és nyílt reakcionális emberekről beszél, kik szemtelenül keltek ki a magyarok s a magyar minisztérium ellen, kik jogosnak nyilváníták az illyr lázadást, azon illyr lázadást, mely miatt őfelsége Jellasicht hivatalaitól megfosztván, pártütőnek ítélte. Ezen reakcionális urak magok-viseletére mi is azt mondók, hogy az nem egyéb, mint szövetkezés a lázadókkal s felségsértés, de lapunkban megnevezve senki nem volt, s mi nem is álmodtuk, kik legyenek ezen valóban bűnös emberek, s íme világ bámulatára a Pesther Zeitung 734. számában megjelenik bizonyos Fürst Roman Auersperg, és magára értvén az egészet, rettentően megharagszik.

Ki bántotta tehát Fürst Roman Auersperg urat? Mi nem, mert soha nem ismertük. A soproni levelező? Ez sem, mert nem nevezte őt. Hanem bántotta őt egyedül önmaga azon megfontolatlan lépés által, miszerint megnevezte magát. Szeretnők most már tudni, kit fog pörbe idézhetni mást, mint önmagát. Mi részünkről elvárjuk a pört, s kíváncsiak vagyunk, hol talál majd bírót eléggé együgyűt, ki azért, mert Fürst Roman Auersperg úrnak tetszett önmagát megsejteni, minket ítéljen el.

Még csak néhány szót. Fürst Roman Auersperg úr a maga haragos nyilatkozatában egy furcsa szót ejte, melyet szükség kissé illusztrálnunk. Azt mondja tudniillik, hogy *bohózatosan nevetséges* dolog, midőn magyar újságíró német birodalmi herceget fenyeget!! Vajjon? De tán mégsem oly nevetséges. Talán a német birodalmi hercegek sérthetlenek, és felülállnak a törvényeken? Részünkről kijelentjük, hogy nekünk, habár csak »magyar újságírók« vagyunk is, a német birodalmi Fürst, úgy is mint *Fürst*, úgy is mint *német* birodalmi, tökéletesen ignota quantitas, melynek a polgári jogok mérlegében mákszemnyi súlya sincs, és midőn így gondolkodunk, átláthatja mindenki, hogy azon kornak vagyunk fiai, melyben érdem ad elsőséget, nem születés. Hogy egyébiránt a magyar újságíró fenyegetése még a német birodalmi Fürstök irányában sem oly bohózatosan nevetséges, sőt igen is komoly, Fürst Roman Auersperg úr

önmaga bizonyítja be legvilágosabban, midőn a magyar újságíró egy cikkje miatt, melyben nem is volt megnevezve, vagy meglehet, *nem is ő értetett*, annyira komolyan megharagudott, hogy minden mérséklete elhagyá, s nem átalotta magát nyilvános figyelem tárgyává tenni a fennforgó igen kényes vádnál. Sajnálatos, hogy ezeknek a magasabb ágyban véletlenül született uraknak némelyike oly nehezen bírja megfogni, miképen azok is emberek, jogokkal bírók, kik nem születtek hozzájuk hasonló fényben. Pedig a mostani idők oly nagyon megfoghatólag tudnak tanítani! De ne essünk irántok kétségbe, lassanként majd megértik ők nem akarva is, mi az a jogegyenlőség, s megértik, hogy a sajtó kezelői, azok az úgynevezett *Zeitungschreibere*k is lehetnek Fürstök a magok nemében, s néha hatalmasabbak, mint bármelyik uralkodó Fürst, valahányszor tudniillik a betűket, ezen fekete légiót, ész és igazság fegyverével fegyverzik fel, s hogy ilyenkor nemcsak birodalmi Fürstök, hanem birodalmi császárok is remegnek előttök, mint remegett egykor a mindenható Napoleon, midőn magát még ő is cenzúra bástyájával volt kénytelen ellenök körülvenni. Tisztelet, becsület, de igazság is, mi nem bántjuk Fürst Roman Auersperg urat, de ő se bántsa a *Zeitungschreibere*ket, kivált ha még nincs is igaza, mert ennek utóbb is csak ő adja meg árát.

1848

VÁLASZ ZERFFI GUSZTÁVNAK

Az Ungar-nak néhány nap óta felelettel vagyok adós. Nem értem rá előbb, íme most rovom le adósságomat.

Zerffi Gusztáv, az Ungar szerkesztője, lapja 58. számában kétszeri sürgetésem után végtére válaszolván, nagy szorultságában kénytelen megvallani, hogy *vádja, miszerint a Kossuth Hírlapja valamit a zsidók ellen közölt volna, alaptalan*, de nem okulván ez elég keserű példán, csak hogy minden áron neki legyen igaza, új bajba keveri magát, s engem illiberalizmussal és intoleranciával vádol, azt mondván, hogy én, mint a Kossuth Hírlapja szerkesztője, mégis megérdemlem az ő leckéjét (!), mert e lapok 108, 112, 126, és 130. számaiban *botor meg-támadásokat* adtam ki a zsidók ellen.

Zerffi Gusztáv vet nekem szememre illiberalizmust! Én a liberalizmus levegőjében élek, mióta eszmélni tudok, soha nem mondtam és írtam le egy illiberális eszmét, míg őt ez évi március hava mosdatta ki a rossz hírben álló Honderű és még rosszabb hírben álló P. Horvát Lázár feketesárgaságából, és most ő akar engem onnan, hol régóta honos vagyok kiszorítani.

Zerffi Gusztáv már sok balgaságokat írt össze német és magyar lapokban: írt engem személyesen illetőt is, dicsérve és korholva, aszerint, amint a szél fűtt; én soha hozzá egy szót nem szóltam, mert vannak egyéniségek, kiknek irányában a hallgatást legnagyobb ékesszólásnak tartom. Ez elvemet nem szegném meg most sem, ha lapjában csak rólam szólt volna. Nekem sohasem csinált aggodalmat, így vagy amúgy vélekedik-e felőlem Zerffi Gusztáv, de most a Kossuth Hírlapját akarná ezen általam régóta csodált kapacitás zsidóellenes intoleranciával gyanúsítani, s ez okból kénytelen vagyok mulatságát most az egyszer elrontani, nehogy néhány a dolgokba be nem látó becsületes izraelita komolyan azt higgye, és elszomorodjék felette, miképpen még a Kossuth Hírlapja sem emelkedett fel azon eszméhez, hogy a *zsidó is ember*, és azt csak most kell tanulnia a magyar liberalizmusnak márciusban született fáklavivőjétől, Zerffi Gusztávtól.

Én Kossuth Hírlapjában megrovok s megengedek munkatársaimnak is rovatni minden helytelenséget és visszaélést, követte legyen azt el Luthert vagy Calvint követő vallású, katolikus vagy zsidó, magyar vagy német, rác vagy oláh. Soha a megrovásnál nem kértem a vallást s népfajt. Ily megrovásokat találhat az olvasó e lapban mindennap. De megrovásokat, melyeknek akár vallás vagy nemzetiség, akár nyelv elleni intolerancia volna kútfeje, nem talál senki, mert én minden szabadelmű eszmének, s így az egyenlőségnek is, nemcsak polgári, hanem vallási jogokban is barátja vagyok, s barátja voltam már azon súlyosabb időkben, mikor a szabadelműség áldozattal járt, midőn sok március 15-e óta szájaskodó vagy hallgatott, vagy hasznot húzva belőle, nyíltan pecsoviczkodott.

De lássuk közelebbről, mi van Kossuth Hírlapja Zerffi Gusztáv által zsidóelleneseknek mondott fentebb idézet számaiban.

A 108. számban egy pozsonyi levél azt adja elő, miképpen Pozsonyban a haza jelen vészes idejében valami száz 17-24 éves ifjú izraelita, kinek kétharmada fegyveres szolgálatra képes, ahelyett, hogy fegyvert fogna, - holott közölök többen a honvédek számát szaporítani kötelesek - magokat a rabbi vezérlete alatt a Talmud-beli kazuisztikában gyakorolják, mit magok a felvilágosult izraeliták sem helyeslenek. E levélhez meg kell jegyeznünk, hogy azt felvilágosult zsidók felszólítására írta Pozsonyból egy felvilágosult zsidó, mi igen jó bizonyítvány arra, hogy benne semmi zsidóellenes nem foglaltatik, mert hiszen senki önmaga ellen írni nem fog, ha esze helyén van. Vagy Zerffi talán zsidóbb e tekintetben még magoknál a zsidóknál is, és a zsidóságot a zsidók ellen védi? Mulatságos úriember ez a Zerffi!

A 112. számban Mandl Izidor izraelita az álmosdi zsidó község zsarnoksága ellen panaszkodik, kik megbízatásaikkal visszaélve, bizonyos pénzösszeget vetnek ki hitsorsosaikra, és

annál inkább zsarolják zsidó rokonaikat, minél szabadelműbbek és felvilágosultabbak azok. Tehát megrovatik a *zsarnokoskodás és megbíztatással visszaélés* és ezenfölül a felvilágosultság üldözése, és a liberálisnak látszani akaró Zerffi Gusztáv mégis szépnek és jónak tartja ezen két vétek mellett prókátorkodni!

A 126. számban a fővárosi újdonságok közt írja Szatmári Károly, miképen a pesti sáncok ásásánál némely zsidók a felügyelői hivatalra használják, hogy tele rakván zsebeiket égettboros üvegekkel, a vizsgálódás ürügye alatt a munkások közt italt árulnak, és nem ügyelnek fel arra, mi rájuk bízott. Tehát megrovatik ismét a *megbíztatással visszaélés és a státus csalása*, és Zerffi Gusztáv prókátorkodik a visszaélők és csalók mellett!

A 130. számban végre ismét Szatmári Károly a katonai öltönyök készítésének felügyelőjét rója meg, miképen az magát egy zsidó asszony által megvesztegettetni hagyá. Tehát megrovatik a *megvesztegetés*, és Zerffi Gusztáv prókátorkodik a megvesztegetés bűne mellett!

Hivatkozunk minden józaneszű emberre: talál-e ezekben egy szót, egy betűt, mi intoleranciára mutatna a zsidóságnak akár vallása, akár népfaja ellen? Sehol semmit! Hanem talál kikélesek a hivatali visszaélés, zsarnokság, megvesztegetés és csalás ellen, s midőn Zerffi Gusztáv ezek védelmére kel, akkor valóban nem tudom, mit gondoljak felőle.

Én nem akarom róla a legrosszabbat gondolni, hanem azt vélem, hogy benne a zsidóság melletti buzgalom annyira megyen, miszerint óhajtaná, hogy még a vétek se rovassék meg akkor, midőn zsidó követte el. De nem képtelen kívánság-e ez épen most az egyenlőség korában? Ha keresztényeket vallás- és népfaj-különbség nélkül megrovogatunk, bizony akkor izraelita testvéreinknek sem adtunk e részben kiváltságot, ezt, gondolom, Zerffi Gusztáv is, ha van nyugalma csak két percig gondolkodni, át fogja látni. Ennyit Zerffi Gusztáv nevetséges vádjaira, melyekkel ha mást nem, ítéletét legalább elvitázhatatlanul kompromittálta, mert a vétek megrovása ellen kikelni annyit tesz, mint a társasági életviszonyok felforgatására törekedni. Nincs álladalom és nem volt soha, mely vétkek pártolása mellett megállhatott volna.

Miután alaptalan vádját Zerffi elmondá, amolyan Spiegelberg-féle hetvenkedéssel nekem fordul, és azzal fenyeget, hogy engem, a mi *legnagyobb emberünk névpaizsa sem ment meg attól, hogy ő* (Zerffi) *mindig megmondja az igazságot*. Szegény ember! azt gondolja, hogy most engem ugyancsak megijesztett. Nagyon csalódott. Én üdvözlöm önt és mindenkit az igazmondás terén! Én az igazmondásnak a legőszintébb barátja voltam még a sajtó lenyűgözött korában is, bizony most, a szabadság korában nem fogok tőle remegni. Huszonhat év óta járom az irodalmi pályát, és a közönség úgy ismer, mint aki az igazat maga is ki meri mondani, valahányszor kell, de meghallani sem fél. Én hallottam már írói pályámon ellenfeleimtől elég *ügynevezett* igazságokat, anélkül, hogy csak egy esetet tudna valaki felmutatni, amikor másnak névpaizsára lett volna szükségem. Láttam már nagyobb hősöket is az ily ügynevezett igazmondásban, mint ön, Zerffi úr, és a magam védelmére mindig elég volt egy lúdtoll.

Csak elő az igazságokkal, ki a napfényre! Én üdvözlöm az igaz szót. Nincs az a bájló zene, amely oly kedvesen zengne füleimbe, mint a maga helyén mondott igazságok. Semmi kedvezést, semmi paizst nem kérek magamnak senkitől. Csupán azon egyet ajánlom mindenkinek és különösen Zerffi Gusztávnak, hogy amit mond, valósággal igaz legyen, ne oly koholmány és emellett vétkes prókátorkodás, mint amit most tanúsíta, mert akkor semmi paizs sem menti meg Zerffi Gusztávot vagy más akárkit, hogy ellene a lúdtoll hatalmát minél élesebben ne használjam.

Ennyit azon becsületes izraeliták megnyugtatóására, kiket Zerffi Gusztáv el akar ámítani, mint-ha a Kossuth Hírlapja zsidóellenes dolgokat foglalna magában. Most tessék Zerffi Gusztávnak, szokása szerint végtelenig feleselni, az egy percnyi aggodalmat sem szerzend nekem.

1848

HARMADIK, S REMÉNYLEM EZÚTTAL VÉGSŐ MOSDATÁSA EGY SZEGÉNY FEJNEK

Sokáig kellene Illucz Oláh János fejét mosdatni, míg róla lehámlanék a március előtt rátapadt pecsovics-máz. Ez távolról sem szándékom; azért csak száraz-röviden mondok még néki némelyeket.

Az nincs érdekében a kormánynak, hogy a multakért pártviszályokat idézzon elő, és a hajdani konzervatívokat vagy kormánypártiakat, vagy legjobb néven, pecsovicsokat, felingerelje. Ezt én nem is akarom, sőt e lapokban nem egyszer magam nyilvánítám, hogy bocsánat és örök feledés mindenkinek a március előtti politikai bűnökért, ha március után úgy viseli magát, mint őszinte, becsületes hazafihoz illik. De az igenis érdekében van a kormánynak, és minél nagyobb veszélyben forog a haza, annál inkább érdekében van, hogy a márciusi napokon innen netalán jelentkező pecsovicsféle kacérkodásokat - milyen a Nemzeti című lapé - vagy ami még több, bujtogató, nyugtalanságot gerjeszthető inszinuációkat, ahol csak találja, a sajtó fölfedezze, és nyilvánosság elébe hozza. Ez azért kell, hogy mihelyt ilyesmi fejét valahol felüti, azonnal a pecsovics-körmökre lehessen koppantani, mielőtt a baj tovább harapózzék, és kárt tehessen. Ezt tette Illucz Oláh Jánossal Szeberényi társunk, és az dícséretére válik. Ilyesmit jövőre is tenni fogunk, anélkül, hogy aggódnánk, miképen Illucz Oláh János mosdatása miatt *ezerek keseredjenek el*, miként ő hízelkedik magának 188. számú lapjában. Senki sem keseredik el önön kívül, Illucz Oláh János úr. Önt pedig elkészeríteni, midőn rossz fát rak a tűzre, nagyon is akarjuk, és meg is tesszük, valahányszor csak alkalmat nyújt rá. Le kell tépni az ön álorcáját, melyet fölvet, s melyet látszik, hogy ugyancsak akar viselni, mert még dicsekszik is, és érdemül hozza fel, hogy lapjának egy számát a mult kormány letiltotta, és hogy ön elrontotta a konzervatív és pecsovics párt hitelét, és ön az az Alvinczi, ki kieszközlé, miszerint e pártnak a mult országgyűlésen nem lett többsége. Hohó, uram, megálljunk egy kissé! Önnek alkalmasint nem azért tiltották el lapját, - ha csakugyan eltiltották - mert nagyon liberális volt, hanem mert valami balgaságot követett el a pecsovics pártnak - mely egy volt a kormánypárttal - kompromissziójára. Amint én önt egypár iratából ismerem, - mert isten látja lelkemet, sokat nem olvastam ön áldatlan kézzel írt cikkjeiből - amint én önt és fejét ismerem, föl lehet ön felől tenni, egész biztossággal, azon klasszikus együgyűséget, - nem mondom, rosszaságot, isten ments meg, ehhez talentum kell! - hogy ön saját pártját a legjobb akarattal kompromittálja. Ily zseniális bárgyúság öntől kitelnék minden percben.

A másikra nézve, miszerint önnek is volt része benne, hogy az országgyűlésen a konzervatív-pecsovics párt majoritása dugába dőljön, a gólya jut eszembe a mesében, mely egy lábon állván, kérdeztetett, miért teszi ezt, s azt válaszolá: »Félek, hogy ha másik lábamat is leteszem, a földteke meg fog rendülni.« Ön, Illucz Oláh János úr, a nagy dolgok kivitelében annyira ártatlan, hogy nem egész politikai pártot megbuktatni, de sokkal parányibb dolgot sem volna képes emberül végrehajtani. Ezen vértől ön kezei ártatlanok. Ich kenne dich, Spiegelberg! Nem lett földrengés azért, hogy ön mindkét lábát a földre tette. Hogy saját pártjának buktatása szándékában volt, azt könnyen elhiszem, és ez aztán szép bizonyítványa újra ön politikai multjának, mellyel dicsekszik, mely, mint mondtam, örök köpenyforgatásban állott. Ma konzervatív és pecsovics, holnap pedig ezek buktatni akarója, ha elég tehetsége volt volna hozzá, holnapután liberális vasgyúró, republikánus, de innen ismét - ha nem megy kedvére a dolog - visszakacsingató azon boldog időkre, mikor azt hitte, hogy önök ketten Liptayval Magyarországnak legnagyobb státus-bölcsei, kikre azonban - most megsúghatom - senki sem hallgatott. Legfeljebb egy-két együgyű falusi papot ámitottak el, kikre püspöki tekintéllyel rá volt parancsolva, - mint mondják, de én nem tudom - hogy a Nemzetire előfizessenek, s kimerít-

vén erszényöket e hitványságra, más okosabb lapot, milyen például a Pesti Hírlap, nem tarthatván, el kellett hinniök, hogy hét pusztá faluban önök ketten a legderekabb legények.

Többi daróc beszédeire önnek hallgatok, hallgatok dicsekvéseire, melyekben elmondja, mi tökéletesen írta le a mult országgyűlést, annyira, hogy historikusnak azt nem lehet nélkülözni. Minél üresebb a hordó, annál jobban kong.

Végül egy jó intés önnek Vigyázzon lapjára, mert mihelyt egy kacsintást tesz a március előtti viszonyokra, én észreveszem, és a nyilvánosság elébe idézem önt.⁷

1848.

⁷ Az olvasó téved, ha azt gondolja, hogy Illucz mosdatása személyes polémia. Illucz nekem soha nem vétett azelőtt, mostani faragatlan beszédeiért épen nem volna okom haragudni, inkább szánom őt, hogy tehetetlensége miatt oly nagyon mérges. E kis mosdatás mindnyájunk ügye: ha nem vigyázunk az illucz-féle mozgalmakra, a hajdani pocsovicsek - a rosszabbfélék, mert vannak jók, megtértek - vérszemet kapnak, s naponként többet fognak merni.

FUTÁR

I

Egész századot éltünk le azon súlyos hónapok alatt, melyeken át az ellenség megszállva tartván fővárosunkat, leszorítottánk a hírlapirodalom teréről.

Egész századot, nem térben és időben, hanem szenvedésben, küzdelmekben, a nemzet csodaszerű erő kifejtéseiben, gyökeresen átváltozott politikai elveiben s azon álláspontra nézve, melyet ápril 14-e óta Európa irányában elfoglalt.

Ámde e század nem vénítette meg a nemzetet; sőt a küzdelemteljes négy hónapon át rakatott le azon alap, melyen a magyar megifjodva ismét naggyá, dicsővé s félelmissé leend, minő volt négy század előtt Mátyás korszakában.

E rövid négy hónapon át annyi had- s véderőt teremtett a nemzet, hogy dicsőségesen megmérkőzött a százados rendszer nevelte osztrák hadsereggel; s hadai a jelen percben is rendületlenül állnak a berontott orosz sáska-nép előtt, el levén határozva meghalni győzve vagy győzve, de sohasem meggyaláztatva!

Lerázá a hosszú századok alatt szemeire szorított fátyolkendőt, mely vakságban tartva őt, azon szennyest oltár előtt imádkoztatá, hol egyesek önzése s néhányak gonoszsága tőn áldozatot a népek elrablott vagyonából. - Merészen betekintett a Habsburgok gazságai közé, s nevének merte nevezni azon álnok »atyáskodást«, melyet ők Magyarország megsemmisítésére majd nyíltan, majd rejtelmes utakon követtenek.

Meggyőződött nemcsak a királyok vétkeiről, de belátta a királysághoz - mint kormányrendszerhez - szükségkép tapadó bűnök ocsmányságát is.

És ezért április 14-én kinyilatkoztatta elszakadását az osztrák birodalmi szövetségtől, száműzte földjéről örökre az áruló Habsburg családot; s hallgatólag megátkozá a királyságot, mely midőn magyar viselé, pártokra szaggatta a nemzetet, s midőn külföldi bírta, idegenek szolgájává alacsonyította a magyart, s így mindig s szükségkép csak romlást hozott a hazára!

Sőt, mi legtöbb, mindezekon fölül a jelen nemzetgyűlés s maga a nép is - mint eddigi nyilatkozatai mutatják - teljes örömmel fogadta el a kormányon levő minisztérium programjának azon részét, melyben ez magát köztársaságinak nyilatkoztatja.

És így e rövid négy hónap alatt a nemzet század alatt nem reménylett eredményekhez s teljesen új fordulóra jutott. A világesemények hatalma segíté őt saját sorsának urává lennie. S most kitartásától a háborúban és tiszta józanságától az ország intézményeinek mikénti rendezésében függ, hogy jövője szabadság s jólét, avagy szolgaság s nyomor legyen-e.

Ha szabad s boldoggá akar lenni, akarnia kell a demokráciát minden józan követelményeivel. Sőt országunk sajátságos földfekvési viszonyainál fogva akarnunk kell a demokráciát mint egyedüli elemet, melyre a magyar faj élete alapítható.

Minket a szolgaság nemcsak politikai s polgári jogainktól foszt meg, hanem Ausztria vagy Oroszország kezeibe lökvén, nemzeti életünket is zsákmányra bocsátja.

Európa nemzetiségünk iránt csak addig viseltetik rokonszenvvel, míg az egyszersmind délkeleti Európa szabadelvűségének támaszpontjául szolgál. Mihelyt azt tapasztalná, hogy a magyar elem akár az osztrák bürokratikus kényuraságnak, akár az orosz kancsukai önkénynek akar vagy kénytetik eszközévé válni, elfordul tőlünk, s mi összezúzatunk a szolgaság terhétől!

Tehát csak a szabadságban van jövőnk; a szolgaságban megsemmisülése mindenünknek áll előttünk.

A szabadság pedig demokrácia nélkül épen úgy nem képzelhető, mint fény világosság nélkül. Kívüle nincs biztosítéka a polgárok közti jogegyenlőségnek, pedig csak ebben erősödik meg a szabadság életgyökere. Nélküle a nemzet ereje szertetőredezik. A polgárok érdekei örökös surlódásokban tartatnak. S a királyság, arisztokrácia stb. által a népen ejtett sebek örökösen enyhítetlen s orvosolatlanul maradnak.

És így akarnia kell a magyarnak a köztársaságot is, mint kormányrendszert; mert valamint egyedül ez azon telep, melyben a demokrácia virágozni s gyümölcsöt teremni képes, úgy a királyság őt örökösen fagyos árny alatt tartja, s a legkisebb zivatar kisodorja senyvedt gyökeireit.

Sőt szükség, hogy a köztársasági kormány ne csak fővonásaiban, alapintézményeiben olvassza magába a demokráciát, hanem legkisebb szálai is a nemzetéletnek hozzáfűzessenek, és igyekezni kell, hogy a törvények terén túl a társadalmi életet is egészen áthassa a demokrácia szelleme.

Így lesz erős a magyar nemzet szabadsága, s csak így lesz ő boldog saját tűzhelyén, tekintélyt érdemlő a külföld előtt. Csak így lesznek leronthatlanul fölrakva függetlenségének bástyái. S csak így töltheti be világküldetési szerepét, melyen nyugati Európa szabadságának jövője látszik föltételeztetni!

E nagy cél elérésének közremunkálási kötelessége fog hírlapi működésünk alatt mindig szemünk előtt lenni; s elemezve a demokrácia alapelveit, igyekvünk azokat a kormányban, nemzeti intézményekben s a népeletben is minél tisztábban s teljesebben meghonosítani!

II

Féléve már, hogy az olvasóközönséggel nem találkozánk.

Féléve, hogy a végzetek hatalma, mely erősb minden emberi akaratnál, elnémulni kénytete, ama roppant események közepett, mik azóta nemzetünk életében s általában napjaink politikai tragédiájában fölmerültek.

És mily roppant térköz fekszik e rövid féléves időszakban! - Alig tudnánk történeteink lapjain időpontot fölmutatni, mely e rövid félév nagyszerűségével mérközhethék.

A gondviselés úgy akará, hogy nemzeti ébredésünk reggelén a kelő nap pírja a szabadság szent harcában elesett bajnokok vérének bíborával vegyüljön.

A gondviselés úgy akará, hogy Árpád ivadéka fegyverrel tartsa meg a hont, melyet fegyver hatalmával szerzének az ősapák; s meleg szívvérét ontsa ki a szabadságért, mely nélkül elei sem becsülettel élni, sem nyugodtan meghalni nem tudtak volna e haza földjén.

A gondviselés úgy akará, hogy vér mossa le rólunk a százados szolgaság szégyenét, és hogy a harcok vészei forrasszák össze ama hazafi kebleket, melyek közt a jövevények átkos uralma alatt annyi meghasonlást és testvérgyilkolást idézett elő a durva önzés és külármányok által táplált pártviszály.

A lefolyt félév véres nyomokkal véste magát a történetek érclapjára, s az események, mik szemeink előtt elvonultak minden jövő ivadékok előtt lángoszlop gyanánt fénylendenek, mely a szolgaság éjjelén át a szabadság ígéretföldjére vezetendi a küzdő népeket.

A lefolyt félévet egy évszáz szelleme lengte át, s mi ma nem azok vagyunk többé, kik új év előtt valánk.

Sorvadásnak indult nemzetünk hasonlított ama beteghez, ki nem tud sem élni, sem meghalni.

Mi halavány árnykép gyanánt bolygánk az életvidor nemzetek közt, gyászosan intő példaként, mivé nem törpítheti a zsarnokság a nemesb célra hivatott népeket.

Félévvel ezelőtt súlyosan nehezült az isten keze, s mi már-már szélén állánk a becsület és dicsőség nélküli bukásnak.

Kevés ember volt akkor e hazában, kiben igaz ügyünk végdiadala iránt legalább is kétség ne támadt volna.

Schwechattól Pestig nem látánk egyebet véres veszteségeknél; nem látánk egyebet, mint sikertelen harcokban percenként fogyni a reményt, hogy e nemzetet a szabadságnak, az emberiségnek, a haladás örök szellemének megtarthassuk.

S jöttek a súlyos téli napok, mikor isten, a magyarok istene, végkép elhagyni látszék a magyart; és látánk inséget, minővel a végzés csak ritkán látogatja a népeket.

Az ég csapások és szenvedések által akart bennünket előkészíteni a nagy tusára, melyet a gonoszul legázolt népjogokért a népek nevében és a bámuló Európa szemei előtt vívunk a zsarnokság ellen; vérkereszttel akart bennünket fölvatni a letiport szabadság bajnokivá.

Kápolna, Szolnok, Tápióbicske, Isaszeg, Nagysarló, Komárom, Budavár lemosák rólunk a százados tespedés szégyenét, s ismételjük, mi ma nem azok vagyunk többé, kik félév előtt valánk.

Nem mintha ma kevesb zivatarok zúdulnának ellenünk; nem mintha ellenink gonoszsága kifogyott volna eszközeiből; nem mintha az éjszaki kolossz beavatkozása legmagasb fokra nem hangolná aggodalmainkat; hanem mert a mai és félév előtti magyar nemzet közt oly különbség van, mint a győri, bábolnai, móri - s a szolnoki, isaszegi és nagysarlói napok közt.

Ma nincs e hazában magyar, ki égve ne vágyna megbosszulni a rajtunk ejtett gyalázatot; nincs e hazában magyar, ki készebb ne volna csatasíkon elvérezni, mint visszagörbedni nem a régi igába, hanem egy sokkal szégyenletesb, sokkal nyomasztóbb járomba, melynek terhét a szabadulhatás reménye sem könnyítené.

E honnak függetlennek, e népnek szabadnak kell lennie, s e javakért nem nagy váltságbér az élet: így érez ma minden magyar, így van minden szabadlelkű polgár lelkesülve, ezt követeli a páratlan vitézségű hadsereg.

Ennyire érlelt bennünket a lefolyt rövid félév.

Európa szemei rajtunk függnek. Mi nem vagyunk többé csak saját ügyünk harcosai, Európa szabadsága az, melynek kockája rónáinkon elvettetik.

A nemzet át van hatva a pillanat nagyszerűségétől, s ily lelki magasztaltság közt ki volna elég gyáva kétkedni a kimenetel fölött!

1849